

KOKEMUKSEN TUTKIMUS VI

Kokemuksen käsite ja käyttö

Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.)

Kokemuksen tutkimus VI

KOKEMUKSEN TUTKIMUS VI

Kokemuksen käsite ja käyttö

Toimittaneet

Jarkko Toikkanen ja Ira A. Virtanen

LAPLAND
UNIVERSITY
PRESS

Rovaniemi 2018

Lapland University Press

PL 8123

96101 Rovaniemi

Puh. 040 821 4242

LUP@ulapland.fi

www.ulapland.fi/LUP

Kirjaksi.net, Vaajakoski 2018

ISBN 978-952-310-941-4 (nid.)

ISBN 978-952-310-940-7 (pdf)

Sisällys

Kokemuksen käsitteen ja käytön jäljillä <i>Jarkko Toikkanen ja Ira A. Virtanen</i>	7
Äärellisyyden kohtaaminen: kokemuksen filosofista käsitehistoriaa <i>Jussi Backman</i>	25
Kokemuksen tutkimuksen metatiede: kokemuksen käsitteen käytön ja kokemuksen ehtojen tutkimus <i>Jani Kukkola</i>	41
Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä <i>Virpi Tökkäri</i>	64
Kasvatuspsykologia monitieteisessä kokemuksen tutkimuksessa: kehityksen sosiaalinen tilanne ja perusteltu osallisuus elämisen näyttämöillä <i>Teemu Suorsa</i>	85
Kokemuksellisuus yhteiskunnallis-poliittisessa mielipiteenmuodostuksessa <i>Hanna Rautajoki</i>	109
Kehollinen kokemus, muutos ja sukupuolen moninaisuus <i>Lotta Käbkönen</i>	130
Toinen persoona musiikillisen kuuntelukokemuksen tutkimisessa <i>Kai Tuuri ja Henna-Riikka Peltola</i>	149
Kokemustiedon määritykset ja käyttö julkisen terveydenhuollon kontekstissa <i>Marjaana Jones</i>	169

Kehollisesta kokemisesta kohti sanallistettuja kokemuksia: hevokset reflektoinnin mahdollistajina <i>Paula Rossi ja Päivi Lundvall</i>	191
Kuvallinen fenomenologia viitekehyksenä ja menetelmänä kompleksisen asiantuntijatyön tutkimiselle <i>Johanna Nevala ja Ville Pietiläinen</i>	209
Taiteellinen toiminta kokemuksen koettelun paikkana <i>Taneli Tuovinen ja Riikka Mäkikoskela</i>	227
Kirjoittajaesittelyt lukujärjestyksessä	248

Kokemuksen käsitteen ja käytön jäljillä¹

Jarkko Toikkanen ja Ira A. Virtanen

Kokemus sanana herättää välittömyyden vaikutelmaa sekä tuttuuden tunnetta ja muistoja – ”koin juuri jotakin erityistä” tai ”minulla on tästä kokemusta”. Tämän lisäksi asioita koetaan kuultuina, nähtyinä ja kerrottuna ilman omaa henkilökohtaista kokemusta. Toisinaan henkilökohtaiseen kokemukseen luotetaan niin vahvasti, että tutkittu tieto jää sen jalkoihin. Arkinen ilmiö on myös tieteellinen käsite, jonka parissa lukuisat tutkijat työskentelevät. Sen merkityksestä ollaan kuitenkin monilla aloilla vielä epävarmoja. Kokemuksen käsitteen määrittely on ensisijaisen tärkeää, sillä määritelmät tai niiden puuttuminen vaikuttavat siihen, miten käsitettä käytetään. Jos kokemuksen käsitteestä ei keskustella tiedeyhteisössä tai yksittäisen tutkijan työssä, käsitettä käytetään vailla rajausta tai asemointia suhteessa kunkin alan perustermistöön.

Tämä teos on ponnekas keskustelunavaus kokemuksen käsitteestä ja käytöstä aloilla, jotka hyödyntävät kokemusta tutkimuksissaan mutta joissa kokemuksen tutkimuksella ei vielä ole vahvaa perinnettä. Suomessa vakiintuneisiin aloihin ovat kuuluneet kehitys- ja kasvatuspsykologia, filosofia ja taiteellinen tutkimus, ja ne ovat näkyvästi mukana teoksessa. Uusia avauksia tehdään aloilla kuten etnometodologinen vuorovaikutuksen tutkimus, kognitiotieteellinen sukupuolentutkimus, musiikkipsykologia, johtamisen psykologia ja kokemusasiantuntijuuden ajankohtaiseen ilmiöön paneutuva sosiaali- ja terveystieteellinen tutkimus. Ilmeistä on, että tietoisuuden ja tutkimusympäristöjen kehittäessä

1. Artikkelit ja kirjan toimitustyö kuuluvat Toikkasen osalta Suomen Akatemian konsortiohankkeen *The Literary in Life: Exploring the Boundaries between Literature and the Everyday* (285144) tuotoksiin. Virtanen on puolestaan kirjoittanut artikkelin ja toimittanut kirjan osana hänen Suomen Kulttuurirahaston tukemaa kolmivuotista projektiaan (2016–2019) ”Mut nähään”: Poikien ja nuorten miesten vuorovaikutusosaaminen ystävyysuhteiden tukena.

kokemuksen tutkimus laajenee entisestään ja löytää tuoreita tekijöitä, kohteita ja aineistoja.²

Tampereen yliopisto järjesti marraskuussa 2016 kansallisen kokemuksen tutkimuksen konferenssin, jonka motivoimana tämä teos on kirjoitettu.³ Konferenssi toi yhteen asiantuntijoita tieteen joka kolkalta ja lähes kaikki Suomen yliopistot olivat edustettuina. Tutkijat sekä eri alojen järjestö- ja yhteisötoimijat puhuivat kokemuksesta ja kokemuksellisuudesta tarkoituksenaan selvittää, mitä käsitteellä tarkoitetaan ja miten sitä käytetään. Keihäänkärkiteemoja oli viisi: *tila*, *kertomus*, *vuorovaikutus*, *tunteet ja affektit* sekä *kehollisuus*. Konferenssin tavoitteena oli ilmentää, mikä kokemuksesta kiinnostuneita yhdistää ja erottaa ja mihin kaikkeen kokemus käsitteenä taipuu. Kokemuksen tutkimuksen työpajoja, seminaareja ja konferensseja on 2000-luvun aikana järjestetty Suomessa useita etenkin Rovaniemellä ja Oulussa, ja toiminta on kasvanut lupaavasti vuosien saatossa.⁴ Seminaarien innoittamana on myös kirjoitettu joukko kokoomateoksia, joita on ennen tätä laitosta ilmestynyt viisi.

Lapland University Pressin (myös Lapin yliopistokustannus) kustantaman *Kokemuksen tutkimus* -kirjasarjan ensimmäinen teos pohti kokemuksen merkitystä, tulkintaa ja ymmärtämistä (toim. Perttula & Latomaa, 2008).⁵ Toisen teoksen teemana oli ymmärtävän psykologian syntyhistoria ja sen kehityslinjojen tarkastelu (toim. Latomaa & Suorsa, 2011). Ensimmäiset kokoelmat avasivat kokemuksen tutkimusta erityisesti psykologian ja filosofian aloilla. Kolmannen teoksen aihealueet keskittyivät teorian, käytännön ja tutkijan näkökulmiin (toim. Kivi-

2. Muita kokemuksen tutkimukselle suotuisia aloja ovat olleet esimerkiksi kuluttajatutkimus (ks. esim. Rynnänen & Heinonen, 2017) ja käyttäjäkeskeinen kääntämisen tutkimus (Suojanen, Koskinen, & Tuominen, 2015). Kehittyvistä tutkimusympäristöistä mainittakoon Aalto-yliopiston monitieteinen Experience Platform ja vuodesta 2019 alkaen myös uusi Tampereen yliopisto, joka yhdistää teknologisen ja humanistis-yhteiskuntatieteellisen osaamisen.
3. Kokemuksen tutkimuksen konferenssin järjestäjinä toimivat Jarkko Toikkanen (englanti), Ira Virtanen (puheviestintä) ja Reetta Eiranen (historia) Tampereen yliopistosta. Tampereen yliopistossa aloitti vuonna 2018 Kokemuksen historian huippuyksikkö, joka on vuoteen 2025 saakka osa Suomen Akatemian huippuyksikköohjelmaa.
4. Toiminnan edelläkävijä oli Lapin yliopiston edesmennyt psykologian professori Juha Perttula. Oulussa toimii vuonna 2013 perustettu Kokemuksen tutkimuksen instituutti, jota johtavat Timo Latomaa, Liisa Kiviniemi ja Marianne Tensing. Kansallinen Kokemuksen tutkimuksen verkosto (<https://kokemus.wordpress.com>) vaikuttaa verkossa ja sosiaalisessa mediassa.
5. Kirjasarjan ensimmäinen teos oli alun perin Dialogian kustantama (2005).

niemi, Koivisto, Latomaa, Merilehto, Sandelin, & Suorsa, 2012). Julkaisun myötä tutkija- ja toimijayhteisöt Suomessa löysivät kokemuksen tutkimuksen verkoston laajemmin ja kiinnostus osallistumiseen kasvoi. Syntyi neljäs teos nimeltään *Annan kokemukselle mahdollisuuden* (toim. Koivisto, Kukkola, Latomaa, & Sandelin, 2014). Viides teos (toim. Tökäri, 2015) puolestaan juhlisti suomalaisen psykologian tutkimuksen pioneerin Lauri Rauhalan elämäntyötä ja sovelsi hänen fenomenologisia ajatuksiaan uusin tavoin.

Tämän kuudennen laitoksen teemana on kokemuksen käsite ja käyttö. Tarve kirjalle on suuri, sillä kokemuksesta ovat kiinnostuneet yhä useampien alojen ihmiset, jotka tunnistavat sekä ilmiön ajankoh-taisuuden että puutteellisen ymmärryksen. Kokemuksesta keskusteleminen on haastavaa käsitteen käytön kirjavuuden vuoksi. Tämä on toki tyypillistä monille muillekin tieteessä ja arjessa käytettävillä käsitteillä. Kokemuksen käsitteen kohdalla on silti todettava, että monilla tämän teoksen edustamilla tieteenaloilla kokemuksen käsitteellä ei ole vakiin-tuneita konventioita tai koulukuntia eikä varsinaista debattia käsitteestä ole käyty. Julkaisu siis vastaa todelliseen haasteeseen.

Kysymyksiä kokemuksen käsitteestä ja käytöstä

Kokemuksen käsitteestä ja käytöstä esitettävät kysymykset auttavat saamaan otetta ilmiöstä, joka arkipäiväisyytensä vuoksi haastaa ja palkitsee tieteentekijän. Mitä tällä tarkoitamme? Kirjamme avaava Jussi Backmanin käsitehistoriallinen katsaus esimerkiksi osoittaa, kuinka kokemus on samaan aikaan sekä ainutkertainen ja subjektiivinen että yhdistävä ja tunnistettavissa oleva ilmiö. Kokemuksen käsitteessä on jotain, mikä tekee siitä poikkeuksellisen arvokasta yksilön kannalta samaan aikaan, kun se osallistuu jaettuun ja yleisesti hyväksytyyn tietoon. Tällä kaksijakoisuudella on hyvät ja huonot puolensa. Yhtäältä se antaa yksilöllisyydelle arvon ja yksilölle luvan ilmaista kokemuksensa; toisaalta se mahdollistaa mielipiteen korottamisen tiedon kaltaiseen rooliin.

Havainnollistamme tässä alaluvussa omien tieteenalojemme esimerkkien avulla kokemuksen tutkimuksen tärkeitä ja vastaamista vaativia kysymyksiä kahdesta erityisestä näkökulmasta. Olemme tutkijoina tieteenaloilla, jotka Tampereen yliopistossa luetaan viestintätieteiksi: englanti (etenkin kirjallisuudentutkimus) ja puheviestintä. Alojamme

voidaan ajatella etäisinä lähitieteinä, ja kiinnostus kokemukseen houkuttaa paljastamaan mahdolliset samankaltaisuudet ja eroavaisuudet siinä, mitä kokemuksen käsitteellä tarkoitetaan ja miten kokemusta käytetään tutkimuksessa. Tarkoitus on osoittaa, miten kirjallisuudentutkimuksessa voidaan ensisijaisesti keskittyä kokemuksen tutkimiseen jonkin soveltavan lähikäsitteen asemesta ja miten kokemuksen tutkimus voisi hyötyä puheviestinnässä käydystä teoreettisesta keskustelusta.

Taiteen tutkimuksen alalajina kirjallisuudentutkimus ponnistaa pitkästä perinteestä aina antiikin Kreikasta alkaen. Muun muassa Aristoteleen ohjeet hyvän runouden ominaispiirteistä, Quintilianuksen havainnot eri retoristen välineiden vaikutuksesta kuulijoihin ja Horatiuksen ideat taiteenlajien keskinäisestä samankaltaisuudesta ovat merkittävästi muovanneet kokemuksen käsitteen ja käytön kehittymistä kirjallisuudentutkimuksessa myöhempinä aikoina. Tärkeää on kuitenkin huomata, ettei keskustelussa ole välttämättä ollut kyse kokemuksesta sinänsä. Sen sijaan todistelun kärkenä on voinut olla esimerkiksi jäljittelyn (*mimesis*) käsite – kuinka uskollisesti taiteellinen esitys toisintaa luontoa – ja millaisiin keinoin mimeettinen illuusio luodaan. Toisaalta keskiaikaisiin raamatuntulkinnan tapoihin pohjautuvassa hermeneuttisessa perinteessä on kohdennettu huomio siihen, mitä jokin esitys tarkoittaa ja mikä sen merkitys on eri aikakausina. Kun tutkimuksen keskiöön nousevat tekstuaalisen tulkinnan kysymykset ja ehdot, kokemuksen käsite (”miten lukeminen koetaan”) uhkaa jäädä toissijaiseen rooliin. (Ks. Jay, 2005.)

Kuuluisassa alkupuheessaan *Lyrical Ballads* -runoteokseen englantilaisen romantiikan edelläkävijä William Wordsworth (1802, s. 661) esitti runouden perustuvan ”rauhassa mieleen palautettuun tunteeseen” (”emotion recollected in tranquillity”), jonka taustalla myllersi ”voimakkaiden tuntemusten äkillinen ylitse vuotaminen” (”spontaneous overflow of powerful feelings”). Wordsworthin huomion ytimessä oli kirjallisuuden kokeminen kahdella eri aikatasolla – välittömänä elämyksenä ja kokemuksen myöhempanä pohdiskeluna. Muut romantikot kuten Samuel Taylor Coleridge (1817) ja Percy Bysshe Shelley (1821) tekivät samankaltaisia linjauksia teoreettisissa teksteissään. Jarkko Toikkasen tuottaman kokemuksen tutkimuksen näkökulmasta nykymuotoinen kirjallisuudentutkimus perustuu pitkälti heidän työhönsä. Miten lukija kokee lukemansa, ja mitä luettu laittaa lukijansa tuntemaan ja kuvittelemaan? Onko lukijan yleensä järkevää ja mielekästä vatvoa omia tuntemuksiaan vai pitäisikö hänen ennemmin keskittyä lukemiensa

teosten merkityksiin? Nämä kysymykset ovat alati askarruttaneet jälkiromanttista kirjallisuudentutkimusta. (Ks. Toikkanen, tulossa.)

Polku Wordsworthista ja kumppaneista alan kokemuksen tutkimuksen keskeisiin kysymyksiin 1900-luvulla on mahdollista jäljittää modernistien kuten T. S. Eliotin kautta. Hän toimi muutosvoimana omalle aikakaudelleen harmiteltuaan englanninkielisen kirjallisuuden menettäneen jo John Miltonin aikaan kykynsä tuottaa lukukokemuksia, joissa tunteet ja järki sointuisivat yhteen korostamatta kumpaakaan toisen kustannuksella (Eliot, 1921). Eliotin ja häntä seuranneiden uskriitikoiden yksi tavoite olikin edistää kirjallisuutta, jossa tekijän tai lukijan omat tulkinnat ja tuntemukset (”tätä tämä tarkoittaa” tai ”täältä minusta tuntuu”) olivat toissijaisia teoksen kokonaisvaltaiseen kokemiseen nähden (”mitä teksti saa lukijansa kuvittelemaan”). Metodi painotti teoriaa ja vaikutti vahvasti 1900-luvun lopun väittelyihin siitä, onko kirjallisuutta ja sen muodollisia piirteitä syytä tarkastella lainkaan viileän analyttisesti vai pitääkö kokemuksen vain antaa ryöpytä yli. Wordsworthin ajatus kirjallisuuden kokemisesta kahdella eri aikatasolla – eläkö hetkessä vai muistelenko menneitä? – kummittelee ristiriidan taustalla ja kutsuu valitsemaan puolensa. Harold Bloomia (2000) mukailen: jos lukee modernia kirjallisuutta, lukee Wordsworthia, vaikkei olisi koskaan lukenut häntä.

Nykykirjallisuudentutkimuksessa kokemus asettui keskeisten käsitteiden joukkoon 1990-luvulla kognitiotieteiden nousun myötä. Monika Fludernikin (1996, s. 30) esittämä kokemuksellisuuden kognitiivinen määritelmä (”tosielämän kokemuksen kvasimimeettinen evokaatio”) heijasteli kaikuja antiikin ajan jäljittelyn käsitteestä ja loi tärkeän lähtökohdan keskustelulle kirjallisuuden kokemisen ”luonnollisuudesta”. Poikkeako taiteen kokemus arkipäivän kokemuksesta ja onko taiteen kokemuksesta kertomisen ja kuvaamisen tavoilla sellaisia ominaispiirteitä, joita muilla kertomisen ja kuvaamisen tavoilla ei olisi? Väittely on jatkunut näihin päiviin asti ja tuottanut uutta teoriaa ja metodologiaa niin perinteisen tekstilähtöisen kirjallisuudentutkimuksen saralla kuin kognitiivisissa tieteissä, mukaan lukien neurotieteet. Tutkimuksen kentät ovat olleet siten erillään, etteivät kognitiivisesti painottuneet menetelmät ole riittävästi huomioineet muun muassa fiktiivisten ja ei-fiktiivisten esitysten kokemisen eroa, kun taas semioottis-strukturalistiset, tekstilähtöiset tutkijat eivät välttämättä ole arvostaneet empiiristen kokeiden tai haastatteluaineistojen merkitystä. Viime aikoina kenttien lähentämiseksi onkin kehitelty kokemuk-

sellisuuden käsitteitä kuten enaktiivinen kognitio (ks. Caracciolo, 2014; Polvinen, 2017; Troscianko, 2014). Tajunnankuvausten kerronnallisten mallien tarkastelu – miten ihmiset kertovat elämästään ja yhteiskunnasta sekä kirjallisin että ei-kirjallisin keinoin – on luonut monitieteistä kerronnantutkimusta, joka on edistänyt muun muassa ”toisen käden kokemus” (*vicarious experience*) käsitteen ja kokemuksellisten odotustenmukaisuuksien tutkimusta (ks. Hatavara, Hyvärinen, & Mildorf, 2017; Hatavara & Mildorf, 2017; Hyvärinen 2016, 2017; Hyvärinen, Hatavara, & Hydén, 2013). Koneen Säätiön rahoittaman *Kertomuksen vaarat* -hankkeen tutkijat (vetäjänä Maria Mäkelä) puolestaan ovat kartoittaneet yksilön kokemusta uusmediapuheessa kohtuuttomasti korostavan kerronnallisen muodon vaaroja. Muihin suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen viimeaikaisiin kohteisiin ovat lukeutuneet kokemuksellisen tarinankerronnan eettiset kysymykset, tunnereaktiot ja kokeellisuus (ks. Arminen & Logrén, 2018).⁶

Toikkanen on omassa tutkimuksessaan analysoinut muun muassa Edgar Allan Poen kauhutarinoita ja Robert Frostin runoutta keskittyen niiden tuottamaan *intermediaaliseen kokemukseen* (ks. Toikkanen, 2011, 2013, 2014, 2015, 2017a, 2017b). Intermediaalisen tutkimuksen kenttä voidaan ymmärtää monin tavoin, kuten esimerkiksi eri esittämisen tapoja yhdistelevien hybridisten taiteenmuotojen (elokuva, videopelit ym.) kuvallisten ja äänellisten merkityssisältöjen analysointina. Toikkasen käytössä *medium* suomentuu välineeksi, eli joksikin aistihavaintojen väliin asettuvaksi ja niiden välittymistä ilmentäväksi olioksi tai ilmiöksi. Tällöin kaikki intermediaalinen kokeminen on välittynyttä ja tapahtuu jonkin välineen kuten perusaistien (näkö, kuulo, tunto, haju, maku) myötä. Huomio kiinnittyy siihen, mitä aisteilla havaitaan tai kirjallisuutta lukiessa kuvitellaan havaittavan. Millaisia kauhuja Poe ja Frost lukijallensa näyttävät ja mikä pimeässä liikahtelee? Tekstien käyttämiä retorisia laitteita tarkastelemalla selviää, mihin lukukokemus perustuu.⁷

6. Humanistis-yhteiskuntatieteellisesti kiinnostava uusi kansainvälinen julkaisu on Lash, 2018.

7. Retorinen ”laite” on Toikkasen käyttämä käänne englanninkielisestä ”device”-sanasta. Usein puhutaan retorisista välineistä tai retorisista (teho)keinoista, mutta näistä vaihtoehdoista ”väline” sekoittuu ”medium”-sanan käännökseen, kun taas ”keinot” viittaavat esitysten retoriin piirteisiin geneerisellä tasolla. ”Laite” sen sijaan korostaa latinankielisten retoristen laitteiden muodollisia ja materiaalis-teknisiä ominaisuuksia. Toikkasen soveltamiin laitteisiin kuuluvat *ecphrasis*, *hypotyposis*, *energia* ja *enargia* (ks. *Silva Rhetoricae*).

Tutkimuksen keskiössä eivät tällöin ole ensisijaisesti kirjallisuuden sisällöt vaan niiden vaikutus lukijaansa.

Toikkasen tutkimus tuottaa tietoa kirjallisten ja ei-kirjallisten esitysten kyvystä tuottaa aistihavaintoja, jotka lukijat, katsojat tai kuuntelijat kokevat intermediaalisesti eri tavoin. Tutkimalla kuvaamisen ja esittämisen tapoja tuottavia retorisia laitteita sekä niiden kauas menneisyyteen juontuvaa käyttöhistoriaa Toikkanen on kehittänyt välittymisen teorian, joka ensisijaisesti perustuu välineiden tosiasiallisuuteen. Koska ihminen tulee tietoiseksi ympäristöstään ja ymmärtää sen toimintaa välillisesti havaintojensa kautta, havaintoja tehdään monenlaisten välineiden myötä. Nämä välineet voidaan asettaa välineisyyden (*mediality*) kolmiportaiseen malliin. Ensimmäiselle tasolle sijoittuvat perusaistit (näkö, kuulo, tunto, haju, maku), toiselle aisteja aktivoivat esittämisen tavat (yksinkertaiset tavat kuten puhe ja kirjoitus tai kompleksiset tavat kuten taiteenlatit ja mediaformaattit) ja kolmannelle tasolle eri esittämisen tapoja käsitteellistävät abstraktiot (multimedia, uusmedia, massamedia), jotka saattavat olla arvolatautuneita. Mallin toimivuuden osoittaa kokemuksen käsite. Ensimmäisellä tasolla sijaitsevat havaintoja tuottavat aistikokemukset, toisella jollain tapaa kokemusta välittävät esitykset ja kolmannella tämänkin teoksen pohtimat kokemuksen käsitteellistykset. Eri välineillä on välinemääräiset piirteensä, joiden huomiointi mahdollistaa esitysten rakenteen ja vaikutuskeinojen analyysin. Välinemääräisyyden (*medium-specificity*) käsite on kokemuksen käsitteen ohella yksi tutkimuksen kiintopisteistä. Työ hyödyntää kokemuksen tutkimusta kysymällä, miten arkipäivän ja kirjallisuuden esitykset koetaan ja miten niistä puhutaan. Samalla menetelmä mahdollistaa aineistojen laajentamisen kirjallisuudesta muihin medioihin ja esittämisen tapoihin kuten televisioon ja sosiaaliseen mediaan. (Toikkanen 2017b.)

Myös puheviestinnän tieteenalan juuret ulottuvat syvälle antiikin Kreikkaan. Retoriikan merkitys länsimaisen sivistyksen kehitykselle on huomattava, ja puhetaidon, puhetaiteen ja elokutionismin historia on puheviestinnän historiaa. Vaikuttava puhuminen ja tarinankerronta saavat ihmiset kokemaan asioita. Suomessa retoriikan yliopisto-opetuksen lisäksi kaunoluku ja lausunta suomalaisuusaatteen ja suomen kielen aseman vahvistamisessa viitoittivat puheopin kehitystä 1900-luvulla. Puheella vaikuttamisen synkät puolet vaiensivat kuitenkin puhetieteiden kehityksen muutamaksi vuosikymmeneksi Euroopassa toisen maailman sodan hirmutekijöiden jälkeen. Yhdysvalloissa puheviestinnän kehitys sen sijaan jatkui

katkeamattomana. Siellä elokutionismin, julkisen puheen (*public speaking*), viestin vastaanottajan ja vuorovaikutuksen teemat jakautuivat kahteen intellektuaaliseen suuntaukseen – yhtäällä humanistiseen traditioon, joka jatkoi eurooppalaista retoriikan perinnettä, ja toisaalla psykologisvai-
kutteiseen ja sosiopsykologista traditiota edustavaan tiede (*science*) -ajatteluun. Nykyään puheviestintä on tieteenala, jossa kaikenlainen ihmisten välinen vuorovaikutus on tarkastelun kohteena. Puheviestinnän tavoitteena on ymmärtää ja selittää viestintä- ja vuorovaikutuskäyttäytymistä sekä vuorovaikutuksen dynamiikkaa eri tilanteissa, tehtävissä, suhteissa ja kanavissa esimerkiksi kasvokkais- tai verkkoviestinnässä. (Ks. Valo, 2012.)⁸

Viestinnästä ja siihen kiinnittyvistä ilmiöistä, kuten vuorovaikutus-suhteista, on olemassa lukuisia teorioita. Teoria voidaan määritellä muun muassa joukoksi yhtenäisiä propositioita, jotka tarjoavat filosofisesti ehjän kuvan aiheesta (Littlejohn, 2009). Eri puheviestinnän teorioissa viesti, viestijä, vuorovaikutus tai vuorovaikutussuhde nähdään erityisellä tavalla. Kukin näkemys määrittää käsitevalintoja ja valittujen käsitteiden käyttöä. Robert Craig (1999) sysäsi tieteenalan keskustelua vahvasti eteenpäin jäsentämällä viestinnän teorat teoreettiseksi metadiskursiksi, metamalliksi (Craig, 2007). Craig esittää viestintäteoriaa tieteenalaksi, jonka tavoitteena ei ole muodostaa ”yhtä yhtenäistä teoreettista ymmärrystä viestinnästä vaan dialogis-dialektinen tieteenalakohtainen matriisi, yhteisesti ymmärretty (vaikkakin alati haastettava) joukko oletuksia, jotka mahdollistavat tuloksekkaan argumentaation eri viestinnän teoreettisten traditioiden välillä” (1999, s. 120). Metadiskurssin tarkoituksena on synnyttää keskustelua teorioista ja niiden käytännön sovel-
luksista (Craig, 2007).

Metamallissa Craig (1999) nimeää seitsemän viestinnän traditiota.⁹ Ne eroavat toisistaan tavoilla, joilla niissä määritellään viestintä käsitteenä ja siihen liittyvät haasteet. Sen lisäksi jokaisessa traditiossa käytetään viestinnästä tietynlaista terminologiaa (metadiskursiivinen sanasto), ja ne sisältävät metadiskursiivisia yleistyksiä eli arkipäiväisiä oletuksia viestinnästä. Kokemuksesta on traditioissa erilaisia näkemyksiä, mutta kussakin niistä otetaan kantaa merkitykseen, merkityksenantoon tai merkitysten syntyymi-

8. Katso lisäksi Keskinen (1999) sekä Pöyhönen (2016) suomalaisen kaunoluvun ja lausunnan perinteestä.

9. Traditiot ovat retorinen, semioottinen, fenomenologinen, kyberneettinen, sosiopsykologinen, sosiokulttuurinen sekä kriittinen traditio.

seen. Viestinnän traditioista fenomenologinen traditio kiinnittyy vahvimmin kokemuksen tutkimukseen. Fenomenologisessa traditiossa huomio kohdistuu yksilön sisäisiin, tietoisiin kokemuksiin ja siihen, miten yksilö ymmärtää ja antaa merkityksiä minuudelleen ja tapahtumille elämässä. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö sosiaalisella maailmalla olisi vaikutusta yksilön kokemuksiin. Michael Purdyn (2010) mukaan viestintäkokemuksella on yksi ”olemus” – viestinnässä on kyse suhteista ja yhteydestä toisiin ihmisiin. Hänen mukaansa emme saavuta riittävästi tietoa siitä, mitä viestintä on kokemuksena, jos emme huomioi viestinnän konteksteja, kuten etnisuus, vuorovaikutussuhde, politiikka ja kulttuuri (ks. myös Laajalahti, 2014). Fenomenologisessa traditiossa viestintä on dialogista ja sisältää kokemuksen toiseudesta. Toisen kokemusta ei voi kokea suoraan vaan vain silloin, kun se on tietoisuuden tuottamaa (”only as constituted in ego’s consciousness”, Craig, 1999, s. 134). Vaikeus on saavuttaa tai säilyttää autenttinen vuorovaikutussuhde toiseen ihmiseen. Tradition metadiskursiivinen sanasto sisältää muun muassa kokemuksen, aitouden ja avoimuuden, dialogin ja supportiivisuuden käsitteet. (Craig, 1999.)

Virtanen (2015, 2018a, 2018b) on tutkinut tukea antavaa eli supportiivista viestintää eri vuorovaikutussuhteissa, kuten miesten ystävyyssuhteissa, pojan ja puhelinauttajan sekä muistisairaana ja hänen läheisensä suhteissa. Tuki on kokemus toisen ihmisen olemisen tavasta – viestintäkäyttäytymisestä – toista kohtaan. Määrittäessään sosiaalista tukea, Virtanen on pyrkinyt redusoidaan sosiaalisen tuen perusolemuksen (*essence*). Perusolemus on se, mitä tai minkä täytyy olla aina läsnä, kun ilmiö (tuki) koetaan ja jotta sitä voidaan kutsua siksi (tueksi). Sosiaalista tukea on esimerkiksi vuorovaikutus, jossa mies kertoo ystävälleen, että hän on tullut kumppaninsa jättämäksi ja kokee olevansa hukassa. Ystävä voi vastata miehen tuen hakemiseen kuuntelemalla ja osoittamalla myötätuntoa. Kun viestintäkokemusta tulkitaan, sosiaalisen tuen perusolemus näyttääytyy tietoisuutena todellisesta tai potentiaalisesta tyhjyydestä (*void*) ihmisen elämän kokemuksessa, sekä toiseudesta, joka pyrkii muuttamaan tämän kokemuksen, jotta saavutettaisiin cheys (*wholeness*) (Virtanen & Isotalus, 2011).¹⁰ Supportiivinen viestintä todentaa sosiaalisen tuen olemusta inter-

10. Alkuperäinen englanninkielinen määritelmä kuuluu seuraavasti: ”the essence of social support is the awareness of a real or potential void in a person’s life experience, and of otherness that intends to alter that experience to achieve wholeness” (Virtanen & Isotalus, 2011, s. 37).

personallisissa suhteissa. Käytännössä ystävä voi siis viestiä tukea katso-
malla miestä silmiin ja sanomalla: ”Toi on paha paikka, mut sun ei tarte
selvitä tästä yksin. Nähään ja soitat aina, kun yhtään siltä tuntuu.”

Kokemus tuen tarpeesta ja saadun tuen laadusta, kuten hyödyllisyy-
destä, on yksilöllinen. Sen motivoimana Virtanen (2015) on pyrkinyt
luomaan kokemuskeskeisen tuen teoriaa. Stephen Littlejohn ja Karen
Foss (2001) näkevät teorian käsitteiden, selitysten ja periaatteiden
joukkona, joka kuvaa jotakin osaa ihmisen kokemuksesta.¹¹ Kokemus-
keskeisen teorian ytimessä on supportiivisen viestinnän tutkimuksista
tuttu ajatus, että ihminen tarvitsee tukea silloin, kun hän on epävarma
(mm. Albrecht & Adelman, 1987; Albrecht & Goldsmith, 2003; Mik-
kola, 2006). Ihminen voi olla epävarma omasta tilanteestaan, itsestään,
toisesta ihmisestä tai vuorovaikutussuhteesta. Virtanen esittää kuiten-
kin, että epävarmuuden sijaan meidän olisi syytä tarkastella yksilön
haavoittuvaisuuden kokemusta: ”haavoittuvaisuus on yksilön kokemus
epävarmuudesta, jonka toiset voivat havaita tai jo havaitsevat hänen
kokevan” (Virtanen, 2015, s. 90). Se on väistämättä sosiaalinen ja siten
viestinnällinen kokemus. Haavoittuvaisuus on mitä epävarmuus merkit-
see niissä konteksteissa, jotka muodostavat yksilön situationaalisuuden
(ks. Backman, 2015; Rauhala, 2005).

Viestinnän teoria on myös viestintää (Craig, 2007). Onko siis koke-
muksen teoretisointi kokemus? Kyllä. Kokemuksen tutkimus on tut-
kimus kokemuksesta ja kokemus tutkimuksesta. Voidaan siis väittää,
että sekä viestinnän tutkimus että kokemuksen tutkimus ovat itseään
tuottavia. Kokemuksen tutkimus voi mielestämme hyötyä viestinnän
alan teoreettisesta keskustelusta. Tyypillisesti, kuten tässäkin teoksessa,
tutkimuksia jäsennetään tieteenalojen mukaan. Kuitenkin yhä useampi
tutkija tunnistaa ajattelunsa myös toisten tieteenalojen keskusteluista tai
vähintäänkin kosiskelee toista tai toisia tieteenaloja. Poikkitieteellisyys
tai monitieteisyys on leimallista 2010-luvun tiedepolitiikalle, oli asiasta
mitä mieltä tahansa. Monitieteisyys mahdollistaa kokemuksen tutki-
muksen traditioiden tai juonteiden tunnistamisen. Traditiot ovat toki
alati liikkeessä: niihin kiinnitytään tai niistä irtaudutaan, ne vahvistu-
vat tai hiipuvat. Jos kokemuksen tutkimus pyrkii laajenemaan ja kenties

11. Littlejohn ja Foss ovat sanoittaneet teorian käsitteen laajasti ymmärrettynä näin:
”any organised set of concepts, explanations, and principles that depicts some
aspect of human experience” (2011, s. 19).

vakiinnuttamaan itsensä tieteenalojen joukkoon, ei ole välttämätöntä saavuttaa yhtä kokemuksen määritelmää. Välttämätöntä on kuitenkin jäsentää kokemuksesta käytävää keskustelua ja saattaa kokemuksen teoreettiset kehitelmät vuorovaikutukseen toistensa kanssa. Kokemuksen tutkimuksen metadiskurssi voi siintää kunnianhimoisten tutkijoiden ja tutkijaryhmien tavoitteena samalla kun alustavakin teoreettinen jaottelu kokemuksen tutkimuksen traditioista auttaa vauhdittamaan kokemuksen käsitteestä käytävää keskustelua.

Kirjan luvut

Teos sisältää tämän tekstin lisäksi yksitoista tieteellistä artikkelia, jotka edustavat laajasti kokemuksen tutkimuksen eri tieteenaloja. Teksteissä esitellään kokemuksen käsitteen määrittelyjä ja kuvataan käsitteen käyttöä kullakin tieteenalalla ja aihealueella. Osa artikkeleista havainnollistaa alansa kokemuksen käsitteen käyttöä empiirisellä aineistolla. Osa teksteistä on puolestaan teoreettisia ja tempaavat lukijan mukaansa pohtimaan kokemuksen käsitteen raameja ja perinnettä.

Omien tieteenalojemme esimerkkien tapaan ensimmäinen kirjoittajien haasteista on ollut löytää keino keskittyä pääasiallisesti kokemuksen tutkimiseen jonkin soveltavan lähikäsitteen asemesta tai vähintäänkin esittää soveltamisen perusteet vakuuttavasti. Lukijan tehtävänä on arvioida, miten kirjoittajat työssään onnistuvat ja miten keskustelua voisi syventää. Toinen haaste on tehdä näkyväksi kokemuksen ja kokemuksesta kertomisen tai kokemuksellisten ilmaisujen välinen suhde. Onko aito ja alkuperäinen kokemus jotain, joka enimmäkseen jää sitä ilmaisevien sanojen, kuvien, äänten ja eleiden tuolle puolen, vai onko niin, että alkuperäinen kokemus on olemassa ainoastaan kokemuksena alkuperäisyydestä, jota pyrimme esittämään eri tavoin? Jos valitsemme jälkimmäisen vaihtoehdon, jokainen ilmaisu on kokemus eikä pelkästään kuvaus ilmaisua pakenevasta kokemuksesta. Tällöin voi väittää, että mitä sanoin sanomme ja kirjoitamme, tai kuvin piirrämme ja maalaamme, tai äänin laulamme ja soitamme, tai elein tanssimme ja tunnemme, tai jollain muulla tapaa ilmaisemme, on välinemääräinen kokemuksen muoto, joka on luonteeltaan ainutlaatuinen ja silti toisten kanssa jaettu.

Jussi Backman avaa teoksen esittelemällä kokemuksen käsitehistoriallisen kaaren, joka johtaa Aristoteleesta Francis Baconiin, G. W. F.

Hegeliin, Martin Heideggeriin ja Hans-Georg Gadameriin. Backmanin mukaan länsimainen filosofia on antiikista alkaen nähnyt kokemuksen keskeisenä vaiheena kohti yleispätevää tietoa, mutta toisaalta kokemuksen liitetty sattumanvaraisuus, tilannesidonnaisuus ja ennakoimattomuus ovat tehneet välttämättömäksi tarkastelun tieteellisellä metodilla. 1900-luvun filosofinen hermeneutiikka on korostanut näitä kokemuksen heikkouksina tai ”vaaroina” pidettyjä piirteitä. Kokemus on nimenomaan oman äärellisen ymmärryksen rajat ylittävää vierauden tai toiseuden kohtaamista ja siten oman äärellisyyden kohtaamista, joka johtaa ymmärryksen laajenemiseen ja syvenemiseen. Artikkelin haastaa lukijansa pohtimaan kokemusta tapahtumana, joka haastaa ja muuttaa meitä.

Jani Kukkolan artikkelin keskiössä ovat kokemuksen nykytutkimuksen filosofiset perusteet. Kukkolan tarkastelun historiallisina lähteinä toimivat Immanuel Kant, Edmund Husserl ja Martin Heidegger. Kokemuksen käsite on monimerkityksinen, mistä johtuen kokemuksen nykytutkimusta tehdään tavoilla, joiden lähtökohdat eivät välttämättä keskustele keskenään. Kukkola osoittaa, millaisia perinteitä muun muassa kognitio- ja kulttuuritieteissä tehtävän kokemuksen nykytutkimuksen taustalta löytyy, ja pyrkii lähentämään niitä niin sanotussa kokemuksen metatieteessä. Artikkelin on suunnattu kokemuksen käsitteestä ja kokemuksen tutkimuksesta kiinnostuneelle laajalle poikkitieteelliselle lukijakunnalle.

Fenomenologia, hermeneuttisia ja narratiivisia lähestymistapoja hyödynnetään säännöllisesti kokemuksen tutkimuksessa. Virpi Tökkärin artikkeli tarkastelee empiirisen tutkimuksen näkökulmasta, miten kokemuksen käsite ymmärretään näissä tutkimussuuntauksissa. Tökkäri selvittää, miten valitut tutkimustavat eroavat toisistaan sekä millaisia yhtymäkohtia näillä lähestymistavoilla on. Artikkelin tavoitteena on auttaa erityisesti aloittelevia kokemuksen tutkijoita hahmottamaan tutkimussuuntausten eroja ja valitsemaan omaan tutkimukseensa parhaiten soveltuva lähestymistapa. Tieteenalakohtaisena viitekehystenä on ymmärtävä psykologia, mutta empiirisen haastatteluaineiston esimerkkejä on mahdollista soveltaa kokemuksen tutkimukseen eri tieteenaloilla.

Teemu Suorsa edustaa Suomessa suositun kasvatopsykologisen kokemuksen tutkimuksen alaa. Päähuomion saavat Lev Vygotskyn *kokemuksen ja kehityksen sosiaalisen tilanteen* käsitteet, joiden ymmärrystä tuore ulkomainen tutkimus on kehittänyt uudenlaiseen suuntaan. Käänteellä on merkittäviä seurauksia kasvatopsykologiassa laajalti hyödynnettyjen vygotskylaisten käsitteiden käytölle, mikä todistaa Suorsan artikkelin

tarpeellisuuden. Kun yksilöä ei nähdä ainoastaan osatekijöidensä vuorovaikutuksena, persoona ja ympäristö muodostavat yhden dynaamisen ja kehittyvän kokonaisuuden.

Hanna Rautajoen artikkeli edustaa etnometodologista vuorovaikutuksen tutkimusta. Aiheena on kokemuksen tutkimuksen näkökulmasta äärimmäisen ajankohtainen jännite tunneperustaisen kokemuksen ja faktaperustaisen tiedon välillä, ja empiirisenä esimerkkinä toimii affektiivinen kokemuskertomus, joka poikkeaa journalistisen haastattelun tyyppillisestä tavasta käyttäen kokemuksen käsitettä. Tapauksessa haastateltava kertoo ja käyttää henkilökohtaista kokemustaan ajankohtaiskeskustelun toimintatilanteessa. Rautajoen näkökulmasta keskeistä ei ole niinkään kysymys alkuperäisen kokemuksen ilmaisullisesta tavoittamisesta kuin ilmaistun kokemuksen seuraamuksellisuudesta, eli siitä, miten kerrottu kuvitteellinen tapahtuma suhteutuu meneillään olevaan yhteiskunnallis-poliittiseen mielipiteenmuodostukseen. Keskiöön nousevat kokemuskertomusten retoriset piirteet ja niiden strateginen käyttö television keskusteluohjelman vuorovaikutusympäristössä.

Lotta Kähkönen syventyy kehollisen kokemuksen käsitteeseen sukupuolentutkimuksen näkökulmasta. Hän tutkii transihmisten tapoja käsitellä kokemustaan taiteen keinoin ja soveltaa kehollisen kognition teoriaa havaitakseen, miten ei-tiedostetut tekijät muokkaavat kokemusta. Vaikka fenomenologinen ja affektiivinen keho on pitkään ollut transtutkimuksen keskiössä, kokemuksen käsite on jäänyt vähemmälle huomiolle. Kähkönen avaus keskittyy kahden transtaitelijan omaelämäkerrallisiin kertomuksiin paikatakseen havaitun puutteen.

Kai Tuuri ja Henna-Riikka Peltola valottavat kokemuksen käsitettä musiikkipsykologisessa tutkimuksessa. He argumentoivat, miten itsen ja toiseuden välinen dynaaminen suhde kietoutuu erottamattomasti kokemiseen, merkitysten rakentumiseen sekä omista kokemuksista viestimiseen. Teksti lähestyy kokemuksen käsitettä enaktivistisen position kautta, jossa kokemusta pidetään luonteeltaan konstruktiivisena ja ympäristöön toiminnallisesti kytkeytyneenä. Artikkelin yhdistää fenomenologian ja kognitiotieteen perinteitä kehollisuuden näkökulmasta. Ryhmähaastattelu esitellään tutkimusvälineenä, joka tuo toisen persoonan intersubjektiivisen ulottuvuuden musiikillisen kuuntelukokemuksen tarkasteluun.

Marjaana Jonesin artikkeli sijoittuu puolestaan sosiaali- ja terveyspolitiikan alalle. Hän käsittelee tekstissään omakohtaisiin kokemuksiin pohjautuvaa kokemustietoa sekä siihen perustuvaa asiantuntijuutta

terveydenhuollon kontekstissa. Artikkelin empiirinen aineisto koostuu kokemusasiantuntijoina toimivien henkilöiden haastatteluista. Tutkimuksessa kuvataan kokemukseen perustuvaa tietoa sairaudessa ja kuvataan sen roolia kokemusasiantuntijuuden rakentajana. Jones herättää lukijan pohtimaan syvällisemmin yksilökokemusten ja kokemustiedon suhdetta sekä maallikkotietoa ja maallikkoasiantuntijuutta yhteiskunnallisena toimijuutena.

Paula Rossi ja Päivi Lundvall tutustuttavat lukijan johtamisen psykologian kokemuksen tutkimukseen. Artikkelissa lähestytään käsitteellis-teoreettisesti ja esimerkkitutkimuksen avulla työyhteisöjen vuorovaikutusta. Erityisen tarkastelun kohteena on kehollisten kokemusten ja ilmaisun merkitys sekä kehollisen kokemuksen sanallistuminen tietoiseen käsittelyyn, joka nähdään edellytyksenä toiminnan kehittymiselle. Heidän tapaustutkimuksessaan hevosen ja ihmisen keholliseen ilmaisuun perustuva vuorovaikutus avaa muita kokemuksia. Hevosavusteiseen esihenkilövalmennukseen osallistuneet pysähtyivät tarkastelemaan ja reflektoimaan hevosen kanssa vuorovaikutuksessa kokemaansa, ja löysivät yhteyksiä omaan ja muiden toimintaan työyhteisöissään.

Johanna Nevala ja Ville Pietiläinen tarkastelevat kokemuksen käsitettä asiantuntijatyön tutkimuksen kentällä Gaston Bachelardin kehittämän kuvallisen fenomenologian keinoin. Artikkelin tavoitteena on osoittaa tähänastisten työelämän kehittämisen mallien riittämättömyys ja tunnistaa tutkittavien kohteiden kompleksisuus. Kirjoittajat pyrkivät vastaamaan 2010-lukulaisten työorganisaatioiden haasteisiin, joihin kuvallinen fenomenologia tarjoaa oivat välineet bachelardilaisen mielikuvatyöskentelyn muodossa. Tapaustutkimuksen aineisto koostuu yksilötyöohjaustilanteista, jotka on kerätty vuosina 2016–2017.

Lopuksi Taneli Tuovinen ja Riikka Mäkikoskela perehdyttävät lukijan taiteellisen työskentelyn kokemukseen aktiivisen osallisuuden näkökulmasta. He havainnollistavat, kuinka taiteilijan ammattitaito – niin sanottu tekijän tieto – mahdollistaa taiteellisen toiminnan tutkimusmenetelmänä. Artikkelissa esitellään taiteellista tutkimusta, jossa ammattitaidon yhteydessä kokemus kuvaa käytännön, tekijyyden ja ajatteleminen yhteistä situationaalista horisonttia sen aistisissa ja kehollisissa yhteyksissä. Tuovinen ja Mäkikoskela esittelevät eri taiteenalojen taiteellisista tutkimuksista koostuvan aineiston kautta, kuinka taiteellisen toiminnan kokemusta käytetään tutkimuksellisenä asenteena.

Lopuksi

Toimittaessamme tätä teosta olemme havainneet tutkijoiden varovaisuuden määrittellä käyttämänsä käsite. Tämä ei liene luonteenomaista ainoastaan kokemuksen tutkijoille. Tieteentekijöitä kannustetaan yhteiskunnallisen keskusteluun ja tekemään tieteellisiä avauksia eettisiä periaatteita ja tieteen käytäntöjä noudattaen. Dialogiin osallistuminen ei kuitenkaan aina tarkoita sitä, että vuorovaikutuskumppanit sitoutuvat samoihin periaatteisiin. Sosiaalisen median valtakaudella ”kriittinen keskustelu” voi olla kaukana sen tieteellisestä ja sivistyksellisestä tavoitteesta. Aloilla, joilla ei vielä ole vahvaa kokemuksen tutkimuksen perinnettä, voi myös olla epävarmuutta astua areenalle kokemuksen käsitettä ”hallinneiden” tieteenalojen joukkoon. Lukeneisuudella kilvoittelu tai tieteenalallinen omiminen eivät vie kokemuksen tutkimusta eteenpäin. Rohkeat avaukset jo olemassa olevasta tiedosta ja sen uudelleen arvioinnista ja jakamisesta yhdistettynä sitkeään uteliaisuuteen siitä, mitä ei vielä tiedetä, on ehdoton edellytys tieteen eteenpäin menemiseksi. Tieteentekijän on uskallettava väittää, jotta antoisaa debattia kokemuksen käsitteestä syntyy.

On mitä todennäköisintä, että kokemuksen käsitteen käyttökelpoisuus, yleisyys ja maallikkomielekkyyys pitävät kokemuksen tutkittavien ilmiöiden ja käsitteiden joukossa. Suositeltavinta onkin, että tieteentekijöinä yhdistämme itsemme vuoropuheluun sekä käsitteen että sen käytön ja käyttäjien kanssa. Toivomme, että tämä teos kirvoittaa eri tieteenaloilla tehtävän kokemuksen tutkimuksen käymään terävää ja tavoitteellista dialogia. Seuraava askel kokemuksen tutkimuksessa voi jo olla eri tieteenalojen kokemuksen käsitteiden tutkimuksellisten, paradigmaattisten ja teoreettisten yhteyksien löytäminen.

Lähteet

- ALBRECHT, T. L., & ADELMAN, M. B. (1987). Communicating social support: A theoretical perspective. Teoksessa T. L. Albrecht, & M. B. Adelman (toim.), *Communicating social support* (s. 18–39). Newbury Park: SAGE.
- ALBRECHT, T. L., & GOLDSMITH, D. (2003). Social support, social networks, and health. Teoksessa T. L. Thompson, A. M. Dorsey, K. I. Miller, & R. Parrott (toim.), *Handbook of health communication* (s. 263–284). London: Lawrence Erlbaum. <https://doi.org/10.4324/9780203846063.ch21>

- ARMINEN, E., & LOGRÉN, A. (toim.) (2018). *Avain – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, 1.
- BACKMAN, J. (2015). Situationaalinen säätöpiiri: Rauhalan filosofinen kädenjälki. Teoksessa V. Tökkäri (toim.), *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta* (s. 73–102). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- BLOOM, H. (2000). *How to read and why*. London: Fourth Estate.
- CARACCILO, M. (2014). *The experientiality of narrative: An enactivist approach*. Berlin: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110365658>
- COLERIDGE, S. T. (2001 [1817]). Excerpts from *Biographia literaria*. Teoksessa V. B. Leitch (toim.), *The Norton anthology of theory and criticism* (s. 674–682). New York and London: W. W. Norton & Company.
- CRAIG, R. T. (1999). Communication theory as a field. *Communication Theory*, 9(2), 119–161. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.1999.tb00355.x>
- CRAIG, R. T. (2007). Pragmatism in the field of communication theory. *Communication Theory*, 17(2), 125–145. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2007.00292.x>
- ELIOT, T. S. (1951 [1921]). The metaphysical poets. Teoksessa T. S. Eliot (toim.), *Selected essays* (3. painos) (s. 281–291). London: Faber & Faber.
- FLUDERNIK, M. (1996). *Towards a “natural” narratology*. London & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203432501>
- HATAVARA, M., HYVÄRINEN, M., & MILDORF, J. (2017). Narrating selves in everyday contexts: Art, the literary, and life experience. *Style*, 51(3), 293–299. <https://doi.org/10.1353/sty.2017.0026>
- HATAVARA, M., & MILDORF, J. (2017). Hybrid fictionality and vicarious narrative experience. *Narrative*, 25(1), 65–82. <https://doi.org/10.1353/nar.2017.0004>
- HYVÄRINEN, M. (2016). Expectations and experientiality: Jerome Bruner’s “canonicity and breach”. *Storyworlds*, 8(2), 1–25. <https://doi.org/10.5250/storyworlds.8.2.0001>
- HYVÄRINEN, M. (2017). Life meets narrative. Teoksessa B. Schiff, A. E. McKim, & S. Patron (toim.), *Life and narrative: The risks and responsibilities of storying experience* (s. ix–xxv). New York: Oxford University Press.
- HYVÄRINEN, M., HATAVARA, M., & HYDÉN, L.-C. (2013) (toim.). *The travelling concepts of narrative*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- JAY, M. (2005). *Songs of experience: Modern American and European variations on a universal theme*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- KESKINEN, RIKU (1999). Retoriikka ja kaunoluku. Katsaus suomalaisen puhetaidon oppihistoriaan. Teoksessa E. Vierikko, & A. Tolonen (toim.), *Retorikan polulla: Retoriikkaa antiikista EU-aikaan* (s. 17–32). Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos. Turku: Turun yliopisto.
- KIVINIEMI, L., KOIVISTO, K., LATOMAA, T., MERILEHTO, M., SANDELIN, P., & SUORSA, T. (2012) (toim.). *Kokemuksen tutkimus III: teoria, käytäntö, tutkija*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- KOIVISTO, K., KUKKOLA, J., LATOMAA, T., & SANDELIN, P. (2014) (toim.). *Kokemuksen tutkimus IV: annan kokemukselle mahdollisuuden*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

- LAAJALAHTI, A. (2014). *Vuorovaikutusosaamisen kehittyminen tutkijoiden työssä* (väitöskirja). Jyväskylä Studies in Humanities 225. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LASH, S. (2018). *Experience: New foundations for the human sciences*. Cambridge and Malden: Polity Press.
- LATOMAA, T., & SUORSA, T. (2011) (toim). *Kokemuksen tutkimus II: ymmärtävän psykologian syntyhistoriaa ja kehityslinjoja*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- LITTLEJOHN, S. W. (2009). Theory. Teoksessa S. W. Littlejohn, & K. A. Foss (toim.), *Encyclopedia of communication theory* (2. painos) (s. 957–958). Thousand Oaks: SAGE.
- LITTLEJOHN, S. W., & FOSS, K. A. (2011). *Theories of human communication* (10. painos). Long Grove: Waveland.
- MIKKOLA, L. (2006). *Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa* (väitöskirja). Jyväskylä Studies in Humanities 66. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- PERTTULA, J., & LATOMAA, T. (2008) (toim). *Kokemuksen tutkimus: merkitys – tulkintaa – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- POLVINEN, M. (2017). Cognitive science and the double vision of fiction. Teoksessa M. Burke & E. T. Troscianko (toim), *Cognitive literary science: Dialogues between literature and cognition* (s. 135–150). New York: Oxford University Press.
- PURDY, M. W. (2010). Qualitative research: Critical for understanding listening. Teoksessa A. D. Wolvin (toim.), *Listening and human communication in the 21st century* (s. 33–45). Wiley. Haettu 26.6.2018, saatavilla: <https://epdf.tips/listening-and-human-communication-in-the-21st-century.html>
- PÖYHÖNEN, R. (2016). *Onni Savola 1876–1957: Lausuntataiteilijan elämäntyö kaunoluvun opetuksen kehittäjänä* (pro gradu). Helsinki: Helsingin yliopisto. Haettu 27.6.2018, saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201701241131>
- RAUHALA, L. (2005). *Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä*. Gaudeamus: Helsinki University Press.
- RYYNÄNEN, T., & HEINONEN, V. (2017). From nostalgia for the recent past and beyond: The temporal frames of recalled consumption experiences. *International Journal of Consumer Studies*, 42(1), 186–194. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12398>
- SHELLEY, P. B. (2001 [1821]). A defence of poetry, or remarks suggested by an essay entitled “The four ages of poetry”. Teoksessa V. B. Leitch (toim.), *The Norton anthology of theory and criticism* (s. 699–717). New York and London: W. W. Norton & Company.
- Silva Rhetoricae* – The Forest of Rhetoric. Haettu 18.5.2018, saatavilla: rhetoric.byu.edu
- SUOJANEN, T., KOSKINEN, K., & TUOMINEN T. (2015). *User-centered translation*. Kirjasarjassa Translation practices explained. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315753508>
- TOIKKANEN, J. (2011). The unnaturalness of nature: Robert Frost’s “The Fear”. Teoksessa M. Salmela, & J. Toikkanen (toim.), *The grotesque and the unnatural* (s. 211–235). Amherst: Cambria Press.

- TOIKKANEN, J. (2013). *The intermedial experience of horror: Suspended failures*. Houndmills: Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137299093>
- TOIKKANEN, J. (2014). Failing description in Edgar Allan Poe's "The Black Cat". Teoksessa K. Koivisto, J. Kukkola, T. Latomaa, & P. Sandelin (toim.), *Kokemuksen tutkimus IV: annan kokemukselle mahdollisuuden*, (s. 270–281). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- TOIKKANEN, J. (2015). Naama palaa. Kirja-arvio teoksesta T. Kilpeläinen, *Silmät ilman kasvoja: Kauhu filosofiana. Kuolleen silmät*. Haettu 18.5.2018, saatavilla: <https://tampub.uta.fi/handle/10024/100460>.
- TOIKKANEN, J. (2017a). Auditory images in Edgar Allan Poe's "The Tell-Tale Heart". *The Edgar Allan Poe Review*, 18(1), 39–53. <https://doi.org/10.5325/edgallpoerev.18.1.0039>
- TOIKKANEN, J. (2017b). Välineen käsite ja välinemääräisyys 2010-luvulla. Erikoisnumerossa "Totuus, valhe, media ja viestintä". *Media & viestintä*, 40(3–4), 69–76.
- TOIKKANEN, J. (tulossa). "Intermedial experience and ekphrasis in Wordsworth's "Slumber". Erikoisnumerossa "Narrative Selves". *Partial Answers*.
- TROSCIANKO, E. T. (2014). *Kafka's cognitive realism*. New York and London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203082591>
- TÖKKÄRI, V. (2015) (toim.). *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- VALO, M. (2012). Puheviestintä – taitoaineesta tieteenalaksi. Teoksessa A. Mustonen, K. Moisander, & M. Valo (toim.), *Laatua ja liikettä: rehtori Aino Sallisen juhlaKirja* (s. 182–209). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- VIRTANEN, I. A. (2015). *Supportive communication in Finnish men's friendships* (väitöskirja). Acta Universitatis Tamperensis 2019. Tampere: Tampere University Press. Haettu 17.5.2018, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9702-5>
- VIRTANEN, I. A. (2018a). Nuorten miesten haavoittuvuus ja tuki ystävyysuhteissa. Teoksessa A. Kivijärvi, T. Huuki, & H. Lunabba (toim.), *Poikatutkimus* (s. 239–260). Tampere: Vastapaino.
- VIRTANEN, I. A. (2018b). Tunteiden viestiminen miesten ystävyysuhteissa. Teoksessa P. Eerola, & H. Pirskanen (toim.), *Perhe ja tunteet* (s. 261–277). Helsinki: Gaudeamus.
- VIRTANEN, I. A., & ISOTALUS, P. (2011). The essence of social support in interpersonal communication. *Empedocles: Special Issue*, 3(1), 25–42. https://doi.org/10.1386/ejpc.3.1.25_1
- WORDSWORTH, W. (2001 [1802]). Preface to *Lyrical Ballads*. Teoksessa V. B. Leitch (toim.), *The Norton anthology of theory and criticism* (s. 648–668). New York and London: W. W. Norton & Company.

Äärellisyyden kohtaaminen: kokemuksen filosofista käsitehistoriaa¹

Jussi Backman

TIIVIISTI

Väitetään, että nykypäivän populismi vetoaa tosiasioiden sijasta ”kokemukseen”. Mutta mitä on kokemus? Se ei ole vain ennakkoluuloihin nojautuvaa mutua eikä myöskään pelkkää empiirisen datan rekisteröintiä mutta liittyy molempiin. Artikkelin luoma tiivis katsaus kokemuksen käsitehistorian pääpiirteisiin osoittaa, että länsimaisen filosofian perinteessä kokemus on ymmärretty ohittamattomana vaiheena tiedon hankkimisessa ja koettelemisessa. Toisaalta kokemukseen on liitetty tiettyjä tiedollisia heikkouksia – kontingenssi, tilannesidonaisuus ja ennakoimattomuus – jotka tieteellinen metodi on eri tavoin pyrkinyt voittamaan. Artikkelin esittää, että 1900-luvun filosofinen hermeneutiikka irrottautuu tästä perinteisestä kokemuksen välineellistämisestä ja alistamisesta korkeammille päämäärille ja keskittyy uudella ja hedelmällisellä tavalla juuri mainittuihin kokemuksen ”vaaroihin”. Hermeneuttisesti ymmärretty kokemus muodostuu äärellisen ihmisen ainutkertaisista kohtaamisista todellisuuden muuttuvan ja ehtymättömän mielekkyyden kanssa – omalle ymmärrykselle vieraan toiseuden ja samalla oman ymmärryksen äärellisyyden ja inhimillisen äärellisyyden kohtaamisesta.

Kokemuksen vaarat

Viime vuosikymmeninä länsimaissa on levinnyt ajatus nykypäivän poliittisen, erityisesti populistisen, diskurssin ”totuudenjälkeisestä” tai ”tosiasioiden jälkeisestä” luonteesta.² Tällä tarkoitetaan yhtäältä suoranaista poliittista valehtelua ja jo epätosiksi osoitettujen väittämien toistelua, mutta myös vetoamista faktojen sijasta ”kokemukseen”. Suomessa kuuluisaksi on muodostunut perussuomalaisten puoluesihteerin Riikka

1. Hyödyllisistä kommentteista artikkelin aiempiin versioihin tahdon kiittää tämän kokoelman toimittajia sekä Antonio Ciminoa, Cees Leijenhörstia, Anniina Leiviskää ja Harri Mäckliniä. Taloudellisesta tuesta kiitän Suomen Akatemian hanketta *Radikaalin kulttuurikonservatismien intellektuaalinen perintö*.

2. Tietävästi ensimmäisenä termiä *post-truth* käytti nykymerkityksessään Steve Tesich (1992). Ilmauksen *post-truth politics* lanseerasi David Roberts (2010).

Slunga-Poutsalon *Ilta-Sanomissa* (2.8.2015) esittämä huomio liittyen sosiaalisessa mediassa levinneeseen anekdoottiin työhaluisesta maahanmuuttajasta, jota neuvotaan Kelassa elämään yhteiskunnan tuella: ”Onko tarina tosi tai ei, se on toinen juttu. Näin nämä asiat koetaan.”

Näkemys, jonka mukaan totuudesta tai tosiasioista piittaamattomuus olisi poliittisessa diskurssissa uusi ilmiö, on myös kyseenalaistettu. 1900-luvun vaikutusvaltaisimpiin poliittisiin ajattelijoihin lukeutunut Hannah Arendt korosti jo 1950- ja 1960-luvuilla politiikan ja totuuden välistä yhteentörmäystä antiikin *poliksesta* juontuvana perinteenä, joka modernissa politiikassa muodostuu erityisesti mielipiteiden tai ideologioiden ja faktojen väliseksi ristiriidaksi. Alun perin vuonna 1968 julkaistussa esseessään ”Truth and Politics” Arendt tähdentää, että siinä missä nykyaika suvaitsee erilaisia mielipiteitä ehkä laajemmin kuin mikään aiempi aikakausi, ”tosiasioiden totuus, mikäli se sattuu sotimaan jonkin ryhmän etua tai mieltymystä vastaan, kohtaa nykypäivänä suurempaa vihamielisyyttä kuin koskaan ennen” (Arendt, 1993, s. 236).

Kiinnostavasti Arendt kuitenkin yhdistää faktatotuuden nimenomaan kokemukseen. Ensimmäisessä pääteoksessaan *Totalitarismin synty* (1951/1958) hän esittää, että modernissa atomisoituneessa massayhteiskunnassa yhteisöllisesti jaetun maailma- ja todellisuuskokemuksen pohjana oleva yhteisöllisyys heikkenee, mikä mahdollistaa totalitaaristen massaliikkeiden piirissä tapahtuneen kokemuksen ja tosiasioiden korvaamisen ideologisilla fiktiolla. Arendtin mukaan natsismin tai stalinismin ihmishanteena ei ollut vakaumuksellinen natsi tai kommunisti vaan ”ihminen, jolle faktan ja fiktion välistä eroa (eli koettua todellisuutta) ja oikean ja väärän välistä eroa (eli ajattelun normeja) ei ole enää olemassa” (Arendt, 1985, s. 474; 2013, s. 546). Totalitaarisesti mobilisoitu subjekti ei reflektoi ideologisten väittämien totuusarvoa tai saamiensa käskyjen eettisyyttä, sillä häneltä puuttuu yhteisöllinen viitekehys, jossa tällaiset pohdinnat olisivat mahdollisia yhteisen maailmakokemuksen valossa. Sen sijaan hän keskittyy mukautumaan näistä väittämistä ja käskyistä seuraaviin prosesseihin. Arendt näkee kuitenkin todellisuuskokemuksen modernin heikentymisen ja atomisoitumisen ilmenevän myös ei-totalitaarisissa yhteiskunnissa yleisenä taipumuksena pitää faktoja mielipidekysymyksinä, jotka ovat korvattavissa omaan maailmankatsomukseen paremmin soveltuvilla ”vaihtoehtoisilla faktoilla”.

Näemme, että tässä on pelissä ainakin kaksi erilaista ”kokemuksen” merkitystä. Yhtäältä kokemus ymmärretään faktoista erillisenä subjek-

tiivisena tuntumana tai oletuksena, jota strukturoivat omat ennakkokäsitykset ja ennakkoluulot. Toisaalta kokeminen on intersubjektiivisesti jaetun, yhteisen todellisuuden kohtaamista ja omien käsitysten testaamista suhteessa siihen. Nämä merkitykset liittyvät kuitenkin kiinteästi toisiinsa. Ennakkoluulot eivät ole koskaan puhtaasti yksilöllisiä vaan aina myös jonkin yhteisön, ryhmän tai muun yhteisen sosiaalisen identiteetin jakavan kollektiivin ennakkoluuloja. Muotoilu ”näin nämä asiat koetaan” viestittää, että näin asian kokee oletettu ”keskivertokansalainen” tai ”tavallinen suomalainen”. Todellisuuskokemuksesta tekee todellisen juuri se, että se on yhteisöllisesti jaettu – hallusinaatioita ja harhoja pidetään epätodellisina siksi, että ne ovat tyypillisesti puhtaasti yksityisiä kokemuksia. Todellisuus kohdataan yhteisöllisessä viitekehyksessä, jolloin sitä yhtäältä aina värittävät yhteisön jakamat ennakkokäsitykset, mutta toisaalta juuri todellisuuden yhteisyys, mahdollisuus jakaa oma kokemus toisten kanssa ja löytää yhteistä ”kokemuspintaa”, antaa mahdollisuuden päästä yhteisymmärryksen tosiasioista ja tarkistaa ennakkokäsityksiä suhteessa niihin. Kokeminen ei näin ollen ole objektiivisen datan rekisteröintiä vaan yhteisessä kontekstissa tapahtuvaa ennakkokäsitysten ja todellisuuden välistä elävää, jaettua vuorovaikutusta. Ennakkoluulot voivat luutua totaalisiksi ideologisiksi dogmeiksi vasta kun tämä kokemuksen dynamiikka estyy ja sulkeutuu, kun vapaan yhteisöllisyyden näivettyminen riistää todellisuudelta sen intersubjektiivisen luonteen ja siten sen todellisuuden tunnun, sen kyvyn muovata ja uudistaa siitä ennalta muodostettuja käsityksiä.

Tällaista ymmärrystä kokemuksesta tilannesidonnaisena ja tapahtumaluonteisena ennakkokäsitysten testaamisena tukevat myös etymologiset näkökohdat. Suomen *kokea*-verbin alkuperäisestä kannasta ei ole täyttä selvyyttä, mutta suomessa ja lähisukukielissä se viittaa vaivannäköä edellyttävään tutkimiseen, kokeilemalla tapahtuvaan tosiasioiden selvittämiseen tai tiedon hankkimiseen (”kokea verkot, kokea pyydykset”) ja ulkoapäin tulevien vaikutusten kohteena olemiseen ja läpikäymiseen (”kokea kovia”). Kokemussanue sisältää myös yhteyden vaikeuteen ja epäonnistumisen uhkaan tai vaaraan (”koetus, koettelemus”, vrt. viron *kogeda* ”pelätä, varoa”). (Häkkinen, 2004, s. 457.) Samankaltainen yhteys löytyy indoeurooppalaisten kielten kokemussanastosta: saksan *Erfahrung*, latinan *experientia* ja kreikan *empeiria*, samoin kuin englannin *fear* ”pelko”, saksan *Gefahr* ”vaara” ja *fabren* ”kulkea, matkata”, latinan *periculum* ”vaara” ja kreikan *peira* ”koetus, koettelemus”, palautuvat indoeurooppa-

laiseen kantaan **per-*, jonka perusmerkitysyhteytenä lienee ollut ”käydä läpi, edetä” ja ”kokeilla, vaarantaa” (ks. Watkins, 2000, s. 66; vrt. Romano, 1998, s. 195–196). Sanahistorian valossa kokemus, *Erfahrung*, *experientia* ja *empeiria* kytkeytyvät siis kaikki matkantekoon, läpikulkuun tai läpikäyntiin, joka sisältää vaivannäköä ja riskinottoa ja onnistuessaan johtaa asioiden uudelleenlaiseen tuntemiseen, selvän saamiseen ja tietämiseen.

Länsimaisen filosofian perinteessä kokemus asettuu nimenomaan tietoteoreettiseen yhteyteen: kokemus on ymmärretty ensisijaisesti tiedonhankinnan tapana, tietämisen yhtenä tasona, joskaan ei tyypillisesti korkeimpana tai lopullisena tiedon asteena. Hans-Georg Gadamer (1990, s. 352–353) toteaaakin, että filosofinen traditio on alistanut kokemuksen käsitteen ”tieto-opilliselle skematisoinnille”, josta on seurannut käsitteen alkuperäisen merkityksällön ”typistyminen”. Kokemus on nähty teleologisessa viitekehyksessä välineenä, joka on alisteinen sen pohjalta oikean tieteellisen etenemistavan tai metodin kautta saavutetulle tiedolle tai totuudelle. Gadamerin (1990, s. 352) mukaan tästä typistymisestä seuraa, että ”[n]iin paradoksaaliselta kuin se kuulostaa-kin, kokemuksen [*Erfahrung*] käsite näyttää [...] olevan yksi kaikkein heikoimmista selvitetystä käsitteistämme”.

Kokemuksen filosofisen käsittehistorian keskeisiksi nimiksi ja käännekohtiksi Gadamer (1990, s. 353–362) nostaa erityisesti Aristoteleen, Francis Baconin ja G. W. F. Hegelin. Luomalla suppean historiallisen katsauksen kokemuksen tieto-opilliseen rooliin näillä ajattelijoilla pyrin hahmottamaan, missä mielessä kukin heistä näkee tieteen etenevän tavalla tai toisella kokemuksen kautta kohti enenevässä määrin kokemukselle immuunua, yleispätevää tietoa.³ Lopuksi esittelen erityisesti Gadamerin ja Claude Romanon työstämää hermeneuttista kokemuksen käsitettä, joka paikantaa kokemuksen voiman ja syvyyden juuri niihin tekijöihin, jotka filosofian perinne on nähnyt puutteina tai vaaroina – tilannesidonnaisuuteen, ainutkertaisuuteen ja muuttuvuuteen, sanalla sanoen kokemuksen äärellisyyteen.⁴

3. Laajemmin kokemuksen käsittehistoriasta ks. Hager (1972) ja Kambartel (1972).

4. Fenomenologis-hermeneuttista kokemuksen käsitettä ja kokemuksen tutkimusta käsittelevät tässä teoksessa ansiokkaasti ja perusteellisesti myös Jani Kukkola ja Virpi Tökkäri.

Aristoteles: kokemus johdatuksena tietoon

Varhaisimmat filosofit suhtautuivat *empeiriaan*, kokemuksen kautta saavutettuun tietämykseen, yleisesti ottaen ylenkatseella. Kokemus nähtiin alempiarvoisena suhteessa käsitteellisellä ajattelulla ja intuitiivisella tajumisella saavutettuun tietoon. Esisokraatikko Parmenides näkee filosofisen ajattelun tienä ”kuolevaisten” arkikokemuksesta ja sen moninaisista näkökulumista tai näkemyksistä (*doksai*) todellisuuden perimmäisen yhteenkuuluvuuden ja ykseyden välittömään käsittämiseen. Hänen oppirunossaan nimetön jumalatar opastaa ajattelijaa seuraavin sanoin: ”[ä]llkөөn paljon kokenut [*polypeiron*] tottumus pakottako sinua tielle / jolla seuraat näkemätöntä silmää, kohisevaa kuuloa / ja kieltä” (Parmenides, 28 B 7, 3–5; teoksessa Diels & Kranz, 1951). Platon (*Gorgias*, 462b–463b) luokittelee retoriikan kaltaisen kokemusperäisen osaamisen silkkään harjaantumiseen perustuvaksi harrastukseksi tai puuhaksi, joka tiedon hierarkiassa jää rationaaliseen ymmärrykseen perustuvan taidon (*tekhne*) alapuolelle.

Aristoteles sen sijaan näkee kokemuksen ja ymmärryksen olevan jatkuvuussuhteessa keskenään. Kaikilla eläimillä on kyky aistihavaintoon (*aisthēsis*) ja jotkut kykenevät myös säilyttämään aiempia havaintoja muistissa (*mnēmē*), mutta ihmisen erottaa muista kyky havaintojen käsitteelliseen jäsentämiseen (*logos*), mikä mahdollistaa havaintokohteen tunnistamisen samaksi kuin aiemmissä havainnoissa ja tuo täten havaintoihin identtisyttä ja pysyvyyttä (Aristoteles, *Metafyysiikka* I, 1, 980a27–981a7; *Toinen analytiikka* II, 19, 99b32–100b1). Näin saavutettu uusi yleisyyden taso mahdollistaa puolestaan kokemuksen (*empeiria*), jonka Aristoteles ymmärtää diskursiiviseksi kyvyksi muodostaa toisiaan muistuttavia yksittäistapauksia koskevia otaksumia ja soveltaa niitä uusiin tapauksiin: jos tietty hoito auttoi tiettyntyyppisestä vaivasta kärsiviä potilaita A, B ja C, kokemus neuvoo meitä kokeilemaan samaa hoitoa myös potilaan D kohdalla. Tämä mahdollistaa lopulta yleispätevän ja opetettavissa olevan periaatteen tai säännön muotoilemisen ja näin siirrytään kokemuksen, harjaantumisen ja rutiinin tasolta taidon (*tekhne*) eli välineellisiä periaatteita koskevan teknisen asiantuntemuksen tasolle. (*Metafyysiikka* I, 1, 981a1–b10.) Tätäkin korkeammalla aristoteelisessa tiedon hierarkiassa on ei-välineellinen, teoreettinen tieto (*epistēmē*) todellisuuden yleisistä rakenteellisista periaatteista.

Kokemus on näin ollen Aristoteleelle systemaattisen tiedon korkeampien ja kokonaisvaltaisempien muotojen esiaste, jonka perustana

on ihmissielun luonnollinen kyky jäsenellä havaintoja diskursiivisesti. Aristoteles ei kuitenkaan ole empiristi modernissa mielessä. Vaikka kokemustieto edeltääkin abstraktimpia tasoja ajallisesti, eivät tiedon ylempät tasot palaudu kokemukseen. Aristoteelinen induktio, *epagōgē*, ei merkitse pelkkää yleistävää päättelyä yksittäisestä yleiseen vaan laajemmin universaalien periaatteiden intuitiivisen käsittämisen ”lähestymistä” (*efodos*) yksittäisten ilmiöiden tarjoaman tiedollisen ”johdatuksen” (*agōgē*) pohjalta (*Toinen analytiikka* II, 5, 91b34–35; *Topiikka* I, 12, 105a13–16; 18, 108b9–11; *Fysiikka* I, 2, 185a12–14). Aristoteleen kokemusmalli on näin ollen teleologinen ja välineellinen. Kokemus johdattaa kohti korkeampia tietämisen tasoja, joita ei enää rajoita kokemuksen omakohtaisuus ja kontingenssi, sen riippuvuus konkreettisista, sattumanvaraisista ja ainutkertaisista kohtaamisista yksittäisten ilmiöiden kanssa. Kokemuksen sisältö muodostuu paljaista faktoista, siitä, että asiat ovat jollakin määrättyllä tavalla (*to hoti*); kokemus ei tavoita faktojen taustalla olevia universaaleja perusteita, sitä, miksi asiat ovat siten kuin ovat (*to dioti*; *Metafysiikka* I, 1, 981a24–30). Todellinen tieto ei voi kuitenkaan tyytyä kontingenttiin. Vaikka filosofia alkaakin ihmettelystä, joka kohdistuu välittömästi läsnä oleviin asioihin, se pyrkii etenemään kohti kaiken yleisiä periaatteita (I, 2, 982b11–28). Tietomme todellisuudesta etenee siitä, mikä on lähinnä meitä – yksittäisistä havaintokohteista – kohti sitä, mikä todellisuuden koko rakenteen valossa on kaikkein ilmeisintä eli yleisimmän tason periaatteita (*Toinen analytiikka* I, 2, 71b29–72a5; *Fysiikka* I, 1, 184a16–21).

Bacon ja kokeileva kokemus

Aristoteelinen kokemuksen käsite hallitsi keskiajan skolastiikkaa. Uuden ajan alussa kokemuksen asemassa tapahtui kuitenkin intellektuaalinen mullistus. Sen taustalla piili erityisesti myöhäiskeskiajan voluntaristinen teologia, joka korosti Jumalan absoluuttista tahdonvapautta: vallitsevan luonnonjärjestyksen ei ajateltu perustuvan viime kädessä mihinkään rationaaliseen välttämättömyyteen vaan yksinomaan tahdonvaraiseen ja tutkimattomaan jumalalliseen luomisaktiin. Tässä suhteessa luomakunta nähtiin viime kädessä kontingenttina, sillä Jumala olisi voinut niin tahtoessaan luoda kaiken myös toisin. Tähän ajattelutapaan kytkeytyi nominalistinen metafysiikka, joka kiisti universaalien muotojen reaalisen olemassaolon ja palautti ne inhimillisen ajattelun rakenteiksi, ”ideoiksi”

modernissa mielessä. Nämä lähtökohdat kyseenalaistivat uudella tavalla inhimillisen järjen periaatteelliset mahdollisuudet saavuttaa omin voimin varmaa tietoa luonnon perimmäisistä periaatteista. Yhtäältä tämä asetti filosofialle uudenlaisia skeptisiä haasteita, joihin René Descartesin kuuluisa metodinen epäily pyrki vastaamaan osoittamalla järjelle ehdottoman varman kiintopisteen, josta se kykenisi johtamaan muun tiedon mahdollisuuden. David Humeen skeptinen empirismi taas palautti järjen ideat kokemuksen kautta saatuihin vaikutelmiin ja kiisti puhtaasti rationaalisen luontoa koskevan tiedon mahdollisuuden ylipäättään. Toisaalta aristoteelisen luonnonfilosofian lähtökohtien kyseenalaistuminen avasi oven uudelle, syvemmin kokemukseen nojaavalle luonnon tutkimukselle. (Ks. Foster, 1934; Oakley, 1961.)

Uuden ajan luonnontieteellisen metodin kantaesityksenä pidetään Francis Baconin vuonna 1620 julkaisemaa teosta *Novum organum*, jonka oli määrä toimia menetelmällisenä johdatuksena hänen keskeneräiseksi jääneeseen suurhankkeeseensa *Instauratio magna*, ”(tieteiden) suuri uudistus”. *Novum organum* tarjoaa tieteille uuden ”välineen” (kr. *organon*, lat. *organum*) tai metodologian ”vanhan” *organonin* eli Aristoteleen logiikan ja tieteenfilosofian tilalle. Omistuskirjeessään Englannin kuningas Jaakko I:lle Bacon ilmoittaa tavoitteekseen varmistaa, että toistaiseksi vaille riittävää edistystä jääneet tieteet eivät enää ”leijailisi ilmassa vaan nojaisivat kaikenlaisen ja huolella harkitun kokemuksen [*experientiae*] vakaaseen perustaan” (*Novum Organum*, Epistola). Bacon panee toivonsa tieteiden uuteen syntyymiseen (*regeneratio*), jossa ne ”kohotetaan varmassa järjestyksessä kokemuksesta ja perustetaan uudelleen” (I, 97).

Bacon korostaa inhimillisen järjen käsitteiden ja jumalallisen luomistyön perustana olevien ideoiden, luojaan ajatusten, välistä etäisyyttä (I, 23). Äärellinen järki pääsee käsiksi jälkimmäisiin vain epäsuorasti ja epätäydellisesti, luontoa tutkimalla (II, 15). Aristoteelinen induktio, joka loikkaa yksittäisistä kokemuksen kohteista universaaleihin järjen aksioomiin, on tehnyt luonnonfilosofiasta lähinnä järjen itsereflektiota (I, 63, 104). Toisin kuin Aristoteles katsoi, tiedon saavuttaminen ei ole luonnollinen prosessi, johon ihmismieli luontaisesti soveltuu, vaan tajuntaa päinvastoin rajoittavat lähtökohtaisesti harhakuvat (lat. *idola*), jotka perustuvat ihmisen aisti- ja ajattelukyvyyn luontaisiin rajoituksiin, ihmisen näkökulman tilannesidonnaisuuteen, kielen ja puhetapojen asettamiin rajoituksiin ja harhaanjohtaviin oppeihin (I, 39–69). Luomakunnan salaisuuksien selvittäminen edellyttää näiden esteiden tunnistamista ja raivaamista.

Kokemus ei näin ollen itsestään ohjaa meitä kohti korkeampaa tietoa, vaan se on ensin alistettava metodiselle ohjailulle. Tavanomainen kokeamisen tapamme on Baconin mukaan ”sokea ja typerä”, sillä se pohjautuu sattumanvaraisiin kohtaamisiin todellisuuden kanssa. Tällöin tutkimuskohteet vain tulevat tutkijaa vastaan satunnaisella tavalla ja tieto jää ”sattuman ja häilyvän ja sekavan kokemuksen aaltojen ja käännteiden” varaan. Luontaisten rajoitusten voittamisen lisäksi kokemus on muutettava passiivisesta kohtaamisesta aktiiviseksi kysymysten asettamiseksi luonnolle; vain aktiivisesti etsitty tai vaadittu kokemus ansaitsee tieteellisen kokeilun, koetuksen tai kokeen (*experimentum*) nimen. (I, 70, 82.) Aktiivisesti kokeileva, kokeellinen lähestymistapa auttaa voittamaan tavanomaisen kokemuksen sattumanvaraisuuden lisäksi sen perustavan ennakoimattomuuden ja epävarmuuden, joka liittyy *negatiivisen* kokemuksen alituiseseen mahdollisuuteen. Kokemukseen perustuvat yleistyksen ovat aina periaatteessa alttiita vastaesimerkkien vaaralle (*periculum*; I, 105). Bacon toki tiedostaa odotuksista poikkeavan negatiivisen kokemuksen perustavan merkityksen dogmaattisten ennakko-oletusten kumoamisessa (I, 46). Positiivisten tulosten saavuttaminen edellyttää kuitenkin negatiivisuuden asianmukaista hallintaa, joka Baconin ehdottamassa ”kirjatun kokemuksen” (*experientia literata*) menetelmässä tarkoittaa positiivisten ja negatiivisten esiintymien systemaattista luettelointia (I, 101, 103, 110). Vertailemalla keskenään olosuhteita, joiden vallitessa tutkittava ilmiö (esim. lämpö) on läsnä, niitä, joissa se on poissa, ja niitä, joissa se vaihtelee, saavutamme lopulta ilmiön mahdollistavasta kausaalisesta perustasta – sen ”muodollisesta syystä” tai olemuksesta – käsityksen, jolle ei enää löydy vastaesimerkkiä (I, 105; II, 1–2, 11–20).

Hegel: tiede tietoisuuden kokemuksesta

Humen skeptinen empirismi ja siihen pohjautuva Karl Popperin fallibilistinen tieteenteoria ottavat negatiivisen kokemuksen vaaran Baconia vakavammin. Mikä tahansa havaittu säännönmukainen yhteys, vaikka miten vahvasti todennettu, jää aina periaatteessa alttiiksi vastaesimerkille. Negatiivisuus, alttius kumoutumiselle, kuuluu olennaisesti kokemustiedon luonteeseen. Kuten edellä todettiin, kokemuksen (*experientia*, *Erfahrung*) ja vaaran (*periculum*, *Gefahr*) välillä vallitsee etymologinenkin yhteys. Kokemuksessa olemassa olevaa tietoaamme koettelee aina

uusi, ainutkertainen tilanne ja kohtaaminen ja siihen sisältyvä epäonnistumisen ja kumoutumisen vaara, joka voi pakottaa meidät tarkistamaan ja muuttamaan käsityksiämme. Tästä sekä Aristoteles että Bacon ovat täysin tietoisia, mutta, kuten Gadamer (1990, s. 355–359) tähdentää, heidän tieteellisiä metodejaan ohjaava teleologia saa heidät keskittymään kokemuksen negatiivisuuden sijasta sen lopputuloksen positiivisuuteen. Niin aksiomaattis-deduktiivisessa kuin kokeellis-induktiivisessakin tiedonihanteessa – vaikka jälkimmäinen onkin periaatteessa sitoutunut kaiken tiedon kumoutuvuuteen ja loputtomaan täydentyvyyteen – tieto tavoittelee enenevää immuniteettia ennakoimattoman ja kontingentin kokemuksen vaaroille.

Gadamer huomauttaa, että sama teleologia pätee myös viimeiseen puhtaasti spekulatiivisen tieteenihanteen edustajaan, Hegeliin, joka korostaa kokemuksen negatiivisuutta kenties selkeämmin kuin yksikään toinen filosofisen perinteen edustaja. Hegelin vuonna 1807 ilmestyneessä *Hengen fenomenologiassa* hahmottelema ”tiede tietoisuuden kokemuksesta” tarkastelee hengen (*Geist*) kehitystä ja sen asteittaista paljastumista itselleen absoluuttisena subjektiivisuutena, joka muodostaa todellisuuden perimmäisen itsetietoisien ”substanssin”. Eri kehitysvaiheissaan hengen tietoisuus muodostuu kahdesta perustavasta osatekijästä, tiedosta (*Wissen*) ja tiedetystä kohteesta (*Gegenstand*). Näistä jälkimmäinen on ”negatiivinen” suhteessa edelliseen sikäli, ettei se milloinkaan sisälly sitä koskevaan tietoon täydellisesti. Tietoisuuden kokemus on joka tasollaan tiedon ja sen kohteen, tiedon ja totuuden, välisen epäsuhdan ja vastakkaisuuden kohtaamista, sen tiedostamista, miten kohteen oleminen ”meille” eroaa sen olemisesta ”sinänsä”, ”itsessään”. (Hegel, 1980, s. 29–30, 58–62; 1997, s. 12–14.) Toisin sanoen kokemus on olennaisesti negatiivista kokemusta tietomme äärellisyydestä.

Immanuel Kantin kriittistä tietokyvyn rajaamista vastaan Hegel kuitenkin tähdentää, että luonnostaan kohti absoluuttisuutta ja täydellisyyttä pyrkivä järki ei voi eikä tahdo jäädä äärelliseen positioon. Kokemus merkitsee tiedon koettelemista (*Prüfung*) suhteessa kohteeseensa. Tiedon osoittautuminen epätäydelliseksi synnyttää dialektisen liikkeen kohti uutta, täydempää tietoisuuden tasoa, joka sisällyttää aiempaan tasoon kuuluneen negaation tai epäsuhdan itseensä. Tällöin ei muutu ainoastaan tieto vaan myös sen kohde samoin kuin tiedon kriteeri. (Hegel, 1980, s. 59–60; 1997, s. 12–13.) Kokemus on Hegelille ”dialektinen” liike, jota tietoisuus harjoittaa itsessään, niin tietämisessään kuin kohteessaan-

kin, *sikäli kuin uusi tosi kohde syntyy sille siitä*” (Hegel, 1980, s. 60; 1997, s. 13). Vaikka kokemuksen negatiivisuutta, tiedon ja kohteen välistä eroa, voidaan pitää ”molempien vastakohtien puutteellisuutena [*Mangel*]”, se on samalla ”niiden sielu ja niitä liikuttava tekijä” (Hegel, 1980, s. 29).

Kokemus ei näin ollen ole Hegelille vain tiedon testaamista kohtamisessa tietoisuudelle ulkoisen todellisuuden kanssa. Viime kädessä se on prosessi, jossa henki vähitellen kohtaa *itsensä* henkenä ja koettelee itse itseään, saavuttaen dialektisten vastakkaisuuksien yhteensovittamisen myötä yhä kattavamman ja välittyneemmän otteen itsestään todellisuuden perimmäisenä järjellisenä ja käsitteellisenä rakenteena. Dialektisen liikkeen päätepisteenä on hengen lopullinen sovinto itsensä kanssa *absoluuttisessa tiedossa*, hengen puhtaasti positiivisessa tietoisuudessa itsestään absoluuttisena ja perimmäisenä. Absoluuttisessa tiedossa tietämisen ja kohteen välillä ei enää ole epäsuhtaa eikä negatiivisuutta, jolloin henki ei enää myöskään voi kokea mitään hegeliläisessä mielessä: tiede tietoisuuden kokemuksesta huipentuu kokemisprosessin valmistumiseen ja päättymiseen. Absoluuttisen tietämisen tasolla Hegelin hahmotteleman absoluuttisen tieteen tehtäväksi jää tämän kaiken kattavan tiedon diskursiivisten *sisältöjen* käsitteellisen arkkitehtuurin kartoittaminen, josta muodostuu Hegelin spekulatiivinen logiikka (Hegel, 1980, s. 30).

Hermeneuttinen kokemus äärellisyyden kohtaamisena

Martin Heidegger näkee Hegelin *Hengen fenomenologian* ja tieteen tietoisuuden kokemuksesta tietynlaisena huipentumana länsimaisessa ”ontoteologisessa” ajatteluperinteessä, ontologisessa ”fundamentalismissa”, joka pyrkii osoittamaan ajattelulle ja koko todellisuudelle absoluuttisen viitepisteen. Hegel saattaa loppuunsa modernin subjektimetafysiikan, joka Descartesista alkaen paikantaa tämän viitepisteen itsetietoisien subjektiivisuuden piiriin. Kokemuksen prosessin myötä henki eli subjektiivisuus löytää absoluuttisen tason omasta itsestään, jolloin absoluutti lakkaa olemasta tietoisuudelle ulkoinen, transsendentti ideaali ja on lopulta ”meidän luonamme” (*bei uns*), sisältyen subjektiivisuuteen aukottomasti sille immanenttina. (Ks. Heidegger, 2003, s. 192–204; vrt. 2002, s. 31–67.)

Varhaisesta pääteoksestaan *Oleminen ja aika* (1927) alkaen Heidegger hahmottelee Hegelin absoluuttiselle idealismille ja koko subjektimeta-

fysiikan perinteelle vaihtoehtoista mallia, jossa inhimillinen ajattelu näyttäytyy palautumattoman historiallisena ja tilannesidonnaisena, toisin sanoen radikaalisti äärellisenä. Ihmisen oleminen eli täälläolo (*Dasein*) on olennaisesti ”olemisymmärrystä” (*Seinsverständnis*), mielekkään todellisuuden kohtaamista mielekkään ja sen tulkitsevaa ymmärtämistä ja jäsentämistä. Tämä mielekkyykokemus rakentuu kuitenkin jatkuvasti elävässä ja dynaamisessa ajallisessa kontekstissa, jota strukturoidu yhtäältä eksistentiaalinen suuntautuminen avoimiin mahdollisuuksiin, joita rajaa täälläolon kuolevaisuus, ja toisaalta ne konkreettiset ja historialliset tosiasialliset olosuhteet, joista täälläolo kulloinkin löytää itsensä. Tämän seurauksena täälläolon näkökulma todellisuuteen ei milloinkaan voi olla absoluuttinen – tilanteesta ja kontekstista riippumaton, täydellisen itseriittoinen ja itselleen läpinäkyvä – vaan aina tietystä diskursiivisesta viitekehystä rakentunut, tulkinnanvarainen ja yhä uusin tavoin tulkkiutuva. 1930-luvulta alkavassa Heideggerin ajattelun myöhäisvaiheessa tämä hermeneuttinen äärellisyyden ja tulkinnallisuuden filosofia pohjustaa ajattelun ”toista alkua” suhteessa absoluuttisuutta tavoittelevaan länsimaisen metafysiikan perinteeseen (ks. etenkin Heidegger, 1989, s. 4–6, 55, 57–60, 167–224). Vuonna 1962 Heidegger (2000b, s. 53) huomauttaa, että siinä missä Hegelille ihminen on ”paikka, jossa absoluutti tulee itsensä luo” ja jossa tapahtuu lopulta äärellisyyden dialektinen kumoutuminen (*Aufhebung*), pyrkii Heidegger itse nostamaan esille juuri ihmisen ja todellisuuden kohtaamista luonnehtivan peruuttamattoman äärellisyyden.

Heideggerin hermeneuttisen filosofian keskeisimmäksi edelleen kehittäjäksi nousseen Gadamerin hermeneuttinen kokemuksen käsite on ymmärrettävä juuri tämän postmetafyysisen äärellisyysajattelun puitteissa. Se pyrkii irrottamaan kokemuksen metafysisestä perinnestä luonnehtivan tietoteoreettisen teleologian ja metodologian puitteista ja tuomaan sen ymmärryksen historiallisuutta ja tulkinnallisuutta korostavan filosofisen hermeneutiikan piiriin. Tässä tehtävässä Gadamer hyödyntää juuri niitä kokemuksen ulottuvuuksia, jotka perinteisissä epistemologioissa on nähty metodista haltuunottoa edellyttävinä heikkouksina tai puutteina. Näitä ovat aiemman historiallisen esityksen valossa erityisesti (1) kokemuksen *kontingenssi*, sen viime kädessä ennakoimaton ja hallitsematon luonne, (2) kokemuksen *ainutkertaisuus*, sen sidonnaisuus konkreettisiin kokemuksen tilanteisiin ja niitä luonnehtiviin ennakko-oletuksiin, ja (3) kokemuksen *negatiivisuus*, sen kyky kumota ja

muovata edeltäviä käsityksiä ja käsitteellisiä viitekehyksiä. Niin Aristoteleen, Baconin kuin Hegelinkin tiedemallit tähtäsivät viime kädessä tieteilisen tietämisen – todellisuuden ideaalisten periaatteiden intuitiivisen tajuamisen, kokeellisesti varmistetun empiirisen tiedon tai dialektisesti saavutetun absoluuttisen näkökulman – turvaamiseen näiltä kokemuksien ”vaaroilta”. Gadamerin näkökulmasta kokemuksen todellinen hermeneuttinen potentiaali taas sisältyy nimenomaan näihin piirteisiin.

Hermeneuttinen kokemus on Gadamerille historiallisesti muuttuvissa tilanteissa tapahtuvaa mielekkyyden kohtaamista, jossa keskeistä on tulkitseminen ja ymmärtäminen. Pääteoksessaan *Wahrheit und Methode* (Totuus ja metodi, 1960) Gadamer hahmottelee mallin, jossa ymmärtäminen lähtee kussakin tilanteesta liikkeelle tietystä konkreettisesti esiympäryksestä, perinteemme, kiellemme ja henkilöhistoriamme muovaamista edeltävistä käsityksistä, käsitteistä ja ajattelutavoista. (Gadamer, 1990, s. 270–312.) Heideggerin (2000a, s. 194–197; 2001, s. 150–153) ja Gadamerin (1990, s. 270–281) *hermeneuttisen kehän* mallissa oikeanlainen avoimuus tilanteesta kohdattavalle ja tulkittavalle diskursille tai diskursiivisesti jäsentyvälle ilmiölle – sen kohtaaminen aidosti *kysyvässä* moodissa (Gadamer, 1990, s. 368–384) – antaa sille kuitenkin mahdollisuuden osoittaa esiympäryksemme riittämättömäksi tai yksipuoliseksi. Tällöin syvemmän ymmärryksen tavoittelu pakottaa meidät tarkastelemaan ja tarkistamaan omia tulkinnallisia lähtökohtiamme, ja niiden muokkautuminen puolestaan mahdollistaa uudenlaisen lähestymistavan tulkittavaan kohteeseen. Vasta tämä spiraalimaisesti etenevä kehäliike tekee tulkitsevasta kohtaamisestamme aidon hermeneuttisen kokemuksen. Valmius kokea on valmius tulla kohdatun asian koettelemaksi, ”vaarantamaksi” ja muuttamaksi ennakoimattomilla tavoilla. Hermeneuttinen kokemus on kohtaaminen oman kulloisenkin ymmärryksemme ylittävän toiseuden kanssa ja siten oman ymmärryksen äärellisyyden ja rajallisuuden kanssa. Gadamer (1990, s. 363) kiteyttää:

[Kokemus on] inhimillisen äärellisyyden kokemista. Varsinaisessa mielessä kokenut on se, joka on perillä tästä äärellisyydestä, joka tietää, ettei ole ajan ja tulevaisuuden herra. [...] Varsinaisessa kokemuksessa [...] ihmisen suunnittelevan järjen osaaminen ja itse-tietoisuus kohtaavat rajansa. [...] Varsinainen kokemus on oman historiallisuuden kokemista.

Tässä mielessä hermeneuttinen kokemus muistuttaa Gadamerin (1990, s. 363–368) mukaan aina aidossa keskustelussa tapahtuvaa toisen osapuolen eettistä kohtaamista aidosti toisena, ”sinuna”, jonka näkökulma eroaa omastamme ja jolta voimme oppia jotakin. Emme lähesty tulkittavaa asiaa neutraalin havainnoinnin objektina vaan dialogisesti, keskustelukumppanina, jota voimme puhutella vain omasta diskursiivisesta taustastamme ja positiostamme käsin ja jolle teemme oikeutta vain kysymällä, kuuntelemalla ja vaikuttamalla kuulemastamme. Tämä taas edellyttää oman äärellisyyden tunnustamista, valmiutta oppia ja muuttua – valmiutta kokea. ”Hermeneuttinen tietoisuus ei saavuta täyttymystään metodisessa itsevarmuudessaan vaan samassa kokemisvalmiudessa [*Erfahrungsbereitschaft*], joka erottaa kokeneen ihmisen dogmaattisuuteen juuttuneesta” (Gadamer, 1990, s. 367–368). Tästä vastavuoroisesta ja avoimesta kohtaamisesta minän ja sinän välillä voi lopulta hermeneuttisessa ”horisonttien yhteensulautumisessa” rakentua kokonaan uusi ”me”, aiempiin näkökulmiin palautumaton jaettu ymmärrys asioista (Gadamer, 1990, s. 311–312, 380, 383, 392).

Hermeneuttista kokemuksen käsitettä on kehitelty edelleen erityisesti ranskalainen Claude Romano, joka teoksessaan *L'événement et le monde* (Tapahtuma ja maailma, 1998) tarkastelee kokemusta altistumisena ”tapahtumille”, ainutkertaisille mielekkyyden kohtaamisille, jotka merkitsevät murroskohtia ja muuntumia todellisuutta koskevassa ymmärryksessämme (Romano, 1998, s. 193–255). Koska kahta keskenään identtistä kokemustapahtumaa ei ole, ei kokemus ole opetettavissa ja välitettävissä toisille, kuten myös Aristoteles painotti. Tarkkaan ottaen vain ja ainoastaan kokemus itse opettaa meitä, ja se opettaa kulloinkin ainutkertaisella tavalla, mutta kokemuksen opetus ei sellaisenaan välitä tietoa tai empiiristä dataa: kokemus opettaa vain ”*oppimaan pois*, purkamaan edeltävän tietomme ja varmuutemme, pitämällä meidät valmiina oppimaan yhä uudelleen tapahtumilta itseltään” (Romano, 1998, s. 199, alkuperäinen korostus). Kokemus altistaa meidät jokaiseen mielekkään todellisuuden kohtamiseen sisältäville mielekkyyden ja merkityksen *ylimäärälle*, sille, että tyhjentävää otetta kohdatusta mielekkyydestä ei ole mahdollista saavuttaa, vaan se on luonteeltaan ehtymätön ja voidaan aina tulkita ja jäsentää toisin (Romano, 1998, s. 208–209). Kokemus on oman äärellisyyden, äärien ja rajojen kokemista, ja tässä mielessä juuri kärsimyksen ja oman kuolevaisuuden kohtaamisen kaltaiset ”rajakokemukset”, jotka saattavat meidät kasvatusten fyysisten, henkisten ja ajallisten rajojemme kanssa, ovat kokemusta puhtaimmillaan (Romano, 1998, s. 233–255).

Pohdinta

Näemme näin, että hermeneuttisesta näkökulmasta ja käsittehistoriansa valossa tarkasteltuna kokemus ei ole vain omien, populistiselle vaikuttamiselle alttiiden ennakkoluulojen varassa ”tuntemista” eikä myöskään vain metodista, täyteen ennakkoluulottomuuteen pyrkivää ”kokeellista” kokemista, vaan myös ja ennen kaikkea altistumista omasta äärellisestä yhteisöstä ja perinteestä kumpuavien ennakkokäsitysten kumoutumiselle ja siitä seuraavalle uudistumiselle, yhä uudelleen ja loputtomasti. Filosofinen hermeneutiikka nostaa klassisessa tietoteoreettisessa perinteessä kokemuksen ”vaaroina” näyttäytyneet tekijät kokemuksen vahvuuksiksi, todellisuuden itsensä tavoiksi koetella vakiintuneita näkökulmiamme ja estää niiden ideologinen tai dogmaattinen luutumisen. Näin hermeneuttinen ajattelu tekee kokemuksesta, todellisuuden hallitsemattomasta, tilannesidonnaisesta ja omille rajoille vievästä kohtaamisesta ihmisen perustavimman tavan ottaa vastaan eletyn todellisuuden alati elävän, historiallisesti muuttuvan ja ehtymättömän runsaan mielekkyyden puhuttelu ja vastata siihen yhä uusin tavoin ja uusin käsittein.

Tämä uudenlainen lähestymistapa kytkee kokemuksen käsitteen hedelmällisellä tavalla hermeneuttiseen ymmärrykseen ihmisestä kulttuurihistoriansa, kielensä ja perinteensä tuottamana olentona, joka ei koskaan voi täydellisesti saavuttaa valistuksen ihanteen mukaista ennakkoluulottomuutta, täydellistä riippumattomuutta perinteestään mutta joka juuri kokevana, oman ymmärryksen äärellisyyttä ja sen ulkopuolelle jäävää vierautta ja toiseutta kohtaavana olentona kykenee alinomaa uudistamaan perinnettään ja lähtökohtiaan ja siten itse uudistumaan.

Lähteet

- ARENDR, H. (1985). *The origins of totalitarianism* (2. painos). San Diego: Harcourt.
- ARENDR, H. (1993 [1968]). *Between past and future: Eight exercises in political thought*. New York: Penguin Books.
- ARENDR, H. (2013). *Totalitarismin synty*. Suom. M. Kinnunen. Tampere: Vastapaino.
- ARISTOTELES. (1924). *Metaphysics: I*. Toim. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press.
- ARISTOTELES. (1936). *Physics*. Toim. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press.
- ARISTOTELES. (1958). *Topica et sophistic elenchi*. Toim. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press.

- ARISTOTELES. (1964). *Analytica priora et posteriora*. Toim. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press.
- ARISTOTELES. (1990). *Teokset: 6. Metafysiikka*. Suom. T. Jatakari, K. Näätsaari, & P. Pohjanlehto. Helsinki: Gaudeamus.
- ARISTOTELES. (1992). *Teokset: 3. Fysiikka*. Suom. T. Jatakari, & K. Näätsaari. Helsinki: Gaudeamus.
- ARISTOTELES. (1994). *Teokset: 1. Kategoriat, Tulkinnasta, Ensimmäinen analytiikka, Toinen analytiikka*. Suom. L. Carlson, S. Knuutila, & J. Sihvola. Helsinki: Gaudeamus.
- ARISTOTELES. (2001). *Teokset: 2. Topiikka, Sofistiset kumoamiset*. Suom. J. Sihvola, & M. Ahonen. Helsinki: Gaudeamus.
- BACON, F. (1889 [1620]). *Novum organum* (2. painos). Toim. T. Fowler. Oxford: Clarendon Press.
- DIELS, H., & KRANZ, W. (1951). *Die Fragmente der Vorsokratiker: 1* (6. painos). Berlin: Weidmann.
- FOSTER, M. B. (1934). The Christian doctrine of creation and the rise of modern natural science. *Mind*, 43(172), 446–468. <https://doi.org/10.1093/mind/xliii.172.446>
- GADAMER, H.-G. (1990 [1960]). *Gesammelte Werke: 1. Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- HAGER, F.-P. (1972). Empeiria. Teoksessa J. Ritter (toim.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie: 2* (s. 453–454). Basel: Schwabe.
- HEGEL, G. W. F. (1980 [1807]). *Gesammelte Werke: 9. Phänomenologie des Geistes*. Toim. W. Bonsiepen, & R. Heede. Hamburg: Meiner.
- HEGEL, G. W. F. (1997). Hengen fenomenologia: johdanto. Suom. H. Ikäheimo, & O. Martikainen. *niin & näin*, 4(2), 10–14.
- HEIDEGGER, M. (1989 [1936–1938]). *Gesamtausgabe: 65. Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*. Toim. F.-W. von Herrmann. Frankfurt am Main: Klostermann.
- HEIDEGGER, M. (2000a). *Oleminen ja aika*. Suom. R. Kupiainen. Tampere: Vastapaino.
- HEIDEGGER, M. (2000b). *Zur Sache des Denkens* (4. painos). Tübingen: Niemeyer.
- HEIDEGGER, M. (2001 [1927]). *Sein und Zeit* (18. painos). Tübingen: Niemeyer.
- HEIDEGGER, M. (2002 [1957]). *Identität und Differenz* (12. painos). Stuttgart: Klett-Cotta.
- HEIDEGGER, M. (2003). *Holzwege* (8. painos). Toim. F.-W. von Herrmann. Frankfurt am Main: Klostermann.
- HÄKKINEN, K. (2004). *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- KAMBARTEL, F. (1972). Erfahrung. Teoksessa J. Ritter (toim.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie: 2* (s. 609–617). Basel: Schwabe.
- KUKKOLA, J. (tämä teos). Kokemuksen tutkimuksen metatiede: kokemuksen käsitteen käytön ja kokemuksen ehtojen tutkimus. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 41–63). Rovaniemi: Lapland University Press.

- OAKLEY, F. (1961). Christian theology and the Newtonian science: The rise of the concept of laws of nature. *Church History*, 30(4), 433–457. <https://doi.org/10.2307/3161219>
- PLATON. (1903). *Platonis opera: 3*. Toim. J. Burnet. Oxford: Clarendon Press.
- PLATON. (1999). *Teokset: 2. Gorgias, Menon, Meneksenos, Euthydemos, Kratyllos* (2. painos). Suom. M. Itkonen-Kaila, P. Saarikoski, & M. Tyni. Helsinki: Otava.
- ROBERTS, D. (2010). Post-truth politics. *Grist* 1.4.2010. Haettu 5.12.2017, saatavilla: <http://grist.org/article/2010-03-30-post-truth-politics/>.
- ROMANO, C. (1998). *L'événement et le monde*. Paris: Presses Universitaires de France.
- TESICH, S. (1992). A government of lies. *The Nation*, 6.1.1992, 12–13.
- TÖKKÄRI, V. (tämä teos). Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 64–84). Rovaniemi: Lapland University Press.
- WATKINS, C. (toim.). (2000). *The American heritage dictionary of Indo-European roots* (2. painos). Boston: Houghton Mifflin.

Kokemuksen tutkimuksen metatiede: kokemuksen käsitteen käytön ja kokemuksen ehtojen tutkimus

Jani Kukkola

TIIVIISTI

Artikkeli käsittelee kokemuksen tutkimukseen liittyvien tutkimusoletusten eli *kokemuksen metatieteen* tarkastelua. Tämän metatieteen tutkimuskohteena ovat ajankohtaisen monitieteisen kokemuksen tutkimuksen erilaiset julkiset ja piilevät oletukset kokemuksen luonteesta, perusteluista ja ehdoista siinä mielessä kuin ne vaikuttavat kokemuksen käsitteeseen ja käyttöön. Luonnostelen tätä kokemuksen mahdollisuusehtojen ja taustaoletusten tarkastelua metatieteeksi kokemuksen tutkimukselle ja puolustan tällaisen tarkastelun tärkeyttä kokemuksen monitieteisen tutkimusalan yhtenä keskeisenä osana. Virikkeenä tälle tarkastelulle toimivat ennen kaikkea Immanuel Kantin (1724–1804), Edmund Husserlin (1859–1938) ja Martin Heideggerin (1889–1976) kokemusfilosofiset huomiot sekä kokemuksen ajankohtainen filosofinen tutkimus. Menetelmänä on filosofinen analyysi. Artikkelin tarkastelu on hyödyllinen kokemuksen tutkimuksesta kiinnostuneille ja sitä tekeville, ja se jäsentää kokemuksen käsitteen käyttöä tutkimuskäsitteenä eri tieteenaloilla.

Kokemuksen käsitteen moniulotteisuus ja hedelmälliset kysymyksenasettelut

Kokemus on yksi hankalimmista ja monimerkityksisimmistä käsitteistä. Tästä huolimatta kykenemme käyttämään sitä varsin vaivattomasti arkipuheessamme kuten muitakin epämääräisinä pidettyjä käsitteitä. Kun loman jälkeen työpaikan kahvikeskusteluissa työtoverisi kysyy, millainen kokemus etelän lomamatkasi oli, hän kysyy sinulta mielipidettä tuon kohteen elämyksellisyydestä ja nautittavuudesta. Kun kuvaillet lomamatkasi kokemusta, kuvaillet sinulle ja matkakumppaneillesi sattuneita tapahtumia. Saatoit vaikkapa syödä jotain maukasta eksoottista ruokaa, jonka tarjoamaa makuelämystä kuvaillet ja korostat työtoverillesi, mikäli hänkin aikoiisi jossain vaiheessa matkustaa kyseiseen kohteeseen ja kokeilla samaa makunautintoa. Tämä esimerkki osoittaa, että koke-

mus liittyy moneen asiaan, elämyksiin, tapahtumiin, tuntemuksiin ja ajatuksiin. Kokemuksella viitataan tämän lisäksi myös kompetensseihin eli taitoihin ja kykyihin (ks. Jones, tämä teos). Työpaikkailmoituksessa voi lukea vaikkapa, että hakijalta edellytetään vähintään viiden vuoden kokemusta kyseiseltä alalta. Tällä ei tietenkään tarkoiteta sitä, että hakija, jolla on viiden vuoden edestä huonoja kokemuksia olisi erityisen varteenotettava kandidaatti tehtävään, vaikka hänellä teknisesti ottaen onkin viisi vuotta alan työkokemusta. Sen sijaan haetaan ”kokenutta”, toimeen jo harjaantunutta ammattilaista, jota ei tarvitse enää kouluttaa alan perusteisiin. Tämä lyhyt ja varsin rajautunut tarkastelu kokemuksen käsitteen käytöstä havainnollistaneee kokemuksen tutkimisen perustavaa haastetta. Kokemus tarkoittaa kielenkäytössämme ja sosiaalisissa käytännöissämme monenlaisia asioita, ja siten niihin kuhunkin kohdistuva kokemuksen tutkimus voi olla luonteeltaan ja perustoiltaan varsin erilaista.

Usein kokemuksen tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat kokemuksen sisällöt, niiden jäsenitys ja teemoittelu. Erityistieteiden niin sanotut laadulliset tutkimusmenetelmät nähdään soveltuvan tähän tehtävään (Alasuutari, 1993; Giorgi, 1985). Tällöin kokemuksen tutkimus on tutkimusaineiston luokittelua ja jäsentämistä, jossa aineiston pohjalta tuotettu systemaattinen kuvaus heijastelee johonkin asiaan tai teemaan liittyvien kokemusten erilaisia sisältöjä, yhteyksiä ja rakenteita (ks. Latomaa, 2014; Perttula & Latomaa, 2008; Tökkäri, 2016). Tällaisen tutkimuksen hyödyllisyys esimerkiksi käyttäjäkokemus-, käytettävyys- ja sosiaalisten vaikutusten arvioinnin tutkimuksessa lienee kiistaton, vaikka menetelmällisen lähtökohdan mielekkyyttä on myös kritisoitu (Töttö, 1999, 2000, 2004). Tämän pohjalta kokemus voidaan nähdä joko yksilöpsykologiaan, ryhmädynamiikkaan tai jopa kulttuurin tasolle kuuluvaksi ilmiöksi (Atkinson ym., 1996; Gallagher, 1992; George & Jones, 2002; Goffman, 2012; Hänninen, Partanen, & Ylijoki, 2001; Schellenberg, 1978; Schütz, 2007; Wulf, 2003).

Selvin yhteys kokemuksellisuuden ja siihen liittyvän merkityksenannon sekä tätä tarkastelevan tutkimuksen välille on muodostunut fenomenologian traditiossa (Tymieniecka, 2002). Fenomenologisessa tutkimussuuntauksessakin kokemuksen asema yksilön, sosiaalisten suhteiden ja kokemukseen liittyvän maailman välillä vaihtelevat. Perinteisesti fenomenologia ”ankarana tieteenä” pyrkii yksilöllisen asennemuutoksen kautta tuomaan kokemuksen virran tutkittavaksi ilmiöksi (Husserl, 2016, 2017; Miettinen, Pulkkinen, & Taipale, 2010). Tutkimuksen kohteeksi

ei kuitenkaan muodostu oikeastaan kokeva subjekti sinänsä, vaan koettu maailma sellaisena kuin se ilmenee mielelle (Kivinen, 1992). Fenomenologia on ollut kuitenkin traditiona jatkuvan uudelleen kehkeytymisen tilassa, jossa subjektin määrittävää roolia kokemisen autonomisena ”perusyksikkönä” on pitkin matkaa pyritty häivyttämään (Backman, 2015b; Lehtonen, 1992; Rauhala, 1994). Sosiaalitieteiden kokemusta kuvaavien ja teemoittelevien tutkimusmenetelmien lisäksi kokemuksia tutkitaan myös humanistisilla tieteenaloilla kuten vaikkapa viestintä- ja kirjallisuustieteissä, ja monia kokemuksen tutkimuksen metodologisia lähtökohtia on myös nähtävissä esimerkiksi politiikan tutkimuksessa, poliittisen kokemuksen kuvaamisessa ja jäsentämisessä (Kähkönen, tämä teos; Rautajoki, tämä teos; Toikkanen & Virtanen, tämä teos).

Vaikka tällaiset kokemuksen tutkimisen tavat ovatkin tärkeitä, kiertävät ne usein tutkimuksen tietyt ydinongelmat tai vastaavat niihin vain väljästi ja hiljaisesti olettaen. Tältä osin keskeinen eksplikoimatta jäävä kysymys on: mitä ja miksi kokemus on? Mitä kokemus on perusrakenteeltaan, jos sillä sellainen on? Mitkä ovat kokemuksen ehdot? Kokemuksen sisältöjen tutkimus voi toki paljastaa jotain olennaista kokemuksen rakenteesta, mutta tuota rakenteellisuutta ei välttämättä kirjoiteta auki tarvittavalla tavalla. Kokemuksen pintarakenne, eli se, mitä kokemuksesta kuvauksessa jäsennetään, voi myös olla ratkaisevasti erilainen mahdollisen kokemuksen syvärakenteen kanssa. *Kokemuksen metatiede*, tai metatutkimus, kohdistuu näkemykseni mukaan kokemuksen reunaehtoien tarkasteluun ja siten siihen, miten kokemuksen tutkimus ylipäättään lisää tietoaamme siitä, mistä kokemuksesta on pohjimmitaan kyse. Tätä olen avannut jo lyhyesti aikaisemmissa kirjoituksissani (Kukkola, 2014; Kukkola & Pikkarainen, 2016). Kokemuksen metatieteen tarkastelu kohdistuu siihen, mitä täytyy olla, jotta kokemus on mahdollinen ja jotta sillä voi olla joitain merkityksellisiä sisältöjä. Immanuel Kant, Edmund Husserl ja Martin Heidegger tarjoavat tähän omat erityiset kokemusfilosofiset virikkeensä. Heidän kauttaan on mahdollista muotoilla ohjelmaa sellaiselle tutkimukselle, jossa kokemuksen yleiset, historialliset tai muulla tavalla sille elimelliset muodot toistuvat ja voivat olla tarkastelun kohteena.

Perustelen artikkelissani tällaisen kokemuksen metatutkimuksen tärkeyttä ja esittelen näkemystäni erityisestä monitieteisestä alasta, jota kutsun kokemuksen metatieteeksi. Kyseessä on termi, jonka olen soveltanut Pertti Saariluoman (1997) esittämästä psykologiatieteen fundamentaalisten lähtökohtien ja oletusten tarkastelusta. Olen eriyttänyt Saariluoman

man näkemyksestä tulkinnan, jonka mukaan kokemuksen tutkimuksen kannalta mielekkäässä kokemuksen metatieteessä on kyse ennen kaikkea kokemuksen ennakkoehtojen ja perusluonteen tarkastelusta. Olen pyrkinyt välttämään mahdollisimman paljon kokemuksen käsitteen psykologisointia, jotta tällainen kokemuksen reunaehtojen tarkastelu koskettaisi mahdollisimman hyvin erilaisia aloja metafysiikasta neuro- ja kognitiotieteisiin sekä kulttuuri- ja ihmistieteisiin. Kaikkien näiden alojen tarjoamien näkökulmien kautta voimme pyrkiä vastaamaan kysymyksiin siitä, miten kokemus on mahdollinen, ja millaisin erilaisin tavoin voimme puhua kokemuksesta, perustella sen luonnetta ja tarjota selityksiä sen roolista ja paikasta osana todellisuutta.

Tärkein käsitteellinen erottelu tarkastelussani on *kokemuksen ja kokemuksellisuuden* välillä. Kokemuksella viitataan pääsääntöisesti kokemuksen sisältöön – siihen, mitä on koettu. Kokemuksellisuudella viitataan tässä yhteydessä kykyyn kokea – siihen, minkä varassa kokeminen on mahdollista. Toinen jäsenitys johon tässä artikkelissa nojaudun, liittyy oletukseen kokemuksen jonkinasteisesta tai täydellisestä pukemisesta kielelliseen muotoon. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kokemus itsessään olisi välttämättä kielellinen, tai jollain tapaa kieleen sidottavissa tai ”jako-jäännöksettä” siihen käännettävissä, vaikka sen suuntaisia näkemyksiä onkin esitetty (Dennett, 1969; Putnam, 1999; Quine, 1960, 1980; Russell, 1959; Ryle, 1949; von Wright, 1975). Kaikkein vaikeimman vaihtoehdon tähän liittyen muodostaa itse asiassa näkemys siitä, että kokemus ei ole laisinkaan pohjimmiltaan kielellinen. Tällöin emme voi edes periaatteessa verrata kielellisiä kokemukuvauksiamme tuohon kokemuksen perustaan. Tällöin kokemus voi tulla tarkoittamaan kaikkea sitä, mitä sillä on tarve tarkoittaa. Toisekseen kokemus on tuolloin alkukantainen sana siinä mielessä, että jos joku ei tiedä mitä kokemus on, ei sitä hänelle myöskään voi selittää (Carruthers, 1989; Vaden, 1997). Tämä vaihtoehto jättää kuitenkin vielä jonkinlaisen mahdollisuuden tarkastella tuon kokemuksen ehtoja, olivat ne sitten yksilöllisiä, sosiaalisia tai historiallisia. Silti kokemuksen metatieteeseen tässä viimeisessä vaihtoehdossa liittyy runsaasti spekulatiota, ja siksi sen tekeminen tulisi tehdä harkiten. Mutta juurikin kokemuksellisuuden käsitteellisen haltuunoton moninaisuuden ja vaikeuden vuoksi kokemuksen tutkimus tarvitsee metatiedettä.

Vaikka lähestyn tässä artikkelissa ehdotusta kokemuksen tutkimuksen metatieteestä erityisesti Kantin, Husserlin ja Heideggerin esittämien aiheen kannalta relevanttien näkemysten kautta, ei tarkasteluni

ole kuitenkin näihin ajattelijoihin liittyvää eksegeettistä selontekoa. Sen sijaan sovellan heidän kokemusfilosofioistaan muutamia keskeisiä johtolankoja kokemuksen nykytutkimuksen perusteeksi. Nojautumiseni juuri näihin kolmeen ajattelijaan ei myöskään tarkoita, että heidän ajattelunsa olisivat keskenään yhteismitallisia tai edes samansuuntaisia. Tarkastelussani en myöskään pyri siihen, että näkemys metatieteestä tai sen kautta tuotettu tarkastelu olisi yksiselitteistä tai yksisilmäistä. Päinvastoin, tarkoitukseni on osoittaa, että kokemuksen tutkimuksen metatiede sisältää monenlaisia kysymyksiä, tulkintanäkökulmia ja teoreettisia vaihtoehtoja, aivan kuten kokemuksen tutkimuskin. Vaikka tekstissä on jonkin verran raskaahkoa filosofista käsitteistöä, koitan esittää artikkelin perusjuonen niin yksiselitteisesti kuin mahdollista.

Kokemuksen metatiede eli kokemuksen luonteen ja reunaehto- jen tutkimus

Yleensä termillä ”metatiede” ymmärretään jonkin tieteenalan tiedekäsityksen ja tutkimusmenetelmien tarkastelua. Esimerkiksi yhteiskuntatieteissä metatiede tarkoittaa sitä, miten yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen menetelmä, tutkimuksen luonne ja sitä kautta jopa tutkimuksen kohde tulisi ymmärtää. Metatieteellä voidaan viitata tieteen tieteenteoreettiseen tarkasteluun – siihen mikä on tiedettä ja mikä ei, ja mikä tekee tieteestä tieteen. Sillä voidaan myös viitata siihen, mikä on kunkin erityistieteen tieteellisen tutkimuksen tarkastelun kohde ja mitä ovat kyseisen tutkimuksen tekemisen yhteisesti hyväksytyt tutkimusmenetelmät ja -käytännöt.

Tietyllä tapaa minkä tahansa ihmistieteellisen alan lähtökohtana on liuta erilaisia taustaoletuksia, joiden avaaminen ja yksilöiminen voi olla haasteellinen ja toisinaan uskaliaakin tehtävä. Kokemuksen tutkimuksessa tämä tarkoittaa tutkimuskohteen ennakkoehtoja, eli kokemuksen transsendentaalisia välttämättömyyksiä siitä, mitä pitää olla, jotta kokemus on mahdollinen. Toisaalta taustaoletusten avaamiseen liittyy myös kokemuksen tutkimuksen väistämättä ennakoitujen tarkoituserien tunnistaminen. Kokemusta tutkitaan erilaisista lähtökohdista käsin, jolloin tutkimuksen perusteluksi muodostuu pääsääntöisesti joko kokijalähtöinen laite- tai käyttöliittymätutkimus tai sosiaalitieteellinen yksilökokemusten kuvaileminen. Kumpikaan näistä kokemuksen tutki-

misen ääripäistä, saati mikään niiden välimuodoista, eivät ole tyypillisesti pyrkineet selittämään mitä kokemus on tai mistä siinä varsinaisesti ottaen on kyse. Siksi kokemuksen ehtoja ja kokemuksen luonteen tarkastelua on metatieteen tasolla tärkeä peilata siihen, kuinka kokemusta tosiasiallisesti tutkitaan, ja kuinka ymmärrystä kokemuksen itsensä luonteesta sitä kautta ylipäätään voidaan lisätä.

Karkeasti ottaen, erityistieteissä kokemuksen tutkimus on kokemuksen jäsentämistä luokitteluna, tiiviinä kuvauksena tai kuvauksista sellaisinaan. Kokemuksen tutkimus on yksinkertaisimmillaan ja paljaimmillaan käytännössä kokemuksellisesti tapahtuneen kuvausta sellaisena kuin se on tapahtunut. Kuvaus on joko mahdollisimman täydellinen ja kattava kaikesta oleellisesta ja epäoleellisestakin, tai se pyrkii tiivistämään koetusta jollain tavalla erityisen ja keskeisen, eli kokemuksen ydinpiirteet ja sen mahdollisen merkityksen. Kokemuksen tutkimus tällaisenaan ei tuota mitään erityistä perimmäistä tai kokemusta sinänsä ylittävää ymmärrystä siitä itsestään. Sen sijaan kokemuksen tutkimus pyrkii jäsentämään ja eksplikoimaan sitä kokemusta, mistä kulloisessakin kokemuksen kontekstissa on ollut kyse. Tässä mielessä kokemuksen tutkimuksessa on kyse eräänlaisesta toimittajan tai kirjeenvaihtajan työstä: todistetaan, kuvataan tai tiivistetään, mitä todellisuudessa on tapahtunut. Tämän lisäksi kokemuksen tutkimuksessa voidaan tutkia myös kontrafaktuaalisia ja kuviteltuja kokemuksia. Nämä tarkastelutavat voivat olla monessa mielessä tärkeitä, mutta voivat myös samalla johtaa harhaan metatieteen näkökulmasta. Kuvattu kokemus ei välttämättä juurikaan avaa meille sitä, mistä kokemisessa itsessään on kyse. Lisäksi koettuja asioita on helppo pitää tapahtuneen todellisina kuvauksina ilman että koettua välttämättä kyseenalaistetaan. Esimerkiksi poliitikko voi television keskusteluohjelman lähetyksessä todeta ”kokevansa, että...” jonkinlaisena näkemyksensä perusteluna tai oikeutuksena ilman, että toimittaja kyseenalaistaa poliitikon esittämän kokemuslauseen oikeellisuutta.

Kokemuksella on lopulta varsin petollisen epävarma luonne. Luulemme helposti, että mitä koemme vastaa tosiasioita. Kokemukseen ei voi kuitenkaan automaattisesti luottaa totuuden lähteenä. Toki on sinänsä tosiasia, että olemme kokeneet jotain omassa kokemuksessamme. Tätä ei käy kiistäminen, emmekä voi kyseenalaistaa intuitiotamme siitä, että olemme omien kokemustemme subjekteja, mutta kokemuksesta kertoessamme väitämmekin itse asiassa jotain tuon kokemusaktin ”ulko-

puolelta”. Kokemuksessa ei ole kyse vain kokijasta tai kokemusaktista, vaan se on myös eräänlainen väitelause tai intuitio, riippuen metatieteellisestä lähestymistavastamme – kokemamme asian luonteesta. Tämän *intentionaalisuuden*, tai kokemuksen kohteeseen liittyvän suuntautumismme suhteen voimme erehtyä helpostikin. Kokemuksen tiedollista epävarmuutta tulisikin tarkastella kokemuksen tutkimuksessa vahvemmin. Tämä on yksi kokemuksen tutkimuksen metatieteen lukuisista kysymyksistä. Tarkastelen seuraavaksi niistä muutamia keskeisimpiä.

Voiko kokemuksen säilyttää, mutta kokijan häivyttää?

Lähden liikkeelle tarkastelemalla ensin kokemuksen käsitteen monia yleisiä merkityksiä ja toiseksi kokijan roolia kokemuksen eri määrittelyissä. Tämä tarkastelu havainnollistaa kokemuksen käsitteen käyttöä ja sen metatieteellistä analyysiä. Niin sanottuun postmoderniin pohjautuvassa kokemuksen tarkastelussa eri tieteenaloilla kokijasubjekti tyypillisesti hävytetään, jolloin kokemuksen todellisuus kielellistyy tai muodostuu absoluuttiseksi suhteeksi erilaisten tai samanlaisten asioiden välillä (ks. Derrida, 1989, 1990). Voimme puhua kansakunnan kokemuksesta, jolla tosiasiaassa tarkoitamme joukkotiedotusvälineissä, taiteessa, kirjallisuudessa ja kenties tieteessäkin välittyntä jonkinlaista yksittäisten ilmausten kautta tulkittua yhteistä tarinaa. Tämä ylyksilöllistäminen ei ole vierasta poliittisessa ja ideologisessa diskurssissa, ja menetelmälle löytyy näiden diskurssien luonteen vuoksi aivan ilmeiset ja tärkeät perustelunsa. Esimerkiksi identiteettipoliitiikan hahmottaminen ja tutkiminen voi olla ongelmallista ilman viittausta ylyksilöllisiin ja yhteiskunnallisesti intersektionaalsiin kokemuksiin ja piirteisiin. Arvioita suomalaisen lähidemokratian tilasta ei liene mielekäästä tehdä yksittäisen äänestäjän mielipiteen tai tunnekokemuksen perusteella, vaan laajempaa otantaa hyödyntäen kysymällä tiettyjen ryhmäkokonaisuuksien puitteissa, miten ”ruohonjuuritason” vaikuttamismahdollisuudet Suomessa koetaan. Toisinaan poliittisessa keskustelussa poimitaan myös esille jo hieman arkaaiselta kalskahtava ”kansallistunteen” kokemuksin. Toisaalta tieteellisessä keskustelussa voidaan kokemus häivyttää tutkittavan asian yhdeksi varmistuksen tai kumoamisen proseduraaliseksi ehdoksi. Tällekin metodille on omat perustelunsa, vaikka tällöin jää helposti usein huomaamatta, kuinka kokemuksellisuus itsessään on

keskeisesti merkityksellistämässä tutkittavaa kohdetta joksikin tutkimisen arvoiseksi.

Jos vertailemme seuraavia kielellisiä virkkeitä ”Napoleon kuoli St. Helenan saarella” ja ”minulla on nälkä”, huomaamme, että ainakin jälkimmäisessä on aivan ilmeisesti erotettavissa sekä kokija, jonka kokemus nälkä on, että asia, jonka tämä kokija ilmaisee kielellisesti. Silti on huomattava, että myös ensimmäisessä virkkeessä on mukana kokijasubjekti, jonka tulkinnallinen väite virke on. Tosiasiassa ensimmäinen virke voidaan selkeämmin ymmärtää muodossa: ”[t]ämän virkkeen kirjoittaja väittää, että Napoleon kuoli St. Helenan saarella.” Siten molemmat virkkeet – sekä Napoleonin kuolinpaikkaa väittävä että kokijan nälkää ilmaisevat virkkeet – sisältävät tulkitsija-kokijan jossain muodossa. Myös laajemmin ajateltuna kirjallisuudessa tuotetaan hyvinkin vahvasti kokemusta ja kokijaa. Kokijuutta voidaan rakentaa kirjallisin keinoin väljästi ja luovasti. ”Tila kokee” tai jokin sellainen, joka ei vielä nykyisessä reaali maailmassamme ilmiselvästi ”koe”, kuten vaikka robotti, voi kirjallisuudessa synnyttää kokemuksia. Näissäkin tapauksissa kokemaan ”laitettu” esine, asia tai yhteisö noudattavat samanlaisia kokemuksellisia periaatteita kuin reaali maailman kokevat subjektit. He kokevat jotain heille merkityksellistä.

Tämän kaltainen päättely osoittaa hyvin Husserlin fenomenologiassa korostetun kokemukselle tyypillisen, välttämättömän piirteen. Kokemus tietoisuudenaktina on aina jollain tavalla kohteeseen suuntautunutta, *intentionaalista*. Kokemuksessa on kyse kokemuksellisesti merkittävien asioiden merkityksellistymisestä mielekkäinä kokemuksen sisältöinä. Intentionaalisuus tietoisuudenaktina väistämättä edellyttää kokijan, ja kokemuksen suuntautuneisuus on kokijan ja kokemuksen kohteen välinen ”liitto”. Kokijaa on siis vaikea erottaa jäännöksettä pois kokemuksen ”sfääristä”. Tämä on varmasti joillekin meistä intuitiivisesti ilmeinen asia, sillä täytyyhän aina olla joku, joka kokee. Mutta filosofisesti kysymys ei ole yksinkertainen. Kant, Husserl ja Heidegger kukin antavat kokijalle aivan erilaiset roolit kokemuksen muotoutumisessa, raivaten näin tietä erilaisille metatieteellisille lähestymistavoille kokijan tarkastelun suhteen.

Kaikki kolme ajattelijaa käsittelevät teoksissaan kokemuksen muodollisia reunaehtoja, joiden perusteella kokemus on ylipäättään mahdollinen. Kokemuksen käsitteen osalta modernin filosofian historiassa näitä ehtoja on määritelty pitkälti kahdesta eri lähtökohdasta. Immanuel Kantin mukaan kokemuksen mahdollisuusehdot löytyvät kokijan aktiivisista mentaalisisistä kyvyistä, kuten kyvystä jäsentää käsitteellisesti aisti-

havaintoja mielekkäiksi merkityksellisiksi kokemuksiksi (Kant, 1977, 1998, alun perin julkaistu 1783, 1781/1787). Kantilla kokijan omat mielelliset kyvyt ovat kokemuksen keskeinen konstitutiivinen tekijä. Martin Heidegger taas näkee kokemuksen ehdoiksi maailmallisuutta määrittävät ja jäsentävät tunnelmat, ymmärryksen ja diskurssin (Backman, 2005; Heidegger, 1927). Näistä ensimmäinen on yksilön ylittävä maailmallinen yleistunnelma, joka värittää kokemuksen tietynlaiseksi. Ymmärrys antaa kokemukselle tarkoituksellisen luonteen ja diskurssi mielekkään rakenteen. Kantin filosofiassa kokemus on yksilöllinen mentaalinen prosessi, ja kokemusta määrittävät siten kokijan aprioriset mentaaliset piirteet, kuten kyky jäsentää aistihavaintoja ajallisesti ja paikallisesti. Heideggerille kokemus on maailmallinen, yksilön aktiivisuuden ylittävä, historiallisesti muotoutunut tapahtuma.

Nämä kaksi kokemuksen käsitteen erilaista reunaehtokehystä vaikuttavat hyvin pitkälti kokemuksen käsitteen ja sen käytön taustalähtökohdissa vielä tänäkin päivänä, minkä vuoksi juuri Kantin, Husserlin ja Heideggerin kokemuksen tutkimuksen metatieteellinen tarkastelu on hyödyllistä. Kognitiotieteiden tavassa tarkastella kokemusta on korostunut kantilainen kokijan mentaalisia kykyjä korostava ote (Atkinson & Davies, 1995; Baars, 1988; Block, 1980; Chalmers, 1997; Churchland, 1983; Jackendoff, 1987; Weiskrantz, 1988). Toki poikkeavia, hajanaisia ääniä myös on (Dreyfus, 1992). Kulttuuritieteissä puolestaan on korostunut kokemuksen historiallinen kontekstuaalisuus. Tämä jako on tietenkin hyvin karkea ja jopa karikatyyrinen tämän päivän tutkimuksessa eri tieteenaloilla, mutta selventänee hieman, kuinka ylipäätään filosofiset ideat voivat kypsyä ja jopa sedimentoitua eri tieteenalojen perusteisiin. Näiden kahden taustafilosofian lisäksi Edmund Husserlin fenomenologia on eräänlainen välimuoto, joka kuitenkin korostaa nykytutkimukselle erityisen tärkeitä huomioita kokemuksen ajallisuudesta ja kokemushistorian vaikutuksesta siihen, kuinka asioita koetaan ja kuinka kokemukset myöhemmin muotoutuvat. Tämän lisäksi Husserl (2001; ks. myös Welton, 1999) nostaa esille kehollisuuden kokemuksen tärkeänä reunaehtona, jota myös erityisesti fenomenologian saralla Maurice Merleau-Ponty (1962) on kehittänyt edelleen. Kehon rooli kokemuksen muotoutumisessa onkin ollut viime aikoina kokemuksen tutkimuksessa korostuneesti läsnä (Hotanen, 2008; Rossi & Lundvall, tämä teos; Rouhiainen, 2015).

Kokemuksen ”sisäisyyden” ja ”ulkoisuuden” paradoksi

Kokemuksellisuuteen liittyy siis keskeisesti kokijasubjekti. Mutta miten minun kokemukseni sijoittuvat suhteessa jonkun toisen kokemuksiin? Pauli Pylkkö (1998) on esittänyt kysymyksen vieläkin tarkemmin ja yleisemmin: miten lähellä voimme olla muita ihmisiä kokemuksellisesti? Voimmeko osallistua muiden kokemukseen tai jopa kuulua sinne, vai olemmeko kokemuksinemme eristyneitä pääkoppamme kokoiseen maailmaan? Onhan esimerkiksi filosofi Ludwig Wittgenstein esittänyt kuuluisassa ”kovakuoriainen laatikossa” -argumentissaan (2001, §293), että jos minulla on pieni laatikko, jossa on kovakuoriainen, ja keskustelukumppanillani on vastaavanlainen laatikko, jonka hän väittää sisältävän kovakuoriaisen, ei minulla ole mitään mahdollisuutta saada tiedollista varmistusta siitä, että se, mitä toinen väittää laatikossa olevan, olisi kovakuoriainen. Voihan hän valehdella tai sitten se, mitä hän kutsuu kovakuoriaiseksi, onkin minulle jokin muu hyönteinen tai jotain ihan vullan muuta. Voin kuitenkin olla vakuuttunut siitä, että minun laatikkoni sisältämä pieni otus vastaa minun käsittämäni ”kovakuoriainen”. Keskustelukumppanillani ei taas vastaavasti ole samanlaista varmuusperustaa minun laatikkoni suhteen (ks. Kukkola, 2014). Näyttää siltä, että jos alamme ajatella analogisesti, että muut ovat meidän ulkopuolellamme olevia esineitä ja muiden ajatukset ovat muiden ihmisten pään sisällä, emme tietenkään voi kokea muiden kokemuksia eli sitä, mikä tapahtuu muiden sisällä. Tästä syystä useimmat meistä ajattelevatkin, että tarvitaan jotakin mikä ikään kuin liikkuu meidän ja muiden välissä, jonkinlainen ”välittäjäaine”.

Jos se, mitä tämä välittäjäaineanalogia tavoittaa on vain minun ja muiden välissä, kuten vaikkapa käyttäytymisessä, ruumiin liikkeissä, eleissä, ilmeissä ja äänissä, niin jollain perustavalla tavalla kysymys kokemuksesta näyttäisi menettävän merkityksensä. Jos se, mikä laukaisee kokemuksen, liikkuu itsenäisenä välittäjänä kokevien ihmisten välissä, silloin kokemus varsinaisena elämyksenä väistämättä sulkeutuu ja eristyy. Silloin emme voi kutsua tuota itsenäistä ”välittäjäainetta” enää aidoksi kokemukseksi (Pylkkö, 1998, s. 44). Jos kokemuksessa on olennaisinta siis se, miten kokemus jakautuu tai välittyy ihmisten välissä, niin silloin kokemuksen perusta, se mikä saa aikaan kokemuksen, jää tuon välittymisen ulkopuolelle jonnekin hämärään. Missä siis ovat varsinaiset kokemukset ennen kuin ne välitetään?

Jos jaamme maailmaan sisäiseen ja ulkoiseen siten, että vain ulkoinen on sitä mikä liikkuu ihmisten välillä ihmiseltä toiselle, niin sisäinen näyt-

täisi jäävän vaille ulkoisen kosketusta tai vaikutusta. Tällöin vain ulkoinen on luotettavalla tavalla yhteistä ja jaettavissa olevaa. Sisäinen, johon jokin ulkoinen vaikuttaa jollakin säännönmukaisella tai ennustettavalla tavalla, ei taas tunnu olevan enää aidosti edes sisäistä. Tai vaihtoehtoisesti sisäinen tuntuu olevan aidosti sisäistä vain silloin, kun se jää vaille säännönmukaista tai täysin ennustettavaa kosketusta ulkoiseen. Sisäinen tuntuu siis olevan jollakin tavoin paradoksaalista, koska vaikka se ensi vaikutelmana vaikuttaa olevan kokijalle välittömästi saavutettavissa, siitä ei voi oikeastaan puhua lainkaan. Kokemuksellisuuden jakaminen ulkoiseen ja sisäiseen tuntuisi siten synnyttävän perustavan paradoksin. (Carr, 1999; Pylkkö, 1998.) Silti tapanamme on usein puhua sisäisestä kokemuksesta tai jaetusta kokemuksesta sekä eri tieteenalojen keskustelussa että yleisessä kielenkäytössä tai kulttuurikeskustelussa. Kokemus vaatii siis lisätarkastelua. Sisäinen kokemus on vailla tyhjentävää kieltä, ja jaettu kokemus jää kokemuksellisesti vajaaksi. Tämä tuottaa siten ylittämättömän ristiriidan. Mutta voimmeko hyväksyä tämän ristiriidan sellaisenaan? Jos tuo paradoksi on ylittämätön, meidän tulee oppia erityiseen tarkkuuteen ja varovaisuuteen sen suhteen, kuinka puhumme kokemuksesta tutkiessamme sitä.

Tuleeko kokemus maailman ulkopuolelta vai maailman sisältä?

Kokemuksella on aina kohde, se on kokemus jostakin. Tämä on ymmärrettävissä selvimmin tarkasteltaessa aistihavaintoa. Kun esimerkiksi näemme, näemme aina jotain. Kyse on jostain-jonakin-näkemisestä. Toisinaan emme tunnista näkemäämme vaan näemme kenties jotain ei-vielä-jonain. Kenties aivomme tulkitsevat näköhavainnon virheellisesti, ja näemme jotain jonain, joka on kuitenkin todellisuudessa jotain muuta. Kuvittelimme näkevämme syrjäsilmillä metsässä villieläimen, vaikka varjo tarkemmassa tarkastelussa myöhemmin osoittautuikin huojuvaksi pensaaksi. Kokemuksessa on mukana paljon tulkintaa aiempien kokemusten perustalta sekä esiymmärrystä kokemisen aktista itsestään. Yksi näistä kokemisen kompetensseista, eli kokemuksen tulkinnallisuus, on selkeimmin ymmärrettävissä historiallisena asiana. Aiemmat kokemukset värittävät, miten kokemukset myöhemmin muodostuvat ja kykenevät sitä kautta synnyttämään vielä uusia rikkaampia kokemuksia (Dewey,

1944). Toinen kokemuksen subjektiivinen kompetenssi liittyy kokemuksen reunaehtoihin. Ne ovat sääntöjä, ohjeita ja aktiivisesti muokkaavia mielen toimintoja, jotka tekevät kokemuksesta kokemuksen ja joiden avulla tunnistamme kokemuksen ylipäätään kokemukseksi.

Kantille (1998) kokemuksen ehtoja ovat intuitiot, kuten ajallisuus ja tilallisuus, ja tämän lisäksi kaksitoista ymmärryksen käsitettä. Nämä ehdot ovat tietyllä tapaa historiattomia ja ehdottomia, kaikille yhteisiä. Husserlille (2001, 2016, 2017) kokemuksen ehdot taas ovat historiallisempia, tarkalleen ottaen henkilöhistoriallisen kehityksen muotoilemaa muistin ja odotuksen dynamiikkaa. Heidegger vie kokemuksen historiallisten ehtojen tarkastelun eri suuntaan, ja hakee näitä ehtoja maailmasta itsestään (Heidegger, 1927). Kant ajattelee, että kokemuksen reunaehdot, kuten aistimuksia jäsentävät käsitteet, sekä intuitiot, kuten ajallisuus ja avaruudellisuus, ovat kokijasubjektin ominaisuuksia. Vaikka nämä ehdot ovatkin jokaiselle subjektille samat, muodostuu meille silti ongelma koetun maailman osalta. Miten kokemuksen kohteet itse tosiasiallisesti jäsenyivät, jos se, miten me ne koemme, on kokemusta jäsentävien kykyjemme tuotetta? Eikö ole mahdollista, että koettu jää omaksi sisäisyydeksemme? Heidegger kääntää tilanteen hieman toisin, ja näkee kokemuksen kokijan ulottumisena koettuun maailmaan. Kokijasubjekti ”ulottaa itsensä olioita kohti” (Heidegger, 1929, s. 192). Kokija ulottautuu kohti havainnon kohteita, ja samalla purkautuu ulos sisäisyydestään jättämättä itseään kuitenkaan jälkeensä. Heidegger (1927, s. 365) kutsuu tätä subjektin emergoitumista ulos itsestään subjektin perimmäiseksi *ekstaattiseksi* piirteeksi.

Ulottuessaan ulos subjekti kykenee jäsentämään havainnossa annetun suhteessa tätä jäsentämistä ohjaavaan ulkoisen todellisuuden ykseyteen (Blattner, 2005, s. 320). Tämä ulkoisen todellisuuden ykseys on aika. Heideggerille aika ei ole kokijan oma mielellinen kyky, vaan todellisuuden perustava, kokijan ulottumisen mahdollistama piirre. Hän antaa ymmärtää, että havaittu ulkoinen piirtyy ajallisesti. Olemassa oleva havaittava ja aika yhdistyvät siten, että ne ovat yhtä perustavia, ja koska subjektin ulottuva havaitseminen näyttää asiat ajallisina – subjekti (tai täälläolo) on ajan edellytys (Blattner, 1999, 2005, 2006). Tämä ajan ykseys, jota Heideggerin mukaan Kant ei kykene tuomaan esille, periaatteessa konstituoii havainnon kohteen (Heidegger, 1929, 1977). Vallitsevana synteessin ykseytenä aika on objektiivisuuden lähde. Ilman havaitsevaa subjektia ei ole aikaa, ja ilman aikaa ei ole havaittavaa maailmaa.

Onko kokemus historiallinen vai historiaton?

Kantille *a priori* ajan intuitio jäsentää kokemukset aristoteelisessa mielessä hetkien sarjaksi, jossa havaittavat oliot säilyvät ajasta toiseen (Kant, 1998, 1977). Siten oleminen on aikaa ensikäisempi periaate. Heideggerin mukaan Kantin olisi pitänyt irtautua tästä käsityksestä, jotta ajan ekstaattisuus olisi tullut todella esille. Heidegger näkee ajan ja olemisen yhtäläisen perustavuuden seurauksena subjektin äärellisyydestä. Koska subjekti on äärellinen, täytyy olevaisen tulla sille annettuna, jotta kokemus ylipäättään olisi mahdollinen. Jotta havainnolla olisi ylipäättään jonkinlainen kohde, täytyy sen olla puhtaan annettuuden – ajan perustavan vaikutuksen – konstituoina.

Tämä lyhyt tarkastelu havaintokokemuksen luonteeseen osoittaa, kuinka kokemus sisältää aina passiivisen ja aktiivisen elementin (Dewey, 1944). Kokemuksessa tulee olla jotain annettua, jotain kokijan ulkopuolelta, joka astuu sisään kokemuksen sfääriin. Sen lisäksi tämä kokemuksessa ilmenevä jäsentyy kokijan kokemuksellisten kykyjen kautta, jotka usein ymmärretään tajunnallisiksi kuten Kantilla. Husserl osoittaa, että puhe kiinteistä kokemuksellisista kyvyistä ei ole ongelmallinen oikeastaan missään muussa kuin ajallisessa mielessä. Esimerkiksi havainto jostakin kohteesta on annettuutta ajallisen eteenpäin ja taaksepäin katsomisen tapaan, jolloin se, mitä havaintaan ei ole jonkin kiinteän kyvyn tuottama reproduktio vaan *retention* ja *protention* edestakaista ajan konstitutiivista virtaa. Husserl kutsuu tätä eteenpäin ja taaksepäin ”katsomisen” jatkuvaa heiluriliikettä absoluuttiseksi subjektiviteetiksi (Welton, 1999). Heidegger omaksui kuvatun näkemyksen omaan kokemusfilosofiaansa Husserlilta, ja päivitti kokemuksellisuuden ”absoluuttisiksi” ehdoiksi historiallisen maailmallisuuden, josta kokijaa ei voida irrottaa (Keller, 1999).

Mutta voivatko kokemuksen ehdot olla aivan kokonaan historiallisia? Jos ajatteleme niitä asioita, jotka kokemuksessa koetaan, siis tavallaan kokemuksen sisältöjä, ymmärrämme varmasti niiden olevan historiallisesti välittyneitä. Yksikään kokemus jostain ”samasta” asiasta ei ole koskaan täysin samanlainen, vaan jokainen kokemus on siten sisältönsä suhteen kontingentti. Olen nähnyt lempielokuvani useita kymmeniä kertoja. En lakkaa ihmettelemästä elokuvan kertomuksen voimaa ja elokuvauksen taidokkuutta. Näen jokaisella katsomiskerralla elokuvassa jotain uutta ja tulkitsen elokuvaa aina kullakin katsomiskerralla hieman uudella tavalla. Tulkintani riippuu esimerkiksi siitä, mitä olen sattuu-

nut ennen sitä lukemaan tai millaisia keskusteluja olen ystäväieni kanssa käynyt edellisinä päivinä. Yksittäinen kokemus tapahtuu tietyllä tapaa tarkoituksellisesti ja vaatii samalla väistämättä taustakseen juuri sen historiallisen kontekstin, jossa kokemus tapahtuu.

Kuitenkin tuo kokemus on myös toisella tapaa tietynlaisen historiallisen sattuman tulosta. Mikään taaksepäin tähtäävä katsaus kokemushistoriaamme ei paljasta meille tyhjentävästi sitä, millaisia kokemuksia meille on luvassa tulevaisuudessa. Jos voisimme aina ennakoida kaikki tulevat kokemuksemme, mikään ei yllättäisi meitä. Olemme toki aiemman kokemushistoriamme kautta taipuvaisia kokemaan jotain tietynlaisena, mutta kokemushistoriamme voi myös sulkea pois mahdollisuuksiamme kokea asioita.

Silti kokemuksesta puhuminen ja kokemuksen ymmärtäminen ei ole mahdollista tarkastelemalla sitä vain, tai ainakaan yksiuolotteisesti, historiallisena ilmiönä. Kokemuksen tutkimus, joka usein siis tarkastelee ja jäsentää kokemuksen historiallisesti muodostuneita sisältöjä juuri yllä mainitun historiallisen määrittymisen seurauksena, ei kuitenkaan myöskään välttämättä tarkastele sitä mitä kokemus yleisimmillään on. Kokemus ei kenties voi olla täysin historiallisesti määrittynyt tai ei ainakaan täysin samankaltaisen historiallisuuden tuottamaa. Kun Heidegger (1929, 1977) osoittaa Kant-tulkinnassaan, että havaintokokemusta määrittää aika, voi tämän helposti käsittää niin, että kokemus on täysin ajallisesti muodostuvaa ja yksinomaan siitä riippuvaa. Mutta tällöin ongelmaksi muodostuu se, että jos kokemuksella ei ole mitään muita muodollisia ehtoja kuin aika, niin ei ole mitään minkä varassa eri kokemukset eri aikoina voisi tunnistaa ylipäätään kokemuksiksi. Kaikilla kokemuksilla täytyy olla jotain yhteistä, jotta ne tulisivat tunnistettaviksi kokemuksina ylipäätään. Tämän yhteisen elementin täytyy olla kustakin kokemuksellisesta historiallisesta tilanteesta riippumaton – tai jos ei täysin riippumaton, niin ainakin jollain tapaa sille alistumaton.

Mutta vaatiiko tämä, että kokemuksen ehdot ovat *ahistoriallisia*, toisin kuin Herakleitosin *panta rhei* – ”kaikki virtaa”? Vai virtaako kaikki sittenkin? Tällaisen äärimmäisen historiasidonnaisen ajattelun soveltaminen kokemukseen johtaa nopeasti ilmeisiin ongelmiin. Jos ei ole toista samanlaista kokemusta, niin miten kokemus sitten tunnistetaan kokemukseksi ylipäätään? Voidaan silloin ajatella, että kokemuksella on oltava välttämättömät, ahistorialliset muodot, jotka jäsentävät kulloinkin historiallisesti kontingentteja sisältöjä. Sisältö tulee kokemuksessa

passiivisesti annettuna, mutta sitä *aktiivisesti* jäsennetään kokemuksen ehtojen kautta. Tämä kantilainen ajatus elää kokemusfilosofiassa vahvasti vieläkin (Ameriks & Sturma, 1995; Carr, 1999; Carruthers, 1992; Keller, 1998; Klemm & Zöller, 1997; Shear, 2013). Ajatellaanpa jalkaa vedessä. Toisaalta jalan ja veden tapahtuminen vaatii jotain pysyvää mutta ei täysin historiatonta. Vesi virtaa, eikä sama vesi koske jalkaa. Jalka toimii muutoksen mittarina, vaikka ei itsekään ole historiaton tai pysyvä. Historiallinen kontingessi voi tässä mielessä sisältää monenlaisia tasoja. Veden virtaus on historiallista, ajallista muutosta eri tavalla tai nopeudella kuin sen ihmisen elämä ja teot, jolle virtaavassa vedessä käyskentelevä jalka kuuluu. Sama havainto voidaan nähdä kokemuksen ja sen ehtojen historiallisuuden suhteen. Heidegger esittää juuri kyseisen huomion olemisen kompleksisuuteen liittyen (Backman, 2015a), jota sovellan eksplisiittisesti kokemuksen tarkasteluun. Kokemuksen sisällöt ovat ajallis-historiallisesti kontingenteja, kuten myös kokija omine kokemuksen ehtoineen. Kokijan historiallisuus on tosin erasteista kuin kokemustapahtumassa risteävän koetun historiallinen ilmeneminen. Kokija syntyy, elää ja kuolee, ja kokemukset syntyvät, kehittyvät ja häviävät siinä mukana. Mutta kokija on jotain pysyvämpää kuin kokemuksen ajallisesti äkkinäinen luonne. Samalla kokemukseen sidottu maailma on historiallinen, mutta ajallisesti pysyvämpi kuin kokemus. Kokija ja maailma ovat peruuttamattomasti kiinnittyneinä toisiinsa, eikä siten kokemuksen sisäisyys tai ulkoisuus muodosta merkityksellistä paradoksia. Maailmalliset kokemukset mahdollistavat uudenlaisia tapoja kiinnittyä maailmaan eli toimia siinä.

Mikäli kokemus on perustavasti maailmallinen ja historiallinen, silloin kokemuksen tutkimuksen metatieteelliset tarkastelut eivät voi olla pelkästään teoreettis-filosofisia sormiharjoituksia. Silloin tarvitaan erityistieteiden kuten esimerkiksi sosiologian, politiikkatieteen, historiatieteen, kielitieteiden ja sosiaalipsykologian tarkasteluja niistä sosiaalisista, yhteiskunnallis-kulttuurisista, historiallisista ja kielellisistä reunaehdoista joiden varassa juuri tietynlaiset kokemukset ovat mahdollisia ja jotka niitä ovat tuottaneet.

Onko kokemus substanssi vai aksidenssi?

Kokemuksen maailmallisuus tai maailmattomuus ei vielä tyhjentävästi avaa erästä keskeistä metatieteellistä, kokemuksen luonteeseen liittyvää kysymystä: mitä kokemus on luonteeltaan? Kokemus voidaan nähdä joko yksilölliseen tietoisuuteen perustavasti liittyvänä, tai se voidaan ymmärtää ylyksilöllisenä, kielellisesti määrittynään ja sen kautta jaettuna asiana. Aristoteles (1990) jaottelee metafysiikassaan kaiken sen mitä maailmassa on *substansseihin* ja *aksidensseihin*. Vain substanssit ovat olemassa itsenäisinä, ja aksidenssit ovat niiden ominaisuuksia tai tiloja, muun muassa niihin liittyvää tapahtumista (Nordin, 1995). Esimerkiksi punaisen pallon substanssi on sen pallous, sen itsenäinen osa joka on muuttumaton. Punaisuus on taas ominaisuus, joka tuolla kyseisellä pallolla sattuu olemaan, mutta vaikka värjäisimme pallot toisella värillä ei tuon pallon pallous muuttuisi. Substanssi on siten jonkin pysyvä olemus, kun taas aksidenssi tämän olemuksen vaihtelevia ominaisuuksia. Tämän kautta herää kysymys siitä, onko kokemus substanssi vai aksidenssi?

Mikäli oletamme, että kokemus liittyy väistämättä kokevaan subjektiin, rajautuvat mahdolliset vastaukset tähän kysymykseen jo tietynlaisiksi. Kant (1998) ajattelee kokemuksen ja kokemuksen subjektin liittyvän erottamattomasti toisiinsa. On vaikea ajatella subjektia, jolla ei olisi kykyä kokemuksellisuuteen. Silti kokemusten sisällöt vaihtelevat ajallisesti. Saamme uusia kokemuksia, ja aiemmat kokemukset voivat unohtua. Siten voimme erotella kokemuksellisuuden kokemuksen subjektiin liittyväksi perusominaisuudeksi, joksikin sellaiseksi mitä ilman subjektia ei voi olla, kun taas kokemuksen sisällöt ovat aksidentaalisia. Kokemuksellisuus on jollain tapaa perustava piirre kokevan subjektin subjektiviteetille, kuten Kant asian ilmaisee. Myös Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1988, alun perin 1807) lähtee Kantin itsetietoisuuden tai ”subjektin subjektiviteetin” käsitteestä, ja toteaa että itsetietoisuus on mahdollista vain johtamalla se sarjasta muita samanlaisia itsetietoisuuksia. Siten Hegel argumentoi *Hengen fenomenologiassa*, että kokeva subjekti määräytyy sosiaalisesti.

Heidegger huomaa kuitenkin Kantin ja Hegelin ajattelussa perustavan ongelman. Molemmat johtavat subjektikäsitteensä perustavasta väärinymmärryksestä, joka palautuu Aristoteleen filosofiaan (Heidegger, 1929). Subjektin käsite juontuu paitsi latinankielisestä termistä *subiectum*, mutta myös kreikankielisestä alkuperäisestä käsitteestä

substratum. Aristoteleen metafysiikassa meitä ympäröivä maailma ja me itse koostumme materiasta ja muodoista. Kuitenkin Aristoteles katsoo aiheelliseksi postuloida lisäksi puhtaan materian, muodottoman mahdollisuuden, joka ei vielä ole tullut miksiäkään. Kyse on substraatista (*to hypokeimenon*), muutoksille alttiista raaka-aineesta, joka muodostaa alimman tason luonnon hierarkiassa. Heidegger tulkitsee käsitteen subjekti tarkoittavan nimenomaan tätä muodotonta mahdollisuutta, materiaalista *perustaa* (Backman, 2005). Koska kokemuksellisuus on subjektiin erottamattomasti nivoutunutta, tarkoittaa tämä sitä, että subjekti ja sen kokemukset ovat substantiaalisia, siis materiaa. Heidegger (1977) näkee, ettei tällainen ajatus kokevasta subjektista substanssina ole mielekäs, koska silloin kysymys subjektin olemuksesta menee harhanteille. Heidegger korostaa Aristoteleen substanssin käsitteen kreikankielisen termin *usia* alkuperäistä merkitystä *olemisena* olemuksen sijaan.

Heideggerille olemus ei siis ole tämän tulkinnan myötä pysyvä olemus substanssina, vaan olemus *verbinä*. Pyöriilyn olemusta ei voida irrottaa pyöriilijästä, polkemisesta ja polkupyörästä, joka soveltuu kyseiseen toimintaan. Myös suhteellisen pysyvät olemuksetkin ovat siis karkeasti ottaen oikeastaan teon sanoja. Tätä kautta Heidegger yhdistää vaivattomasti olemukseen myös sitä perustavan historiallisuuden. Suhteellisen pysyvät olemuksetkin ovat häviäväisiä. Tuoli rakennetaan, se ”elää elämänsä tuolina”, ja sitä kunnostetaan, kunnes jonain kauniina päivänä se särkyä korjauskelvottomaksi ja lopettaa ”elämänsä” tuolina. Sama on myös ihmisen laita. Ihmisyden olemus ei ole missään pysyvässä subjektiviteetissa, vaan siinä historiallisuudessa, jossa ihminen elää. Siten kokemuksellisuus on suhteellisesti historiallista, pysyvämpää kuin yksittäisten kokemusten sisällöt, mutta silti ennemmin tai myöhemmin katoavaista. Pitkälti tälle pohjalle myöhemmin Heideggerin oppilas Hans-Georg Gadamer (2004; Bleicher, 1980) pohjaa oman hermeneutiikkansa puhuessaan historiallisesti määräytyneestä tietoisuudesta (*wirkungsgeschichtliches Bewußtsein*).

Mutta jos kokemuksellisuus kuten kokemusten sisällöt ovat historiallisia, eikö tämä tarkoita, että ne molemmat ovat aksidentaalisia? Tällöin kokemus toistuvasti muuttuisi sisällöltään ja luonteeltaan ajallisesti, ja siten kunkin omalle ajalleen tyypillisen kokemuksen tunnistaminen kokemuksena ylipäätään vaikeutuu, ellei osoittaudu jopa mahdottomaksi. Heideggerin vastaus tähän ongelmaan on, että tavallaan. Kokemuksen ehdot ja kokemuksen sisällöt ovat toki molemmat ajallisesti

määräytyneitä, mutta eivät samalla tavalla – tai paremminkin – samalla ajallisella nopeudella. Kokemuksen sisällöt ovat suhteellisesti vaihtelevampia ja siten aksidentaalisia ajallisesti kuin mitä kokemuksen ehdot ovat. Silti nuo ehdot ovat myös maailmallisesti muuttuvaisia, eivätkä millään muotoa universaaleja kuin mitä substanssit ovat Aristoteleella. Tässä palaamme Heideggerin *ekstaattiseen* aikakäsitykseen inhimillisen kokemisen peruspiirteenä. Silti, vaikka Heidegger haluaa suhteellistaa kokemusta ajallisesti, muodostuu ajasta itsestään jonkinlainen monimutkainen pysyvä perusta kaikelle inhimilliselle kokemiselle. Tämän Heidegger näkee ongelmana, koska ajallisuuden kautta hän pyrki osoittamaan länsimaisen filosofian perustan ongelmalliseksi juuri sen olettaman pysyvän lähtökohdan vuoksi. Filosofinen pääprojekti jää Heideggerilta kesken, tai ainakin muuttuu sarjaksi syrjäpolkua. Joka tapauksessa Heideggerin ajattelu avaa kokemisen tutkimuksen ”maailman” juuri metatieteellisesti. Voimme edelleen kysyä kokemuksen pysyvyyden perään, sen historiallisuuden, kulloistenkin ominaisuuksien ja ehtojen perään. Tällä en myöskään tarkoita mitään korkeampaa metafysiikkaa, vaan konkreettisten, ajallisten, lihallisten ja sosiaalisten mahdollisuuksien tarkastelua.

Pohdinta

Olen tarkastellut tässä artikkelissa kokemusta mahdollisimman yleisenä ilmiönä ja kysynyt siihen liittyen, onko kokemus jollain tavalla sisäinen vai ulkoinen ilmiö, ja onko se historiallinen vai ahistoriallinen. Tarkastelussa olen myös huomauttanut kokemuksen keskeisestä roolista sekä yksilöllisessä että yhteisöllisessä elämässä, kuten myös kokemuksen arvaamattomuudesta ja sen mahdollisesta epäluotettavuudesta tosiasiallisen tiedon perimmäisenä lähteenä. Toisaalla olen argumentoinut subjektiivisen tajunnallisuuden lähtökohdan vakavasti otettavuudesta kokemuksen tarkastelun perusteena (Kukkola, 2014). Kaikki nämä teemat ovat täynnä avoimia kysymyksiä ja kuuluvat näkemykseni mukaan kokemuksen metatieteeseen. Tämän metatieteen tutkimuskohteena ovat kokemuksen monitieteisen tutkimuksen erilaiset julkiset ja piilevät oledukset kokemuksen luonteesta ja sen ehdoista, joiden suhteen tutkimustyö on vasta aluillaan. Vaikka tarkasteluni tässä artikkelissa onkin ollut pääosin teoreettis-filosofinen, jättää kokemuksen tutkimuksen metatieteellinen tarkastelu runsaasti tilaa myös erityistieteille. Tarvitsemme

niin humanistisia, yhteiskuntatieteellisiä kuin sosiaalitieteellisiä tarkasteluja kokemuksen ehtojen suhteen. Lisäksi metatieteen yleisenä tehtävänä voidaan nähdä myös kokemuksen tutkimuksen tieteenteoreettiset ja metodologiset kysymykset, joihin en tässä tekstissä ole tilan rajallisuuden vuoksi tarttunut. Kutsun mielelläni rohkeita tutkijoita ottamaan haasteen vastaan ja täydentämään kokemuksen tutkimuksen tieteenaläkäsityksiä, tutkimuskohdetta koskevia näkemyksiä ja malleja, ja jopa tutkimusmenetelmiä uusin keskustelunavauksin ja lähtökohdin.

Lähteet

- ALASUUTARI, P. (1993). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- AMERIKS, K., & STURMA, D. (toim.). (1995). *The modern subject: Conceptions of the self in classical German philosophy*. Albany: State University of New York Press.
- ARISTOTELES. (1990). *Metafysiikka*. Suom. T. Jatakari, K. Näätäsaari, & P. Pohjanlehto. Helsinki: Gaudeamus.
- ATKINSON, A., & DAVIES, M. (1995). Consciousness without conflation. *The Behavioral and Brain Sciences*, 18(2), 248–249. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00038206>
- ATKINSON, R. L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., BEM, D. J., & NOLEN-HOEKSEMA, S. (toim.). (1996). *Hilgard's introduction to psychology*. New York: Harcourt Brace College Publishers.
- BAARS, B. J. (1988). *A cognitive theory of consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BACKMAN, J. (2005). *Omaisuus ja elämä – Heidegger ja Aristoteles kreikkalaisen ontologian rajalla*. Tampere: niin & näin.
- BACKMAN, J. (2015a). *Complicated presence: Heidegger and the postmetaphysical unity of being*. New York: SUNY Press.
- BACKMAN, J. (2015b). Situationaalinen säätöpiiri: Rauhalan filosofinen kädenjälki. Teoksessa V. Tökkäri (toim.), *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta* (s. 73–102). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- BLATTNER, W. D. (1999). *Heidegger's temporal idealism*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139173155>
- BLATTNER, W. D. (2005). Temporality. Teoksessa H. L. Dreyfus, & M. A. Wrathall (toim.), *Blackwell companion to Heidegger* (s. 311–336). Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9780470996492.ch19>
- BLATTNER, W. D. (2006). Laying the ground for metaphysics: Heidegger's appropriation of Kant. Teoksessa C. B. Guignon (toim.), *The Cambridge companion to Heidegger* (s. 149–177). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/ccolo521821363.006>

- BLEICHER, J. (1980). *Contemporary hermeneutics: Hermeneutics as method, philosophy and critique*. London: Routledge & Kegan Paul.
- BLOCK, N. (1980). What is functionalism? Teoksessa N. Block (toim.), *Readings in the philosophy of psychology, volume 1* (s. 37–58). Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674594623.c17>
- CARR, D. (1999). *The paradox of subjectivity: The self in the transcendental tradition*. Oxford: Oxford University Press.
- CARRUTHERS, P. (1989). Brute experience. *Journal of Philosophy*, 86(5), 258–269. <https://doi.org/10.2307/2027110>
- CARRUTHERS, P. (1992). Consciousness and concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society* LXVI, 40–59. <https://doi.org/10.1093/aristoteliansupp/66.1.23>
- CHALMERS, D. J. (1997). Availability: the cognitive basis of experience? Teoksessa N. Block (toim.), *The nature of consciousness* (s. 161–178). Cambridge: MIT Press. <https://doi.org/10.1017/S0140525X97240057>
- CHURCHLAND, P. S. (1983). Consciousness: The transmutation of a concept. *Pacific Philosophical Quarterly*, 64(1), 80–93. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0114.1983.tb00186.x>
- DENNETT, D. (1969). *Content and consciousness*. London: Routledge & Kegan Paul.
- DERRIDA, J. (1989[1967]). *Of grammatology*. Käänt. G. C. Spivak. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- DERRIDA, J. (1990). *Limited Inc*. Paris: Éditions Galilée.
- DEWEY, J. (1944). *Democracy and education*. New York: The Free Press.
- DREYFUS, H. L. (1992). *What computers still can't do: Critique of artificial reason*. Cambridge: MIT Press.
- GADAMER, H.-G. (2004). *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Suom. I Nikander. Tampere: Vastapaino.
- GALLAGHER, S. (1992). *Hermeneutics and education*. Albany: State University of New York Press.
- GEORGE, J. M., & JONES, G. R. (2002). *Organizational behavior*. New Jersey: Pearson Education.
- GIORGI, A. (1985). *Phenomenology and psychological research*. Pittsburg: Duquesne University Press.
- GOFFMAN, E. (2012). *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Suom. K. Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- HEGEL, G. W. F. (1988 [1807]). *Phänomenologie des Geistes*. Paderborn: Voltmedia.
- HEIDEGGER, M. (1927). *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- HEIDEGGER, M. (1929). *Kant und das Problem der Metaphysik*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HEIDEGGER, M. (1977). *Phänomenologische Interpretation von Kants Kritik der reinen Vernunft*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HOTANEN, J. (2008). *Lihan laskos*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- HUSSERL, E. (2001). *Analyses concerning passive and active synthesis: lectures of transcendental logic* (1920–1926). Käänt. A. Steinbock. Boston: Kluwer Academic Publishers. <https://doi.org/10.1007/978-94-010-0846-4>

- HUSSERL, E. (2016 [1911]). *Filosofia ankarana tieteenä*. Suom. A. Salminen, & J. L. Pii. Tampere: niin & näin.
- HUSSERL, E. (2017 [1913]). *Ideota puhtaasta fenomenologiasta ja fenomenologisesta filosofiasta*. Suom. M. Lehtinen. Helsinki: Gaudeamus.
- HÄNNINEN, V., PARTANEN, J., & YLIJOKI O.-H. (toim.). (2001). *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino.
- JACKENDOFF, R. (1987). *Consciousness and the computational mind*. Cambridge: MIT Press.
- JONES, M. (tämä teos). Kokemustiedon määrittäykset ja käyttö julkisen terveydenhuollon kontekstissa. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 169–190). Rovaniemi: Lapland University Press.
- KANT, I. (1977 [1783]). *Prolegomena to any future metaphysics*. Käänt. P. Carus, & J. W. Ellington. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- KANT, I. (1998 [1781/1787]). *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- KELLER, P. (1998). *Kant and the demands of self-consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo978051148723>
- KELLER, P. (1999). *Husserl and Heidegger on human experience*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511487224>
- KIVINEN, S. A. (toim.). (1992). *Fenomenologisia sormiharjoituksia*. Helsingin yliopisto: Helsingin yliopistonfilosofian laitoksen julkaisuja 3.
- KLEMM, D. E. & ZÖLLER, G. (1997). *Figuring the self: Subject, absolute, and others in classical German philosophy*. Albany: State University of New York Press.
- KUKKOLA, J. (2014). Millaisin ehdoin kokemus voi olla tutkimuskohteena mahdollinen? Mielenfilosofisia lähtökohtaetoja kokemuksen tutkimukselle. Teoksessa K. Koivisto, J. Kukkola, T. Latomaa, & P. Sandelin (toim.), *Kokemuksen tutkimus IV: annan kokemukselle mahdollisuuden* (s. 31–56). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- KUKKOLA, J. & PIKKARAINEN, E. (2016). Edusemiotics of meaningful learning experience: Revisiting Kant's pedagogical paradox and Greimas' semiotic square. *Semiotica* 2016(212), 199–217. <https://doi.org/10.1515/sem-2016-0124>
- KÄHKÖNEN, L. (tämä teos). Kehollinen kokemus, muutos ja sukupuolen moninaisuus. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 130–148). Rovaniemi: Lapland University Press.
- LATOMAA, T. (2014). Psykologinen elämäkertatutkimus. Kokemushistoriallinen tutkimus psykologiatieteen perusmenetelmänä. Teoksessa K. Koivisto, J. Kukkola, T. Latomaa, & P. Sandelin (toim.), *Kokemuksen tutkimus IV: annan kokemukselle mahdollisuuden* (s. 115–146). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- LEHTONEN, J. (1992). Merkityksen ongelma inhimillisessä kokemuksessa Lauri Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen valossa. Teoksessa Varto, J. (toim.), *Fenomenologinen vuosikirja* (s. 76–192). Tampere: Tampereen yliopisto.
- MERLEAU-PONTY, M. (1962 [1945]). *Phenomenology of perception*. Käänt. C. Smith. London: Routledge & Kegan Paul.

- MIETTINEN, T., PULKKINEN, S., & TAIPALE, J. (toim.). (2010). *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- NORDIN, S. (1999 [1995]). *Filosofian historia*. Suom. J. Heiskanen. Oulu: Pohjoinen.
- PERTTULA, J., & LATOMAA, T. (toim.). (2008). *Kokemuksen tutkimus: merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- PUTNAM, H. (1999). *The threefold cord: Mind, body, and world*. New York: Columbia University Press.
- PYLKKÖ, P. (1998). Suomen kieli on vetäytymässä ja jättämässä meidät rauhaan toisiltamme. *niin & näin*, 5(1), 44–49.
- QUINE, W. V. O. (1960). *Word & object*. Cambridge: MIT Press.
- QUINE, W. V. O. (1980). *From a logical point of view*. Cambridge: Harvard University Press.
- RAUHALA, L. (1994). Ihmisen olemassaolon tutkiminen situationaalisenä säätöpiirinä. Teoksessa Perttula, J. (toim.), *Ihmisen jäljillä – Lauri Rauhala psykologian uranuurtaja*. (s. 10–26). Helsinki: Snellman-korkeakoulu.
- RAUTAJOKI, H. (tämä teos). Kokemuksellisuus yhteiskunnallis-poliittisessa mielitekijämuodostuksessa. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 109–129). Rovaniemi: Lapland University Press.
- ROSSI, P. & LUNDEVALL, P. (tämä teos). Kehollisesta kokemisesta kohti sanallistettuja kokemuksia: hevoset reflektoinnin mahdollistajina. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 191–208). Rovaniemi: Lapland University Press.
- ROUHIAINEN, L. (2015). Resonoivan kehon matkassa: tanssiminen, kokemus ja tutkimus. Teoksessa V. Tökkäri (toim.), *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta* (s. 103–122). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- RUSSELL, B. (1959). *The problems of philosophy*. London: Oxford University Press.
- RYLE, G. (1949). *The concept of mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SAARILUOMA, P. (1997). *Foundational analysis: Presuppositions in experimental psychology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315830919>
- SHEAR, J. K. (toim.). (2013). *Mind, reason, and being-in-the-world: The McDowell-Dreyfus debate*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203076316>
- SCHELLENBERG, J. A. (1978). *Masters of social psychology*. London: Oxford University Press.
- SCHÜTZ, A. (2007 [1932]). *Sosiaalisen maailman merkitykseäs rakentuminen*. Suom. V. Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- TOIKKANEN, J. & VIRTANEN I. A. (tämä teos). Kokemuksen käsitteen ja käytön jäljillä. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 7–24). Rovaniemi: Lapland University Press.
- TYMIENIECKA, A.-T. (toim.). (2002). *Phenomenology world-wide: Foundations – expanding dynamics – life-engagements. A guide for research and study*. Boston: Kluwer Academic Publishers.

- TÖKKÄRI, V. (2015). Monitieteistä kokemuksen tutkimusta Lauri Rauhalan jalanjäljissä. Teoksessa V. Tökkäri (toim.), *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta* (s. 151–186). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- TÖTTÖ, P. (1999). *Pirullinen positivismi: kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle*. Jyväskylä: Yliopistopaino.
- TÖTTÖ, P. (2000). *Pirullisen positivismin paluu*. Tampere: Vastapaino.
- TÖTTÖ, P. (2004). *Syvällistä ja pinnallista: Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- VADÉN, T. (1997). *Arktinen hekuma: Kalervo Palsa ja suomalaisen ajattelun mahdollisuus*. Jyväskylä: Atena.
- VON WRIGHT, G. H. (1975). *Logiikka, filosofia ja kieli*. Helsinki: Otava.
- WEISKRANTZ, L. (1988). Some contributions of neuropsychology of vision and memory to the problem of consciousness. Teoksessa A. J. Macrel, & E. Bisiach (toim.), *The concept of consciousness in contemporary science* (s. 45–68). London: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198522379.003.0008>
- WELTON, D. (1999). *The essential Husserl: Basic writings in transcendental phenomenology*. Bloomington: Indiana University Press.
- WITTGENSTEIN, L. (2001 [1953]). *Philosophical investigations*. Käänt. G. E. M. Anscombe, P. M. S. Hacker, & J. Schulte. Oxford: Blackwell.
- WULF, C. (2003). *Educational science: Hermeneutics, empirical research, critical theory*. München: Waxman.

Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä

Virpi Tökkäri

TIIVIISTI

Aiemmat *Kokemuksen tutkimus* -kirjasarjan artikkelit ovat pohtineet monipuolisesti kokemuksen tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia ja esitelleet, miten kokemusta voidaan käytännössä tutkia. Kirjasarja sai alkunsa hermeneuttis-fenomenologisesti suuntautuneiden tutkijoiden ja psykologien toimesta, joten etenkin tästä näkökulmasta kokemuksen tutkimukselle on luotu kohtuullisen vahva teoreettinen perusta. Sen sijaan on vain vähän tarkasteltu, miten teoreettinen perusta yhdistyy konkreettiseen empiiriseen tutkimukseen. Kokemuksen tutkimus kattaa laajan kirjon tutkimusotteita, jotka sisältävät osin keskenään ristiriitaisia oletuksia ja periaatteita. Artikkelit esittelee tästä kirjosta fenomenologisia, hermeneuttis-fenomenologisia ja narratiivisia tutkimustapoja, joita useimmiten sovelletaan kokemuksen tutkimukseen. Empiirisen tutkimuksen näkökulmasta tarkastelen, miten kokemuksen käsite ymmärretään näissä tutkimustavoissa sekä millaisia eroja ja yhtenevyyksiä tutkimustavoilla on. Tavoitteena on havainnollistaa, miten analyysimenetelmät voidaan rakentaa siten, että ne ovat linjassa muiden tutkimuksessa tehtyjen valintojen kanssa. Artikkelit pyrkii auttamaan erityisesti aloittelevia kokemusten tutkijoita, joita kyseiset tutkimussuunnat kiinnostavat, hahmottamaan niiden eroja ja valitsemaan omaan tutkimukseen parhaiten soveltuva lähestymistapa. Esitän konkreettisesti haastatteluaineiston avulla, miten kokemusta voidaan eri menetelmiä soveltaen tutkia ja analysoida. Tieteenalakohtaisena viitekehyksenä on laadullinen, ymmärtävä psykologia, mutta esimerkkejä on mahdollista soveltaa kokemuksen tutkimukseen eri tieteenaloilla.

Kokemuksen tutkimuksen taustaa

Artikkelin käsittelemät tutkimustavat pohjautuvat fenomenologisiin ja hermeneuttisiin filosofian suuntiin, joiden yhtenä keskeisenä tarkastelun kohteena on kokemuksen käsite. Historiallisesti tarkasteltuna yksilöllisen kokemuksen käsite on suhteellisen uusi. Käsite yleistyi vasta 1800-luvulla korostamaan inhimillisen kokemusmaailman holistisuutta ja yksilökohtaista vaihtelevuutta vastareaktionä oletukselle, että ihminen olisi lähinnä järkiolento, jonka voisi selittää universaalisti luonnon-

tieteen keinoin (Gadamer, 1981). Fenomenologia ja hermeneutiikka eivät muodosta yhtenäistä suuntausta, eikä niitä voi määritellä vain yhdellä tavalla. Sen sijaan ne tarjoavat kokemuksen tarkasteluun monia, toisilleen vastakkaisiakin näkökulmia (Kakkori & Huttunen, 2010), joita sovelletaan eri tieteenalojen empiirisessä tutkimuksessa monin tavoin.

Tutkimustavat, jotka pohjautuvat Husserliin, nykyisen fenomenologian ensimmäisiin kehittäjiin, painottavat yleensä kokemuksen yksilöllisyyttä ja tajunnallisuutta. Kokemus eli merkityssuhde syntyy, kun yksilön tajunta suuntautuu kohteeseen ja kohde ilmenee tajunnalle (Perttula, 1995). Kokemuksen tutkijan tehtävä on selvittää mahdollisimman vapaana omista ennakko-oletuksistaan, millainen toisen ihmisen kokemus on. Koska tutkijankin kokemukset muodostuvat suhteessa kohteeseen, tutkija ei voi asettua objektiivisen tarkkailijan asemaan, vaan hän on väistämättä osa tarkkailemaansa kohdetta (Perttula, 2006).

Myös hermeneuttis-fenomenologista näkökulmaa soveltavissa tutkimustavoissa kokemus määritellään tajunnalliseksi mutta painottaen, että merkitykset eivät pelkästään ilmene tajunnalle vaan edellyttävät tulkintaa (Heidegger, 2000). Kokemuksen tutkijan työssä vaikuttavat silloin joko tiedostamatta tai tiedostaen hänen aiemmat kokemuksensa ja ennakko-oletuksensa. Niistä ei tule pyrkiä vapautumaan, vaan ne tulee tiedostaa ja niitä tulee hyödyntää tutkimuksessa.

Narratiivisessa tutkimuksessa hyödynnetään edellisiä suuntauksia uudempaa narratiivista hermeneutiikkaa, joka korostaa kokemuksen kielellisyyttä ja kertomuksellisuutta. Kertomuksellisesta näkökulmasta kokemukset muodostuvat sekä yksilöllisesti että sosiaalisesti, sillä kertomukset paitsi ilmaisevat myös esittävät ja muotoilevat kokemuksia (Squire, 2009). Narratiivinen tutkimus ei välttämättä oletta, että esimerkiksi tutkimushaastateltavien kerronta ilmaisee tai heijastaa heidän kokemuksiaan kovinkaan suoraan, kuten etenkin husserlilaiseen fenomenologiaan perustuva empiirinen tutkimus olettaa. Sen sijaan kerrontaan kietoutuu koettujen tunteiden ja elämysten lisäksi sepitteitä, joilla voidaan pyrkiä vaikuttamaan miellyttämään, manipuloimaan tai hämärtämään asioita (Gabriel, 2004). Siinä missä fenomenologinen tutkimus korostaa tutkijan asemaa osana tutkittavan ja tutkijan yhteistä elämismaailmaa, narratiivisessa tutkimuksessa voidaan seurata ricœurilaista periaatetta, jonka mukaan tutkimuksen kielellisyys etäännyttää tutkijaa väistämättä kohteestaan (Tontti, 2002).

Fenomenologisia ja hermeneuttisia suuntauksia yhdistävät seikat ovat kuitenkin kokemuksen tutkimuksen kannalta merkittävämpiä kuin

näkemyserot. Tutkimustapoja yhdistää esimerkiksi se, että ne asemoituvat valtaosin konstruktivistiseen paradigmaan, jonka tunnusmerkkejä ovat relativistinen ontologia ja subjektivistinen epistemologia (Guba & Lincoln, 1994). Kokemuksen tutkimuksessa tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että yksilöiden elämät ja kokemusmaailmat katsotaan ainutlaatuisiksi ja jatkuvasti muuntuviksi, jolloin myös kokemuksia koskeva tieto on yksilöllistä ja muuttuvaa.

Tutkimustapoja yhdistää myös pyrkimys tutkia ihmistä luonnontieteestä poikkeavilla tavoilla. Ihmistutkimuksen ei tämän pyrkimyksen mukaan kannata hyödyntää luonnontieteellisiä menetelmiä, vaan se tarvitsee omat menetelmänsä. Monet ilmiöt ovat tutkittavissa luonnontieteellisin eli määrällisin, yleistämistä tavoittelevin keinoin, mutta ihmistutkimuksessa määrällisesti voidaan menestyksellä tutkia ennen kaikkea suhteellisen yksinkertaisia tai selkeästi käsitteellistettyjä ilmiöitä. Ihmisten monimutkaisia ja ainutlaatuisia psykososiaalisia ilmiöitä, kuten kokemuksia, ei voida tutkia pelkästään luonnontieteellisesti ilman, että menetetään ymmärrys siitä, miten ilmiöt sijoittuvat ihmisten elämään ja rakentuvat merkityksistä (Giorgi & Giorgi, 2003). Määrällistä ja yleistävää tutkimusta kutsutaan toisinaan kokemuksiksi tutkivaksi, mutta silloin kokemuksen käsitteelle annetaan erilainen merkitys kuin fenomenologisissa ja hermeneuttisissa suuntauksissa.

Fenomenologisiin ja hermeneuttisiin näkemyksiin nojaavan kokemuksen tutkimuksen perushaaste on, että saavutettava tieto koskee yksilöitä eli yksittäistapauksia. Vaikka tietoa ei voida yleistää luonnontieteellisen tutkimuksen tapaan, kokoavia johtopäätöksiä voidaan kuitenkin tehdä. Tämä on mahdollista esimerkiksi, kun yksittäistapausten kontekstit eli tutkimukseen osallistuvien ihmisten elämäntilanteet ovat keskenään tarpeeksi samankaltaisia. Riittävä samankaltaisuus voi perustua muun muassa ammattiin ja kansallisuuteen, kuten Kullan (2011) tutkimilla suomalaisten suuryritysten toimitusjohtajilla. Samankaltaisuutta voivat tuoda myös kokemuksen aihe tai kokijoiden synnyinseutu, jotka molemmat yhdistyvät Röngän (2017) Pohjois-Suomessa syntyneiden lasten ja nuorten kokeman yksinäisyyden tutkimuksessa. Relativistisen näkökulman vuoksi yleistäminen on kuitenkin suhteellista. Koska yksilöiden kokemukset eivät koskaan täysin vastaa toisiaan, ei täysin yleistä tietoa kokemuksista voida saavuttaa.

Artikkelissa tarkasteleman kolme kokemuksen tutkimuksen lähtökohdtaa sisältävät kukin useita empiirisiä tutkimustapoja ja -käytäntöjä. Koska

kaikkien käsittely ei ole tässä yhteydessä mahdollista, havainnollistan fenomenologista tutkimusta Perttulan (1995, 2000) kuvailevalla fenomenologisella analyysillä, joka perustuu Amedeo Giorgin kehittelemään metodiin. Hermeneuttis-fenomenologisen tutkimustavan esimerkkinä on tulkitseva fenomenologinen analyysi (*interpretative phenomenological analysis, IPA*: Smith, Flower, & Larkin, 2009), joka on tulkintaa hyödyntävistä fenomenologisista empiirisen tutkimuksen menetelmistä tunnetuimpia. Narratiivinen kokemuksen tutkimus ei tarjoa vastaavaa, selkeävaiheista metodia. Siksi havainnollistan narratiivista tutkimustapaa näkökulmilla ja vaihtoehdoilla, joita analyysissä voi soveltaa.

Kokemuksen vaiheet ja niiden suhde tutkimustapoihin

Tarkasteltavat tutkimustavat käsitteellistävät kokemuksen hieman eri tavoin. Eroja voidaan havainnollistaa esimerkiksi tarkastelemalla kokemuksen kahta vaihetta (Perttula, 2006). Ensimmäisessä vaiheessa kokemus on ”elävä kokemus” eli elämäntilanteeseen kiinnittyvä, tajunnallinen ja kehollinen, usein sanoittamaton elämys, tunne tai olotila. Toisessa vaiheessa elävästä kokemuksesta tulee ”kuvattu kokemus”, kun kokija käsitteellistää elämystään, tunnettaan tai olotilaansa siten, että siitä tulee hänelle itselleen ymmärrettävä ja toisille jaettava. Kuvattujen kokemusten avulla voidaan rakentaa mielipiteitä, käsityksiä, asenteita ja uskomuksia. Monet kokemukset jäänevät elävän kokemuksen asteelle, mutta toisia kokemuksia pohditaan ja kerrotaan toisille vielä aikojenkin jälkeen, usein eri tavoin muuntuneissa muodoissa. Kuvatun kokemuksen ei tarvitse olla puhuttua kieltä vaan se voidaan esittää myös esimerkiksi kuvina tai kehollisena liikkeenä, kuten tanssina.

Fenomenologinen tutkimus on kiinnostunut elävästä kokemuksesta, jopa siinä määrin, että kokemuksen kuvausta sanallisesti ei aina edes pidetä osana kokemusta (Bredenberg, 2017). Etenkin kuvaileva eli deskriptiivinen fenomenologia tavoittelee elävää kokemusta sellaisena kuin kokija on sen kokenut omassa elämismaailmassaan (Giorgi & Giorgi, 2003). Tavallisesti tutkimuksen aineisto kerätään usealta yksilöltä. Kuvaileva fenomenologia pyrkii lopullisina tuloksinaan kuvaamaan yksilöiden kokemusmaailmasta sen, mikä on kokemuksen rakenteelle tai olemukselle yhteistä.

Analyysekeinona fenomenologi käyttää sulkeistamista, jossa hän asettaa aktiivisen ja tietoisien ajattelun avulla oman tietämyksensä tutkimus-

aiheesta tietoisesti syrjään mielestään analyysin aikana. Tavoitteena on saavuttaa reduktio, jossa tutkittava kokemus ilmenee tutkijan tajunnalle mahdollisimman alkuperäisenä (Perttula, 2006). Reduktio perustuu oletukselle, että tutkija voi kokemuksessaan tajuta tai nähdä tutkittavan kohteen sellaisenaan, ei pelkästään kohteen representaatiota eli kuvaista, joka edustaa tajunnan ulkopuolista kohdetta (Giorgi & Giorgi, 2003). Tutkija voi siis intuitiivisesti kokea toisen ihmisen elävän kokemuksen omassa tajunnassaan.

Vaikka pyrkimyksenä on tavoittaa yksilöiden elämismaailma sellaiseenaan, fenomenologit myöntävät, että tavoitetta ei voi täysin saavuttaa (Giorgi & Giorgi, 2003; Perttula, 2000). Tavoitteen saavuttamattomuus johtuu ensinnäkin siitä, että kuvatut kokemukset eivät täydellisesti vastaa eläviä kokemuksia. Toiseksi siitä, että ihminen, jollainen tutkijakin on, ei koskaan pysty täysin tajuamaan toisen ihmisen kokemusta eikä eliminoimaan omien kokemustensa vaikutuksia tuloksiin. Fenomenologisesti orientoituneen tutkijan ei tarvitse olettaa, että haastateltava puhuisi totta siitä, mitä on tapahtunut, mutta hänen on oletettava, että haastateltava puhuu totta siitä, mitä on kokenut (Giorgi & Giorgi, 2003).

Myös hermeneuttis-fenomenologisen tutkimuksen päätavoitteena on elävän kokemuksen kuvaus, mutta kuvailevasta fenomenologiasta poiketen hermeneuttisesti painottuva fenomenologia hyödyntää tutkijan tekemää tulkintaa aineiston analyysissä, ei sulkeistamista. Hermeneutiikka tarkoittaakin tulkinnan taitoa tai taidetta. Hermeneutiikkaa hyödyntävä, tulkitseva fenomenologinen tutkimus olettaa, että vaikka ihmisen puheella on jonkinlainen yhteys hänen kokemusmaailmaansa, toisen ihmisen kokemukset eivät ole suoraviivaisesti tajuttavissa vaan edellyttävät tutkijan suorittamaa tulkintaa (Smith ym., 2009). Kokemukset eivät välity puheessa sellaisenaan, sillä ihmiset eivät useinkaan pysty, eivätkä välttämättä edes halua, ilmaista kokemuksiaan kuten ovat kokeneet. Esimerkiksi tutkimushaastattelussa haastateltava ei vain ilmaise ja muistele kokemuksiaan vaan samalla hän tietoisesti tai tiedostamattaan valitsee, miten kokemuksistaan kertoo. Tämän lähtökohdan vuoksi IPA onkin lähempänä joitakin narratiivisia suuntauksia kuin kuvailevaa fenomenologiaa.

Narratiivisen kokemuksen tutkimuksen erottaa fenomenologisesta tutkimuksesta kiinnostus siihen, miten kokemus rakentuu kertomusmuotoisena ja miten kokemukset jaettuina kertomuksina muotoilevat yhteistä maailmaa. Kertomukset luovat tapahtumille mielekkyyttä esi-

merkiksi rakentamalla yksittäisten sattumien välille syy-yhteyksiä ja henkilöille motiiveja. Kertomukset voivat heijastaa tositahtumia tai olla fiktiivisiä; ne kertovat koetuista asioista, eivät objektiivisista totuuksista (Gabriel, 2004). Kaikki narratiivisesti suuntautuneet tutkijat eivät välttämättä oleta, että haastateltava kertoo kokemuksistaan todenmukaisesti tai että kerronta ylipäättään heijastaa kokemuksia. Kun narratiivisuutta sovelletaan kokemuksen tutkimukseen, oletetaan kuitenkin väistämättä, että kertomuksilla on ainakin jonkinlainen yhteys kokemuksiin.

Toisin kuin fenomenologisessa tutkimuksessa narratiivisessa tutkimuksessa kohteeksi usein asetetaan kuvattu kokemus. Fenomenologi pyrkii tyypillisesti keräämään empiirisen aineiston, jossa kokemuksen reflektointi esimerkiksi suhteessa yleisiin käsityksiin on mahdollisimman vähäistä, mutta narratiivisen tutkimuksen tekijälle monipuolinen reflektointi voi olla jopa toivottavaa (Erkkilä, 2006). Vaikka narratiivinen tutkimus pyrkii yleensä ymmärtämään kuvattuja kokemuksia, mikään ei toisaalta estä tutkimasta narratiivisesti myös elävää kokemusta, kuten kertomusten spontaania muodostumista elämässä (Boje, 2001).

Esimerkkinä hiihtokeskusten työntekijöiden kokemukset

Tutkimuksen lähtökohtien ja analyysimenetelmän valinta

Useita kokemukseen kohdistuvia tutkimusaiheita voidaan tutkia mistä tahansa artikkelin tarkastelemasta tutkimuksellisesta lähtökohdasta. Lähtökohdan ja analyysimenetelmän valintaan vaikuttaakin tutkimusaiheen sijaan ennen kaikkea se, miten tutkija määrittellee kokemuksen ontologisesti ja epistemologisesti. Toisin sanoen tutkijan on määriteltävä, mitä kokemus hänen tutkimuksessaan tarkoittaa ja miten kokemuksesta saa tietoa. Näitä määrittelyjä käsiteltiin jonkin verran aiemmin, mutta ennen analyysiesimerkkejä on paikallaan tiivistää määrittelyjen eroja.

Jos tutkija pitää kokemusta ennen kaikkea yksilön tajunnassa ilmenevinä sisältöinä ja olettaa, että tajunnan sisältöjä voidaan tavoittaa toisia ihmisiä haastatteleamalla, tutkimuskehikseksi soveltuu yleensä parhaiten kuvaileva fenomenologia. Jos tutkija haluaa kokemussisältöjen lisäksi tarkastella, mitä ihmiset kertovat puheellaan epäsuorasti, mitä he pyrkivät mahdollisesti saavuttamaan puheellaan tai mitä ehkä jättävät kertomatta, IPA sopii tutkimuskehikseksi kuvailevaa fenomenologiaa paremmin (Smith ym., 2009), samoin narratiivinen tutkimustapa. Narratiivisuus

sopii hyvin lähtökohdaksi myös silloin, kun tutkija ajattelee, että kokemukset ovat muodoltaan ennemmin ajassa muuntuvia kertomuksia kuin vaikkapa yksittäisiä tunteita tai ajatuksia. Lisäksi narratiiviseen tutkimukseen sisältyy oletus, että kokemukset nivoutuvat kielellisyyden vuoksi yhteisöön eivätkä siis merkitse pelkästään yksilön tajunnansisältöjä.

Tärkeä valinta on myös empiirisen aineiston muodon valinta. Tässä käsiteltävien tutkimustapojen empiiriset aineistot ovat yleensä tekstimuotoisia. Aineistot kerätään tavallisesti puolistrukturoiduilla haastatteluilta, jotka voivat sisältää etukäteen valittuja teemoja, mutta joissa haastattelukysymysten järjestys ja muoto eivät ole etukäteen tiukasti rajatut (Smith ym., 2009). Haastattelujen lisäksi muunkinlaisia kielellisiä aineistokeruumenetelmiä on sovellettu, mutta kielellisyys on silti aineistojen oleellinen tuntomerkki. Esimerkiksi Perttulan (1995) analyysimenetelmä ei hänen mukaansa sovellu nonverbaalisen viestinnän analyysiin. Vaikka analyysin kohteena on yleensä teksti, voidaan ainakin narratiivisessa tutkimuksessa hakea empiirisen analyysin kohteita myös nonverbaalista maailmasta, kuten valokuvista tai ihmisten käyttämistä esineistä.

Sen lisäksi, että tutkija määrittelee, mitä on kokemus ja miten siitä saadaan tietoa, on tärkeää pohtia, kuka pystyy tietämään kokemuksesta parhaiten ja kuka kokemuksen ”omistaa”. Etenkin psykoanalyttisesti orientoituneet tutkijat olettavat, etteivät kokijat välttämättä tiedosta kokemaansa yhtä hyvin kuin aineistoon perehtyvä tutkija (Phoenix, 2009). Silloin tutkittavia ei osallisteta itse tulkintaprosessiin, vaan tutkija käsittelee keräämäänsä aineistoa tavallaan omavaltaisesti. Tämän oletuksen ja toimintatavan sijaan tutkija voi myös omaksua näkökulman, että ihmiset itse tuntevat kokemuksensa parhaiten. Silloin hän voi vaikkapa luetuttaa analyysin tuloksia tutkimukseen osallistujilla ja keskustella tuloksista heidän kanssaan ja hakea näin tutkimukselle lisää luotettavuutta (Phoenix, 2009).

Kysymykseen kokemuksen tietämisestä liittyy myös eettisyys, jota on punnittava etenkin, kun tutkimuksen aihe on sensitiivinen, harvinainen tai kontekstiltaan mahdollisesti tunnistettava. Tarvittaessa tutkimukseen osallistuvien anonymiteetti varmistetaan siten, että tutkittavia identifioivia yksityiskohtia jätetään kertomatta tai muunnellaan (Squire, 2009). Melko tavallinen eettinen pulma kohdataan, kun tutkija kokee tutkittavan kokemuksen itselleen tutuksi. Silloin hänen on oltava erityisen tietoinen siitä, että keskittyy analyysissä toisen kokemuksiin eikä

rakenna tuloksia omista kokemuksistaan – paitsi siinä tapauksessa, että tutkimuksen kohteena ovat juuri omat kokemukset.

Seuraavaksi tarkastellaan kolmea analyysimenetelmää pohtien samalla niiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Menetelmiä konkretisoivissa analyysi-esimerkeissä on hyödynnetty Iso-Ylläksen, Levin ja Rukan hiihtokeskuksissa kerättyä laadullista haastatteluaineistoa¹. Aineisto muodostuu 76:sta eri osastoa edustavien työntekijöiden ja osastopäälliköiden haastattelusta, joiden aiheina olivat muun muassa työhyvinvointi ja johtaminen. Hiihtokeskuksia koskevaa tutkimusta ja sen tuloksia esitellään tarkemmin tutkimusraportissa (Tökkäri, Iivari, Maaninka & Rahkola, 2017). Artikkelit eivät esitä kokonaistuloksia vaan hahmottelee analyysivaihtoehtoja, joita eri menetelmät tarjoavat. Esimerkit on tarkoitettu suuntaa-antaviksi. Yleispäteviä ohjeita laadulliseen kokemuksen tutkimukseen on vaikea ja mahdotonkin antaa, sillä tutkimusmetodiikka rakennetaan tutkimuskohtaisesti, tutkijoiden ajattelun taitojen toimituksessa merkittävänä osana tutkimusta (Tökkäri, 2015).

Kuvaileva fenomenologinen analyysi: millainen on kokemuksen rakenne?

Artikkelin käsittelemistä menetelmistä Suomessa on hyödynnetty suhteellisen laajasti Perttulan (1995, 2000) muotoilemaa fenomenologista metodia, jota hän itse sovelsi väitöskirjassaan (Perttula, 1998). Erityisen runsaasti menetelmää on käytetty kasvatustieteissä, joissa on analysoitu viime vuosina muun muassa koululaisten kokemuksia taidemusiikin kuuntelusta (Turunen, 2016) sekä merkityksellisiä ohjaus- ja vuorovaikutussuhteita lastentarhanopettajakoulutuksen ohjatussa harjoittelussa (Liinamaa, 2014). Fenomenologiset tutkimukset vaihtelevat aiheiltaan paljon, mutta yhteisenä kiinnostuksen kohteena ovat yksilöiden kokemukset, jotka syntyvät heidän ainutlaatuisissa elämismaailmoissaan.

Tässä esitettävä analyysimenetelmä on lyhyt versio Perttulan ”kaksi kertaa seitsemän” -analyysistä, joka on saanut kyseisen epävirallisen nimensä alkuperäisten analyysivaiheiden määrästä. Perttula kehitti menetelmän Giorgin menetelmän pohjalta soveltumaan laajan tutkimusaiheen ja aineiston analyysiin, kuten nuorten miesten koettuun elämään (Pert-

1. Analyysimenetelmiä havainnollistavien aineistoesimerkkien aineisto kerättiin tutkimus- ja kehityshankkeessa, jonka rahoittajana toimi Työsuojelurahasto vuosina 2016–2017. Hankkeen nimi on *Osallistavalla johtamisella työhyvinvointia ja turvallisuutta: Levi, Ruka ja Ylläs*.

tula, 1998) ja suomalaisten aikuisten onnellisuuteen (Perttula, 2001). Analyysin voi kuitenkin toteuttaa lyhennettynä ilman sisältöalueisiin jakamisen vaihetta, kun tutkimusaihe on tarkasti rajattu (Perttula, 1995). Lyhennetyt metodin vaiheita ei sellaisenaan löydy Perttulan teksteistä vaan olen lyhentänyt sen tässä esitettäväksi ”kaksi kertaa neljä” -analyysiksi jättämällä alkuperäisestä menetelmästä pois sisältöalueita koskevat vaiheet (ks. Perttula, 1995, 2000).

”Kaksi kertaa neljä” -analyysi jakautuu kahteen osaan. Jokaisen haastattelun kohdalla suoritetaan ensin erikseen ensimmäisen osan neljä vaihetta: (1) aineistoon tutustuminen, (2) merkityssuhteiden erottaminen, (3) merkityssuhteiden muuntaminen tutkijan kielelle ja (4) yksilökohtaisen merkitysverkoston muodostaminen. Käytännössä ensimmäinen vaihe tulee tehtyä, jos tutkija litteroi itse tutkimusaineiston. Jos hän ei toimi litteroijana tai aineiston kerääjänä, hänen tulee ensin lukea litteraatiot läpi vähintään kerran.

Toisessa vaiheessa aineistoa luetaan tarkemmin ja erotellaan aineisto vaikkapa vinoviivoja käyttäen katkelmiksi, joista kukin sisältää yhden merkityssuhteen. Merkityssuhde tarkoittaa ihmisen tajunnallista suhdetta kohteeseen (Perttula, 1995). Jos kokemuksen rakenne kuvitellaan palikoista kootuksi torniksi, yksittäiset palikat edustavat merkityssuhteita. Merkityssuhteiden pituudelle ei ole sääntöjä, sillä pituus vaihtelee sen mukaan, miten tutkija arvioi, että merkityssuhde vaihtuu toiseen, kuten seuraava aineistoesimerkki osoittaa. Esimerkkianalyysissä tutkimuskysymyksenä on: millainen on hiihtokeskuksen asiakaspalvelutyöntekijän koettu työpäivä talvisesonkina?

Ikinä sä et tiiä, minkälainen päivä on tulossa,/ et onko justiin sitte hiljasenaki aikana aattelee, niin sä aattelet, että ”hei, nyhän on hiljanen päivä että”, tämmöstä näin, mut se taas sitten voi olla ihan, et sulla onki hirvee rysis sitte yhtäkkiä siinä. Ja sit se saattaa olla, et se on vaan aamupäivän se ryysis ja sit se iltapäiväksi niinko loppuu ihan kokonaan./ Et se on niinko tosi semmonen, no ailahteleva./ Ja varsinki sesonkiaikoina sitte taas ko porukkaa on tosi paljon, pitää jaksaa, niin niin siinä taas sitten tulee sitä vähän stressaavuutta ja muuta sit sitte./

Vaiheen voi tehdä suhteellisen nopeasti ilman, että tutkimustulokset kärsivät. Merkityssuhteiden erottelun yhteydessä rajataan analyysin ulkopuolelle ne aineiston osat, jotka eivät vastaa tutkimuskysymykseen.

Näin on tehtävä silloin, kun tutkija ei ole rajannut tutkimusaihetta tarkasti etukäteen tai hän on tarkoituksellisesti kerännyt haastatteluilla aineistoa useasta eri aiheesta.

Kolmas vaihe vie yleensä selvästi enemmän aikaa kuin toinen, sillä muuntaminen tutkijan kielelle on tehtävä niin, että muunnetut ilmaisut ovat tieteenalan kieltä ja samalla kuitenkin kantavat alkuperäisen kokemuksen merkityksiä. Muunnosten tarkoitus ei ole säilyttää haastateltavien käyttämiä ilmaisuja sellaisenaan vaan kuvata ilmaisujen sisältämät merkitykset tieteenalan kielellä. Edellä esitetyn aineistokatkelman voi muuntaa esimerkiksi seuraavasti:

Hiihtokeskustyöntekijä ei voi koskaan täysin valmistautua siihen, millainen työpäivästä tulee./ Hän voi työpäivän alussa kuvitella, että päivästä tulee rauhallinen, mutta rauha saattaa vaihtua yllättäen ruuhkaan, joka taas saattaa loppua iltapäivällä kokonaan./ Työpäivän rytmi vaihtelee ennustamattomasti./ Sesonkina suuret asiakasmäärät ja jaksamisen pakko aiheuttavat stressiä./

Neljännessä vaiheessa edellä tehdyt muunnokset kootaan yhteen kunkin haastattelun kohdalla erikseen. Vaikka vaiheen voi suorittaa melko mekaanisesti tekstiä muokkaamatta, tekstiä voidaan myös muuntaa poistamalla toistoa ja hiomalla ilmaisuja. Kun neljä vaihetta on käyty läpi jokaisen haastattelun kohdalla, yksilökohtaisia merkitysverkostoja on koossa yhtä monta kuin tutkimuksessa on haastateltuja. Hiihtokeskusaineiston analyysi tuottaisi siis 76 yksilökohtaista merkitysverkostoa. Jos aineisto on suppea, kuten yhden yksilön haastattelu tai muutaman ihmisen haastattelut, joiden kokemukset vaihtelevat paljon, yksilökohtaiset merkitysverkostot voidaan esittää tutkimuksen lopullisina tuloksina.

Tavallisesti kuitenkin jatketaan toiseen osaan, jossa yksilöiden kokemuksia suhteutetaan toisiinsa. Toisen osan vaiheet ovat: (1) yksilökohtaisten merkitysverkostojen mieltäminen ehdotelmiksi yleisestä merkitysverkostosta, (2) yksilökohtaisten merkitysverkostojen muuntaminen merkityssuhde-ehdotelmiksi, (3) ehdotelma yleiseksi merkitysverkostoksi ja (4) yleisen merkitysverkoston muodostaminen. Ensimmäisessä vaiheessa tutkija omaksuu asenteen, jolla hän tarkastelee yksilökohtaisia kokemuksia kokemuksen rakenteen mahdollisina osatekijöinä. Toisessa vaiheessa hän muokkaa yksilöllisiä ilmaisuja yleisemmälle tasolle siten, että yksilöllisten kokemusten sisältöjen peruserkitykset eivät kuiten-

kaan vaihdu. Hiihtokeskusesimerkin kuvaamaa ruuhkan ja stressin kokemusta voisi tässä vaiheessa kuvata vaikkapa työn intensiteetin käsitteellä, vaikka käsite ei esiinny empiirisessä aineistossa. Kolmannessa vaiheessa tutkija kokoaa muutetut ilmaisut kokemuksen rakenteen kuvaajaksi esimerkiksi suorasanaisten tekstien tai taulukon muotoon.

Neljännessä vaiheessa fenomenologisen analyysin tutkimustulokseksi pyritään muodostamaan yleinen merkitysverkosto eli tutkittavan kokemuksellisen ilmiön rakenne, jota voidaan kutsua myös ilmiön olemukseksi. Jos haastateltavien kokemukset eroavat selvästi toisistaan eikä niistä ole löydettävissä yhtä kokemuksen rakennetta, voidaan yleisiä merkitysverkostoja tehdä useita. Tällä tavalla esimerkiksi Perttula (2001) päätyi aikuisten onnellisuutta koskevassa tutkimuksessa esittämään tuloksina viisi erilaista aikuisryhmää, jotka eroavat sen suhteen, miten he käsittävät ja saavuttavat onnellisuuden elämässään.

Jos tutkija haluaa tutkia laajaa aihetta, kuten hiihtokeskustyöntekijöiden eri ammattiryhmien kokemaa työhyvinvointia, voidaan soveltaa myös pidempää analyysimallia (Perttula, 1995, 2000). Kun käytetään lyhennettyä menetelmää, aihe on hyvä rajata ennakoita tarkemmin. Vaikka Perttula suosittelee monivaiheista metodia laajojen aihealueiden tutkimukseen, niitäkin voidaan tutkia käyttäen vain muutamaa vaihetta. Esimerkiksi Giorgi ja Giorgi (2003) ehdottavat fenomenologisen analyysin vaiheiksi vain neljää, joiden avulla päästään Perttulan metodin kanssa samankaltaiseen lopputulokseen eli kokemuksen rakenteen kuvaamiseen. Monivaiheisen menetelmän etuna on, että se pakottaa tutkijan syventymään aineistoon pikkutarkasti, mikä parhaimmillaan vähentää omien ennakkonäkemysten peilaamista aineistoon. Lyhyen menetelmän etuna puolestaan on, että toistava työskentely jää vähemmälle, mikä on toisinaan perusteltua.

*Tulkitseva fenomenologinen analyysi:
mitä kokija kokee ja ilmaisee puheellaan?*

IPA on vähemmän sovellettu metodi kuin kuvailevat menetelmät, mikä johtunee osittain siitä, että se on menetelmänä uudempi. Lisäksi osa fenomenologisesti orientoituneista tutkijoista voi vierastaa IPA:n avoimesti hyödyntämää tulkinallisuutta, joka saattaa näyttäytyä yhteen sopimattomana fenomenologisen, puhtaan kuvailevuuden periaatteen kanssa. Suomessa IPA:n avulla on viime vuosina tutkittu väitöskirjatasolla esimerkiksi nuorten suomalaisnaisten ruumiinkokemuksia ja ruumiillisen toimijuuden mahdollisuuksia (Liimakka, 2013)

sekä yhteisöpalvelun käyttäjien profiilin ylläpitämisen kokemuksia (Uski, 2015). Molemmat tutkimukset on toteutettu Helsingin yliopistossa sosiaalipsykologian oppiaineeseen. Ne havainnollistavat, että IPA mahdollistaa kuvailevan fenomenologian tapaan tutkimusaiheiden laajan vaihtelun, kuten erilaisten kokemuslaatuojen tarkastelun.

IPA:n tavoitteena on tutkia, miten ihmiset luovat mielekkyyttä ja merkityksellistävät henkilökohtaista ja sosiaalista maailmaa (Smith ym., 2009; Smith & Osborn, 2003). Tutkija ei pyri vastaamaan tutkimuskysymykseen siten, että hän tavoittelisi haastateltujen kokemusten mahdollisimman ennako-oletuksetonta oivaltamista, kuten kuvailevassa metodissa. Sen sijaan hän voi käyttää ennako-oletuksiaan apuna ja peilinä tutkiessaan toisten ihmisten kokemuksia. Vaikka tutkijan omat kokemukset ovat avoimesti mukana analyysissä, tavoitteena on kuitenkin rakentaa tulkinta haastateltujen kokemuksista, ei tutkijan omista.

Kuten kuvailevia fenomenologisia metodeja, myös IPA:n vaiheita voidaan soveltaa tutkimustarpeiden mukaan (Smith ym., 2009). Peruslähtökohtana menetelmän kehittäjät kuitenkin esittävät kuutta vaihetta: (1) aineistoon tutustuminen ja alustava kommentointi, (2) teemoittelu, (3) teemojen välisten yhteyksien etsiminen, (4) teemataulukoiden muodostaminen, (5) yhteisen teemataulukon muodostaminen ja (6) kirjoittaminen. Vaiheet 1–4 suoritetaan jokaisen haastateltavan kohdalla erikseen. Vaiheissa 5–6 aineistoa käsitellään kokonaisuutena.

Vaiheissa on yhtymäkohtia kuvailevaan analyysiin, esimerkiksi analyysin aloittaminen aineistoon tutustumisella sekä aineiston käsittely ensin yksilö kerrallaan ja lopuksi kokoavasti. Yhtenä selkeänä erona menetelmissä on erilainen käsitteiden käyttö. IPA:ssa ei yleensä puhuta merkityssuhteista eikä merkitysverkostoista vaan teemoista ja teemataulukoista. Ne voidaan kuitenkin käsitellä aiemmin mainitulla metaforalla, jossa yksittäiset palikat (teemat) muodostavat palikkatornin (teemataulukko).

Verrattuna kuvaileviin menetelmiin IPA etenee tornin rakentamisessa suoraviivaisemmin. Jo ensimmäisessä vaiheessa tutkija alkaa muuntaa aineistoa tutkimuskielelle kommentoimalla aineistoa ilman, että aineisto jaetaan merkityssuhteisiin. Kommentoinnin tutkija voi tehdä itselleen ja omalle aineistolle sopivalla tavalla. Jos aineisto on esimerkiksi Word-tiedostona, kommentit voi lisätä ohjelman tarjoamalla työkalulla. Aineiston voi myös tulostaa paperille leveillä vasemman ja oikean reunan marginaaleilla, minkä jälkeen kirjoitetaan ensin kommentit vasemman puolen marginaaliin ja teemat sen jälkeen oikealle (Smith ym., 2009).

IPA ei sisällä sääntöjä siitä, miten tekstiä kommentoidaan. Kommentit ovat yleensä kuitenkin vapaampia kuin kuvailevissa metodeissa, kuten tekstin herättämiä mielle yhtymiä, huomioita haastateltavan käyttämästä kielestä ja alustavia teemoja (Smith ym., 2009).

Teemojen nimeäminen riippuu tutkimuskysymyksestä ja teemat voivat olla abstraktimpia kuin alkuperäisessä aineistossa (Smith ym., 2009). Tässä suhteessa vaihe muistuttaa kuvailevien menetelmien vaiheita, joissa aineistoa muunnetaan tutkijan kielelle. Käytän jälleen hiihtokeskusaineistoa havainnollistamaan analyysiä. Tässä vaiheessa se voisi näyttää seuraavan kaltaiselta, kun tutkimuskysymys on sama kuin edeltävässä analyysimerkissä:

kommentit	alkuperäinen aineisto	teemat
työpäivän ennakointi voi mennä pieleen	<i>Ikinä sä et tiä, minkälainen päivä on tulossa, et onko justiin sitte hiljasenaki aikana aattelee, niin sä aattelet, että "hei, nythän on hiljanen päivä että", tämmöstä näin, mut se taas sitten voi olla ihan, et sulla onki hirvee rysis sitte yhtäkkiä siinä. Ja sit se saattaa olla, et se on vaan aamupäivän se ryyis ja sit se iltapäiväksi niinko loppuu ihan kokonaan. Et se on niinko tosi semmonen, no ailahteleva. Ja varsinki sesonkikoina sitte taas ko porukkaa on tosi paljon, pitää jaksaa, niinniin siinä taas sitten tulee sitä vähän stressaavuutta ja muuta sit sitte.</i>	työrytmin ennakoinnin vaikeus
työrytmin vaihtelu, kiire		kiire
päivän aikana paljon vaihtelua		työn intensiteetin vaihtelu
pakko jaksaa suuret asiakasmäärät stressaavat		työssä jaksaminen stressi

Kolmannessa analyysivaiheessa teemat listataan paperille tai tietos-
toon, minkä jälkeen niiden välille etsitään yhteyksiä ja muodostetaan lopulliset teemat. Seuraavassa vaiheessa valmiit teemat kootaan johdonmukaiseksi taulukoksi, johon merkitään myös lyhyitä aineistokatkelmia osoittamaan, millaisiin ilmaisuihin teemat perustuvat (Smith ym., 2009). Tähän asti vaiheet toteutetaan haastateltava kerrallaan, minkä jälkeen yksilöille yhteiset teemat kootaan yhteen teemataulukoon. Jos aineistosta tulkitaan teemoja, jotka eivät ole kaikille yhteisiä, nekin voidaan esittää tuloksissa. Silloin tulee erotella selkeästi, mitkä kokemukset ovat yhteisiä ja mitkä eivät.

Tutkimuksen raportointi kirjoittamalla koskee laadullisia tutkimuksia yleisesti, mutta IPA:ssa korostetaan kirjoittamista analyysin osana.

Kirjoittaminen on tutkimuksen lukijaa ajatellen tärkeä vaihe, koska siinä tehdään teemojen kokoavaa tulkintaa sekä suhteutetaan omat tulokset aiempaan tutkimukseen, teoriaan ja käytäntöön.

Narratiivinen analyysi: millaisilla kertomuksilla kokemuksia ilmaistaan ja millaisia tarinoita kertomuksista muodostuu?

Narratiivinen tutkimus muodostaa monitieteisen tutkimussuuntien kirjjon, josta vain osa edustaa kokemuksen tutkimusta. Suuri osa narratiivisesta tutkimuksesta painottuu yhteisöjen, kulttuurien, diskurssien tai toiminnan tutkimukseen. Osassa tutkimuksia kokemuksen tutkimus yhdistyy mainittuihin muihin ihmistutkimuksen alueisiin. Kertomusten yksilölliseen, kokemuksia ilmaisevaan ulottuvuuteen syvennyksiä esimerkiksi Rissasen (2015) narratiivista autoetnografiaa edustava tutkimus tutkijan omasta sairastumis- ja kuntoutumisprosessista. Tökkäriin (2012) tutkimus työyhteisön mielekkyyden luomisesta puolestaan tarkastelee kertomuksia yksilöiden kokemusmaailmojen lisäksi yhteisesti rakennettuina työyhteisön tarinoina ja symboleina.

Narratiivisesta näkökulmasta kertomukset kuuluvat oleellisesti ihmisyhteeseen. Kertomukset ilmaisevat kokemuksia, mutta myös esittävät kokemuksia tietynlaisina ja uudelleen muotoilevat niitä (Squire, 2009). Oletus, että kokemuksia ei vain ilmaista vaan myös esitetään, lähentää narratiivisuutta IPA:aan ja erottaa sitä kuvailevista fenomenologisista menetelmistä. Narratiivisessa kokemuksen tutkimuksessa kokemus tarkoittaa paitsi yksilöllistä merkityksenantoa myös kielellisyyden vuoksi yhteisöön sidoksissa olevaa maailman konstruoimista ja ymmärtämistä. Narratiivinen tutkimus voikin fenomenologiaa luontevammin ottaa kohteekseen yksilön ”sisäisen” kokemusmaailman lisäksi tai sijasta sen, miten ihminen poimii kokemusmaailmansa rakennusaineiksia ympäristöstään, esimerkiksi läheisiltä ihmisiltä, yhteisöistään tai medioista.

Ennen analyysin aloittamista tutkimuksissa yleensä määritellään, mitä tutkimuksessa tarkoitetaan narratiivisilla pääkäsitteillä, joista tärkeimmät ovat kertomus ja tarina. Eri kielissä ja tutkimusperinteissä on monia määrittelytapoja. Yhteiskuntatieteissä kyseisiä käsitteitä käytetään yleisesti toistensa synonyymeinä (Hyvärinen, 2007), samoin narratiivin käsitettä. Toinen tapa on erotella toisistaan yksilöiden kerronta ja tutkijan analyysissään rakentama konstruktio. Näistä narratiivisuuden eri ulottuvuuksista konstruktio voidaan nimetä esimerkiksi tarinaksi, jolloin yksilöiden kerrontaan viitataan kertomuksen käsitteellä (Tökkäri,

2012). Käsitteitä voi käyttää niinkin, että tarinointi (*storytelling*) merkitsee yksilöiden elävää kerrontaa ja narratiivi tai kertomus (*narrative*) järjestystä tavoittelevaa konstruktia (Boje, 2008).

Narratiivinen tutkimus ei tarjoa kokemuksen tutkijalle valmiita suosituksia vaiheittain eteneviksi analyysimalleiksi vaan vaihtoehtoja aineiston tarkasteluun. Yleinen narratiivisen analyysin muoto on temaattinen analyysi (Riessman, 2008), jonka tuloksina voivat olla esimerkiksi kokemuksia havainnollistavat tyyppitarinat (Tökkäri, 2012). Tyyppitarinoiden tavoitteena ei ole tyypitellä ihmisiä tai kokemuksia kategorioihin vaan esitellä erilaisia polkuja, joita pitkin kokemukset rakentuvat. Erona moniin muihin laadullisiin, teemoitteleviin analyyseihin on, että tarkastelun kohteena eivät ole niinkään teemojen nimet vaan se, miten teemat kehittyvät ja muuntuvat aineistossa (Phoenix, 2009). Merkittäviä teemoja voidaan kutsua avaintemoiksi, jotka esimerkiksi elämäkertatutkimuksessa jäsentävät tärkeitä elämän vaiheita (McAdams, 1995). Teemojen kehittymistä korostaen avaintemoiksi voidaan nimetä myös avainkysymyksiä, joita ihminen toistuvasti esittää itselleen, kun hän luo mielekkyyttä elämälle ja tapahtumille (Tökkäri, 2012).

Verrattuna fenomenologisiin menetelmiin analyysiyksiköt ovat narratiivisissa analyyseissä yleensä pidempiä. Merkityssuhteiden tilalla ovat usein haastateltavan kertomat kertomukset, joihin tyyppillisesti sisältyy muutosta ja useita merkityksiä. Narratiivisen analyysin analyysiyksiköiden pituuden vuoksi analyysin kulkua ei voi esittää kovin lyhyesti, etenkin kun mahdollisia kulkusuuntia on lukuisia. Narratiivisen analyysin avulla voi tutkia samaa tutkimuskysymystä kuin edellä kuvatuissa esimerkeissä. Tässä valitsen kuitenkin tutkimuskysymykseksi: millaisia ovat työturvallisuus ja sen johtaminen hiihtokeskustyöntekijöiden kokemana? Kysymys havainnollistaa, miten kokemuksen aikajänne ajatellaan narratiivisessa tutkimuksessa usein pidemmäksi kuin fenomenologisessa tutkimuksessa. Analyysiyksiköiksi on valittu ensin yksittäisten henkilöiden kertomukset tai maininnat työturvallisuudesta, joista alla yksi esimerkki (aineisto-otetta on lyhennetty luettavuuden parantamiseksi):

Työntekijä: Onneksi meillä on sitten käytössä huoltomiesten keleka-ajossa alppijarrut, ne otetaan käyttöön siinä vaiheessa, että työturvallisuus on siinäki otettu huomioon ja.

Haastattelija: No entäpä miten johto ja esimiehet sitten toimii työturvallisuuden varmistamisessa?

Työntekijä: *Se on mennyt eteenpäin ihan nyt viime vuosina suurin askelin, että tuota siihen on panostettu paljon. Varsinkin huoltoryhmä niin ne on saanu omat, kaikki turvavaljaat ynnä muut systeemit ja no uusia kypäräjuttuja tulee tuota ja niitä käytetään. Se on se työturvallisuus mennyt minun mielestä eteenpäin kyllä huomattavasti.*

Kun yksilöiden kertomukset on eristetty aineistosta, voidaan niiden avulla rakentaa tarina työturvallisuudesta koko työyhteisössä. Hiihtokeskusaineiston analyysissä tulokseksi tai välitulokseksi voi silloin koostaa ajallisesti etenevän tarinan, joka alkaa esimerkiksi seuraavaan tapaan:

Tarinan alussa, vuosikymmeniä sitten, työyhteisö oli pieni ja työturvallisuudesta huolehdittiin satunnaisesti. Viime vuosina on kuitenkin tapahtunut käänne, jonka aikana yhteisön jäsenten asenteet ovat muuttuneet myönteisemmiksi turvallisuusasioille. Fyysisestä työturvallisuudesta huolehditaan nykyään erittäin hyvin.

Jos työyhteisön jäsenten kokemukset ovat erilaisia, voidaan rakentaa useita tarinoita. Jos yksi tarina dominoi muita tarinoita, voidaan myös rakentaa yksi päätarina ja useita sivutarinoita, ”pieniä” tarinoita tai mikrotarinoita. Esimerkkitutkimuksessa sivutarina voisi olla esimerkiksi sellainen, jonka mukaan työturvallisuudesta huolehditaan yleensä hyvin, mutta silloin tällöin otetaan pieniä, tietoisia riskejä, kun suojavälineiden käyttö koetaan liian hankalaksi suhteessa suoritettavaan työtehtävään.

Tarinan tai tarinoiden konstruoinnin jälkeen analyysi voi jatkua ja syventyä tutkijan asettaman tutkimuskysymyksen mukaan. Syventymisen kohteena voi olla esimerkiksi työntekijöiden toimijuus työturvallisuuden kehityksestä kertovissa kertomuksissa, tapahtumien merkitykset kertojille tai konteksti eli tilanne, jossa kertomus on rakentunut (Parker, 2005). Analyysiä voi myös jatkaa vuorovaikutus- tai valtasuhteiden tarkasteluun, jolloin tutkitaan, saavatko erilaiset kertomukset yhtä paljon painoarvoa yhteisessä tarinassa vai onko ehkä työntekijäryhmiä, joiden kokemukset jäävät yhteisössä vähemmälle huomiolle. Työyhteisötarinoita voi myös suhteuttaa yhteiskunnallisiin tarinoihin, jotka kertovat yksittäisiä työpaikkoja yleisemmin esimerkiksi johtamisesta tai työelämästä. Analyysin painopisteen määrittää tutkijan asettama tutkimuskysymys, joten nämä ovat vain mahdollisia suuntia analyysille.

Narratiivisessa analyysissä aineistosta voi tehdä monia tulkintoja, ja vaarana onkin jäädä tarpomaan relativismin suohon, jossa mikä tahansa tulkinta voi tuntua oikealta näkökulmasta ja kontekstista riippuen (Squire, 2009). Tutkijan voi olla vaikea päättää, milloin lopettaa analysointi ja miten valita erilaisten mahdollisten tulkintojen väliltä se, jonka esittää tutkimustuloksena. Tähän ei voi antaa tyhjentävää vastausta, sillä hermeneuttisen kehän luonteeseen kuuluu sen avoimuus: tulkintaa on aina mahdollista jatkaa edelleen uusiin näkökulmiin. Tulosten konstruointia helpottaa kuitenkin selkeä tutkimusaiheen ja -kysymyksen rajaus. Silloin tutkija voi hyvillä mielin päättää analyysinsä vaiheeseen, jossa pystyy vastaamaan esittämänsä tutkimuskysymykseen.

Narratiivinen paradigma vastustaa luokittelevaa asioiden selittämistä ja korostaa kertovaa asioiden ymmärtämistä (Bruner, 1986). Siksi tulokset kannattaa esittää niin, että tiedon kerronnallinen luonne ja moniäänisyys välittyvät. Tulosten esittämisessä on vältettävä sitä, että joidenkin yksilöiden tai ryhmien kokemukset ja kertomukset arvotetaan paremmiksi kuin toisten (Squire, 2009).

Pohdinta

Artikkeli käsittelee kokemusta ja sen tutkimusta ymmärtävän psykologian hermeneuttis-fenomenologisesti painottuneessa viitekehyksessä. Fenomenologisessa psykologiassa kokemukselle on vakiintunut määritelmä, jonka mukaan kokemus on yksilöllistä tajunnallista toimintaa. Kun tajunta määritellään yksilölliseksi ilmiöksi, myös kokemus määrittyy vastaavasti yksilölliseksi. Vaikka fenomenologisesta näkökulmasta ryhmätason kokemus on ajatuksena absurdi, on toisissa viitekehyksissä esitetty, että niin tajunta kuin kokemuskin voidaan käsittää yhteisöllisinä. Silloin voidaan puhua esimerkiksi kollektiivisesta tajunnasta tai mielestä (*collective mind*: Gloor, 2017) tai kulttuurin kantamasta aikaisempien sukupolvien luomasta kokemuksesta (Hakkarainen, 2003). Tämän kaltaisilla käsitteillä ei kuitenkaan viitata kokemuksen fenomenologiseen merkitykseen vaan ihmisryhmän jakamiin käsityksiin, diskurssiin tai tietoon.

Ymmärtävän psykologian viitekehys mahdollistaa myös sosiaalisten ilmiöiden tutkimuksen, mutta silloin kyseessä ei useinkaan ole fenomenologinen tutkimus. Jos hiihtokeskusaineistoa käytetään yhä esimerkkinä, voisi jotain muuta kuin fenomenologista kokemuksen tutkimusta

olla vaikkapa sen tarkastelu, miten puhumisen ja työn organisoinnin tavoilla rakennetaan tietynlaista vallitsevaa käsitystä työturvallisuudesta. Tällöin tutkimuksen yhtenä kohteena voivat olla yksilölliset kokemukset, mutta pääpaino kohdistuu käsitysten sosiaaliseen rakentumiseen.

Yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden suhteisuuden lisäksi kokemuksen suhde kielellisyyteen on aina kiinnostanut kokemuksen tutkijoita. Artikkelissa tarkastelemani tutkimustavat painottavat kokemusta sanallisena merkityksenantona, mutta kielellisyyden liiallista korostamista on myös kritisoitu. Esimerkiksi Rauhalan fenomenologiassa ei huomioida, että kehollisuus voi ilmaista kokemuksia ilman, että se tarvitsisi tajunnallisuutta välittäjäksi (Rouhiainen, 2015). Myös Perttula korostaa kehoa paikkana, *jossa* ihminen kokee – ei niinkään paikkana, *joka* itsessään muistaa, tuntee ja tietää (Jääskeläinen, 2017). Myös narratiivinen kokemuksen tutkimus tarjoaa vain vähän empiirisiä esimerkkejä kehollisuuden tutkimuksesta, vaikka nonverbaaliset, usein sosiaaliset elementit, kuten eleet, ilmeet ja nauru, on huomioitu mahdollisina analyysikohteina (Heavey, 2015; Phoenix, 2009). Kehollisuus ja nonverbaaliset ilmiöt tarjoavatkin laajan, melko tutkimattoman kokemuksen tutkimuksen kentän. Tutkimusta jarruttavana haasteena tosin on näiden elementtien monitulkintaisuus ja kulttuurisidonnaisuus, joiden vuoksi tutkimus edellyttää tutkijalta erityistä tarkkaavuutta ja aiheen tuntemusta.

Kokemus on haasteellinen käsite ja tutkimuskohde, koska siinä yhdistyvät yksilöllinen ja yhteisöllinen ulottuvuus sekä tajunnallisuus ja muut olemispuolet. Monet ihmistutkimuksen ilmiöt ovat luonteeltaan laajoja, jolloin kokemus saattaa muodostaa ehkä vain ilmiön yhden ulottuvuuden. Tällainen ilmiö on esimerkiksi leikki, jota voidaan tutkia paitsi yksilöllisen kokemuksen näkökulmasta myös sosiaalisena ja historiallisena ilmiönä (Tökkäri, 2014). Ihmisen kokonaisvaltaisen ymmärtämisen vuoksi on tärkeää, että myös kokemuksellinen näkökulma on mukana tutkimuksessa. Näin on siitakin huolimatta, että kokemuksella on taipumus paeta tarkkaa tutkimuksellista määrittelyä, kuten tuntemattoman runoilijan kirjoittama tanka (Portin, 1983, s. 30) havainnollistaa:

”Kokeminen ei
ole koettavissa:
kokeminen on.
Kalliolla kyyhötän,
tuijotan taivaanrantaan.”

Lähteet

- BOJE, D. M. (2001). *Narrative methods for organizational and communication research*. Lontoo: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781849209496>
- BOJE, D. M. (2008). *Storytelling organizations*. Lontoo: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446214305>
- BREDENBERG, M. (2017). *Näyttämöllinen kuvittelu* (väitöskirja). Acta Scandinavica 49. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, esittävien taiteiden tutkimuskeskus.
- BRUNER, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA & Lontoo: Harvard University Press.
- ERKKILÄ, R. (2006). Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa J. Perttula, & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus: merkitys – tulkinta – ymmärtäminen* (2. painos) (s. 195–226). Helsinki: Dialogia.
- GABRIEL, Y. (2004). Narratives, stories and texts. Teoksessa D. Grant, C. Hardy, C. Osrick, & L. Putman (toim.), *The SAGE handbook of organizational discourse* (s. 61–78). Lontoo: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781848608122.n3>
- GADAMER, H.-G. (1981). *Truth and method*. Lontoo: Sheed and Ward.
- GLOOR, P. A. (2017). *Swarm leadership and the collective mind: Using collaborative innovation networks to build a better business*. Bingley: Emerald Publishing. <https://doi.org/10.1108/9781787142008>
- GIORGI, A., & GIORGI, B. (2003). Phenomenology. Teoksessa J. A. Smith (toim.), *Qualitative research: A practical guide to research methods* (s. 25–50). Lontoo & Thousand Oaks: SAGE.
- GUBA, E. G., & LINCOLN, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. Teoksessa N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (toim.), *The handbook of qualitative research* (s. 105–117). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- HAKKARAINEN, K. (2003). Kollektiivinen älykkyys. *Psykologia*, 38(6), 384–401.
- HEAVEY, E. (2015). Narrative bodies, embodied narratives. Teoksessa A. de Fina, & A. Georgakopoulou (toim.), *The handbook of narrative analysis* (s. 429–446). Chichester: Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118458204.ch22>
- HEIDEGGER, M. (2000). *Oleminen ja aika*. Suom. Reijo Kupiainen. Tampere: Vastapaino.
- HYVÄRINEN, M. (2007). Kertomus ja kertomuksen rajat. *Puhe ja kieli*, 27(3), 127–140.
- JÄÄSKELÄINEN, P. (2017). *Työhyvinvointia tanssi-liiketerapeuttisin menetelmin* (pro gradu). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- KAKKORI, L., & HUTTONEN, R. (2010). *Fenomenologia, hermeneutiikka ja fenomenografinen tutkimus*. Haettu 14.10.2017, saatavilla: <http://users.utu.fi/rakahu/fenomenografia2011.pdf>.
- KULLA, J. (2011). *"Käskyttämällä ei pitkälle pääse": tutkimus suurten suomalaisyri-tysten toimitusjohtajien johtamiskokemuksista* (väitöskirja). Aalto-yliopiston julkaisusarja väitöskirjat 1/2011. Helsinki: Perustieteiden korkeakoulu.

- LIIMAKKA, S. (2013). *Re-embodied: Young women, the body quest and agency in the culture of appearances* (väitöskirja). Publications of the Department of Social Research 2013:1 Social Psychology. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LIINAMAA, T. (2014). *Merkityksellisen ohjaus- ja vuorovaikutussubiteen olemus lastentarhanopettajakoulutuksen ohjatussa harjoittelussa* (väitöskirja). Jyväskylä studies in education, psychology and social research 504. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MCADAMS, D. P. (1995). What do we know when we know a person? *Journal of Personality*, 63(3), 365–396. Haettu 27.6.2018, saatavilla: <https://www.sesp.northwestern.edu/docs/publications/557464623490a3fc35faeb.pdf>
- PARKER, I. (2005). *Qualitative psychology: Introducing radical research*. Maidenhead: Open University Press.
- PERTTULA, J. (1995). *Kokemus psykologisena tutkimuskohteena: johdatus fenomenologiseen psykologiaan*. Tampere: SUFI.
- PERTTULA, J. (1998). *The experienced life-fabrics of young men* (väitöskirja). Jyväskylä studies in education, psychology and social research 136. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- PERTTULA, J. (2000). Kokemuksesta tiedoksi: fenomenologisen metodin uudeleen muotoilua. *Kasvatus*, 31(5), 428–442.
- PERTTULA, J. (2001). *Olenko onnellinen? Psykologista tunnustelua suomalaisen aikuisen onnellisuudesta*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- PERTTULA, J. (2006). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa J. Perttula, & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus: merkitys – tulkinta – ymmärtäminen* (2. painos) (s. 115–162). Helsinki: Dialogia.
- PHOENIX, A. (2009). Analysing narrative contexts. Teoksessa M. Andrews, C. Squire, & M. Tamboukou (toim.), *Doing narrative research* (2. painos) (s. 64–77). London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781526402271.n4>
- PORTIN, K. J. (toim. & käänt.) (1983). *Lumikurki: japanilaisia tanka- ja haikurunoja*. Helsinki: Alea-Kirja.
- RIESSMAN, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- RISSANEN, P. (2015). *Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta* (väitöskirja). Kuntoutussäätiön tutkimuksia 88. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- ROUHIAINEN, L. (2015). Resonoivan kehon matkassa: tanssiminen, kokemus ja tutkimus. Teoksessa V. Tökkäri (toim.), *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta* (s. 103–122). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- RÖNKÄ, A. R. (2017). *Experiences of loneliness from childhood to young adulthood: Study of the Northern Finland Birth Cohort 1986* (väitöskirja). Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium 172. Oulu: University of Oulu.
- SMITH, J. A., FLOWER, P., & LARKIN, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. Lontoo: SAGE.

- SMITH, J. A., & OSBORN, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. Teoksessa J. A. Smith (toim.), *Qualitative research: A practical guide to research methods* (s. 51–80). Lontoo & Thousand Oaks: SAGE.
- SQUIRE, C. (2009). Experience-centred and culturally-oriented approaches to narrative. Teoksessa M. Andrews, C. Squire, & M. Tamboukou (toim.), *Doing narrative research* (2. painos) (s. 41–63). Lontoo: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9780857024992.d4>
- TONTTI, J. (2002). Sinne ja takaisin – hermeneuttisen filosofian seikkailut 1900-luvulla. *niin & näin*, 9(3), 53–63.
- TURUNEN, S. (2016). *Matkalla musiikkiin: fenomenologinen tutkimus peruskoulun 3.–4.-luokkalaisten taidemusiikin kuuntelukokemuksista koulun musiikkikasvatustilanteissa* (väitöskirja). Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, No 86. Joensuu: University of Eastern Finland.
- TÖKKÄRI, V. (2012). *Käsittämätöntä! Mielekkyyden luomisen keinot ja funktiot työyhteisön kertomuksissa* (väitöskirja). Acta Universitatis Lapponiensis 227. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- TÖKKÄRI, V. (2014). Organizational play: Within and beyond managing. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 10(2), 86–104. <https://doi.org/10.1108/qrom-11-2013-1181>
- TÖKKÄRI, V. (2015). Lauri Rauhalan merkityksestä Juha Perttulan fenomenologiselle ajattelulle ja kokemuksen tutkimukselle. Teoksessa V. Tökkäri (toim.), *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta* (s. 15–38). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- TÖKKÄRI, V., IIVARI, P., MAANINKA, T., & RAHKOLA, M. (2017). *Osallistavalla johtamisella työhyvinvointia ja turvallisuutta bihtokeskuksissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- USKI, S. (2015). *Profile work for authenticity: self-presentation in social network services* (väitöskirja). Publications of the Department of Social Research 2015:18 Social Psychology. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kasvatuspsykologia monitieteisessä kokemuksen tutkimuksessa: kehityksen sosiaalinen tilanne ja perusteltu osallisuus elämisen näyttämöillä

Teemu Suorsa

TIIVIISTI

Tässä artikkelissa tarjotaan lukijalle aluksi kuva kokemuksen käsitteestä psykologian ja kasvatuspsykologian kentällä, erityisesti suhteessa siihen, miten kokemuksen käsitteellä voidaan jäsentää ihmisen ja ympäristön suhdetta. Vastauksena esille nostamiini haasteisiin esittelen kasvatuspsykologian keskeisiä käsitteitä, jotka jäsentävät yksilön kokemuksen ja kokemuksen kontekstin suhdetta. Aloitan kulttuurihistoriallisen psykologian klassikon Lev Vygotskyn (1896–1934) *kokemuksen ja kehityksen sosiaalisen tilanteen* käsitteistä. Näistä käsitteistä on viime vuosina virinnyt uutta kansainvälistä keskustelua, jolla näyttää olevan perustavaa merkitystä sekä kasvatuspsykologialle että monitieteiselle kokemuksen tutkimukselle. Kuvattuani kokemusta ja sen kontekstia Vygotskyn käsitteiden ja niistä käydyn keskustelun avulla, etenen artikkelini pääargumenttiin. Esitän, että kulttuurihistoriallista psykologiaa keskeisellä tavalla kehittäneen Klaus Holzkampin (1927–1995) työhön juurtuva ajatus yksilön perustellusta osallisuudesta elämisen näyttämöillä sekä tätä ajatusta empiirisen tutkimuksen saralla konkretisoiva ”perustelumallin” käsite tarjoavat jäsentyneen tavan yhtäältä täsmentää Vygotskyn käyttämiä käsitteitä empiirissä tutkimuksessa ja toisaalta hahmottaa yksilön kokemusta ja kokemuksen kontekstia monitieteisessä kokemuksen tutkimuksessa. Konkretisoin käsitteiden käyttöä esimerkillä tutkimuksesta kasvatusalan ammattilaisen työstä. Esimerkissä havainnollistuu, millä tavalla yksilön kokemus ja toiminta voidaan hahmottaa osana yhteisten olosuhteiden ylläpitämistä ja muuttamista.

Toimijan näkökulma ja ympäristön merkitys psykologiassa

Psykologiassa kiinnostusta toimijan näkökulmaan ja subjektiivisiin kokemuksiin on perinteisesti perusteltu sillä, että psyykkiset tapahtumat ovat ontologisesti subjektiivisia: esimerkiksi pelko ilmiönä on olemassa vain jonkun kokemana (ks. Perttula, 2011; Schraube, 2014). Tässä mielessä psyykkisten tapahtumien ajatellaan eroavan ontologisesti objektiivisista asioista, kuten soluista, kivistä tai matkapuhelimista. Psykologiatieteessä

subjektin näkökulma on ollut ristiriitainen asia alkaen viimeistään John Broadus Watsonin julistuksesta *Psychology as the behaviorist views it*. Raja-
tessaan ”tietoisuuden tilat” psykologian varsinaisten tutkimuskohteiden
ulkopuolelle Watson (1913) pyrki poistamaan raja-aidat psykologiatieteen
ja muiden luonnontieteiden väliltä. 1900-luvulla luonnontieteellistynyt
psykologia kadotti näköpiiristään monia käsitteellisesti ja metodologi-
sesti edistyneitä kehityskulkuja eurooppalaisessa psykologiassa (esim.
Toomela, 2007, 2011; ks. myös Latomaa, 2011; Silvonen, 2006). 1800- ja
1900-luvuilla hahmottuneita kokemuksen käsitteellistämisen ja tutkimi-
sen lähtökohtia ei ole kehitetty vastaavalla intensiteetillä ja institutionaa-
lisella tuella kuin psykologiatieteen luonnontieteellistä juonnetta (esim.
Latomaa, 2011; Teo, 2001).

Samaan tapaan kuin subjektin näkökulma myös ihmisen ja ympäris-
tön suhde on ollut haastava asia psykologian historiassa. Tavanomaisin
lähtökohta on ollut ihmisen ja ympäristön tarkasteleminen kahtena eril-
lisenä yksikkönä. Daniel K. Palmer (2004) listaa eräitä tästä erottelusta
seuraavia tyypillisiä vastakohtapareja, kuten persoona/maailma, subjekti/
objekti sekä yksityinen/julkinen. Psykologian tutkimuskohteen määrit-
telyn kannalta tämä on Palmerin (2004) mukaan merkinnyt sitä, että
kohde jäsentyy yhtäältä fysiologisiksi, kognitiivisiksi tai behavioraalisiksi
tapahtumiksi, jotka tapahtuvat organismin sisällä (fysikaalinen, kognitiiv-
inen) tai organismina (käyttäytyminen). Toisaalta psykologian kohde
jäsentyy tämän mukaisesti suhteiksi (lineaariseksi, syklikiseksi tai vastavuo-
roisiksi) organismin ja toisten organismien tai näiden ympäristön välillä.

Vaikka Palmerin kuvaamissa vastakohtapareissa ja psykologian kohde-
alueen määrittelemisessä on jotakin intuitiivisesti hyvin selvää, tätä erot-
telua on kritisoitu psykologian historiassa jo varhain. Palmer (2004)
listaa tutkijoita (mm. Gibson, Mead, Whitehead, Järvilehto), jotka
esittävät kukin, että organismin ja ympäristön erottaminen toisistaan
”morfologisesti”, ihoon perustuen, ei ole mahdollista. Palmerin (2004)
katsauksen mukaan sekä organismin että ympäristön käsitettä käytetään
ajankohtaisessa psykologiassa epämääräisesti. Keskeisenä syynä tähän hän
pitää yleistä taipumusta tyytyä yksityiskohtaisemmassa tarkastelussa epä-
tyydyttäväksi osoittautuvaan eliön ja ympäristön morfologiseen, ihoon
perustuvaan erotteluun. Palmer kuitenkin korostaa asian tärkeyttä: nimet
määrittävät olemassaoloa siinä mielessä, että ne erottavat oliot taustastaan.

Kysymykset toimijan näkökulmasta ja ihmisen ja ympäristön suh-
teesta liittyvät yleisempään kysymykseen siitä, minkälaisiin koko-

naisuuksiin tutkimuksellinen katse on inhimillistä kokemusta ja toimintaa tarkasteltaessa mielekästä tarkentaa. Kysymys on monin tavoin ratkaiseva, ja se kantaa psykologiatieteen perusteiden tarkastelusta myös yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Esimerkiksi kelpaa 1970-luvulla visioitu yhteiskunnallis-rakenteellinen mielenterveystyö, jonka ei pitänyt vain ehkäistä mielenterveyshäiriöitä vaan myös korjata ja muuttaa yhteiskunnan rakenteita mielenterveyttä edistäväksi. Ajateltiin, että tätä korjaamista ja muuttamista voitaisiin tehdä sen tiedon avulla, jota esimerkiksi mielenterveystoimistoissa tuotettiin ihmisen elämän sellaisista kriisitilanteista, ”jotka voidaan korjata sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä” (Helén, Hämäläinen, & Metteri, 2011, s. 19–20). Tämä lähestymistapa jäi Helénin ym. (2011, s. 23) mukaan kuitenkin nopeasti ”lääketieteellisykiatrisen mallin varjoon”, jossa keskityttiin psykiatrisesta ongelmasta kärsivän yksilön hoitoon. Yhteiskunnallis-rakenteellisen mielenterveystyön ongelmaksi muodostui se, että siltä puuttui jäsentynyt kohde. Psykiatriselle mielenterveystyölle selkeäksi kohteeksi puolestaan hahmottui mielenterveysongelmista kärsivä, ihon sisälle rajautuva yksilö.

Kokemus ja kehityksen sosiaalinen tilanne

Erääksi ratkaisuksi haasteisiin psykologian tutkimuskohteen jäsentämisessä on kasvatopsykologian kulttuurihistoriallisessa kehitysjuonteessa (Martin, 2006) tarjottu Vygotskyn käyttämää kokemuksen (*perezhivanie*) käsitettä.¹ Vygotskyn käyttämällä käsitteellä on käytännöllinen alkuperä siinä mielessä, että sen tarkoituksena oli auttaa ymmärtämään, miten eri-ikäiset lapset toimivat samoissa tai hyvin samanlaisissa

1. Kasvatopsykologia näyttäytyy akateemiselle ja laajemmallekin yleisölle tällä haavaa painokkaasti oppimisen tutkimuksena. Vaikutusvaltaisen American Psychological Associationin (APA) verkkosivuilta voi nopeasti saada vahvistuksen käsitykselle, että kasvatopsykologia keskittyy oppimiseen ja opettamiseen tutkimalla, miten ihmiset oppivat eri konteksteissa sekä tunnistamalla lähestymistapoja ja strategioita, jotka tehostavat oppimista (American Psychological Association, 2018; vrt. APA Division 15, 2018). Kasvatopsykologia tutkimusalana sisältää kuitenkin myös toisenlaisia painotuksia, joissa korostuvat esimerkiksi kasvatopsykologian kytkökset kasvatustieteen käsitteisiin – kuten ”ihmiseksi tuleminen” ja ”sivistys” – ja tutkimuksen tavoitteisiin (ks. esim. Herzog, 2005; Latomaa, Jokelainen, Kultalahti, & Tensing, 2002), kasvun, kehityksen ja oppimisen ja näiden ohjauksen kokonaisvaltainen tarkastelu yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa konteksteissa (Martin, 2004; Roth & Jornet, 2017; Soini, 2008) sekä kasvatopsykologian kriittinen tehtävä (Vasallo, 2017; Williams, Billington, Goodley, & Corcoran, 2016).

ympäristöissä (van der Veer, 2001). Samalla käsitteeseen kiteytyy lukuisia kiehtovia juonteita muun muassa liittyen siihen, millä tavalla keskustelut yhtäältä saksalaisen filosofian (Marx, Dilthey, Husserl) ja toisaalta venäläisen kulttuurin (Stanislavski, Meierhold, Eisenstein) alueelta kulkeutuivat osaksi Neuvostoliitossa 1900-luvulla kehkeytyneitä kulttuurihistoriallisen psykologian perusteita (esim. MacDonald, 2000; Mok, 2017; Silvonen, 2010; Veresov, 2005). Luennoillaan, joilla Vygotsky kehittäi kokemuksen käsitettä, hän kritisoi tuolloin tavallista tapaa erottaa lapsi ja tämän ympäristö kahdeksi erilliseksi tekijäksi, jotka olivat lähinnä ulkoisessa vaikutussuhteessa toisiinsa. Van der Veerin (2001) mukaan Vygotsky huomasi pian, että lapsen käyttäytymistä ja hänen tilaansa ei voida tarkastella yksinkertaisena lapsen sisäisten ominaisuuksien ja hänen ympäristöllisen taustansa summana. Vygotskyn mukaan kasvatuspsykologiassa ei ole järkevää tarkastella ympäristöä sinänsä, vaan aina ympäristöä sellaisena kuin se näyttäytyy lapsen kokemana. Kokemus on Vygotskylle kaikkein yksinkertaisin yksikkö, josta emme voi sanoa tarkasti, mitä se on – ympäristön vaikutusta vai lapsen ominaisuus (van der Veer, 2001).

Vygotskyn kokemuksen käsite on sen merkityksellisyydestä huolimatta – sitä on pidetty hänen ”viimeisenä sananaan” psykologiasta – ollut kaikkein haastavimpia Vygotskyn käsitteistä, mitä tulee käsitteen määrittämiseen ja sen hyödyntämiseen empiirisessä tutkimuksessa (Michell, 2016; ks. myös Cole & Gajdamschko, 2016; Roth & Jornet, 2016; Veresov & Fleeer, 2016). Nikolai Veresov ja Marilyn Fleeer (2016, s. 59) pitävät Vygotskyn käyttämän käsitteen ymmärtämisen kannalta keskeisenä ”prisman” ja ”taittumisen” metaforia. Nämä metaforat on heidän mukaansa syytä ymmärtää vasta-argumenttina Vygotskyn ajan psykologiassa usein käytetylle ”heijastamisen” metaforalle ihmisen ja ympäristön välisen suhteen tarkastelussa. Sen sijaan, että ympäristö ”heijastuisi” lapsen kokemuksessa määrittäen tämän kehitystä, lapsi elää ja todellistuu sosiaalisen tilanteensa myötä (”the child emotionally and intellectually lives through the social situation”) samaan tapaan kuin valo taittuu mennessään prisman lävitse (”the light goes through the prism”).

Veresovin ja Fleeerin (2016) mukaan on olennaista ymmärtää, että kokemuksessa ei ole kyse persoonan ja ympäristön vuorovaikutuksesta, jota voidaan tarkastella mekaanisina, erillisten elementtien keskinäisinä kausaalisuhteina. Sen sijaan kokemus hahmottuu Vygotskylle jakamattomana ”yksikkönä”, johon sekä persoona että ympäristö kuuluvat. Wolff-Michael Roth ja Alfredo Jornet (2017) ovat käyttäneet käsitettä

persoonaympäristö tämän asiantilan korostamiseksi: kasvatuspsykologian kentällä ei ole mieltä puhua toisesta ilman toista (ks. myös Järvillehto, 1994). Sen ohella, että kokemus hahmottuu analyysiyksikkönä, joka säilyttää persoonan ja ympäristön jakamattoman yhteenkuuluvuuden, kokemus on Veresovin ja Fleerin (2016) mukaan nähtävä myös inhimillisen tietoisuuden ulottuvuudet yhteen kokoavana analyttisenä kategoriana. Näitä ulottuvuuksia ovat esimerkiksi ajattelu, tunteminen ja tarkkaavaisuus. Yksittäiset kokemukset pitävät yllä tietoisuuden rakennetta ja sysäävät liikkeelle tietoisuuden kokonaisorganisaation muutoksia, jotka hahmottuvat yksilön psyykkisenä kehityksenä.

Kirjassaan *Understanding educational psychology* Roth ja Jornet (2017) kuvaavat kahta nykyisen kasvatuspsykologian kentällä tavanomaista tapaa hahmottaa yksilön ja kontekstin suhdetta. Yhtäältä konteksti nähdään jonakin yksilön ulkopuolella olevana objektiivisena todellisuutena, joka näyttäytyy vastakkaisena suhteessa yksilön sisällä olevaan subjektiiviseen kokemukseen. Esimerkiksi kasvatuspsykologisessa oppimisen tutkimuksessa tämä lähestymistapa kytkeytyy siihen, että oppiminen nähdään tiedon hankkimisena erilaisista ympäristöistä ja tämän sisäisenä jäsentämisenä erilaisiksi representaatioiksi ja skeemoiksi. Toinen ajankohtainen tapa nähdä yksilön ja kontekstin suhde on pitää kontekstia jonakin sellaisena, mitä ei oikeastaan voida erottaa yksilöstä. Oppiminen näyttäytyy tästä näkökulmasta ensisijaisesti osallisuuden rakentumisena oppivaan yhteisöön (Roth & Jornet, 2017; Stetsenko, 2008).

Nämä kaksi näkökulmaa kontekstin merkitykseen näyttäytyvät kasvatuspsykologisessa keskustelussa ajoittain toisilleen vastakkaisina. Uudemmassa keskustelussa voidaan kuitenkin tunnistaa eräänlainen yksimielisyys siitä, että esimerkiksi oppimisen ymmärtämiseksi sekä yksilöllis-kognitiivinen että situatiivinen näkökulma ovat tarpeen (Greeno, 2015; Roth & Jornet, 2017). Roth ja Jornet (2017) täsmentävät kuitenkin, että vygotskylaisesta näkökulmasta kontekstin käsitettä ei tule ymmärtää yksilön ja tämän ympäristön – osan ja kokonaisuuden – vuorovaikutusta kuvaavana käsitteenä. Kontekstia ei tulisi myöskään ymmärtää olemassaolevana ”taustana”, jota vasten yksilö näyttäytyy tietynlaisena. Vygotskylaisittain meidän tulisi puhua peruuttamattomasti yhteenkietoutuneesta persoonaympäristö-suhteesta dynaamisena ja kehittyvänä kokonaisuutena, kuitenkin sekoittamatta persoonaa ja ympäristöä toisiinsa. Persoonaa ja ympäristöä – osaa ja kokonaisuutta – tulisi aina ajatella dialektisena, toisiaan jatkuvasti ja vastavuoroisesti

määrittävänä parina. Tästä näkökulmasta kysymys osan ja kokonaisuuden suhteesta voidaan muotoilla uudelleen: miksi tämä erityinen osa näyttäytyy tämän erityisen kokonaisuuden osana, juuri tällaisena osakokonaisuus-suhteena (Roth & Jornet, 2017).

Yksilön kehitystä tarkasteltaessa tämä ajatus osasta ja kokonaisuudesta on kiinnitetty Vygotskyn kehityksen sosiaalisen tilanteen käsitteeseen (ks. myös Macdonald, 2000). Käsite liittyy muihin Vygotskyn käyttämiin käsitteisiin (esim. kokemuksen käsite), joissa hahmotellaan persoonan ja ympäristön suhdetta. Kehityksen sosiaalinen tilanne on tietyn ikäisen lapsen ja tämän sosiaalisen todellisuuden välisten suhteiden systeemi (Michell, 2016). Kehityksen sosiaalinen tilanne voidaan määrittellä laajasti lapsen – ja myös aikuisen – sosiaalisten, materiaalistien ja institutionaalisten suhteiden kokonaisuudeksi tietyssä elämänvaiheessa (Blunden, 2011). Tähän tilanteeseen kiteytyy koko yhteiskunnallishistoriallinen tilanne muun muassa käytänteineen, odotuksineen ja instituutioineen. Kehityksen sosiaalinen tilanne on sisäisesti hyvin moninainen, usein myös monin tavoin ristiriitainen (Blunden, 2011). Moninaisuus ja ristiriitaisuus ruokkivat yksilön kasvua ja kehitystä sekä määrittävät niitä fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia valmiuksia, joita hänelle elämisen myötä kehkeytyy. Sosiokulttuurisen kehityspsykologian näkökulmasta se, mitä ja minkälaisia meistä tulee, riippuu siitä, mitä teemme ja kenen kanssa. Tämä on myös Vygotskyn ”psyykkisen kehityksen kulttuurisen lain” mieli (Silvonen, 2004; Wells, 2007).

Kehityksen sosiaalisessa tilanteessa lapsella on suhteiden järjestelmässä oma paikkansa, jonka hän täyttää määrätyllä tavalla. Eri syistä tämä paikka voi kuitenkin käydä ahtaaksi. Esimerkiksi lapsi, joka osaa puhua, vaatii toisenlaista paikkaa sosiaalisten suhteiden järjestelmässä verrattuna lapseen, joka ei käytä kieltä samalla tavalla. Andy Blunden (2011) tämentää kehityksen sosiaalisen tilanteen käsitettä kuvaamalla sitä ”ahdingoksi”, josta lapsen on vapautettava itsensä psyykkisen kehityksen kautta. Tämä edellyttää, että lapsi kokee tilanteen rajoitukset nahoissaan ja pyrkii vapauttamaan itsensä tilanteen rajoituksista ja ristiriidoista tavalla, joka käynnistää persoonallisen muutoksen. Kehityksen sosiaaliseen tilanteeseen kuuluu, että lapsi neuvottelee uudelleen nykyisten suhteidensa ehdoista ja haastaa nämä ehdot. Lapsen kehitys voidaan hahmottaa aktiivisena kamppailuna, jonka merkitys voidaan ymmärtää ja jota voidaan tukea vain lapsen kokemuksen kautta. Ympäristön vaikutus lapsen kehitykseen välittyy ja toteutuu lapsen kokemuksen myötä (Michell, 2016).

Samaan tapaan kuin kokemuksen ja lähikehityksen vyöhykkeen käsitteet myös kehityksen sosiaalisen tilanteen käsite on kasvatopsykologian kentällä kärsinyt turhan yksioikoisista, ”yksilöpsykologisista” tulkinnoista. Blunden (2011) on esittänyt näiden tulkintojen kytkeytyvän erityisesti Vygotskyn käyttämän hahmon (*Gestalt*) käsitteen tulkintaan hahmopsykologian kautta (ks. myös van der Veer, 2001). Blunden (2011) on pyrkinyt osoittamaan, että Vygotskyn käsite tulisi ymmärtää vahvemmin Goethen, Hegelin ja Marxin ajattelun kautta. Tällöin ”hahmo” ei näyttäydy niinkään osana yksilöpsykkistä rakennetta, vaan osana yksilön laajempaa sijoittumista yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Myös kehityksen sosiaalinen tilanne näyttäytyy näin vahvemmin yksilöllisen olemassaolon yhteiskunnallisen välittyneisyyden kautta (ks. Holzkamp, 1983; Roth, 2007; Suorsa, 2011a). Tärkeää toisin sanoen on kysyä, miten kehityksen sosiaalinen tilanne juurtuu yksilön olemassaolon yhteiskunnallisesti tuotettuun perustaan.

Ajatus yksilön toiminnan ja kokemuksen yhteiskunnallisesta välittyneisyydestä on keskeinen sosiokulttuurisen kasvatopsykologian kentällä. Oma käsitykseni on, että tämä on huomioitu johdonmukaisimmin ja selkeimmin subjektitieteellisen psykologian perinteessä (Markard, 2009; Suorsa, 2011a, 2014a). Keskeinen käsite tässä on perusteltu osallisuus elämisen näyttämöillä.

Perusteltu osallisuus elämisen näyttämöillä

Kehityksen sosiaalista tilannetta on mielekästä jäsentää erillisinä, toisiinsa suhteessa olevina näyttämöinä, jotka ovat erilaisten kohtaamisten, tai kohtausten, tapahtumapaikkoja. Kehityksen sosiaalinen tilanne nimeää ajankohtaisten näyttämöiden kokoelman tai kokonaisuuden. Olosuhteet kokoutuvat kokemisen lähtökohdiksi tämän elämäkokonaisuuden myötä. Seuraavassa kuvaan tiiviisti subjektitieteellisen tavan lähestyä yksittäisiä elämisen näyttämöitä sekä niiden välisiä suhteita persoonallisen osallisuuden käsitteen avulla.

Osallisuus, translokaalisuus, historiallisuus

Subjektitieteellisen psykologian keskeisimpiä lähtökohtia on, että ihminen osallistuu aina väistämättä omien olosuhteidensa ylläpitämiseen ja muuttamiseen. Tämä tarkoittaa samalla, että ihmisen toimintaa ei voida

tarkastella johdonmukaisesti ”ehdonalaisena”, ympäristön määrittäminä reaktioina (Holzkamp, 1983, 1996; Markard, 2009; Suorsa, 2011a). Sen sijaan ihmisen bio-sosio-materiaalinen ympäristö ”kokoutuu” (Suorsa, 2011b, 67–73) yksilön toiminnan ja kokemuksen perustalle, toiminnan lähtökohdiksi ja subjektiivisiksi toimintaperusteiksi. Klaus Holzkamp (1996) piti yksilön perusteltua osallisuutta elämisen näyttämöillä psykologian varsinaisena tutkimuskohteena. Samaan tutkimusperinteeseen lukeutuva Ole Dreier (2008, 2011) jäsensi persoonallisen osallisuuden käsitettä edelleen kuvaamalla sitä translokaalina ja historiallisena persoonallisen kannan omaksumisena elämisen näyttämöillä (ks. myös Suorsa, 2014b).

Translokaalisuudella tarkoitetaan ajankohtaisten elämisen näyttämöiden sisällä ja niiden välillä liikkumista, joka edellyttää erityisten taitojen kehittymistä (Dreier, 1999). Esimerkiksi lasten vieminen päiväkotiin ennen töihin menemistä on erityinen länsimaiseen elämänmuotoon liittyvä siirtymä kodin näyttämöltä päiväkodin ja työpaikan näyttämöille. Tämä siirtyminen edellyttää sekä lapsilta että aikuisilta erityisiä taitoja, jotka muun muassa sukupuolittuvat eri tavoin arjen käytänteissä; kokonaisuuden kannalta ei ole yhdentekevää, kuka etsii lasten vaatteet ja pukee lapset aamulla, tai kuka ja millä vie lapset ja keskustelee lastentarhanopettajan kanssa päiväkodille tultaessa.

Historiallisuudella tarkoitetaan yhtäältä henkilökohtaista elämisen liikerataa siinä mielessä, että yksilön elämisen näyttämöiden keskinäinen jäsentyminen muuttuu hänen elämänsä aikana. Esimerkiksi päiväkodin merkitys elämisen näyttämönä on erilainen 10 kuukauden ikäiselle lapselle, joka tulee ensimmäistä kertaa elämässään päiväkotiin verrattuna samaan lapseen viiden vuoden kuluttua, kun hän on saman päiväkodin vanhimpia ja kokeneimpia lapsia, jonka elämiseen kuuluu päiväkodin ja kodin lisäksi myös muita merkityksellisiä paikkoja ja yhteisöjä. Toisaalta historiallisuus viittaa siihen, että taidot, joita osallisuus erilaisilla elämisen näyttämöillä edellyttää, muuttuu historiallis-yhteiskunnallisesti. Esimerkiksi asiat, joita päiväkotikiäisiltä pojilta ja heidän vanhemmiltaan on itsestään selvästi odotettu vuosina 1864, 1968 ja 2018 ovat keskenään erilaisia. Historiallisuuden ajatukseen voidaan lukea myös olemassaolon tulevaisuudellisuus. Ajankohtaiset ja menneet näyttämöt saavat tietyn kokonaisuuden ja merkityksen suhteessa niihin mahdollisiin näyttämöihin, joita kohden olemme elämässä (Suorsa, 2015a, 2015c).

Eläminen voidaan hahmottaa lukuisina perusteltuina osallisuuksina erilaisilla elämisen näyttämöillä. Näiden näyttämöiden kokonaisuus

muodostaa kulloinkin ajankohtaisen kehityksen sosiaalisen tilanteen. Yksilön jatkuvana haasteena on hahmottaa, millä tavalla elämisen näyttämöt ja erilaiset ajankohtaiset ja mahdolliset osallisuudet niillä jäsentyvät nimenomaan hänen elämäkseen².

Perustelumallit ja osallisuuden monitieteinen analyysi

Tutkimuksellisesti eläminen translokaalina ja historiallisena osallisuutena voidaan hahmottaa yksilön menneisyyden näyttämöiden, ajankohtaisten näyttämöiden sekä tulevien ja valmisteltujen näyttämöiden dynaamisena kokonaisuutena. Tässä kokonaisuudessa hahmottuu yksilön jatkuva eläminen kohti tietynlaisia tulevaisuusluonnoksia, joista ihminen itse on tai ei ole selvillä. Persoonallisen kasvun tukemisen näkökulmasta keskeinen kysymys on, mihin mahdollisuuksiin tartutaan ja millä tavalla. Kasvatuspsykologisen tutkimuksen erääksi tehtäväksi hahmottuu näin ylipäätään yksilön elämiseen kuuluvien tulevaisuusluonnosten sekä erilaisten yksilöllisten, yhteisöllisten ja kulttuuristen ristiriitojen ja voimavarojen ja -virtausten näkyväksi tekeminen.

Persoonallista osallisuutta elämisen eri näyttämöillä ja näiden osallisuuksien keskinäistä jäsentymistä voidaan tutkia eritasoisesti: yksittäisistä merkityksellisistä tapahtumista (Suorsa, 2014a) yksityiskohtaisempiin kartoitettaviin haastatteluihin (Dreier, 2008) ja elämän kokoaikaiseen tutkimukselliseen seuraamiseen (Kousholt, 2016). Osallisuus yksittäisillä näyttämöillä voidaan kiteyttää tutkimuksessa perustelumalleiksi (Suorsa, 2011a, 2014b). Perustelumallissa kuvataan (1) tilannetta yleisesti yksilön näkökulmasta, (2) yksilön tunteita, ajatuksia ja toimintaa tässä tilanteessa sekä (3) yksilön subjektiivisia toimintaperusteita tässä tilanteessa. Perustelumalli hahmottuu tässä myös eräänä kokemuksen käsitteen tutkimuksellisenä täsmennyksenä. Kun tutkimme kokemuksia, olemme kiinnostuneita erityisesti yksilön subjektiivisista toimintaperusteista, tarkemmin sanoen siitä, millä tavalla yhteiskunnallisesti tuottuva perusta kokoutuu ja kutoutuu elämisen myötä yksilön kokemuksen ja toiminnan lähtökohdiksi.

2. Englanninkielisessä keskustelussa tästä on käytetty käsitettä ”conduct of everyday life” (esim. Dreier, 2016) ja saksalaisella kielialueella ”alltägliche Lebensführung” (esim. Holzkamp, 1996). Suomeksi näiden sommitelmien merkitysten voidaan myös mieltää sisältyvän ”elämisen” käsitteeseen (ks. myös Backman, 2005; Suorsa, 2011b).

Esimerkiksi päiväkotikäisten poikien kanssa työskentelevillä ammattilaisilla voi olla erilaisia käsityksiä siitä, onko pojan häiritsevässä käyttäytymisessä ensisijaisesti kysymys pojan ongelmasta, tai jopa sairaudesta, vai onko kysymys yhteisön vuorovaikutuskäytänteiden erityispiirteestä, johon voidaan vaikuttaa näitä käytänteitä kehittämällä. Eräs kiertävä erityislastentarhanopettaja kuvasi päiväkodin työntekijöiden asennetta vilkkaaseen poikaan seuraavaan tapaan (ks. Suorsa, 2014a):

Päiväkodin henkilökunta suhtautuu nähdäkseni kielteisesti ja epäammattimaisesti erääseen erittäin vilkkaaseen poikaan. Poika tarvitsee aikuisten huomiota ja henkilökobtaista ohjausta tavallista enemmän, mutta ei kuitenkaan ole ”sairas” siinä mielessä kuin henkilökunta näyttää ajattelevan. On mahdollista, että henkilökunta korostaa pojan ongelmalliseen käyttäytymiseen liittyviä havaintojaan, koska diagnoosin myötä ryhmään voitaisiin saada lisäresursseja. Mielestäni asianmukaisempaa olisi, että henkilökunta pyrki organisoimaan ryhmätoimintaa uudelleen siten, että lasten yksilöllinen huomioiminen olisi mahdollisempaa. Olen tuntenut itseni tässä tilanteessa yhtäältä vihaiseksi ja toisaalta väsyneeksi ja voimattomaksi: en tiedä, miten saisin henkilökunnan käsittämään, että se voi omalla toiminnallaan vaikuttaa tilanteiden kehittymiseen. Itse voin vaikuttaa tilanteeseen tarjoamalla ohjausta henkilökunnalle. Ajattelen, että on mielekästä kysyä heiltä, minkälaisiin tilanteisiin he kaipaisivat ohjausta sen sijaan, että yksinkertaisesti kertoisin heille, mitä kannattaa tehdä.

Kiertävän erityislastentarhanopettajan puheesta voidaan hahmottaa seuraavat yleiset perustelumallit (PM1 ja PM2), joissa hahmottuu myös tutkimuskeskustelun aikana tapahtunut muutos osallisen suhtautumisessa tilanteeseen:

PM1: Kun päiväkodin henkilökunta suhtautuu epäammattimaisesti vilkkaaseen lapseen, koen itseni yhtäältä vihaiseksi ja toisaalta väsyneeksi ja voimattomaksi, koska en tiedä, miten saisin henkilökunnan käsittämään, että se voi omalla toiminnallaan vaikuttaa tilanteiden kehittymiseen.

PM2: *Kun päiväkodin henkilökunta suhtautuu epäammattimaisesti vilkkaaseen lapseen, haluan tarjota heille ohjausta aloittaen heidän kokemistaan haasteista, koska näin voin edistää heidän ammattitaitoista toimintaansa.*

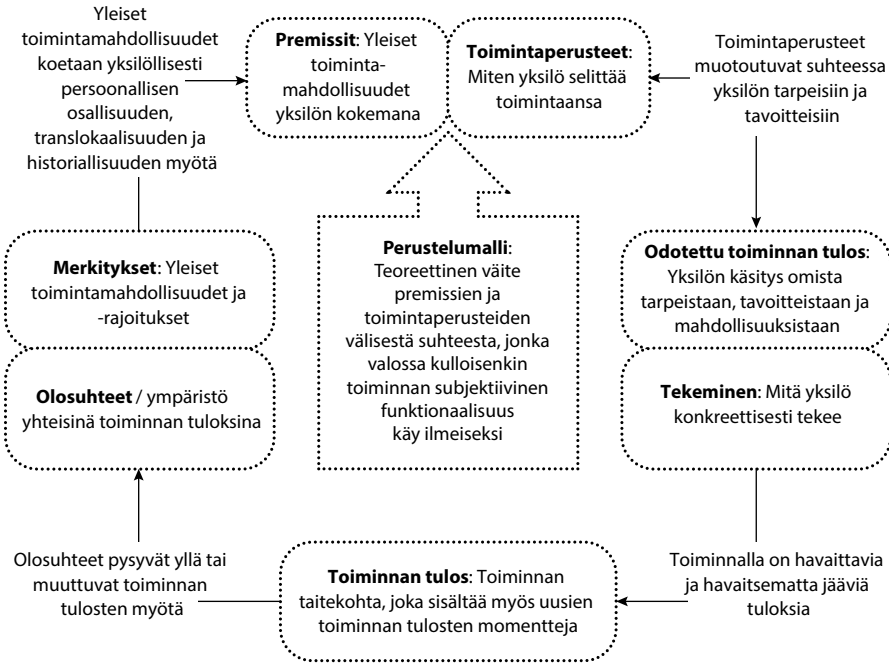
Perustelumallit ovat yksilön kokeman tilanteen ja hänen subjektiivisten toimintaperusteidensa suhteista tehtyjä yleistäviä jäsennyksiä: miksi juuri tämän henkilön näkökulmasta on mielekästä toimia näin tällaisessa tilanteessa? Subjektiiviset toimintaperusteet muotoutuvat suhteessa yksilön käsityksiin omista toimintamahdollisuuksistaan ja hänen odottamistaan toiminnan tuloksista kyseisessä tilanteessa. Tämä liittyy konkreettiseen tekemiseen, joka on tavalla tai toisella suhteessa yksilön tiedostamiin toimintaperusteisiin. Konkreettisella tekemisellä on huomattavia tai huomaamatta jääviä seurauksia. Toiminnan tuloksena toiminnan olosuhteet säilyvät ennallaan tai muuttuvat. Siten tulokset myös määrittävät tulevan toiminnan lähtökohtia ja mahdollisuuksia.

Yhteiskunnallisesti tuotetut historialliset olosuhteet ovat ihmisten kannalta yleisesti mahdollisuuksia tietynlaiseen toimintaan. Subjektitieteellisessä käsitteistössä ”merkityksen” käsitteellä (*Bedeutung*) tarkoitetaan juuri tätä yleisen olosuhteen (*Bedingung*) näyttäytymistä yksilöille toimintamahdollisuuksina tai rajoituksina (Holzkamp, 1983). Tässä mielessä esimerkiksi suomen kielessä tavallinen puhe ”merkityksen antamisesta” tai ”merkityksen liittämistä” näyttäytyy eräänlaisena hybriksenä: yksilö ei anna asioille merkityksiä tai liitä omia merkityksiään niihin. Pikemminkin kokemisessa on kyse itsensä löytämisestä tietyistä merkitysyhteyksistä ja näihin merkityksiin asettautumisesta ja persoonallisen kannan omaksumisesta tähän löydökseen.³ Persoonallinen

3. Roth ja Jornt (2013) ehdottavat, ammentaan ensisijaisesti John Deweyn ja Lev Vygotskyn ajattelusta, että kokemuksen tutkimusta jäsentävän teoretisoinnin tulisi huomioida ensinnäkin perustava ajatus kokemuksesta analyysin yksikkönä, johon kuuluu sekä yksilö että maailma. Toisekseen kehittyvän teorian tulisi huomioida se, että kokemuksessa on kyse sekä subjektin aktiivisesta toiminnasta että jonkin myötä tapahtumisesta, passiivisesta vastaanottamisesta. Keskeistä on myös, että kokeminen ylläpitää ja/tai muuttaa aina niitä olosuhteita, joissa koetaan. Samalla kokemus – osittain juuri siksi, että se ei jätä olosuhteita koskemattomaksi, vaan osallistuu niiden ylläpitämiseen ja muuttamiseen – aina ylittää odotukset ja yksilön tietoiset tarkoitukset. Kokemuksen passiivinen ulottuvuus on hyvä huomioida myös puhuttaessa perustellusta osallisuudesta elämisen näyttämöllä. Perusteltu osallisuus tulkitaan helposti ”rationalisoivaan” sävyyn (Teo, 2016). Perusteltu osallisuus

kanta hahmottuu kasvatuspsykologisessa kokemuksen tutkimuksessa juuri toiminnan koettujen lähtökohtien (premissien) ja subjektiivisten toimintaperusteiden välisenä suhteena, perustelumallina.

Yleisemmässä muodossa analyysiä ohjaavat käsitteet voidaan esittää seuraavan kuvan avulla (kuva 1):

Kuva 1. Osallisuuden analyysi (Suorsa, 2014a).

on kuitenkin mielekkäämpää ymmärtää samaan tapaan ”hahmon” – tai perustan – ajatuksen kautta kuin Vygotskyn kehityksen sosiaalinen tilanne (Blunden, 2010; ks. myös Heidegger, 1997; Suorsa, 2015b). Toiminnan perustelemisessa on kyllä kyse subjektin rationaalisesta toiminnasta: ”minä perustelen tämän asian näin”. Samalla perustelluisuuden ajatukseen kuuluu myös, että oman toimintani perusteet ylittävät monin tavoin omat intentioni (ks. myös Roth, 2007, 2010; Suorsa, 2011b). Osallisuuteni elämisen näyttämöillä on ”perusteltu” jo ennen kuin alan hahmottamaan osallisuuttani tietoisesti.

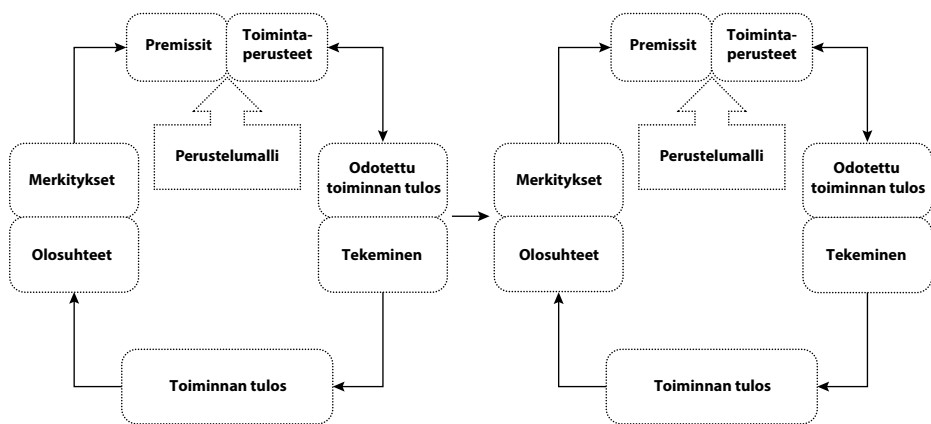
Näitä käsitteitä voidaan hyödyntää osallisuuden yksityiskohtaisemmassa analyysissä esimerkiksi sijoittamalla tutkimuksessa muotoiltuja perustelumalleja sekä niiden herättämiä kysymyksiä taulukkoon seuraavaan tapaan (taulukko 1).

Taulukko 1. Osallisuuden analyysi.

	Perustelumalli 1	Perustelumalli 2
Premissit: Yleiset toimintamahdollisuudet yksilön kokemana	Päiväkodin henkilökunta suhtautuu nähdäkseni kielteisesti ja epäammattimaisesti erääseen erittäin vilkkaaseen poikaan. Poika tarvitsee aikuisten huomiota ja henkilökohtaista ohjausta tavallista enemmän, mutta ei kuitenkaan ole "sairas" siinä mielessä kuin henkilökunta näyttää ajattelevan. On mahdollista, että henkilökunta korostaa pojan ongelmalliseen käyttäytymiseen liittyviä havaintojaan, koska diagnoosin myötä ryhmään voitaisiin saada lisäresursseja. Mielestäni asianmukaisempaa olisi, että henkilökunta pyrkisi organisoimaan ryhmätoimintaa uudelleen siten, että lasten yksilöllinen huomioiminen olisi mahdollisempaa.	
	Kiertävän erityislastentarhanopettajan tehtävä on kertoa päiväkodin työntekijöille, miten haastavissa tilanteissa tulee menetellä.	Kiertävä erityislastentarhanopettaja työskentelee konsultatiivisesti auttaen päiväkodin työntekijöitä kehittämään omaan ympäristöönsä soveltuvia ratkaisuja.
Toimintaperusteet: Miten yksilö selittää toimintaansa	Olen tuntenut itseni tässä tilanteessa yhtäältä vihaiseksi ja toisaalta väsyneeksi ja voimattomaksi: en tiedä, miten saisin henkilökunnan käsittämään, että se voi omalla toiminnallaan vaikuttaa tilanteiden kehittymiseen.	Voin vaikuttaa tilanteeseen tarjoamalla ohjausta henkilökunnalle. Ajattelen, että on mielekästä kysyä heiltä, minkälaisiin tilanteisiin he kaipaisivat ohjausta sen sijaan, että yksinkertaisesti kertoisin heille, mitä kannattaa tehdä.
Odotettu toiminnan tulos: Yksilön käsitys omista tarpeistaan, tavoitteistaan ja mahdollisuuksistaan	En tiedä kuinka voisin vaikuttaa siihen, miten lastentarhanopettajat suhtautuvat vilkkaaseen poikaan.	Voin vaikuttaa lastentarhanopettajien suhtautumiseen aloittamalla heidän tarpeitaan sen sijaan, että kertoisin heille suoraan, miten minun mielestäni kannattaisi toimia.

<p>Tekeminen: Mitä yksilö konkreettisesti tekee</p>	<p>Miten tilanne etenee käytännössä (ei ilmene suoraan osallisen kertomuksesta, vaan edellyttää mm. havainnointia); esim: Olen kuunnellut lastentarhanopettajien perusteluja miettien, miten saisin heidät käsittämään, että he voivat omalla toiminnallaan vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen.</p>	<p>Miten tilanne etenee käytännössä (ei ilmene suoraan osallisen kertomuksesta, vaan edellyttää mm. havainnointia); esim: Kysyn lastentarhanopettajilta, minkälaista tukea he tarvitsisivat minulta tilanteessa.</p>
<p>Toiminnan tulos: Toiminnan taitekohta, joka sisältää myös uusien toiminnan tulosten momentteja</p>	<p>Miten tilanne etenee käytännössä ja suhteessa teoriaan yhteiskunnallisesta tilanteesta (ei ilmene suoraan osallisen kertomuksesta, vaan edellyttää mm. havainnointia, osallisten haastatteluja sekä tilanteen rekonstruointia suhteessa sosiologiseen teoriaan); mitä ohjauskeskustelun jälkeen tapahtuu päiväkodin arjessa, miten tämä kytkeytyy esim. Hautamäen, Helénin ja Kanulan (2011) kuvaukseen diagnostisen tiedon yhteiskunnallisesta merkityksestä.</p>	
<p>Olosuhteet: Ympäristö yhteisinä toiminnan tuloksina ja tulosten indikaatioina</p>	<p>Miten suomalainen varhaiskasvatus on kehittynyt 1900-luvulla? Minkälaisia kehitystendenssejä ajankohtaisessa keskustelussa voidaan tunnistaa (mm. suhteessa yksityisiin ja julkisiin toimiin)? Millä tavalla suomalainen mielenterveystyö on kehittynyt 1900-luvulla ja millä tavalla tämä kytkeytyy päiväkotien toimintaan? (Ei ilmene suoraan havainnoinnin tai haastattelujen kautta, vaan edellyttää teoreettista rekonstruktioita.)</p>	
<p>Merkitykset: Yleiset toimintamahdollisuudet ja rajoitukset</p>	<p>Miten olosuhteet näyttäytyvät yleisesti yksilöille toimintamahdollisuuksina ja -rajoituksina; esim. miten lapsen diagnoosi voi tuoda yksiköille lisäresursseja? Miten kiertävän erityislastentarhanopettajan funktio näyttäytyy lastentarhanopettajille? Miten lastentarhanopettajan ja kiertävän erityislastentarhanopettajan työskentelyn olosuhteet, kuten palkka ja työaika, vastaavat työlle asetettuja tavoitteita jne. (Ei ilmene suoraan havainnoinnin tai haastattelujen kautta, vaan edellyttää teoreettista rekonstruktioita.)</p>	

Kasvatuspsykologisen kokemuksen tutkimuksen tavoitteena ei ole vain käyttää olemassa olevia käsitteitä jonkin asiantilan kuvaamiseen. Sen sijaan tavoitteena on luoda teoreettisia malleja, jotka auttavat jäsentämään inhimilliseen elämään kuuluvaa muutosta (Nissen, 2005; Suorsa, 2014a). Muutoksen ulottuvuudet voidaan kiteyttää osallisuuden analyysin käsittein kuvan 2 tapaan.

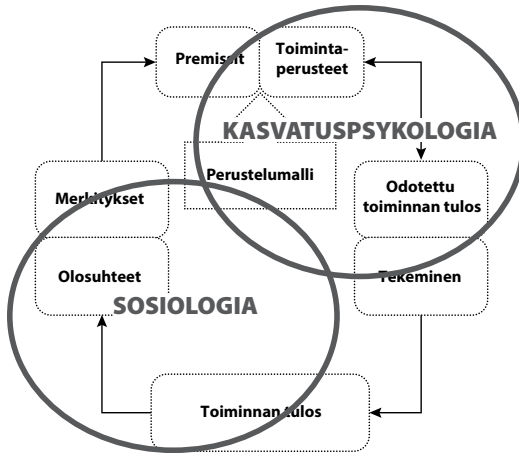
Kuva 2. Muuttuva osallisuus kasvatuspsykologisen tutkimuksen kohteena (Suorsa, 2014a).

Muutoksen kuvaaminen mahdollistaa vastaamisen perustaviin teoreettisiin kysymyksiin, jotka voivat koskea esimerkiksi sitä, kuinka jokin tietty asia tai ulottuvuus on ylipäätään mahdollinen? Mitä se edellyttää? Millä tavalla se muuttaa muotoaan? Vaikka kasvatuspsykologisen tutkimuksen analyysiyksiköksi hahmottuu tässä nimenomaan perustelumallissa kiteytyvä yksilön perusteltu osallisuus elämisen näyttämöllä, muutoksen kokonaisvaltainen ymmärtäminen edellyttää monitieteistä analyysiä. Tutkimusprosessissa muutos voi tarkoittaa myös premissipainotusten tai toiminnan tulosten hienosyisempää käsittämistä, joka mahdollistuu kehittyvässä dialogissa osallisten välillä. Tällöin kyseessä ei siis välttämättä ole muutos osallisen kokemuksessa ja toiminnassa; pikemminkin muutos liittyy tutkijan ja kanssatutkijan keskinäisen ymmärryksen kehittymiseen. Tutkijan ja kanssatutkijan keskinäisen ymmärryksen kehittyminen auttaa tutkijaa suuntaamaan katseensa tarkemmin niihin asioihin, jotka osallisen näkökulmasta ovat olennaisia kuvatussa tilanteessa ja hänen suhteutumistavassaan (Suorsa, 2014a).

Jos hahmotamme esimerkkinä tilanteen osallisen kehityksen sosiaalisena tilanteena, voimme sanoa, että olosuhteet ja merkitykset ovat se kokonaishahmo (*Gestalt*), jonka myötä hänen toimintansa ja kokemuksensa muotoutuu; se, minkä myötä hän elää ja mikä todellis-

tuu ja kehkeytyy hänen toimintansa ja kokemuksensa myötä. Eri näytämöillä olennoituvat olosuhteet ja merkitykset (ja yksilön osallisuudet niiden ylläpitämisessä ja muuttamisessa) kertovat lopulta samasta kokonaisuhteiskunnallisesta tilanteesta, jonka osia yksittäiset elämisen näytämöt ovat. Esimerkiksi työhön kuuluva ohjaustilanne voi selkiytyä suomalaisen mielenterveystyön kehitystendenssejä tarkastelemalla ja perhetilanteen solmut voivat avautua tarkastelemalla niitä suhteessa kotitaloustöiden ja palkkaratkaisujen sukupuolittuneisuuteen.

Subjektitieteelliseen tutkimukseen kuuluva ”perusteluanalyysi” (*Begründungsanalyse*) voidaan Morus Markardia (1988) seuraten erottaa ”olosuhde-merkitysanalyysistä” (*Bedingungs-Bedeutungsanalyse*). Tämän erottelun avulla voidaan selkiyttää myös monitieteisen kokemuksen tutkimuksen tieteidenvälistä työnjakoa seuraavaan tapaan (kuva 3).

Kuva 3. Kasvatuspsykologinen perusteluanalyysi ja sosiologinen olosuhde-merkitysanalyysi (kuva on aiemmin julkaisematon).

Merkittävä kysymys monitieteisen kokemuksen tutkimuksen kannalta on, millä tavalla kulloistakin perustaa käsitteellistetään. Minkälainen yhteiskuntatieteellinen, tai muulla tavoin maailman tilaa tarkasteleva tutkimus kulloinkin valottaa sitä, miksi tämä erityinen osa hahmotuu osana tällaista kokonaisuutta, tällaisena osa-kokonaisuus-suhteena

(Roth & Jornet, 2017)? Hahmottuuko perusta suomalaisen mielen-terveystyön kehittymistä tarkastelevan tutkimuksen kautta (Helén ym., 2011)? Tulisiko meidän käsitellä yksilön kokemuksia suhteessa fossiilikapitalismin laajoihin linjoihin (Salminen & Vadén, 2013)? Vai olisiko meidän tartuttava keskusteluun antroposeenista ja hahmotettava yksilön kokemusta ja toimintaa sen merkityksen valossa, jonka toiminta saa Maa-planeetan kohtaloissa (ks. Levant, Nardi, & Stetsenko, 2017)?

Subjektitieteellisen tutkimuksen näkökulmasta tähän kysymykseen voidaan vastata tarkastelemalla sitä, mikä yhteiskuntatieteellinen tutkimus valottaa toimintaa ja sen kontekstia tavalla, joka selkiyttää tilannetta ja siihen kuuluvia toimintamahdollisuuksia kokijalle itselleen. Toinen muodollinen ohjenuora voidaan ottaa tarkastelemalla sitä, millä tavalla ja missä määrin kulloisessakin kokemuksessa ja toiminnassa voidaan tunnistaa yleistävän ja rajoittavan toimintakykyisyyden ulottuvuuksia ja minkälaisia kehityslinjoja tilanteen ylläpitämiseen ja muuttamiseen tätä myöten avautuu (Suorsa, 2011a). Viime kädessä kysymys on siitä tulevaisuudesta, jota toiminnallamme haluamme rakentaa. Tässä mielessä tilanteen realistinen arviointi sisältää myös toimintaan ja kokemukseen kuuluvien tulevaisuuskuvien näkyväksi tekemistä ja toiminnan arvottamista niistä käsin (Marvakis, 2011; Suorsa, 2015a). Osallisuuden analyysin käsittein (kuva 1) tämä tarkoittaa, että käsitteet, jäsenyykset ja arviot, joilla kuvaamme toiminnan ja kokemuksen olosuhteita, merkityksiä sekä niitä toiminnan tuloksia, joiden tuottamiseen kokemus ja toiminta osallistuvat, eivät ole itsestään selvästi sitä tai tätä. Kokemusta voidaan tutkia suhteessa erilaisiin teorioihin yhteiskunnasta. Kokemus näyttäytyy eri tavoin riippuen siitä, minkälaisin tavoin sen perustaa käsitteellistetään. Tutkimusta on syytä tehdä erilaisista käsitteellisistä lähtökohdista käsin ja arvioida toteutuneiden tutkimusten merkitystä sekä tutkimusten myötä avautuvia uusia kysymyksiä suhteessa yksilöiden ja yhteisöjen arvoihin ja tavoitteisiin.

Siinä, missä sosiologinen tutkimus keskittyy laajojen kokonaisuuksien, rakenteiden ja diskurssien tutkimukseen (esim. Lehtola, 2015) ja tuotantotalouden alalla tehtävä tutkimus sosioteknisten kokonaisuuksien hallintaan ja kehittämiseen (esim. Reiman & Väyrynen, 2011), kasvatuspsykologinen kokemuksen tutkimus keskittyy yksilöiden ja ryhmien muuttuviin perusteltuihin osallisuuksiin näiden rakenteiden, diskurssien ja sosioteknisten kokonaisuuksien ylläpitämisessä ja muuttamisessa (Suorsa, 2014a). Ideaalitulanteessa tutkimusryhmässä on edus-

tajia useammilta tieteenaloilta, jotka pystyvät tarkastelemaan elämisen näyttämöiden ulottuvuuksia eri etäisyyksiltä. Eri tieteenaloilla tehtävä tutkimus myös jättää avoimeksi kysymyksiä, joihin voidaan vastata vain toisen tieteenalan käsittein ja tutkimusmenetelmin. Tässä mielessä esimerkiksi kasvatuspsykologinen kokemuksen tutkimus voi esittää sosiologiselle tutkimukselle pyynnön selvittää yksilön toiminnan kannalta olennaisia olosuhteita ja rakenteita. Samaan tapaan sosiologinen tutkimus voi esittää kasvatuspsykologiselle tutkimukselle pyynnön jäsentää hienosyisemmin yksilöiden muuntuvia osallisuuksia olosuhteiden ylläpitämisessä ja muuttamisessa.

Kokemuksen ainutkertaisuus ja yleistettävyyys

Subjektitieteellisessä tutkimuksessa kysymystä kokemuksen ainutker-
tauudesta ja yleistettävyydestä on lähestytty mahdollisuusyleistämisen
käsitteellä. Käsite kytkeytyy Kurt Lewinin (1890–1947) jäsenyyteen
ihmistieteellisestä tutkimuksesta, jossa oltiin kiinnostuneita ihmisen toi-
minnan ja kokemisen lainalaisuuksista. Lainalaisuudella Lewin tarkoitti
sitä, että tietyntyyppistä toimintaa esiintyy tyypillisesti tietyntyyppisissä
tilanteissa. ”Laki” jäsentää suhdetta toiminnan olosuhteiden ja toimin-
nan tulosten välillä jos-niin-suhteina. Lait eivät Lewinin mukaan kui-
tenkaan yleensä kerro väistämättä edessä olevasta tulevaisuudesta eivätkä
siitä, minkälaiset olosuhteet jossakin muualla vallitsevat (Chaiklin, 2011).
Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi varhaiskasvatuksen tutkijat eivät voi
ykskantaan olettaa, että toiminnan olosuhteet Oulussa ovat samanlaiset
kuin Helsingissä tai Inarissa – olosuhteiden yksityiskohtainen määrit-
täminen on aina paikallinen haaste. Lewinin jäsentämässä tutkimuksen
mallissa tutkittiin yksittäisiä tapauksia sellaisena kuin ne käytännössä ja
tutkijoiden interventtioiden myötä ilmenivät (Chaiklin, 2011). Yksittäis-
essä tapauksessa ei kuitenkaan ollut Lewinille kyse ”yksittäistapauksesta”
siinä mielessä, että sillä ei olisi ollut mitään tekemistä muiden samankal-
taisten tapausten kanssa. Tavoitteena oli tunnistaa tapauksen yleiset piir-
teet ja nähdä yksittäistapaus tietyn tapaustyyppin ilmenemismuotona (ks.
Chaiklin, 2011; Holzkamp, 1983; Markard, 1993).

Perustelumalli artikuloi yksilön ainutkertaista osallisuutta oman elä-
mänsä näyttämöillä jäsentäen tapaa, jolla yleiset olosuhteet ja mahdollisuu-
det kokoutuvat yksilön kokemuksen ja toiminnan perustalle. Olosuhteet
eivät kokoudu yksilöiden toimintaperusteiksi mielivaltaisen monin tavoin.
Ennemminkin erilaisiin elämisen näyttämöihin kuuluvia perustelumalleja

voidaan tutkimuksen edetessä yhdistää, ja ne voidaan hahmottaa jonkin yleisemmän mahdollisuustyypin ilmenemistavaksi. Tutkimuksen tulokset ovat siten yleistettävissä potentiaalisesti kaikkialle, missä ihmiset elävät ja työskentelevät vastaavissa olosuhteissa (Suorsa, 2014a).

Pohdinta

Aloitin artikkelin kuvaamalla tiiviisti toimijan näkökulmaa sekä ihmisen ja ympäristön suhdetta psykologiassa. Tämän jälkeen kuvasin kokemuksen ja kehityksen sosiaalisen tilanteen käsitteitä ja hahmotin niiden jäsentävän erityisellä tavalla kokemuksen ja kokemuksen kontekstin suhteita. Seuraavaksi esittelin perustellun osallisuuden käsitteen sekä perusteltua osallisuutta elämisen näyttämöillä empiirisessä tutkimuksessa jäsentävän perustelumallin käsitettä ja käyttöä. Tämän esittelyn keskeisenä ajatuksena oli kuvata Klaus Holzkampin töihin juurtuvien käsitteellistysten merkitystä kasvatuspsykologisessa kokemuksen tutkimuksessa, kokemuksen ja kehityksen sosiaalisen tilanteen käsitteiden tarkennuksina empiirisessä tutkimuksessa. Korostin kokemuksen tutkimuksen monitieteistä luonnetta hahmottamalla esimerkinomaisesti, miten kasvatuspsykologinen perusteluanalyysi ja sosiologinen olosuhte-merkitysanalyysi asettuvat osaksi perustellun osallisuuden analyysiä.

Kokemuksesta voidaan tietää paljon enemmän kuin sen välittömästä kuvailusta voitaisiin päätellä (Holzkamp, 1983; Suorsa, 2011a). Kokemuksen tutkimuksessa on aina kysymys myös siitä, että kokemus näyttäytyy tutkimuksen myötä osana jotakin kokonaisuutta, tietynlaisena osa-kokonaisuus-suhteena. Kokemuksen tutkimuksen totuus on sitä, että kokemus paljastuu tietynlaisena (ks. myös Kupiainen, 1994). Esimerkiksi kiertävän erityislastentarhanopettajan kokemus ja toiminta tilanteessa, jossa päiväkodin henkilökunnan suhtautuminen häiritsevästi käyttäytyvään poikaan oli jäänyt vaivaamaan häntä, näyttäytyi tutkimuksen myötä osana suomalaisen mielenterveytyön kehittymistä eriytyneenä palvelujärjestelmänä (Suorsa, 2014a). Paljastuminen auttaa yksilöä ja yhteisöjä yltämään tilanteidensa tasalle (Suorsa, 2011b) sekä tarjoaa mahdollisuuden tarkistaa suhtautumistaan ja muuntaa osallisuuttaan elämistä määrittävien olosuhteiden ylläpitämisessä ja muuttamisessa.

Tulevissa keskusteluissa perustelumallista monitieteisen kokemuksen tutkimuksen analyysiyksikkönä tulisi huomioida ainakin, että perustelu-

malli (1) ei erota persoonaa ja ympäristöä toisistaan, vaan säilyttää niiden jakamattoman yhteyden, (2) ei hahmota kokemusta esineenkaltaisena, vaan ajallisena ja paikallisena liikkeenä kohti tulevaa, osana olosuhteiden ylläpitämistä ja muuttamista, (3) tarjoaa lähtökohdan yksityiskohtaisemmille, eri näkökulmista toteutettaville analyyseille, sekä (4) on kyllin yksinkertainen toimiakseen myös julkisessa keskustelussa ihmisten kokemuksesta ja toiminnasta.

Lähteet

- American Psychological Association. (2018). Educational psychology promotes teaching and learning. Haettu 20.5.2018, saatavilla: <http://www.apa.org/action/science/teaching-learning/index.aspx>
- APA Division 15. (2018). APA Division 15. Haettu 20.5.2018, saatavilla: <https://apadiv15.org/>
- BACKMAN, J. (2005). *Omaisuus ja elämä: Heidegger ja Aristoteles kreikkalaisen ontologian rajalla*. Tampere: 23° 45.
- BLUNDEN, A. (2011). Vygotsky's idea of Gestalt and its origins. *Theory & Psychology*, 21(4), 457–471. <https://doi.org/10.1177/0959354310386403>
- CHAIKLIN, S. (2011). Social scientific research and societal practice: Action research and cultural-historical research in methodological light from Kurt Lewin and Lev S. Vygotsky. *Mind, culture, and activity*, 18(2), 129–147. <https://doi.org/10.1080/10749039.2010.513752>
- COLE, M., & GAJDAMSCHKO, N. (2016). The growing pervasiveness of Perezhivanie. *Mind, culture, and activity*, 23(4), 271. <https://doi.org/10.1080/10749039.2016.1201515>
- DREIER, O. (1999). Personal trajectories of participation across contexts of social practice. *Outlines. Critical practice studies*, 1(1), 5–32.
- DREIER, O. (2008). *Psychotherapy in everyday life*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511619519>
- DREIER, O. (2011). Personality and the conduct of everyday life. *Nordic Psychology*, 63(2), 4–23. <https://doi.org/10.1027/1901-2276/a000030>
- DREIER, O. (2016). Conduct of everyday life: Implications for critical psychology. Teoksessa E. Schraube, & C. Højholt (toim.), *Psychology and the conduct of everyday life* (s. 15–34). London: Routledge.
- ENGSTRÖM, Y., & SANNINO, A. (2010). Studies of expansive learning: Foundations, findings and future challenges. *Educational Research Review*, 5(1), 1–24. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2009.12.002>
- GREENO, J. G. (2015). Commentary: Some prospects for connecting concepts and methods of individual cognition and of situativity. *Educational psychologist*, 50(3), 248–251. <https://doi.org/10.1080/00461520.2015.1077708>

- HAUTAMÄKI, L., HELÉN, I., & KANULA, S. (2011). Mielenterveyden hoidon lääkeellistyminen Suomessa. Teoksessa I. Helén (toim.), *Reformin pirstaleet: mielen-terveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen* (s. 70–110). Tampere: Vastapaino.
- HEIDEGGER, M. (1997). *Gesamtausgabe, Band 10. Der Satz vom Grund*. Toimittanut Petra Jaeger. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HELÉN, I., HÄMÄLÄINEN, P., & METTERI, A. (2011). Komplekseja ja katkoksia – Psykiatrian hajaantuminen suomalaiseen sosiaalivaltioon. Teoksessa I. Helén (toim.), *Reformin pirstaleet: mielen-terveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen* (s. 11–69). Tampere: Vastapaino.
- HERZOG, W. (2005). *Pädagogik und Psychologie: Eine Einführung*. Stuttgart: Kohlhammer.
- HOLZKAMP, K. (1996). Psychologie: Selbstverständigung über Handlungsbegründungen alltäglicher Lebensführung. *Forum Kritische Psychologie*, 36, 7–74.
- HOLZKAMP, K. (1983). *Grundlegung der Psychologie*. Frankfurt am Main: Campus.
- KOUSHOLT, D. (2016). Collaborative research with children: Exploring contradictory conditions of conduct of everyday life. Teoksessa E. Schraube, & C. Højholt (toim.), *Psychology and the conduct of everyday life* (s. 241–258). London: Routledge.
- KUPIAINEN, R. (1994). Heidegger ja totuus paljastumisena. *niin & näin* 1(2), 6–8.
- JÄRVILEHTO, T. (1994). *Ihminen ja ihmisen ympäristö*. Oulu: Pohjoinen.
- LATOMAA, T. (2011). Ymmärtävä psykologia – Syntyhistoria ja taustatraditiot. Teoksessa T. Lomaa, & T. Suorsa (toim.), *Kokemuksen tutkimus II: ymmärtävän psykologian syntyhistoriaa ja kehityslinjoja* (s. 9–32). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- LATOMAA, T., JOKELAINEN, T., KULTALAHTI, L., & TENSING, M. (2002). Kasvatpsykologian paikkaa etsimässä: kasvatpsykologia tieteenä ja ammatikäytäntönä. *Psykologia*, 37(5), 421–427.
- LEHTOLA, V.-P. (2015). *Saamelaiskiista*. Helsinki: Into.
- LEVANT, A., NARDI, B., & STETSENKO, A. (2017). Activity theory and anthropocene. A symposium conducted at 5th international ISCAR congress, August 28th–September 1st 2017. Quebec, Canada.
- MARKARD, M. (1993). Kann es in einer Psychologie vom Standpunkt des Subjekts verallgemeinerbare Aussagen geben? *Forum Kritische Psychologie*, 31, 29–51.
- MARKARD, M. (1988). Kategorien, Theorien und Empirie in subjektwissenschaftlicher Forschung. Teoksessa J. Dehler, & K. Wetzel (toim.), *Zum Verhältnis von Theorie und Praxis in der Psychologie* (s. 49–80). Marburg: Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft.
- MARKARD, M. (2009). *Einführung in die Kritische Psychologie*. Hamburg: Argument.
- MARTIN, J. (2004). The educational inadequacy of conceptions of self in educational psychology. *Interchange*, 35(2), 185–208. <https://doi.org/10.1007/bf02698849>
- MARTIN, J. (2006). Social cultural perspectives in educational psychology. Teoksessa P. Alexander, & P. Winne (toim.), *Handbook of educational psychology* (2. painos) (s. 595–614). Mahwah: Erlbaum. <https://doi.org/10.4324/9780203874790.ch25>

- MARVAKIS, A. (2011). The utopian surplus in human agency – Using Ernst Bloch’s philosophy for psychology. Teoksessa V. van Deventer, M. Terre Blanche, E. Fourie, & P. Segalo (toim.), *Citizen city: Between constructing agent and constructed agency* (s. 278–288). Concord: Captus.
- MACDONALD, P. (2000). Phenomenological factors in Vygotsky’s mature psychology. *History of the human sciences*, 13(3), 69–93. <https://doi.org/10.1177/09526950022120773>
- MICHELL, M. (2016). Finding the “prism”: Understanding Vygotsky’s *perezhivanie* as an ontogenetic unit of child consciousness. *International Research in Early Childhood Education*, 7(1), 5–33.
- MOK, N. (2017). On the concept of *perezhivanie*: A quest for a critical review. Teoksessa M. Fleer, F. Gonzales Rey, & N. Veresov (toim.), *Perezhivanie, emotions and subjectivity* (s. 19–45). New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-10-4534-9_2
- NISSEN, M. (2005). Activity theory: Key concepts. Teoksessa B. Somekh, & C. Lewin (toim.), *Research methods in the social sciences* (s. 188–191). London: SAGE.
- PALMER, D. K. (2004). On the organism–environment distinction in psychology. *Behavior and Philosophy*, 32, 317–347.
- PERTTULA, J. (2011). Tutkija – tieteilisyyden uhka vai mahdollisuus: Historiallinen näkökulma psykologiaan tieteenä. Teoksessa T. Latomaa, & T. Suorsa (toim.), *Kokemuksen tutkimus II: ymmärtävän psykologian syntyhistoriaa ja kehityslinjoja* (s. 97–145). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- PYLKKÖ, P. (1998a). Suomen kieli on vetäytymässä ja jättämässä meidät rauhaan toisiltamme. *niin & näin* 6(1), 44–49.
- PYLKKÖ, P. (1998b). *The aconceptual mind. Heideggerian themes in holistic naturalism*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/aicr.11>
- REIMAN, A., & VÄYRYNEN, S. (2011). Review of regional workplace development cases: A holistic approach and proposals for evaluation and management. *International Journal of Sociotechnology and Knowledge Development (IJSKD)*, 3(1), 55–70. <https://doi.org/10.4018/jskd.2011010103>
- ROTH, W.-M. (2007). On mediation: Toward cultural-historical understanding. *Theory & Psychology*, 17(5), 655–680. <https://doi.org/10.1177/0959354307081622>
- ROTH, W.-M. (2010). Martin Heidegger comes to the support of CHAT researchers. *Mind, Culture, and Activity*, 17(1), 1–10. <https://doi.org/10.1080/10749030903322941>
- ROTH, W.-M., & JORNET, A. (2013). Toward a theory of experience. *Science education*, 98(1), 106–126.
- ROTH, W.-M., & JORNET, A. (2016). *Perezhivanie* in the light of the later Vygotsky’s Spinozist turn. *Mind, culture, and activity*, 23(4), 315–324. <https://doi.org/10.1080/10749039.2016.1186197>
- ROTH, W.-M., & JORNET, A. (2017). *Understanding educational psychology. A late Vygotskian, Spinozist approach*. New York: Springer.
- SALMINEN, A., & VADÉN, T. (2013). *Energia ja kokemus*. Tampere: 23°45.

- SCHRAUBE, E. (2014). First-person perspective. Teoksessa T. Teo (toim.), *Encyclopedia of critical psychology* (s. 733–736). New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5583-7_113
- SILVONEN, J. (2004). Lähikehityksen vyöhykkeellä? Teoksessa R. Mietola, & H. Outinen (toim.), *Kulttuurit, erilaisuus ja kohtaamiset* (s. 47–55). Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos.
- SILVONEN, J. (2006). Psykologian uuden historian näkökulmia. Teoksessa K. Kumpulainen, H. Rätty, & J. Silvonon (toim.), *Hulluudesta itsehallintaan – uuden historian näkökulmia psykikkisiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin* (s. 10–33). Joensuu: Joensuun yliopisto.
- SILVONEN, J. (2010). Foucault and Leontyev. Teoksessa J. Kauko, R. Rinne, & H. Kynkäänniemi (toim.), *Restructuring the truth of schooling – Essays on discursive practices in the sociology and politics of education* (s. 176–196). Helsinki: FERA.
- SOINI, H. (2008). Kasvatuspsykologian haasteet. Teoksessa P. Siljander, & A. Kivellä (toim.), *Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt* (s. 357–366). Turku: FERA.
- SUORSA, T. (2011a). Kokemuksen yksilöllisyys, yhteisyys ja yhteiskunnallisuus. Subjektitieteellisestä kokemustutkimuksesta. Teoksessa T. Latomaa, & T. Suorsa (toim.), *Kokemuksen tutkimus 11: ymmärtävän psykologian syntyhistoriaa ja kehityslinjoja* (s. 174–231). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- SUORSA, T. (2011b). *Keskustelu ja myötäeläminen. Fenomenologinen tulkinta* (lisen-siaatintutkimus). Acta Universitatis Ouluensis E 117. Oulu: Oulun yliopisto.
- SUORSA, T. (2014a). *Todellisinta on mahdollinen. Systeeminen ja subjektitieteellinen näkökulma kasvatuspsykologiseen kokemuksen tutkimukseen* (väitöskirja). Acta Universitatis Ouluensis E 147. Oulu: Oulun yliopisto.
- SUORSA, T. (2014b). Persoonallinen osallisuus ja yhteiset toiminnan tulokset. Kohti systeemisen ja subjektitieteellisen lähestymistavan dialogia kokemuksen tutkimuksessa. Teoksessa K. Koivisto, J. Kukkola, T. Latomaa, & P. Sandelin (toim.), *Kokemuksen tutkimus IV: annan kokemukselle mahdollisuuden*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- SUORSA, T. (2015a). Solution-focused therapy and subject-scientific research into personal conduct of everyday living. *Outlines. Critical practice studies*, 16(2), 126–138.
- SUORSA, T. (2015b). “Toward a psychology of everyday living”. Kirja-arvio teoksesta E. Schraube, & C. Højholt (toim.) (2016), *Psychology and the Conduct of Everyday Life*. *Outlines. Critical practice studies*, 16(2), 162–171.
- SUORSA, T. (2015c). Toward a dialogue between systemic and subject-scientific approaches to psychological research into subjective experience. Teoksessa J. Cresswell, A. Haye, A. Larrain, M. Morgan, & G. Sullivan (toim.), *Dialogue and debate in the making of theoretical psychology* (s. 191–201). Concord: Captus.
- SUORSA, T., RANTANEN, A., MÄENPÄÄ, M. & SOINI, H. (2013). Zur Perspektive einer subjektwissenschaftlichen Beratungsforschung. *Forum Kritische Psychologie*, 57, 138–152.
- STETSENKO, A. (2008). From relational ontology to transformative activist stance: Expanding Vygotsky’s (CHAT) project. *Cultural Studies of Science Education*, 3(2), 471–491. <https://doi.org/10.1007/s11422-008-9111-3>

- TEO, T. (2001). Karl Marx and Wilhelm Dilthey on the socio-historical conceptualization of the mind. Teoksessa C. Green, M. Shore, & T. Teo (toim.), *The transformation of psychology: Influences of 19th-century philosophy, technology and natural science* (s. 195–218). Washington, D.C.: APA. <https://doi.org/10.1037/10416-010>
- TEO, T. (2016). Embodying the conduct of everyday life: From subjective reasons to privilege. Teoksessa E. Schraube, & C. Højholt (toim.), *Psychology and the conduct of everyday life* (s. 111–123). London: Routledge.
- TOOMELA, A. (2007). Culture of science: Strange history of the methodological thinking in psychology. *Integrative psychological and behavioral science*, 41(1), 6–20. <https://doi.org/10.1007/s12124-007-9004-0>
- TOOMELA, A. (2011). Travel into a fairy land: A critique of modern qualitative and mixed methods psychologies. *Integrative psychological and behavioral science*, 45(1), 21–47. <https://doi.org/10.1007/s12124-010-9152-5>
- VADÉN, T. (2004). Mitä on paikallinen ajattelu? *niin & näin*, 11(1), 9–55.
- VAN DER VEER, R. (2001). The idea of units of analysis: Vygotsky's contribution. Teoksessa S. Chaiklin (toim.), *The theory and practice of cultural-historical psychology* (s. 93–106). Aarhus: Aarhus University Press.
- VASSALLO, S. (2017). *Critical educational psychology*. New York: John Hopkins.
- VERESOV, N. (2005). Marxist and non-Marxist aspects of the cultural-historical psychology of LS Vygotsky. *Outlines. Critical Practice Studies*, 7(1), 31–49.
- VERESOV, N., & FLEER, M. (2016). Perezhivanie as a theoretical concept for researching young children's development. *Mind, culture, and activity*, 23(4), 325–335. <https://doi.org/10.1080/10749039.2016.1186198>
- WATSON, J. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review*, 20(2), 158–177. <https://doi.org/10.1037/h0074428>
- WELLS, G. (2007). Who we become depends on the company we keep and on what we do and say together. *International Journal of Educational Research*, 46(1–2), 100–103. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2007.07.010>
- WILLIAMS, A., BILLINGTON, T., GOODLEY, D., & CORCORAN, T. (2016). Introduction: Educational Psychology – towards a human science. Teoksessa A. Williams, T. Billington, D. Goodley, & T. Corcoran (toim.), *Critical educational psychology* (s. 1–13). London: Wiley-Blackwell.

Kokemuksellisuus yhteiskunnallis-poliittisessa mielipiteenmuodostuksessa

Hanna Rautajoki

TIIVIISTI

Julkisen palvelun journalismissa kokemus on tavattu määritellä episteemisessä kehyksessä, teoreettisen asiantuntijatietämyksen vastinpariksi. Käsitettä on käytetty viittaamaan elämänkulussa karttuneisiin havaintoihin asioiden tilasta, mikä tarjoaa tavallisille ihmisille pääsyn tietoon ja oikeutuksen tulla kuulluksi yhteiskunnallis-poliittisessa keskustelussa. Artikkelissa käsittelemäni aineistokatkelma poliittisesta keskusteluohjelmasta horjuttaa televisio- ja radio-keskusteluohjelmien perinteistä määritelmää kokemuksesta. Siinä keskustelija esittelee kokemuksen, joka ei pyri välittämään tietoa, ei nojaa eletyn elämän varrella karttuneeseen tietämykseen, ei tarjoa faktuaalista todistajanäkökulmaa ulkoiseen tapahtumaan eikä lähtökohtaisesti edes väitä mitään ulkoisesta todellisuudesta. Katkelma on televisiokeskustelun haastattelusta syyskuun 11. päivän terrori-iskun jälkeen. Uutisaihe sinänsä ei ole argumenttini kannalta olennainen, joskin on selvää, että koko maailmaa kohahduttaneista iskuista ja niistä seuranneesta terrorisminvastaisesta taistelusta juontuu jatkumo moniin poliittisiin keskusteluihin, joiden käyttövoimana kokemuksen eri ulottuvuudet tänäkin päivänä jylläävät. Haastateltava kuvaa aineistoesimerkissä tuntemuksiaan kertomalla tarinan arkitilanteesta, joka laukaisee hänen mielikuvtuksensa hypoteettisen tapahtumasarjan. Tarinan kerrottavuus nojaa kuvitelmaan kytkeytyviin tuntemuksiin, jotka eivät pohjaa todellisiin tapahtumiin mutta ovat kuitenkin vahduttavia ja keskustelukontekstissaan myös poliittisesti seuraamuksellisia. Analysoin aineistoa etnometodologisen vuorovaikutustutkimuksen välinein, eritellen yksityiskohtaisesti sanallisia ja kehollisia välineitä, joiden avulla osallistujat tekevät ymmärrystään sekä toimintalinjojaan yhteisesti jaetuksi. Tutkimukseni havainnollistaa affektiivisuuden strategista käyttöä ja houkuttelee pohtimaan käyttötavan yhteyksiä politiikan kentällä laajalti yleistyneisiin ”postfaktuaalisiin” suostuttelukeinoihin.

Kokemus ajankohtaiskeskustelun tutkimusperinteessä

Kokemuksen käsite on juurtunut radion ja television ajankohtaisten keskusteluohjelmien tavanomaiseen sanastoon niin keskusteluiden suunnittelun ja ohjaamisen kuin keskusteluihin liittyvän tutkimuksen jäsen-

tämisessä. Kokemuksen käsitteellä viitataan tällöin tavallisesti elämän varrella kartutettuun ja omakohtaisesti läpielettyyn arkitietämykseen asioista ja ilmiöistä, mikä tarjoaa tavallisille ihmisille pääsyn tietoon ja mahdollisuuden tulla kuulluksi julkisessa keskustelussa. Käsite esiintyy käyttötavoissa yleensä episteemisessä kehyksessä tieteellisen asiantuntijatietämyksen vastinparina. Tavallisten ihmisten välitön ja autenttinen arkitieto (*laypeople knowledge*) on saatettu jopa asettaa suoraan haastamaan abstrakteja asiantuntija-arvioita yhteisessä studiotilassa (Livingstone & Lunt, 1994), jolloin arkitietoon perustuvaan kokemukseen on liitetty voimakkaita emansipaation ja kumouksellisuuden ajatuksia. Toisaalta omakohtaisia kokemuksia aiheesta on radion keskusteluohjelmissa ja sennetty todistajuuden näkökulmasta (Hutchby, 2001). Omin silmin nähty ja läpieletty tapahtuma tuo argumentille painoarvoa ja legitimoit tavallisten ihmisten arvioita ja kykyä muodostaa mielipiteitä.

Uudemmissa tutkimuksissa kokemuksen välittäminen on liitetty journalistisen haastattelun keskeisiin tavoitteisiin ja ominaispiirteisiin. Haastatteluja on erityyppisiä. Selontekohaastattelussa (*accountability interview*) painotus on erityistietämykseen ja muihin (enemmän tai vähemmän) virallisiin velvoitteisiin liittyvän vastuun kantamisessa, kun taas kokemuksellisessa haastattelussa (*experiential interview*) tavoitellaan välittömiä, itse läpielettyjä sisältöjä kiinnostavista ja samastuttavista aiheista (Montgomery, 2007). Tämän perinteisen kahtiajaon ylittämistä on havaittavissa jo formaateissa, joissa omakohtaisesti ”tavallisena ihmisenä läpieletty” tapahtuma raamitetaan vaatimaan haastateltavalta selityksiä ja vastauksia ajankohtaisiin julkisiin aiheisiin (Rautajoki, 2012; Thornborrow, 2010).

Aineistokatkelma, jota artikkelissani analysoin, on suomalaisesta poliittisesta keskusteluohjelmasta ja kuvaa kokemuksen käyttämistä puhetoiminnassa. Muodoltaan se poikkeaa kuitenkin täysin ajankohtaiskeskusteluiden tyyppillisestä kaavasta hahmottaa kokemus tosielämään perustuvana, induktiivisesti karttuneena tietämyksen valuuttana. Katkelmassa on hätkähdyttävän eläväisesti kuvattu affektiivinen kokemuskertomus, joka perustuu mielikuvitukseen ja tuntemuksiin, mutta kontribuoi silti suoraan reaalitytodellisuudesta käytävään poliittiseen keskusteluun. Affektiivisuudella kertomuksessa viitataan keholliseen virittyneisyyteen, joka pohjaa tiettyyn tunnekategoriaan ja joka on kehollisen reaktion lisäksi kytköksissä myös mielen prosesseihin sekä maailmalliseen todellisuuteen (Blackman, 2012).

Kuten missä tahansa kielenkäyttötilanteessa, toimintakonteksti itsessään on seuraamuksellinen. Yhteiskunnallis-poliittisen keskustelun

vuorovaikutus on tavoitteellista (Drew & Heritage, 1992). Ohjelman institutionaalisen tehtävänä on pohtia akuuttia yhteiskunnallista dilemmaa, näyttämöidä siihen liittyviä perusteltuja tulkintoja, kuulla erilaisia näkökantoja ja edesauttaa näin mielipiteiden muodostamista ajankohdaisesta tilanteesta sekä tarvittavista toimenpiteistä sen muuttamiseksi (Nuolijärvi & Tiittula, 2000; Rautajoki, 2009). Affektiivinen kokemuskertomus – myös hypoteettinen sellainen – koskettaa ja puhuttelee poliittiseen mielipiteenmuodostukseen osallistuvia vastaanottajiaan ja ohjaa niitä päätelmiä, joita puheenaiheesta tehdään. Ennen kuin esittelen analyttisen asetelman ja alustavat löydökset, kuvaan vertailukohdaksi kaksi episteemiselle painotukselle vaihtoehtoista tapaa jäsentää kokemusta ilmiönä ja tutkimuksellisenä käsitteenä. Käyttämässäni aineistokatkelmassa operoidaan näillä kaikilla kokemusmääritelmien tasoilla.

Kokemus käsitteenä ja etnometodologisena ilmiönä

Etnometodologisen ymmärryksen mukaan merkitykset ovat aina tilanteisia ja kehkeytyvät toiminnan virrassa. Käsittelem kuitenk in lyhyesti myös kokemus-san an etymologiaa ja teoreettisia määritelmiä, koska väitän, että juuri sanan monimerkityksisyys tekee siitä niin taipuisan retoriseksi välineeksi. Kokemuksen käsitteeseen on sen historiallisista juurista alkaen uppoutuneena monentasoisia merkityksiä, jotka seuraavat sen käyttöä myös arjessa (Backman, tämä teos). Sanakirjamääritelmän mukaan (*Online Etymology Dictionary*, 2017) n. 1300–1400 luvulla syntynyt substantiivi tarkoittaa: ”observation as the source of knowledge; actual observation; an event which has affected one” (vapaasti suomennettuna: ”havainnointi tiedon lähteenä; suoranainen havainnointi; vaikuttava tapahtuma”). Jo tästä lyhyestä listauksesta avautuu näkymä ainakin kolmeen erilaiseen käyttösuuntaan.

Baconilaisessa mielessä kokemus viittaa havaintojen pohjalta induktiivisesti karttuneeseen tiedon muotoon. Määritelmä tulee lähelle juuri televisiokeskusteluiden tyypillistä tapaa hahmottaa kokemus läpielettyihin tosielämän tapahtumiin nojautuvana tietolähteenä. Tällöin karttuminen viittaa kvantitatiiviseen ominaislaatuun: kokemuksen tiedollinen arvo kasvaa määrän kasvaessa. Hermeneuttinen tapa määritellä kokemus on puolestaan laadullinen. Siinä kokemus on yksittäinen sattumus, joka havahduttaa totunnaista, pysäyttää ja haastaa prosessoimaan. Perustana on ennemmin

tuntemus kuin tieto. Kokemuksilla on tässä merkityksessä eksistentiaalista arvoa. Ihanteellisimmillaan ne laajentavat odotusten horisonttia ja edesauttavat yksilön kasvua ihmisenä. Hermeneuttinen kokemus ei siis pohjaa niinkään havaintoihin ulkoisesta todellisuudesta kuin tietoisuutta avartaviin mielen ja ymmärryksen prosesseihin. Kolmantena alalajina esiintyy vielä fenomenologinen aistimellinen tapa ymmärtää kokemus. Sinä kokemus on tilanteinen, lihallinen, aistein välitetty olemisen kokonaisuus elämän virrassa. Ominaispiirteiltään se sijoittuu kahden edellisen välimaastoon. Se on maailmassa olemista ja todellisuuden havaitsemista kehona ilman välitöntä kytköstä tietoon tai ymmärryksen horisonttiin.

Aineisto-otteeni kokemuksesta kytkeytyy kiinnostavalla tavalla oikeastaan näihin kaikkiin kokemuksen määritelmiin. Katkelma tuottaa erikoisen hybridin, jonka poikkeuksellisuuden jäsentämisessä olen tukeutunut eri tieteenalojen tapoihin käsitteellistää kokemusta. Esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksessa kokemuksellisuus on ymmärretty kertomuksen ja sen kerrottavuuden ydinsisällöksi: kokemuksen välittäminen on Monika Fludernikin (1996) mukaan minkä tahansa kertomuksen perimmäinen motiivi ja tarkoitus. Toisaalta kasvatopsykologi Jerome Bruneriin (1990) vedoten on todettu, että tarinoita konstituiva kokemus syntyy odotuksenmukaisuuden rikkoutumisesta (Herman, 2002; Hyvärinen, 2016). Tällaisessa hermeneuttisessa jäsentämistavassa hätkähdyttävä elämys suhteutuu siis tilanteisiin odotuksiin. Vastaavaa kokemuksia synnyttävää mekanismia voidaan hyödyntää niin faktuaalisten kuin fiktiivisten tarinamaailmojen konstruoimisessa. Hieman toisenlainen tapa lähestyä kokemusta on analysoida kirjallisuuden kuvaamaa aistimellista kokemusta kielikuvien synnyttämien mielikuvien ja syntyneiden tunnemielen näkökulmasta (Toikkanen, 2013). Näkökulma palauttaa kokemuksen lihalliseen muotoon, osaksi tuntevaa kehoa.

Tutkimukseni ammentaa sekä kertomusten tutkimuksesta että epistemisestä tiedon tuotannon perinteestä ja tarkastelee kuvitteellisen, tunneperäisen, hätkähdyttävän kokemuksen strategista käyttöä retorisenä välineenä poliittisessa keskusteluympäristössä. Olen edellä luetellut erilaisia tapoja ymmärtää kokemus havainnollistaakseni sitä määritelmien kirjoja, joka aineistoesimerkissäni odottamattomalla tavalla yhdistyy. Lähestymistapani on kuitenkin etnometodologinen ja pyrin erittelemään mahdollisimman yksityiskohtaisesti, kuinka tilanteen osallistujat itse kokemusta käyttävät ja millaiseen ymmärrykseen kokemuksesta he itse orientoituvat. Mielen sisäinen kokemus ei ole perinteisesti kuulunut

etnometodologisen vuorovaikutustutkimuksen tutkimuskohteisiin (ks. Garfinkel, 1967; Sacks, 1995), eikä siihen empiirisessä toimintatilanteessa olekaan suoraa pääsyä muutoin kuin esimerkiksi juuri kokemukskertomusten kautta. Erittelen tutkimuksessani, kuinka oma kokemus konstituoidaan muiden saataville ja käyttöön vuorovaikutuksessa, millaisia prosesseja kokemukskertomuksen vastaanottamiseen liittyy ja millaisia implikaatioita kokemukskertomuksella on meneillään olevassa toimintatilanteessa. Esitän, että nämä mekanismit ovat olennaisia niin ”postfaktuaalisen” affektiperustaisen poliittisen retoriikan kuin sen saavuttaman menestyksenkin ymmärtämisessä.

Tapaustutkimus erikoisesta kokemukskertomuksesta

Analysoin seuraavassa yksityiskohtaisesti affektiivisen kokemuksen kommunikoimista ja retorista käyttöä yhteiskunnallis-poliittisessa keskusteluohjelmassa. Aineisto-ote on suomalaisesta, viikoittain suorana lähetetystä, tunnin mittaisesta, monenkeskisestä julkisen palvelun televisiokeskustelusta vuodelta 2001. Se on lähetetty kuusi päivää USA:ssa tapahtuneiden syyskuun 11. päivän terrori-iskujen jälkeen. Studioon on kutsuttu ohjelmaa varten neljä amerikkalaissyntyistä, Suomessa asuvaa ja suomea puhuvaa tavallista ihmistä (ei siis poliitikkoa, erityisasiantuntijaa, viranomaista tai julkista), sekä yksi suomea puhuva afganistanilaissyntyinen ihmisoikeusaktivisti. Kukin heistä saapuu studioon yksi kerrallaan ja jokaista haastatellaan heti aluksi sisääntulon yhteydessä. Käyttämäni ote on ohjelman alusta, ensimmäisen amerikkalaissyntyisen keskusteluvieraan haastattelusta.

Haastattelussa käsitellään iskujen herättämiä tuntemuksia ja listatesaan iskujen herättämiä tunteita, haastateltava tempautuu esittämään affektiivista kokemukskertomusta arkisesta tilanteesta, jonka yhteydessä hänen mielikuvituksessaan aktivoituu kuviteltu, epäodotuksenmukainen tapahtumasarja siitä, kuinka tunnelastin siivittämänä tilanne olisi voinut tapahtumapisteestä edetä. Esimerkki edustaa hyvin epätyypillistä tapaa käyttää kokemusta journalistisessa haastattelussa. Kertomuksessa kokemus esiintyy ennemminkin affektiivisena kuin tiedollisena ilmiönä. Se on yksilöllistä odotushorizonttia hätkähdyttävä ilmiö ja pohjaa hypoteettiseen tapahtumaan, eikä niinkään eletyn elämän todistamiseen. Kokemukskertomus ei käsittele faktoja eikä pyri todentamaan väittämiä maailmasta vaan esittää puhuttelevan skenaarion, joka operoi miellelyhtymillä ja

tuottaa ”filiksiä” (ks. Toikkanen, Hatavara, Laakso, & Rautajoki, 2015). Olennaista ei siis ole viestin totuusarvo tai tiedollinen legitimaatio vaan sen tuottamat implikaatiot ja affektiivinen vetoavuus ja samastuttavuus.

Erittelen kokemuskertomusta sekventiaalisesti jäsentyneenä vuoro vuorolta etenevänä toimintajaksona, joka nousee ja jota tuotetaan ja vastaanotetaan tilanteisen vuorovaikutuksen kuluksa. Sen kertominen ei ole sattumanvaraista vaan vuorovaikutuskontekstin motivoimaa ja seuraamuksellista. Käytän analyttisinä työkaluina keskusteluanalyysin lisäksi multimodaalista vuorovaikutuksen tutkimusta sekä kulttuurista jäsenyysskategorisointia, jotka kaikki auttavat erittelemään, kuinka meneillään oleva toimintakonteksti rakentuu ja millaisia vuorovaikutuksellisia ja kulttuurisia implikaatioita tilanteessa syntyy. Keskeinen käsite analyysissä on kontekstuaalinen konfiguraatio (Goodwin, 2000), joka viittaa toimintajaksoa merkityksineen konstituivaan kommunikatiivisten resurssien kokonaisuuteen. Kiinnostavaksi nousee erityisesti kehollisen affektiivisuuden käyttö mielikuvituksen tapahtumasarjan kommunikoimisessa ja elävöittämisessä. Kantavana olettamuksena analyysissä on sosiaalisten toimijoiden ”refleksiivinen intentionaalisuus”. Vuorovaikutuksen toimintavalinnat eivät ole viattomia vaan kontekstuaalisia ja tavoitteellisesti koordinoituja. Erityisesti näin voi ajatella olevan toimintakontekstissa, joka suuntautuu poliittiseen mielipiteen muodostukseen ajankohtaisesta yhteiskunnallisesta aiheesta.

Kuva 1. Haastatteluasetelma.¹

1. Koska analyysin ydin on siinä, miten nonverbaali kommunikaatio (muun muassa ilmeet, eleet, asennot) vaikuttaa toimintojen muotoutumiseen ja aineiston tulkitaan, artikkeliin on sisällytetty televisiokuvia, joita on kuvankäsittelyohjelmalla muokattu tunnistamisen vaikeuttamiseksi.

Kokemuksellisuuden keinot poliittisessa mielipiteen muodostuksessa

Aineisto-ote on viikoittaisesta keskusteluohjelmasta, joka käsittelee Yhdysvalloissa kuusi päivää aiemmin sattuneita syyskuun 11. päivän terrori-iskuja ja on nimennyt aiheekseen ”Sotaan terrorismia vastaan?”. Ohjelman näkökulma on melko kriittinen amerikkalaisten ensireaktioita kohtaan koko ohjelman ajan. Katkelma on ohjelman alusta ensimmäisen studiovieraan sisääntulohaastattelusta. David (DVD, pseudonyymi), on amerikkalaissyntyinen USA:n kansalainen, joka on asunut Suomessa yli 10 vuotta ja puhuu kohtuullista suomea. Vieraalta kysytään ensiksi hänen ensituntemuksiaan, kun hän kuuli, mitä kotimaassa on tapahtunut. Haastateltava mainitsee ensimmäisenä shokin ja etenee sitten kuvaamaan tapahtuman käsittämättömyyttä (litterointimerkit löytyvät artikkelin loppuviitteestä 1).

```
1 DVD:-- >se mun< (0.2) silmät näkee toi (1.0) @world trade centerin@  
  ((@sanottu amerikkalaisella aksentilla@, katsoo kohti J2))  
2 tapahtuman [ja .h >mutta< (.) se ei mene sisään toi aivoon.]  
    
  ((katse eteen)) [ pyörittää ympyrää sormillaan ]  
3 [(0.2) se oli] [(.) ↑bthiu (.) .hh] uskomatonta:h.=  
4 J2: =mmm, .thh ensimmäinen reaktio <shokki>, (.) [nyt o:n: (0.2)  
  [pieni nopea nyökkäys]  
5 DVD: [joo. ]  
6 J2: k- kohta kulunut [ >huomenna tulee< ] viikko h <tästä> .hhh  
7 J2: [shokista ] <ja järkytyksestä>, [ .hh #m# ] #m# miten  
8 DVD: [katse alas]  
    
9 J2: ajattelet ↑nyt.
```


Katkelma, joka myöhemmin johtaa selostuksen affektiiviseen ja keholliseen eskaloitumiseen, alkaa hyvin rauhallisesti, tunteita listaten ja omaa ymmärtämättömyyttä reflektoiden. Kokemus näyttäytyy tässä hätkähdyttävänä, mutta etäännytettyinä ja käsitteellisesti jäsennettynä ilmiönä. Myös toimittajan esittämä jatkokysymys ensituntemusten kuvaamisen jälkeen tekee ajallisen erottelun nyt- ja silloin-tilanteen välille (rivit 4–7). Kysymysmuotoilu etäännyttää shokin ja järkytyksen menneeseen aikaan ja etenee kutsumaan kognitiivisempaa ja reflektiivisempää pohdintaa tapahtuneesta nyt, kun tunteet ovat hieman laantuneet. Toimittaja kysyy, kuinka haastateltava ajattelee juuri nyt käyttäen verbiä, joka vetoaa järkeilyyn enemmän kuin edellä käsitelyihin tunteisiin.

10 (0.2)

11 DVD: mt' .hhhh [nyt hh mä oon ihan surullinen (.) että]
 [katse eteen]

12 [(.) tää on tapahtunut] [ja: (.) #mä o-# (.)] [mun >sydän< (.) se on
 [katse J2:een] [katse pois] [katse J2:een]

13 ihan [(0.4) mt' (.) melkein] [kuoli. .hhh]

14 [silmät suljettuina; nyökkää] []

15 [<ja> (0.4) toi shokin jälkeen] [tulee toi uskomatontah,]
 [katse eteen] [katse kääntyy J2:een]

16 [<mä en usko.>] [(t' t') wau ei. .hhhh mutta] (.)
 [katse pois J2:sta] [pää käännetty oikealle]

17 [(.) sitten (.) tulee v- viha^oinen^o.]
 [katse eteen, katse J2:een, pieniä nyökkäyksiä]

18 J2: [viha.]
 [nyökkäys ja katse kohti DVD; nostaen samalla kulmia]

19 DVD: [viha.(.) tosi viha.] [=mä oon ihan (.) @aih tosi viha@.]

[silmät kiinni, pää kallistuu] []

Vastaaja aloittaa kuvaamalla nykyistä tunnetilaansa eksplisiittisesti tunne-
kategorialla surullinen ja esittää tunnepitoisen metaforan siitä, kuinka
sydän lähes kuoli tapahtuman seurauksena (rivi 13). Sävy säilyy reflektiivisenä, puhujan listatessa toisiaan seuranneita tunteita uutistapahtuman
jälkeen. Mainittuaan surun vastaaja pysähtyy hetkeksi ja palaa tauon jäl-
keen ajassa takaisinpäin täydentämään tunteiden kehityskaarta shokista
järkytykseen ja sitten vihaisuuteen. Viittaus vihaisuuteen (rivit 16–17) on
sanottu hitaasti jaksottaen ja muotoiltu alkusanoilla ”mutta sitten”. Kont-
rastiivisuus ja hidastaminen lisäävät sanotun draamallista kiinnostavuutta
ja implikoivat myös, että haastateltava aikoo sanoa aiheesta lisää. Toi-
mittaja voimistaa intensiteettiä vielä tekemällä kieliopillisen korjauksen
(viha) sanavalintaan, mikä kiinnittää sanottuun huomiota sekä tarjoaa
vastaajalle mahdollisuuden jatkaa aiheesta eteenpäin (rivi 18). Myöhempi
keskustelu osoittaa, että vihaisuuden vaihtaminen sanaan viha myös pal-
velee toimittajan intressejä ennalta suunnitellun agendan noudattami-
sessa. Korjauksen aikana toimittaja elehtii (kulmakarvojaan kohottaen ja
nyökkäillen) tavalla, joka rohkaisee haastateltavaa jatkamaan.

Haastateltava toistaa korjatun sanamuodon (viha) ja vielä voimistaa
sen muotoon ”tosi viha” (mikä itse asiassa on kieliopillisesti väärin mutta
jää korjaamatta) (rivi 19). Hän sulkee silmänsä ja kallistaa päätään hitaasti
sivulle päin ilmaisten nonverbaalisesti vihaisuuden tuntemisen syvyyttä.
Verbaalisen ja kehollisen voimistamisen jälkeen puhuja jatkaa edelleen
jääden tunteen äärelle ja siirtäen tarkastelun abstraktista tunnekategori-
asta omaan henkilökohtaiseen tuntemukseensa. Hän kuvittaa tuntemus-
taan tekemällä voimakkaan fyysisen eleen puhumisen aikana. Jatkaessaan
sanomalla ”aih, mä olin ihan tosi viha” hän läiskäyttää samalla nyrkkinsä
rajusti toiseen kämmeneen ja tekee vihaisen irvistyksen kasvoillaan (rivi
19). Tämä henkilökohtaistettu kuvaus ja aggressiivinen kehollinen ele
toimivat alustavina vihjeinä siitä kehollisesta affektiivisuudesta, joka vas-
tauksen muotoilussa tästä eteenpäin seuraa.

20 [.hh ja (0.3)] se oli ((*pieniä nyökkäyksiä*))tosi isompi
 [katse eteen]

21 (.) reaktointi että [↑mä en ↑ymmärrä, (.)
 [pää ja katse kohti J2]

22 [.h koska mä oon normaali ihan] [↓rauhallinen mies ja,] (.)
 [katse pois J2:sta] [katse takaisin J2:een]

23 [.hh ei (.) #e-#] [↓mä oon opet[taja? ja (.) opiskelijan kanssa]
 [katse pois] [katse takaisin J2:een]

24 J2: [((*toimittaja nyökkäilee*))]

25 [↑ei yhtään [kertaa tule vihainen, [.hhh mä oon (.) ihan (.) rauhaa]
 [katse pois [katse J2:een [kääntää pään katsoen oikealle]

26 DVD: ja, .h mutta [sitten vihan tuli ja,] [.hhh toi (.) yx esimersiksi]
 [katse kohti J2] [kääntää pään hitaasti eteen]

Haastateltava jatkaa vuoroaan ja täsmentää selontekoaan edelleen kertomalla esimerkkitarinan vihan tunteesta, joka purkautui hänen mielikuvituksessaan keskellä arkista tapahtumaa ruokakaupassa. Hän pohjustaa kertomuksensa korostamalla voimakkaan vihaisuuden tuntemuksen poikkeuksellisuutta, jota hän ei vielääkään oikein ymmärrä (rivi 21). Kertoja etäännyttää tuntemuksen puhumalla kolmannessa persoonassa ”siitä reaktiosta” (eikä esimerkiksi ”reaktiostansa”) ja asettaa reaktion vastakkain itselleen tyypillisen rauhallisuuden kanssa. Hän mainitsee ammatinsa opettajana ja käyttää tämän kulttuurisen jäsenyyssategorian ominaispiirteitä moraalisesti kuvaamaan luonnettaan ja temperamenttiaan (ks. Rautajoki, 2012). Opettajan hermot joutuvat jatkuvasti koetukselle oppilaiden takia, mutta puhujan on silti onnistunut pysyä rauhallisena tilanteessa kuin tilanteessa. Tyypillinen rauhallisuus asettuu vastakkain sen pakottavan vihaisuuden tuntemuksen kanssa, joka seurasi uutistapahtumaa (rivit 25–26). Tapahtuman, tuntemuksen ja hätkähdyttävän reagoititavan välille syntyy näin syy-seuraussuhde. Vastakkainasettelu tyypillisen ja poikkeuksellisen reagoititavan välillä toimii tarinan kerrottavuutta enteilevänä abstraktina. Tätä seuraa sekventiaalisesti etenevä tarina tapahtumasarjasta, joka kerrotaan esimerkkinä vihaisuudesta (rivi 26). Haastattelija rohkaisee taas haastateltavaa jatkamaan kertomustaan nyökyttelemällä (rivi 24).

27 DVD: [mä oon kaupassa, (.) sinne- (.) normaali ruokakauppa]
 [viilkaisee J2 ja kohottaa vähän kulmakarvojaan]

28 [ostoksille? .mhh mt' ja: (0.2) mä (.)] [istun sinne ja]
 [pää ja katse kääntyy eteenpäin] [katse oikealle]

29 [kattoo toi pa- (.) yx paprika ja,] [.hh mä ↑näin][(.) siellä
 [osoittava ele eteen oikealla kädellä] [] []

30 [oli pari (0.6)] [↑musliminaiset.] (.) [.h mä tiedän että on ↑muslimi,]
 [] [pää ja katse pois J2:sta]

31 [=se on (.)muslimin vaatteita ja kaikkii, .hhhh]
 [pyyhkäisee käsillään olkapäistä alaspäin]

Haastateltava kuvaa tapahtumasarjaa presensissä kutsuen kuulijaa mukaan tarinamaailmaan. Hän aloittaa asettamalla itsensä ja kuulijan ruokakauppaan. Viittaamalla ”ihan tavalliseen ruokakauppaan” ja aikomukseen mennä ostoksille puhuja ilmaisee, ettei ollut lähtenyt tuona päivänä ulos etsimään ihmisiä, joita kohtaan tuntee vihaisuutta. Tapahtumatilaa kuvaamalla hän samalla johdattaa kuulijan tilanteen äärelle. Puhuja kuvaa useita kehollisen tietoisuuden tekemiä visuaalisia havaintoja tilasta. Näistä erityisesti paprika toimii *hypotypoottisena vihjeenä*, joka merkitsee arkisen tapahtumatilanteen kehittymistä draamaattiseen suuntaan. Paprika sinänsä on sattumanvarainen ja sen voisi yhrä hyvin korvata jollakin muulla tavaralla, mutta havainto elävöittää kaupan tilana ja laukaisee kertomuksellisesti tulevan tapahtumaketjun (ks. Rautajoki, Toikkanen, & Raudaskoski, tulossa; Toikkanen, 2013). Tilan luominen ja tilaan sijoittuminen ei toisin sanoen tapahdu vain verbaalisesti. Kehollinen kerronta (pään liikkeet, katseen suunta ja osoittava ele) musliminaisten huomaamisesta kaupassa entisestään vahvistaa tapahtumatilanteen yksityiskohtaistamista ja faktualisoimista (Potter, 1996). Tällainen objektivoitu kuvaus minimoi kertojan omaa roolia tapahtumissa ja saa hänet näyttäytymään visuaalisen tapahtumatilanteen ulkopuolisena havainnoijana. Tosin se, mitä havainnoidaan, ei tässä

kertomuksessa sijoitukaan vain ulkoiseen sosiaaliseen todellisuuteen vaan jatkuu moraalisesti arveluttavana tapahtumasarjana kertojan mielikuvituksessa. Kuvaustapa houkuttelee myös kuulijaa tilanteen äärelle ja samastumaan yhdeksi sen seuraajista.

32 DVD: [sitten mä haluan mennä] [ihan suoraan san' et]

[nostaa käsivarsiaan kurottautuakseen]

33 [@MIKS sä tehnyt. @] [(0.6) @minkä sä tehnyt, MIKSI sä tehnyt sen. @]

[vetäytyy taaksepäin]

34 [.hhh mutta mä (.) oon vaan (0.4) mt' mielen (0.5) toi (.) oma mieli]

[katse ja keho pois päin J2:sta]

35 DVD: [mutta e-(.) en mä tehnyt. ja mä oon i-(.) iloinen et mä en tehnyt.]
[käsi alas; katse J2:een; pieni pään pudistelu]

36 DVD: [=>mutta-]
[katse pois päin]

Haastateltava esittää fyysisesti kehollaan näkymän omasta kuvittelusta teostaan, jonka määrittelee sitten moraalisesti sopimattomaksi. Tarina perustuu tilanteeseen ylläkkeeseen tehdä jotakin itseltään odottamatonta vihaisuuden tunteen vuoksi. Kertoja kokee kaupassa halua mennä musliminaisten luokse ravistelemaan heitä ja vaatimaan vastauksia tapahtuneeseen. Tilanteinen vihantuntemus laukaisee siis kuvittelun tapahtumasarjan, jota ei koskaan tapahtunut, mutta joka on silti järkyttänyt kertojan minäkuva ja käsitystä itsestä. Ironista kyllä, kerrontatilanteessa kuvitelmaan pohjautuva kokemus saa hyvin realistisen, aistimellisen ja kehollisen muodon tapahtumakulkuineen, hahmoineen ja vuorosanoineen (vrt. päänsisäisten äänten kuuleminen ja niihin liittyvä voimakas parasosiaalisuus: Ratcliffe, 2017). Aineistokatkelmassa kuviteltu tilanne aktualisoidaan esittämällä se kehollisesti meneillään olevan toimintatilanteen kulussa. Olemme toisaalla kutsuneet tätä merkityksellistämissiirtoa keholliseksi ekfraasikseksi (Rautajoki ym., tulossa). Hetkellisesti kertoja ryhtyy itse esittämään fyysisesti kuvitelman tunnistamatonta minää ja hän kohtelee toimittajaa fyysisesti kertomuksen musliminaisena, jota ravistelee hartioista kysymyksiä esittäen (rivi 33). Tämän jälkeen kertoja palaa taas tarinamaailmasta takaisin meneillään olevaan toimintatilanteeseen TV-studion institutionaalisine rooleineen. Lopuksi hän vielä reflektoi toimintayllykettä ja ilmaisee olevansa iloinen, ettei toteuttanut sitä. Haastateltava katsoo toimittajaan kertomuksen päätöskohdassa, jossa tarina tyypillisesti tarjotaan toisen arvioitavaksi.

37 J2: [(>ni<) sä et] mennä etkä [kysyny °tätä°.

38 DVD: [(nopea vilkaisu kohti J2)] [.hhhh e:n

39 DVD: mennä kysyny.=mutta se oli (0.5) [mä näin itte] (.)

[

40

[

]

40 [että mä oon mennyt. (0.2) [mut mä en oikeesti] mennyt.] .hh
[pieniä nyökkäyksiä]

41 [se oli niin (0.2) mt'.hhhhh niin- (0.7) @real@ (.) @si[tua]tion@.]

42 ((@äännetty amerikkalaisella aksentilla@))

43 J2: [mm,]

Toimittaja ottaa tarinan vastaan kesken kertojan vuoron tekemällä täsmentävän kysymyksen todellisten tapahtumien loppuratkaisusta. Hän ei esitä tarinasta minkäänlaista arviota eikä viittaa kuvitellun teon poikkeuksellisuuteen millään lailla. Täsmentävä kysymys koskee pelkistetysti vain sitä, toteuttiko haastateltava teon lopulta vai ei. Empatian puutteen voisi ajatella johtuvan institutionaalisista rooleista ja toimittajuuteen liittyvästä neutraalisuuden vaatimuksesta. Toimittajan responssi on kuitenkin torjuva sekä samanmielisyyden (*affiliaatio*) että samanlinjaisuuden (*interactional alignment*) suhteen, mikä antaa ymmärtää, että toimittaja ei ainoastaan pidättäydy arvioimisesta vaan tulkitsee tarinaa tahallisesti vinoon omien tarkoituksien ajamiseksi (Rautajoki, 2018). Kertojalle tarinan kokemuksellinen ydinsisältö ja kerrottavuus liittyvät kuvitellun tapahtuman poikkeuksellisuuteen ja tunnistamattomuuteen itselle täysin epätyypillisenä tekona. Affektiiviseen kokemukskertomukseen on kulttuurisesti odotuksenmukaista saada jonkinlainen responssi (Peräkylä ym., 2016). Toimittajan pelkistetty vastaanotto saakin kertojan tavoittelemaan responssia tarinaan uudelleen ja kertomaan tarinan toistamiseen lyhyempänä tiiviinä versiona (rivit 39–41). Myöskään tarinan uudelleen kertominen ei tuota tässä tulosta. Toimittaja ohittaa sen lyhyellä minimipalautteella (rivi 43) kesken haastateltavan vuoron ja jatkaa sitten seuraavaan kysymykseen ohjelman käsikirjoituksessa. Kohtaamattomuus ja erilinjaisuus vuorovaikutuksen osallistujien kesken havainnollistavat hyvin kokemukskertomuksen painoarvoa ja potentiaalia tulkintojen tekemisen resurssina.

- 44 J2: [.h sä sanoit että:] (.) #et# (.) enään et ole niinkään
45 vihainen vaan surullinen,
((korostaa tunnesanoja liikuttaen niiden kohdalla kättä alaspäin))
- 46 J2: .hh[hhh]
- 47 DVD: [[ei, se] meni ↑ohi. ((hengittää nenän kautta sisään))]
[katse eteen ja sitten takaisin J2:een]
- 48 J2: ↑mi- (.) mistä (.)↑mistä johtuu se että (.) #ä# kuitenkin
- 49 (.) tuolla [kotimaassasi tuntuu että tuo viha] ei mene ohi.
[korostaa sanoja nyökäyttelemällä]
- 50 (.) [siellä (.) edelleenkään (.) suru (0.3) ei [näytä] olevan]
- 51 DVD: [[nii,]]
- 52 [(.) .h >es'mers ↑kyselyjen mukaan<]
- 53 DVD: [pää/katse kohti J2]
- 54 J2: päällimmäinen tunne vaan edelleen päällimmäinen tunne
- 55 J2: [on-]
- 56 DVD: [ihmi]sillä on v[ielä] viha.
- 57 J2: [viha.]
- 58 J2: (0.2) ((nopea pään nyökkäys))
- 59 DVD: [mt'.hhhh (.) nohhh t' (.) mä oon (.) epäilly [että se
[pää/katse eteen [pää/katse kohti J2
- 60 on toi (.) media. ---

Toimittaja ottaa vihaisuuden vastaan topiikkina, jonka pohjalta hän muotoilee seuraavan kysymyksen mutta ei käsittele tuon vihaisuuden henkilökohtaista merkitystä ja poikkeuksellisuutta mitenkään. Päinvastoin, kysymysmuotoilu sijoittaa ensin haastateltavan vihaisuuden

taakse jääneeseen, menneeseen aikaan – kuten tuntemusten kehityskaaren kuuluisi keskustelun oletusten mukaan kriisin jälkeen edetäkin. Sitten toimittaja ryhtyy vaatimaan haastateltavalta selitystä tämän kansallisten ”kanssajäsenten” eli Amerikan enemmistön pitkään kestäneelle vihan tunteelle (ks. Rautajoki, 2012). Affektiivisena kokemukseksena ja kokemuksen jakamisena haastateltavan kertoma tarina ei tässä aineisto-esimerkissä toimi kovin sulavasti (Rautajoki, 2018; Stivers, 2008). Kokemusta kysytään ja kuvataan, hyvin moni-ilmeisestikin, mutta sitä ei oteta kaikilta osin vastaan vaan ennemminkin väistellään ja väännetään omien tavoitteiden mukaiseksi. Kuinka kokemukseksena tässä esimerkissä sitten toimii? Miksi tämä tarina on kerrottu juuri näin juuri tässä? Ja millaisia implikaatioita kertomuksen ympärille kehkeytyvästä vuorovaikutuksesta on vedettävissä suhteessa toimintatilanteeseen ja ohjelmaa ympäröivään poliittiseen keskusteluun?

Pohdinta

Kokemus näyttäytyy tapaustutkimuksessani epäinformatiivisena, affektiivisena ja aistimellisena – kuviteltuna mutta silti eksistentiaalis-fenomenologisesti merkittävänä – koettelemuksena, jonka implikoimat syy-seurausvaikutukset puhuttelevat myös vastaanottajaa ja kiinnittyvät samalla tiiviisti käsiteltävän ajankohtaisaiheen asetelmiin sekä poliittiseen mielipiteenmuodostukseen. Toimittajan pyrkimys viitoittaa ja manipuloida haastateltavan tuntemuksista tehtyjä päätelmiä osoittaa, etteivät viattomalta kuulostava henkilökohtaisten ensituntemusten tiedustelu ja niiden julkinen jakaminen olekaan niin viatonta kuin miltä saattaa alkuun näyttää. Olennaista on toimintakonteksti ja tuntemuksiin liitetty kytkös moraalisiin. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tunteisiin liitetään samantaisia syy-seuraus-suhteita kuin muuhunkin toimitaan (Deonna & Teroni, 2012). Kehollisten tuntemusten avulla voidaan perustella, oikeuttaa, syyttää ja päätellä. Kun tuntemuksia tuodaan esiin poliittisen tai yhteiskunnallisen keskustelun kentällä, ne saavat moraalisen arvioinnin funktioita, jotka ovat seuraamuksellisia poliittiselle mielipiteenmuodostukselle.

Moraalisten signaalien lisäksi tuntemukset herättävät meissä rationaalisia päätelmiä siitä, mistä tunne johtuu, mikä sen synnytti ja mihin tällainen tunne voi johtaa (Deonna & Teroni, 2012). Tämä tekee tunteista tehokkaita retorisia välineitä puhutella ja koskettaa vastaanottajaa niin

kielen, kehon kuin kuvitelmiä tasolla. Vastaanottajan puhuttelu ja liikuttaminen, koskettavuus, käsinkosketeltavuus ja samastuttavuus – aineisto-esimerkissä jopa fyysinen koskeminen – ovat niitä ulottuvuuksia, joiden ympärillä affektiivisessa kokemuksesta tehdään työtä ja operoidaan. Samat piirteet tekevät kokemuksesta tehokkaita varantoja poliittisten päätelmien ohjaamiseen. Syvän ja ennenkuulumattoman vihan tunteen avulla voi kommunikoida sen synnyttäneen uutistapahtuman vastaanomatonta vääryyttä. Jos itse pidättäytyy silti toimimasta vihan tunteen pohjalta, osoittaa muille moraalista ylemmyyttä. On huomattavaa, että tunnekatteeriat ovat rationaaliteetitän myös keskenään erilaisia. Esimerkiksi surullisuus ei edellytä samanlaista kohdetta kuin viha, joka aktivoi heti vastakkainasettelun ihmisten ja ihmisryhmien kesken.

Tavasta, jolla kokemusta ja affektiivisuutta aineistossani refleksiivisesti ja intentionaalisesti käytetään, löytyy yhtymäkohtia ajankohtaiseen poliittiseen retoriikkaan. Esimerkiksi perussuomalaisen vankka menestys vuoden 2015 eduskuntavaaleissa, Britannian Brexit-äänestyksen tulos 2016, sekä Donald Trumpin voittoa presidentinvaalikampanjointi 2016 osoittavat, kuinka voimakkaasti ja laajasti affektipohjainen autenttisuuden vaikutelma sekä väittämän tunneperustainen maadoittaminen vetoavat kansalaisiin. Kuvaavaa on Cambridge Analytica -yhtiön vuonna 2018 paljastunut osuus tällaisissa menestyskampanjoissa. Facebook-sivustolta vuodatetut tiedot ja ihmisten yksityistietojen mahdollistama kohdennettu puhuttelu tuottivat vaikuttavaa tulosta äänestäjien kosiskelussa.

Episteemisestä näkökulmasta on kiinnostavaa, että ajattelussa ja toimintatavoissa meneillään oleva muutos tapahtuu nimenomaan faktaperustaisen rationaalisuuden viittaa kantavan poliittisen mielipiteenmuodostuksen kentällä. Väittämän totuusarvo näyttää korvautuneen affektiivisellä koskettavuudella ja samastuttavuudella.

Uusi postfaktuaalinen politiikka operoi kasvavasti omakohtaisuudella ja tuntemuksilla. Ne argumentatiiviset mekanismit, joiden puitteissa kokemus tapausaineistossani jäsentyy, ovat yleistyneet vaikuttaviksi poliittisen pelin strategioiksi. Kyse on tapaustutkimuksesta ja journalistisesta käyttökontekstista, eivätkä tulokset suoraan tuota yleistettävää tietoa tällaisten ”faktoista vapautuneiden” mekanismien laajuudesta. Esitän kuitenkin, että tutkimani tapaus lisää ymmärrystä siitä, kuinka affektiivinen kokemuksellisuus jäsentyy kommunikatiiviseksi resurssiksi poliittisessa suostuttelussa. Kokemuksellisuuden vaikutusvalta poliittisessä retoriikassa on kiistatta kasvanut ja siksi kokemuksen käsitteen

merkitysvivahteita ja roolia tulisi niin politiikan kuin retoriikankin tutkimuskentällä pohtia vakavasti.

Aktiivista toimijaa korostavan etnometodologian näkökulmasta kokemukset ja niistä kertominen eivät ole vain menneen ”autenttisen” elämisen hetken retrospektiivistä tavoittelua muistoista. Ne ovat myös projektiivista eteenpäin suuntautunutta, kantaaottavaa ja tuottavaa toimintaa. Keho on kaikissa kokemuksen määritelmässä keskeinen: kokemusta kartutetaan kehona, sitä aistitaan kehona ja sen odotuksenvastaisuuteen reagoidaan kehona. Poliittisen mielipiteen muodostamisessa merkitykselliseksi nousee kehollisten tuntemusten ja päätelmien suhde moraalistuviin arvioihin (Deonna & Teroni, 2012). Esimerkiksi käsitellyssä katkelmassa oman rauhallisen tunnepersonaalisuuden suistuminen raiteiltaan implikoituu uutistapahtuman kauheuden ja tuomittavuuden merkiksi. Kokemuskertomuksiin liittyy aina jokin odotuksenvastaisuus tai ”hermeneuttinen hätkähdyttävyyys” – syy, miksi asia on kertomisen arvoinen. Keholliset aistimellisen tason kuvaukset puolestaan toimivat ulkoisina merkkeinä tällaisesta hätkähdyttävyydestä, ja Davidin tapauksessa aineistoesimerkin kehollinen esitys aistimellisestä affektiivisesta kokemuksesta toimii eskaloiden tuon hätkähdyttävyyden ääri-ilmaukseksi.

Julkisessa keskustelussa kiertävät tuntemukset eivät ole yksilötason ylijäämää, vaan ne kiinnittyvät tiukasti sosiaalisen maailman todellisuuksiin, tarttuvat, tuottavat ja resonoiivat yhteisöissä (Ahmed, 2014). Koska tuntemuksilla ei ole faktaperustaisen tiedon painolastia, niitä on helppo käyttää manipulatiivisesti vastaanottavaisen yleisön puhutteluun. Analysoitu studiovieras ei koita manipuloida yleisömassoja samalla tavalla kuin esimerkiksi virkaan pyrkivä presidenttiehdokas. Kuitenkin on huomion arvoista, että hänen hypoteettisessa tunnekertomuksessaan tuntemuksilla kommunikoiminen ei vaadi todellisuuspohjaa tai todistusaineistoa, ainoastaan resonanssin ja samastuttavuuden. Yhtäläisyyttä löytyy Donald Trumpin vaalikampanjoinnista ja hallintotavasta (ks. Enli, 2017). Kärkevät, lähtökohdiltaan tuulesta temmatut, mutta moraaliselta tunnepohjaltaan ehdottomat maalailut voivat saavuttaa tiedon aseman eli olla episteemisesti seuraamuksellisia. Iso osa amerikkalaisista äänestäjistä uskoo Barack Obaman edelleen olevan muslimi Trumpin kampanja-aikaisten painokkaiden, vaikkakin heti perättömiksi osoitettujen vihjailujen takia. Kansaa kosiskelevaa populismi on aina kuulunut politiikkaan, mutta tosiasioista vapautetut, kuvitelmiin elävöittämät tunnepohjaiset esitykset ovat tuoneet repertuaariin oman lisänsä (Oliver & Rahn, 2016).

Poliittisen puheen suostuttelukeinoissa kokemuksen merkityssisältö näyttää siirtyneen episteemisestä havaintojen kartuttamisesta kohti käsitteen aistimellista ja affektiivista määritelmää. Siirtymä antaa viitteitä siitä, että moderni sosiaalinen kuvitelma ”rationaalisesta fakta-perustaisesta ratkaisukeskeisestä demokratiasta” (Taylor, 2004) on muuttamassa muotoaan sellaiseksi, jonka valinnoissa vavahduttaminen merkitsee enemmän kuin vakuuttaminen. Vallitseva edustuksellinen demokratia ja sen jähmeä poliittinen järjestelmä on saanut osakseen paljon kritiikkiä ja sen murenemisen voi halutessaan nähdä myös hyvänä asiana. Ajan trendejä tarkkaillen on kuitenkin syytä pohtia myös sitä, voiko modernista rationaalisuudesta vapautuminen ja sen korvautuminen tuntemusten pohjattomalla käyttövoimalla johtaa massayhteiskuntaa sittenkään kovin autuaaseen vapautukseen.

Lähteet

- AHMED, S. (2014). *Cultural politics of emotion*. Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.4324/9780203700372>
- BACKMAN, J. (tämä teos). Ääreillisyyden kohtaaminen: kokemuksen filosofista käsittehistoriaa. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 25–40). Rovaniemi: Lapland University Press.
- BLACKMAN, L. (2012). *Immaterial bodies: Affect, embodiment, mediation*. London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446288153>
- BRUNER, J. (1990). *Acts of meaning: Four lectures on mind and culture*. Cambridge: Harvard University Press.
- DEONNA, J., & TERONI, F. (2012). *The emotions: A philosophical introduction*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203721742>
- DREW, P., & HERITAGE, J. (1992). Talk at work: An introduction. Teoksessa P. Drew, & J. Heritage (toim.), *Talk at work* (s. 3–65). Cambridge: Cambridge University Press.
- ENLI, G. (2017). Twitter as an arena for authentic outsider: Exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. *European Journal of Communication*, 32(1), 50–61. <https://doi.org/10.1177/0267323116682802>
- FLUDERNIK, M. (1996). *Towards a “natural” narratology*. London & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203432501>
- GARFINKEL, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- GOODWIN, C. (2000). Action and embodiment within situated human interaction. *Journal of Pragmatics*, 32(10), 1489–1522. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(99\)00096-X](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(99)00096-X)

- HERMAN, D. (2002). *Story logic: Problems and possibilities of narrative*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- HUTCHBY, I. (2001). "Witnessing": The use of first-hand knowledge in legitimating lay opinion on talk radio. *Discourse Studies*, 3(4), 481–497. <https://doi.org/10.1177/1461445601003004009>
- HYVÄRINEN, M. (2016). Expectations and experientiality: Jerome Bruner's "Canonicity and Breach". *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies*, 8(2), 1–25. <https://doi.org/10.5250/storyworlds.8.2.0001>
- LIVINGSTONE, S., & LUNT, P. (1994). *Talk on television: Audience participation and public debate*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203131916>
- MONTGOMERY, M. (2007). *The discourse of broadcast news*. London: Routledge.
- NUOLIJÄRVI, P., & TIITTULA, L. (2000). *Televisiokeskustelun näyttämöllä*. Helsinki: SKS.
- OLIVER, J. E., & RAHN, W. M. (2016). Rise of the Trumpefolk: Populism in the 2016 election. *The ANNALS of the American Academy of Social and Political Science*, 667(1), 189–206.
- ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY. (2017). Experience. Haettu 18.5.2018, saatavilla: <https://www.etymonline.com/word/experience>
- PERÄKYLÄ, A. M., VOUTILAINEN, L. H., HENTTONEN, P. J., KAHRI, M. M., STEVANOVIC, T. M., SAMS, M., & RAVAJA, J. N. (2016). Tarinankerronnan psykofysiologiaa. *Sosiologia*, 53(3), 258–274.
- POTTER, J. (1996). *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction*. London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446222119>
- RATCLIFFE, M. (2017). *Real hallucinations: Psychiatric illness, intentionality, and the interpersonal world*. Cambridge: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262036719.001.0001>
- RAUTAJOKI, H. (2009). Staging public discussion: Mobilizing political community in closing discussion programmes. Teoksessa R. Fitzgerald, & W. Housley (toim.), *Media, Policy and Interaction* (s. 88–109). Farnham: Ashgate.
- RAUTAJOKI, H. (2012). Membership categorization as a tool for moral casting in TV discussion. *Discourse Studies*, 14(2), 243–260. <https://doi.org/10.1177/1461445611433637>
- RAUTAJOKI, H. (2018). A story more real than reality: The interactional organization of experientiality. *Narrative Inquiry*, 28(1), 182–199
- RAUTAJOKI, H., TOIKKANEN, J., & RAUDASKOSKI, P. (tulossa). Embodied ekphrasis of experience: Bodily rhetoric in mediating affect in interaction. *Semiotica*.
- SACKS, H. (1995). *Lectures on conversation, volumes I and II*. Toim. Gail Jefferson. Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444328301>
- STIVERS, T. (2008). Stance, alignment, and affiliation during storytelling. *Research on Language and Social Interaction*, 41(1), 31–57. <https://doi.org/10.1080/08351810701691123>
- TAYLOR, C. (2004). *Modern social imaginaries*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822385806>

- THORNBORROW, J. (2010). "Going public": Constructing the personal in a television news interview. *Discourse & Communication*, 4(2), 105–123. <https://doi.org/10.1177/1750481310363988>
- TOIKKANEN, J. (2013). *The intermedial experience of horror: Suspended failures*. Houndmills: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137299093>
- TOIKKANEN, J., HATAVARA M., LAAKSO M., & RAUTAJOKI H. (2015). Miten poliittinen teksti koetaan. *Alusta! Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden verkkolehti* 1.9.2015. Haettu 4.7.2017, saatavilla: <http://alusta.uta.fi/artikkelit/2015/09/01/miten-poliittinen-teksti-koetaan-olli-immosen-hallinnasta-riistaeytyvaet-sanat.html>

Loppuviite 1 / Litterointimerkit

.hhh	sisäänhengitys
hhh	uloshengitys
(.)	lyhyt tauko
(0.5)	tauon kesto sekunneissa
joo.	laskeva intonaatio
joo,	tasainen intonaatio
joo-o?	nouseva intonaatio
[]	päällekkäispuhunnan alku ja loppu
eihän	äänteen painotus
>joo<	sanottu nopeammin
<joo>	sanottu hitaammin
ja=ja	sanottu ilman taukoa
=>	ryntäävä puhe
JOO	kovemalla äänellä
°joo°	hiljemmalla äänellä
↑joo	korkeammalla äänellä
↓joo	matalammalla äänellä
j0-	katkeava intonaatio
ja::	venytetty äänne
£joo£	sanottu hymyillen
---	puhetta poistettu
()	epäselvästi kuultu jakso
(())	litteroijan kommentteja
katse pois	huomioita nonverwaliikasta

Kehollinen kokemus, muutos ja sukupuolen moninaisuus

Lotta Käbkönen

TIIVIISTI

Tarkastelen artikkelissa kehollisen kokemuksen käsitettä ja sovellan sitä transihmisten omaelämäkerrallisten tekstien analyysiin. Kehollisen kokemuksen käsite perustuu monitieteisiin keskusteluihin kehollisesta tajunnasta, kehollisuuden merkityksistä havaintojen ja ajattelun muodostumisesta, kehon sukupuolittumisesta sekä transtutkimuksessa korostuvaan lähtökohtaan kokemusten merkityksestä tiedon tuottamisessa. Kehollisen kognition teorian perustana on ajatus siitä, että mieli on riippuvainen kehon erilaisista kyvyistä aistia ympäristöä, prosessoida tietoa ja toimia vuorovaikutuksessa suhteessa ympäristöönsä. Tähän teoriaperinteeseen perustuva kehollisen tajunnan käsite pyrkii laajentamaan kokemuksen käsitettä kiinnittämällä huomiota ei-tiedostettuihin kokemuksesta muokkaaviin tekijöihin. Niin kutsutun transtutkimuksen keskeisiä lähtökohtia on transihmisten elettyjen kokemusten merkitys tiedon tuottamisessa sekä sukupuolen kokemusten moninaisuus ja kompleksisuus. Keskeisiä käsitteitä ovat esimerkiksi kehollisuus, ruumis ja sukupuoli, mutta itse kokemuksen käsitettä ei ole juuri teoretisoitu. Artikkelissa eritellään esimerkkien avulla, miten kahden taiteilijan, Joy Ladinin ja Rae Spoonin, omaelämäkerrallisissa teksteissä kerrotaan kehollista kokemusta. Analyysin lähtökohtana on ajatus siitä, että niin kertominen kuin taiteellinen toiminta ovat kehollista toimintaa. Rajaan pohdintani kehollisesta kokemuksesta erityisesti kysymyksiin siitä, miten kehon ja ympäristön vuorovaikutus osallistuvat toistensa rakentumiseen. Tarinat rakentavat eri tavoin suhdetta kehollisuuteen ja niissä ilmenee tietoisuus kokemuksesta, joka on kehittyneyt ajallisesti pitkän prosessin kuluessa. Molemmat esimerkkitarinat sisältävät kuvauksia hetkistä, joissa saavutetaan korostunut tietoisuus omasta kokemuksesta. Hetkien avulla löydetään uusi suunta muutokselle ja olemiselle. Niiden reflektointi raottaa tietoisuuden kokemuksellista ulottuvuutta ja mahdollisuutta ymmärtää jotakin alati muutoksessa olevasta kehollisesta tietoisuudesta.

Kehollisen kokemuksen käsitteestä

Tieteidenvälisyyteen pyrkivän transtutkimuksen (*transgender studies*) keskeisiä lähtökohtia ovat elettyjen kokemusten merkitys tiedon tuotta-

misessa sekä sukupuolen kokemusten moninaisuuden ja kompleksisuuden kartoittaminen (esim. Noble, 2006; Valentine, 2007). Kokemusten merkityksen korostaminen liittyy erityisesti siihen, että transihmisten kokemukset edelleen joko sivuutetaan tutkimuksessa kokonaan tai redusoidaan kapeisiin käsityksiin sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja ruumiista.¹ Transihmisiä on käytetty esimerkkinä sukupuolen kahtiajakoisuutta kyseenalaistavissa sukupuoliteoreettisissa pohdintoissa (Kähkönen & Wickman, 2013). Etenkin 1990-luvulla transihmisiä käytettiin esimerkkinä teoretisoinnissa ja heidän kokemuksensa abstrahoitui. Abstrahointi tuki tietystä näkökulmasta tuotettuja käsityksiä sukupuolesta, mutta samalla teoretisoinnissa ohitettiin transihmisten materiaaliset, eletyt kokemukset (Namaste, 2000).

Vaikka elettyjen kokemusten merkitystä on laajennettu transtutkimuksen kontekstissa, ei itse kokemuksen käsite ole ollut teoretisoinnin kohteena. Sen sijaan keskeisiä käsitteitä ovat kehollisuus, ruumis ja sukupuoli. Muutokset ja moninaistuminen sukupuolen eletyissä kokemuksissa ovat etenkin 2010-luvulla kiihtyneet eikä akateeminen tutkimus välttämättä pysy perässä tavoissa, joilla suhdetta sukupuoleen ajatellaan ja eletään (Salamon, 2010). Kiistat transkokemusten yleistämisestä ja elettyjen kokemusten itsestään selvänä pitämisestä (ks. Elliot, 2010) ovat aiheellisesti synnyttäneet myös pidättyväisyyttä teoretisoinnissa. Kokemuksen käsite periytyy transtutkimukseen osin feministisen teoretisoinnin perinteestä, jossa kokemuksen merkitystä on korostettu ja jossa se on kytkeytynyt identiteettipolitiikkaan. Kokemusta tiedon tuottamisen lähtökohtana on feministisessä teoretisoinnissa myös problematisoitu. Tästä esimerkiksi voisi ottaa historioitsija Joan Scottin (1992) usein siteeratun ajatuksen: mikäli kokemus ymmärretään tiedon erehtymättömänä alkuperänä, yksittäisestä subjektista tulee perusta todisteille, joiden varaan selitys rakennetaan. Tällöin sivuutetaan kysymys siitä, miten kokemus rakentuu. Scott painottaa, ettei subjekteilla ole kokemuksia vaan subjektit konstituoituvat kokemuksen kautta. Tästä näkökulmasta

1. Transihmisillä viitataan tässä laajasti ihmisiin, joiden suhde sukupuoleen ei seuraa sukupuolen normatiivista kahtiajakoa miehiin ja naisiin. Transihmiset voivat olla esimerkiksi transsukupuolisia, muunsukupuolisia tai edustaa jotakin muuta suomenkielessä toistaiseksi nimeämätöntä suhdetta sukupuoleen. Termit ovat kontekstisidonnaisia ja muuttuvat. Arkikielessä syntyy jatkuvasti uusia rinnakkaisia tai limittäisiä termejä, mikä kertoo muutoksesta ja korostaa yksilöiden toiveita määrittellä kielellisesti oma kokemuksensa suhteesta sukupuoleen.

kokemus on aina tulkintaa eikä sitä voida ymmärtää erillään sitä muodostavista diskursseista.

Keskityn artikkelissa kehollisen kokemuksen käsitteeseen tarkastelemalla transihmisten omaelämäkerrallisissa teksteissä esiintyviä tapoja käsitellä kokemustaan. Aineistonani toimivat kahden taiteilijan, yhdysvaltalaisen Joy Ladinin ja kanadalaisen Rae Spoonin, tuottamat tekstit. Ladin on runoilija, kirjailija ja kirjallisuudentutkija. Spoon on muusikko, laulaja ja kirjailija. Sekä Spoonin kirjoittamat laululyriikat, fiktiiviset kertomukset että esseet ovat selkeästi omaelämäkerrallisia. Aineiston luennan perustana toimii lähestymistapa, jossa yhdistän kerronnan teorian, transtutkimuksen ja kognitioteorioiden esittämiä näkökulmia keholliseen kokemukseen. Analyysin lähtökohtana on ajatus siitä, että luova kertominen ja taiteellinen toiminta – olipa kyseessä sitten runous, musiikki tai elokuvan tekeminen – ovat kehollista toimintaa. Rajaan pohdintani kehollisesta tajunnasta ja kokemuksesta erityisesti kysymyksiin siitä, miten kehon ja ympäristön vuorovaikutus osallistuvat toistensa rakentumiseen ja miten yksilöllisesti rakentuva, tilanteinen ja muuttuva suhde omaan kehoon vaikuttaa tapoihin hahmottaa kehollista kokemusta.

Artikkelissa hahmottelemani kehollisen kokemuksen käsite perustuu monitieteisiin keskusteluihin kehollisesta tajunnasta, kehollisuuden merkityksistä havaintojen ja ajattelun muodostumisesta sekä kehon sukupuolittumisesta. Kehollisen tajunnan teoria edustaa ajattelun paradigmaa, joka korostaa tajunnan toimintaa ja rakentumista kehon toiminnasta riippuvaisena. Keskustelut kehon ja sukupuolen suhteesta puolestaan kytkeytyvät muun muassa keskusteluihin biologisen ja kulttuurisen merkityksistä ihmisruumiin määrittymisessä ja toiminnassa. Biotieteen eri alat – genetiikka, endokrinologia ja neurotieteet – julkaisevat jatkuvasti uutta tietoa, joka kyseenalaistaa yksinkertaistettuja käsityksiä ”luonnollisesta sukupuolesta” ja osoittaa sukupuolen biologisen kehityksen olevan monimutkaisempi prosessi kuin mitä aikaisemmin on osattu ajatella (esim. Ainsworth, 2015; Fine, 2010; Vilain & Sanchez, 2012). Yksilön suhde sukupuoleen käsitetäänkin yhä enemmän prosessina, jossa vaikuttavat geenien, aivojen sekä sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin keskinäinen vuorovaikutus. Siinä on kyse kytköksistä sosiaaliseen ja symboliseen maailmaan, teknologiaan sekä materiaaliseen ympäristöön.

Kehollinen tajunta ja tilanteisuus

Kehollisen kognition teoria on vaikuttanut ihmistieteissä materiaalisuuteen, tunteisiin ja affekteihin sekä biososiaalisuuteen keskittyviin nykyteorioiden suuntauksiin. Perustana on käsitys, että mieli on riippuvainen kehon erilaisista kyvyistä aistia ympäristöstä, prosessoida tietoa ja toimia vuorovaikutuksessa suhteessa ympäristöönsä. Samalla tavat hahmottaa ja käsitteellistää maailmaa ovat kytköksissä kehon tilanteisuuteen ja sen mahdollisuuksiin havainnoida ympäristöä.

Varela, Thompson ja Rosch käsitteellistävät kirjassaan *The embodied mind: Cognitive science and human experience* (1991) kognitiota kehollisena toimintana. Kehollinen toiminta koostuu heidän mukaansa kehon yksilöllisistä sensomotorisista ominaisuuksista, jotka ovat kytköksissä laajempaan biologiseen, psykologiseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Varela ym. pohtivat myös miten kehollista kokemusta voisi lähestyä. Metodien pohdinnassa he yhdistävät buddhalaisen perinteen meditaatiota ja tietoisuustaitoja (*mindfulness*), fenomenologiaa sekä kognitiotiedettä. Metodien sijasta – metodi jää etenkin buddhalaista meditaatiota vähemmän tuntevalle hämäräksi – kirjan merkittävin kontribuutio on pyrkimys kehittää vaihtoehtoinen näkökulma kokemukseen. Varela ym. esittävät, että sen sijaan että keskityttäisiin pelkästään abstraktiin ja teoreettiseen kokemuksen reflektointiin, tulee pyrkiä kehittämään ennalta määrittelemätöntä, keholliseen tajuntaan keskittyvää reflektointia, jossa reflektio on itsessään yksi kokemuksen muoto. Kirjassa hahmoteltu kehollisen tajunnan käsite pyrkii ennen kaikkea *laajentamaan* kokemuksen käsitettä kiinnittämällä enemmän huomiota ei-tiedostettuihin kokemuksiin muokkaaviin tekijöihin. Tämä edellyttää kehollisen tajunnan ymmärtämistä muuttuvana ja aina jossakin määrin ennalta määrittelemättömänä. Kehollisen tajunnan käsite on hyödyllinen pyrittäessä ymmärtämään ellettyä kokemusta ja siihen sisältyviä transformaation mahdollisuuksia.

Kehollista tajunnan käsitettä on kognitiivisessa tutkimuksessa hyödynnetty kohdentamaan huomiota aivoista koko kehoon tajunnan muodostumisessa. Ajatus *sijoittuneesta kognitiosta* (esim. Robbins & Aydede, 2009) puolestaan korostaa sitä, että keho tulee ymmärtää ympäristöönsä juurtuneena. Kehot ovat eri tavoin sijoittuneita suhteessa ympäristöönsä sekä vuorovaikutuksessa toisiin ruumiisiin ja objekteihin. Sijoittuneisuuden ajatus purkaa oletuksia ihmisen kognitiosta universaalina ilmiönä. Erityisesti feministinen ja queer-teoreettinen

tutkimus on korostanut elettyjen kokemusten eroja ja ristiriitoja. Kun elettyä kokemusta tarkastellaan lähtökohtaisesti *subteista muodostuvana* – kompleksisesti ympäristöönsä suhteutuvana ja jatkuvasti muuntuvana – näyttäytyä kehollinen toiminta hybridinä prosessina, joka koostuu erilaisista toisiaan muokkaavista biologisista ja kulttuurisista prosesseista. Kuten Victoria Pitts-Taylor (2016) osuvasti tiivistää, yksilöiden paikantuminen sosiaalisiin ajattelumalleihin ja historiallisiin konteksteihin luo vaihtelevia episteemisiä olosuhteita ja tapoja vastaanottaa maailmaa koskevaa tietoa ja toimia sen pohjalta.

Transihmiset ja normatiivisuuden nujertama kokemus

Transihmiset joutuvat pakostakin käsittelemään perusteellisesti kysymyksiä eletystä kokemuksesta ja sen rakentumisesta. Tähän on syynä esimerkiksi se, että heidän olemisen tapojaan ja tulkintaansa omasta sukupuolestaan kyseenalaistetaan jatkuvasti. Heihin kohdistuu väkivaltaa, häirintää, syrjintää ja epäasiallista kohtelua (Lehtonen, 2014; Solonen, 2016; Stotzer, 2009). Transihmiset joutuvat usein tasapainottelemaan eräänlaisessa välitilassa, koska he eivät identifioitu tai sovi vallitseviin kehoja ja sukupuolta määritteleviin käsityksiin (Nordmarken, 2014). Se, miten transihmiset ovat saaneet kertoa kokemuksestaan suhteessa sukupuoleen ja millaisia narratiiveja kokemusten ymmärrettäväksi tekemisessä on käytetty, on ollut vahvasti lääketieteen diskurssien hallitsemaa 1920-luvulta lähtien, jolloin lääketieteessä alettiin kehittää leikkauksia ”sukupuolen muuttamiseksi” (Meyerowitz, 2002).² Keskeisin ongelma lääketieteen yhdenmukaistamissa hoitomalleissa on niiden taustalla vaikuttavat käsitykset kaksijakoisesta ja pysyvästä sukupuolesta sekä narratiivit, jotka perustuvat diagnostisiin jaotteluihin. Esimerkiksi Suomessa tätä ilmiötä havainnollistaa ”sukupuolen muuttamiseen” tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämistä koskeva lakiasetus, joka koskee ”transseksuaalisuuden” takia hoitoon hakeutuvien tutkimusta

2. Meyerowitzin käyttämä termi ”sukupuolen muuttaminen” (*sex-change*) on lainausmerkeissä, koska se on nykykontekstissa vanhentunut. Transihmisen näkökulmasta kyseessä ei ole ”sukupuolen muuttaminen”, vaan sellaiset tukevat toimenpiteet, joiden myötä heidän on mahdollista elää omaksi kokemassaan sukupuoleessa. Nykyisin puhutaankin sukupuolen korjaushoidoista tai korjausprosessista lääketieteelliseen ja juridiseen prosessiin viitattaessa.

ja hoitoa.³ Sukupuolen juridinen muuttaminen edellyttää, että henkilö hakeutuu hoitoon ja että hän täyttää ”lääketieteelliset edellytykset” (Translaki 1053/2002, 6 §). Lääketieteen edellytykset tarkoittavat tässä psykiatrian ja psykologian tuottamia narratiiveja, joiden rakennuspalikoina toimivat tiettyä kehityskulkua seuraavat elämänkaaren kuvaukset ja oireet. Nämä narratiivit ovat ymmärrettäviä lähinnä sukupuolen normatiiviseen kahtiajakoon nojaavasta näkökulmasta. On todennäköistä, että suurin osa mieheksi tai naiseksi syntymästään asti vahvasti identifioituneista eli cis-ihmisistä kokisi yhdenmukaistavat, sukupuoli-ristiriitaa testaamaan muotoillut narratiivit outoina, mikäli joutuisivat suhteuttamaan niitä omaan kokemukseensa sukupuolesta.

Murrokset sukupuolen moninaisuuden näkyvydessä ja käsitteellistämässä 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana ovat monisyisiä. Transihmisten poliittinen aktivismi tehostui 1990-luvulla ja vaikutti olennaisesti esimerkiksi lainsäädännön muutoksiin monissa maissa. Internetin myötä syntyneet keskustelufoorumit ja sosiaaliset mediat ovat muuttaneet huomattavasti sukupuolivähemmistöjen mahdollisuuksia muodostaa yhteisöjä, jakaa tietoa ja määritellä suhdettaan sukupuoleen (esim. Shapiro, 2010). Kun transihmisten erilaisia kokemuksia koskevat tarinat ovat lisääntyneet, ovat myös tavat identifioitua sukupuoleen ja eritellä elettyä kokemusta rikastuneet. Transtutkimukselle on ominaista lähestyä kysymyksiä sukupuolesta, kehosta ja kokemusten muutoksista monitieteisesti, erilaisista epäyhtenäisistäkin kehoillisuuteen ja identifikaatioihin keskittyvistä teoreettisista positioista. Tämä monimutkaistaa kysymyksen käsittelyä ja käsitteellisiä keskusteluja, mutta mahdollistaa avoimuuden ja uusien näkökulmien avaamisen.

Omaelämäkerrat kokemusten käsittelyssä

Yksi transtutkimuksen tutkituimmista kohteista ovat olleet transidentifioituvien ihmisten omaelämäkerralliset tekstit. Omaelämäkerrallinen genre on ollut yksi niistä harvoista paikoista, joissa transihmiset ovat aikojen myötä voineet ilmaista itseään (Valentine, 2007). Taiteella ja ker-

3. Myös termi ”transseksuaalisuus” on vanhentunut, vaikka se esiintyy edelleen Suomen laissa. Vakiintunut termi ”transsukupuolisuus” on täsmällisempi, sillä kyseessä on sukupuoli-ristiriita, ei seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvä asia.

tomuksilla on ollut keskeinen merkitys transihmisten itseilmaisussa ja kokemusten käsittelyssä, mutta myös tiedon tuottamisessa laajemmalle yleisölle. Esimerkiksi Christine Jorgensenin vuonna 1967 ilmestynyt omaelämäkerta kiinnosti ilmestymisajankohtanaan yhdysvaltalaista yleisöä laajasti (Stryker, 2000). Jorgensen tuli kuuluisaksi ensimmäisenä amerikkalaisena sukupuolienkorjausleikkauksen läpikäyneenä henkilönä. Kiinnostus Jorgensenin tarinaan ei liittynyt yksinomaan tiedon tarpeeseen vaan sitä ruokki sensaationälkä. Transihmisten omaelämäkertojen merkitys kertautuu niitä lukeneiden transihmisten kokemusten rakentamisessa ja merkityksellistämässä. Sekä omaelämäkertoissa, transtutkimuksessa että edellisten välimaastoon sijoittuvissa esseissä toistuvat tarinat siitä, miten jokin kirja tai lehtijuttu on muuttanut elämän suunnan. Esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuilla nuoruuttaan eläneet kertovat usein, miten sellaista tietoa, joka olisi auttanut jäsentämään omaa kokemusta, ei ollut juuri tarjolla. Lääketieteen ja psykologian kirjat käsittelevät ”transseksuaalisuutta” keskittymällä siihen mielenhäiriönä ja maalasivat transihmisistä kuvaa manipulatiivisina, huomionhakuisina ja epävakaina. Sen sijaan tarinat tai lehtijutut, joissa kerrottiin samankaltaisista kokemuksista, saattoivat mullistaa transihmisen elämän (ks. Denny & Jamison, 2014).

Transihmisten omaelämäkerralliset kertomukset toimivat sukupuolen ja kehollisen kokemuksen tulkinnassa ja prosessoimisessa erilaisin variaatioin. Kun omaelämäkerrallisia tekstejä alkoi ilmestyä yhä enemmän 1990-luvulla, ne vastasivat tarpeeseen tuoda uusia näkökulmia länsimaisessa kulttuurissa hallitseviin selitysmalleihin, jotka pyrkivät eliminoimaan sukupuolen kahtiajakoa horjuttavien elämäntarinoiden levottomuutta herättäviä piirteitä (ks. Garber, 1992; Halberstam, 2005). Erityisesti 1990-luvulla ilmestyneet omaelämäkerrat kiinnittyivät ajatuksiin sukupuolen liikkuvuudesta ja moninaisuudesta (Halberstam, 1998) ja havainnollistivat transihmisten moninaisia kokemuksia ja toiveita. Genny Beemynin ja Susan Rankinin (2011) laaja haastattelututkimus tuo esille variaatioiden lisäksi kokemustarinoita yhdistäviä tekijöitä. Yhdistävä tekijä tutkimukseen osallistuneiden kesken oli esimerkiksi se, että kaikki kokivat olevansa sukupuoleltaan erilaisia (*gender different*). Tästä tultiin tietoiseksi eri tavoin ja eri kohdissa elämää. Osa mainitsee ymmärtäneensä vasta vuosien jälkeen, että jotkut yksittäiset tai toistuvat kokemukset ja muistot kokemuksista liittyivät sukupuoleen. Yhteistä kaikenikäisille transihmisille olivat lisäksi hämmennyksen, häpeän, erilisyyden ja yksinäisyyden tunteet.

Omaelämäkerrallisten kuvausten ja kokemusten käsittelyn määrän kasvu viimeisten kolmen vuosikymmenen kuluessa on avannut elettyjen kokemusten ymmärrystä ja synnyttänyt tarpeen purkaa vanhoja käsitteitä ja pyrkiä luomaan uusia. Erityisesti on pyritty purkamaan kahtiajakoja materiaalisen ruumiin ja subjektiviteetin sekä biologisen ja kulttuurisen sukupuolen välillä. Muutoksia kartoittavassa transtutkimuksessa haastatteluaineistot korostuvat usein implisiittisesti ikään kuin autenttisempina ja arvokkaampina lähteinä kuin kertomukset ja taide. Syy tähän voi osin olla siinä, että 1990-luvun omaelämäkerralliset tekstit tuntuvat nykyperspektiivistä riittämättömiltä – jopa taantumuksellisilta. Monien mielestä (esim. Carter, Getsy, & Salah, 2014; Roskam, 2014) sukupuolen moninaisuuteen liittyvää kulttuurista tuotantoa pari vuosikymmentä hallinneet kirjalliset omaelämäkerrat ja valokuvat ovat muodoltaan rajoittavia. Niihin liitetään esimerkiksi odotuksia siitä, että transihmisen elämäkääri kuvattaisiin mahdollisimman mutkattomasti ja realistisesti. Jay Prosser (1998) osoittaa 1990-luvulla tekemässään tutkimuksessa, miten transsukupuolisten omaelämäkertoissa oli usein kyse monimutkaisesta kehityskaaresta, jossa oman tarinan kertomista neuvotellaan esimerkiksi suhteessa lääketieteen tarjoamiin narratiiveihin. Kertomuksesta tuli eräänlainen ”toinen iho”: tarina, jota on pakko kutoa ruumiinsa ympärille, jotta tätä ruumista voidaan ”lukea”.

Toisaalta sukupuolen moninaisuutta käsittelevät omaelämäkerrat – muiden taiteessa ja populaarikulttuurissa moninaistuvien ilmaisujen rinnalla – ovat alkaneet rikkoa vakiintuneita konventioita ja omaksua itseensä piirteitä lajityyppien ja mediarajojen yli. Ehkäpä enää ei ole mielekästä puhua omaelämäkertoista perinteisessä mielessä. Omaelämäkerralliset tekstit ovat joka tapauksessa edelleen keskeisessä asemassa transkokemusten jakamisessa ja reflektoimisessa. Tekstien rinnalle ovat vahvasti nousseet multimediaalisuutta hyödyntävät videoblogit sosiaalisessa mediassa (Raun, 2015; Stein, 2016).

Kaikki transihmisten omakohtaisista kokemuksista kumpuavat tarinat, olipa sitten kyseessä kirjallisuudessa tai haastatteluissa esille nousevat elämäntarinat, ovat kytköksissä keholliseen toimintaan ja käytäntöihin. Kuten Emily Heavey (2015) esittää, tarinankerronta on osa kehollista ymmärrystä ja niihin osallistutaan kehollisesti: tarinat ja tarinankertominen perustuvat elettyihin kehollisiin kokemuksiin ja niitä myös tulkitaan kehollisten kokemusten suodattamina. Taiteen ja kertomusten merkitys kokemusten käsittelyssä eroaa haastatteluista

merkittävästi esimerkiksi siinä, että niissä on kyse ajallisesti pitkästä prosessista, joka mahdollistaa kertomisen, tarinan ja ilmaisutapojen syvällisen reflektoimisen. Monet kokemukset, joille ei ole löytynyt selitystä, alkavat hahmottua vasta pidemmän ajan kuluessa ja saavat uusia ulottuvuuksia taiteen tekemisen prosessissa tai sen jälkeen. Monet kokemukset – myös sellaiset, jotka ovat olleet ei-tiedostettuja – voivat saada merkityksiä ja tulla näin ensimmäistä kertaa jollakin tapaa tulkituksi niistä kerrottaessa. Tulkinta syntyy pitkässä prosessissa, jossa siitä tuotettu kertomus voi alkaa vaikuttaa myös keholliseen kokemukseen. Tämä lähestymistapa korostaa sitä, miten koko keho on mukana tajunnan muodostumisessa sekä miten monisuuntainen kehollisen tajunnan, kokemuksen ja sen tulkinnan välinen vuorovaikutus on.

Käsittelen seuraavaksi kahden taiteilijan 2010-luvulla julkaistuja omaelämäkerrallisia tarinoita. Molemmissa esimerkkiteksteissä kuvataan ongelmallista suhdetta kehoon ja sukupuoleen, mistä on seurannut elämän aikana toistuvia kriisejä. Teksteissä korostuu tietoisuus sosiaalisen ympäristön asettamista rajoituksista sekä haavoittuvuuden kokemukset. Analyysini avulla osoitan, miten kehollisten kokemusten käsittely ja reflektointi kertomuksen muodossa voivat avata uudenlaisia mahdollisuuksia olemisen muutoksille ja tiedolle. Kiinnitän erityisesti huomiota tapoihin kuvata kokemuksia kehosta ja sen aistimuksista elämäntapavaiheissa, joissa käsitys omasta kehosta on ollut kriisissä. Suhde omaan kehoon voi perustua erilaisiin taustaoletuksiin, mutta siinä on aina läsnä myös elementtejä, joita ei voi palauttaa kielellä ilmaistuun ymmärrykseen ja olemassa oleviin kielellisiin käsitteisiin. Nämä elementit eivät ole ylijäämää tai jotakin, mikä ei olisi todellista tai mitä ei voisi pyrkiä jollakin tapaa ilmaisemaan. Yksi keskeinen teema transtaiteilijoiden kertomuksissa on kysymys siitä, miten ilmaista kokemusta, jolle on vaikea löytää kielellistä ilmaisua ja joka ei sovi tarjolla oleviin sukupuolen ja kehollisen kokemuksen narratiiveihin.

Runous ja kieli osana tietoisuuden verkostoa

Joy Ladinin essee *Girl in a bottle: An autobiographical excursion into the poetics of transsexuality* (2015) kertoo runouden ja kielen tuomista yllättävistä käännteistä minuuden ja eksistenssiä koskevan kriisin keskellä. Ladin kutsuu esseetään omaelämäkerralliseksi tutkimusmatkaksi

transsukupuolisuuden poetiikkaan, johon häntä inspiroi yhdysvaltalaisen runoilijan Adrienne Richin huomio siitä, miten runot voivat toimia perustana muutoksessa oleville käsityksille sukupuolesta (Ladin, 2015, s. 123–124). Ladin kertoo kehittyemisestään runoilijana ja osoittaa, miten keskeisesti se kytkeytyy hänen henkilökohtaiseen olemassaolon kamppailuunsa. Ladin on elänyt miehenä keski-ikäiseksi asti. Esseessä hän kuvaa vuosikymmenien mittaista prosessia kohti päätöstään elää naisena.

Ladin aloitti runojen kirjoittamisen jo hyvin nuorena ”poikana, joka ei halunnut olla poika koska oli aina tiennyt olevansa tyttö” (Ladin, 2015, s. 124). Vain kirjoittaessaan hän koki olevansa jotenkin olemassa. Runojen sisällöllä ei alkuun ollut hänelle juuri merkitystä. Sen sijaan loppusoinnut ja raivokas rytmi tuntuivat tekevän näkyväksi ja aistittavaksi elämättömän elämän. Ladin oppi runotyöpajoissa pois tästä tavasta käyttää kieltä. Häntä ohjattiin hyödyntämään runoissaan kieltä, joka on lähempänä puhuttua kieltä ja joka kuvasi maailmaa konkreettisin termein. Tämä tuntui nuoresta vaikealta, sillä hän ei kokenut elämäänsä konkreettisena tai aistittavana. Suhde omaan kehoon oli ahdistava, ja hän pyrki kaikin keinoin ohittamaan kaikki kehon aistimukset ja havainnot:

I barely felt pain, barely felt desire. I didn't notice specific detail, couldn't remember faces or colors, didn't really taste the food I ate. (Tuskin tunsin kipua, tuskin tunsin halua. En huomannut yksityiskohtia, en muistanut kasvojen väriä, en oikeastaan maistanut ruokaa, jota söin.) (Ladin, 2015, s. 125.)⁴

Voimakas tunne kehon ahdistavuudesta sai hänet abstrahoimaan ruumiinsa ja elämänsä. Hän kuvaa tätä kutsumalla itseään ”eksistentiaalisesti vajavaiseksi” (Ladin, 2015, s. 126) – hän ei ollut oikeasti olemassa.

Ladinin tarinassa runon kieli ruumiillistaa ja toimii jatkeena kielellylle ja typistetylle keholliselle tajunnalle. Ladinin omaelämäkerrallinen tarina reflektoi ajallisesti pitkää prosessia, jossa hän vähitellen löytää ”tulemisen kielen” (*language of becoming*) (Ladin, 2015, s. 146). Tämä toimii oivalluksena, joka mahdollistaa jotakin sellaista, mitä hän on kaivannut koko elämänsä ajan. Tarina havainnollistaa tapahtumaketjua, jossa tarinaa suhteesta omaan kehoon rakennetaan. Kehon kriiseistä kertoviin tarinoihin keskittyvä Heavey (2015) argumentoi, että ruumis on

4. Kaikki tekstiesimerkit ovat artikkelin kirjoittajan suomentamia.

aina enemmän kuin kerrotut tarinat. Ruumis myös muokkaa ja rajoittaa henkilön itsestään kertomia tarinoita. Heavey ottaa esimerkiksi kaksi tarinankertojaa, jotka konstruoivat tarinoissaan proteesia (kummaltakin on amputoitu ruumiinosana) joko osana omaa ruumistaan tai siitä erillisenä ja etäisenä. Heaveyn yksi keskeinen havainto on, että kertomukset eivät niinkään reflektoivat kertojien kehollisia kokemuksia vaan rakentavat heidän ruumistaan. Kertomuksissa on läsnä sekä implisiittisiä että eksplisiittisiä tarinoita kehosta. Ajatus on samansuuntainen kuin Prosserin (1998) huomio siitä, miten transsukupuolisten omaelämäkertoissa sekä kerronnan että ruumiin muoto vaikuttavat toisiinsa. Ladinin kertomuksessa nuorena omaksuttu tapa tukahduttaa keholliset aistimukset synnyttää ajatuksia ja tuntemuksia siitä, että hän ei ole olemassa materiaalisesti. Ladin selittää runoja yrityksinä kertoa vaiettua ja tukahdutettua sekä muodostaa jonkinlainen minuuus. Kirjoitetut runot, niiden luoma maailma ja kieli alkavat toimia puuttuvana koetun, materiaallisen olemassaolon korvaavana proteesina. Olemassaolon vajavaisuus liittyy siihen, että Ladin pyrkii tukahduttamaan kehollisen tajunnan olemassaolon. Runot auttavat rakentamaan jotakin syntyneen puutteen tilalle. Ne luovat poeettisen tilan, joissa on turvallista kokeilla esimerkiksi naisukupuolelle kuuluvaa ääntä ja hahmotella tarinaa, joka voisi toimia perustana määrittelemässä minuutta, jota ei ole olemassa.

Vuosien saatossa runojen kirjoittaminen ja runoissa esiin tulevat äänet ja kieli alkoivat vaikuttaa Ladinin kokemukseen. Runojen kehollisuus – tai runot kehollisen kokemuksen proteesina – rakensivat osaltaan runoilijan kokemusta olemisen muodosta. Tämä tapahtui kokonaisten runojen lisäksi jokaisen lauseen rakenteen tasolla. Ladin kuvaa lopulta löytyvän oikean kielen ”syleilevän todellisen, kehollisen elämän pyöriteitä” (Ladin, 2015, s. 146) ja korostaa näin kieleen samanaikaisesti sisältyviä sosiaalisia ja ontologisia ulottuvuuksia. Runot toimivat osana kehollisen kokemisen verkostoa, jossa kehollinen tajunta on läsnä. Tässä roolissa runot tulisikin ymmärtää fyysisenä, materiaalisena tilana, jossa niiden osuutta osana tietoisuutta ei redusoida yksin kieleen, runon kirjoittajaan tai merkkeihin paperilla vaan näiden elementtien muodostamaksi teksti-kehoksi, jolla on toimijuus (ks. Bennet, 2015). Runojen kirjoittamisprosessissa syntynyt teksti-keho ja toimijuus avasivat Ladinille tapoja hahmottaa kehollista kokemusta uudella tavalla. Runojen luominen ja syntyneet runot osallistuivat siis hyvin merkittäväällä tavalla Ladinin elämässään läpikäymään suureen muutokseen.

Keho avaruusaluksena

Rae Spoonin ja Ivan Coyoten kirja *Gender failure* (2014) on multimediaalinen teos, joka koostuu omaelämäkerrallisista esseistä, laulun sanoista, anekdooteista, valokuvista ja piirroksista. Kirjassa molemmat kirjailijat kertovat tarinoita epäonnistumisistaan suhteessa sukupuoleen. Heidän omaelämäkerralliset tarinansa kertovat yhtäältä siitä, miten he ovat epäonnistuneet sovittamaan itseään sukupuolen kahtiajakoon ja toisaalta siitä, miten ympäristön oletukset ja odotukset perinteisistä sukupuolirooleista epäonnistuvat. Spoon esimerkiksi kertoo epäonnistuneensa sekä tyttönä, naisena että transmiehenä. Kirjan viimeisessä esseessä Spoon käyttää termiä ”sukupuolesta eläköityminen” (*gender retirement*) viittaamaan siihen, että hän kieltäytyy identifioitumasta sukupuolen kahtiajakoon ylipäänsä. Päätös eläköityä sukupuolesta vastaa hänen kokemustaan: hän ei identifioitu naiseksi tai mieheksi.

Spoonin essee *My body is a spaceship* avaa hänen suhdettaan omaan kehoon. Spoon on varttunut vahvasti helluntailaisessa perheessä ja yhteisössä, jonka koki ahdistavaksi. Lapsena ahdistusta aiheutti erityisesti suhde sukupuoleen, joka ei tuntunut vastaavan ympäristön vaatimuksia. Spoonin suhde sukupuoleen muuttuu hänen elämänkaarensa aikana useaan otteeseen. Yhdessä vaiheessa hän identifioituu transmieheksi mutta etäännyy tästäkin identiteetistä eikä koe sopivansa mihinkään olemassa oleviin sukupuolen määritelmiin tai narratiiveihin. Asian ymmärtämiseen – siihen, että erilaisuuden tunne liittyy sukupuoleen ja yhteiskunnan rajoittuneisiin käsityksiin kehojen sukupuolittumisesta – menee kuitenkin pitkä aika. Monet ei-tiedostetut tavat havainnoida maailmaa ja itseään suhteessa siihen hahmottuvat hänelle hitaasti. Omista kokemuksista kertominen tai ylipäänsä oman tarinan muodostaminen tuntuu mahdottomalta. Ei ole ketään kenelle uskaltaisi kertoa erilaisuuden kokemuksista, joihin yhdistyy hämmennystä, häpeää, epä-tietoisuutta ja selittämätöntä ahdistusta.

Spoon muistaa varhaisesta lapsuudestaan kehon aiheuttaman epä-mukavuuden tunteen. Tunne katosi fyysisistä ponnistelua vaativissa leikeissä, joissa myös tietoisuus kehon määrittämästä sukupuolesta hälvenee. Leikeissä oli mahdollista kuvitella olevansa jotakin muuta: esimerkiksi eläin, kaivinkone tai muukalaisia kaukaisilta planeetoilta etsivä avaruusalus. Kuvittelu ja kehon liike mahdollistivat kokemuksen itsestä kehossa. Puberteetin myötä tulleet muutokset sekä vaikeudet Spoonin

perheessä (isä joutuu mielenterveydellisistä syistä laitoshoitoon) synnyttivät syömishäiriön. Spoon alkoi säännöstellä ankarasti syömistään havaittuaan, että elämä on täynnä vaikeita asioita, joihin hän ei voi vaikuttaa. Omaa, muuttuvaa kehoaan hän koki pystyvänsä kontrolloimaan säätelemällä syömistään.

Spoon lopettaa syömisen säännöstelyn muutettuaan pois kotoa 18-vuotiaana ja vapauduttuaan perheensä kontrollista. Hän kärsii dysforiasta, mitä hän kuvaa elämässään aina läsnä olleena ahdistuksena:

There has always been a dysphoria between how I think I look and how I am told I look. (Dysphoria on aina ollut läsnä sen välillä miltä ajattelen näyttäväni ja miltä minun kerrotaan näyttävän.) (Spoon & Coyote, 2014, s. 117.)

Niin kutsuttu ”kehodysforia” määritellään usein kehon ja identiteetti-kokemuksen väliseksi ristiriidaksi. Spoon ei määrittele dysforiaa, vaan viittaa sillä kehollisuuden aiheuttamaan ahdistukseen, joka palaa toistuvasti ja jota hän yrittää ratkaista eri keinoin. Olemista varjostava dysforia ei katoa kotoa muuton ja syömisen säännöstelyn jälkeen, mutta oloa helpottaa se, että Spoon löytää uusia tarinoita, joihin suhteuttaa itseään ja tarinaa sukupuolestaan. Tässä vaiheessa hän identifioituu mieheksi ja löytää kokemustaan tukevan yhteisön. Jatkuvasti palaava kokemus keholisesta epämukavuuden tunteesta saa nyt selityksen tarinasta, jossa ”hän onkin mies, joka on vankina naisen ruumiissa” (Spoon & Coyote, 2014, s. 117). Halu muuttaa kehoa palaa kuitenkin entistä voimakkaampana, ja Spoon harkitsee kehonsa muokkaamista hormonien ja leikkauksien avulla, jotta voisi näyttää toisten silmissä enemmän siltä ”kuin miesten kuului näyttää” (Spoon & Coyote, 2014, s. 117). Hän ei kuitenkaan halua syödä hormoneita, sillä hän on aloittanut uransa muusikkona ja pelkää menettävänsä lauluäänensä kontrollin. Sen sijaan hän hakee vahvistusta avaruusaluskuvitelmasta:

During this time, I imagined myself travelling in a better, more improved spaceship, one that would protect me from those who didn't understand what being transgender meant [...] (Tänä aikana kuvittelin matkustavani paremmassa, parannellussa avaruusaluksessa, joka suojelisi minua niiltä, jotka eivät ymmärrä, mitä transsukupuolisena oleminen tarkoittaa [...]) (Spoon & Coyote, 2014, s. 117–118.)

Spoon kertoo hyväksyneensä päätöksensä olla ottamatta hormoneita kymmenen vuoden kuluessa, korjatessaan satoa menestyksestään laulajana.

Tämän jälkeen Spoon käy läpi erilaisia vaiheita. Hän ahdistuu, kun rasva kertyy hänen kehossaan väärin paikkoihin, lanteille, mikä tulkitaan naisellisenä. Hän nostelee painoja ja käy lenkillä vaikuttaakseen kehonsa muotoon. Selkeä käännekohta tapahtuu sen jälkeen, kun Spoon on osallistunut Hollannissa pidettyyn paneeliin, jossa on keskusteltu sukupuolenkorjausprosesseja hallinnoivista säädöksistä EU-maissa. Monessa maassa – Suomi mukaan lukien – lääketieteellis-juridiseen prosessiin sisältyy ihmisoikeuksia loukkaavia ehtoja, kuten vaatimus sukupuolenkorjausprosessiin lähtevän henkilön hedelmättömyydestä sterilisaatiolla (tai hormonihoidon avulla). Matkan jälkeen Spoon pohtii prosessiin liittyvien säädösten ja erityisesti institutionaalisen sterilisaation epäoikeudenmukaisuutta. Hän ottaa selvää, millaisia lakeja korjausprosesseihin liittyy hänen kotimaassaan Kanadassa. Varsinainen käännekohta tapahtuu tämän pohdinnan jälkeen. Spoon toteaa:

My relationship with my body shifted. I no longer believed in the gender or sex binaries as if they were laws of nature. (Subteeni kehoon muuttui. En enää uskonut sukupuoleen tai sukupuolen kahtiajakoon ikään kuin ne olisivat luonnon lakeja.) (Spoon & Coyote, 2014, s. 120.)

Spoon alkaa katsoa arkielämässään tapaamiensa miesten ja naisten kehoja eri tavalla ja havaitsee niissä loputtomasti variaatioita suhteessa ajatukseen ideaalista kehosta. Muisto lapsuuden leikeissä syntyneestä kuvitelmosta, kehosta avaruusaluksena, palaa taas hänen mieleensä: ”I was not in the wrong body. I was in the wrong world.” (”En ollut väärässä kehossa. Olin väärässä maailmassa.”) (Spoon & Coyote, 2014, s. 120). Ajatus siitä, että hän ei enää elä ongelman ”sisällä” tuottaa suunnattoman helpotuksen.

Spoonin tarina havainnollistaa Jules Rosskamin (2014) huomiota siitä, miten perinteiset narratiivit ja kerronnalliset rakenteet ovat jo määritelmiensä puolesta kontrolloivia. Kertomuksen tutkimuksessa toistuu usein rajoittunut näkemys siitä, että kertomus jäsentää ja tuottaa identiteettejä sekä antaa yksilön tarinalle yhtenäisen merkityksen. Matti Hyvärinen (2014) muistuttaa muistin, kertomuksen ja kerronnallisuuden suhteita pohtiessaan, että muistia ei tule ajatella kronologisesti etenevänä

tai valmiina alusta loppuun kulkevana kertomuksena, sillä se on paljon muutakin kuin suoraviivainen kertomus. Menneisyyden kokemusten muistelussa ja muistin tutkimisessa kertomus ja kerronta voivat toimia merkittävinä apuvälineinä. Kertomus voi Hyvärisen mukaan olla johdonmukaisesti fragmentaarinen ja selkeitä tapahtumakulkuja kyseenalaistava. Tähän lisäksi, että kertomusten tavoitteena ei myöskään ole välttämättä selittää tai selkeyttää identiteettiä itselle ja toisille, vaan ne voivat myös hämmentää ja aiheuttaa katkoksia. Katkokset ja totuttuja narratiiveja rikkovat tarinat voivat olla toisinaan merkityksellisempiä kokemusten ja niitä koskevien epämukavuuksien ja muutosten käsittelyssä.

Kehollisuus tekee meistä kaikista haavoittuvia (esim. Butler, 2004; Fineman, 2008), sillä olemme riippuvaisia suhteistamme toisiin kehoihin sekä fyysiseen ja kulttuuriseen ympäristöömme. Vaikka jaamme kokemuksen haavoittuvuudesta, ovat haavoittuvuuden kokemukset myös erojen määrittämiä. Kuten Pitts-Taylor (2016) tähdentää, niihin vaikuttavat valtasuhteet, erilaiset tavat määrittellä ihmisen morfologiaa sekä yksilöiden erilaiset mahdollisuudet sovittaa toimintaansa normaaliuden käsitysten ja odotusten rakentamaan sosiaaliseen ympäristöön. Spoonin tarinassa kehoon kytkeytyvä haavoittuvuuden kokemus syntyy suhteessa ympäristön odotuksiin ja käsityksiin kaksijakoisesta sukupuolesta ja sukupuolen määrittävästä olemuksesta. Spoonin oivallukset kehon suhteesta yhtäältä sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, vahvistuva kehollinen tietoisuus sekä uuden tarinan löytyminen toimivat vuorovaikutuksessa, joka tekee olemisesta siedettävää.

Yhteisiä piirteitä Ladinin ja Spoonin tarinoissa ovat tietoisuus olemisen mahdollisuuksien rajallisuudesta. Tarinat rakentavat eri tavoin suhdetta kehollisuuteen ja niissä ilmenee tietoisuus kokemuksesta, joka kehkeytyy pitkässä prosessissa useiden kriisien myötä. Molempiin tarinoihin sisältyy kuvauksia hetkistä, joissa saavutetaan korostunut tietoisuus omasta kokemuksesta. Välähdykset, joissa saavutetaan hetkeksi tietoisuus kokemuksesta, ovat merkittäviä erityisesti siksi, että niiden avulla Ladin ja Spoon löytävät uuden suunnan olemiselle. Näiden hetkien reflektointi raottaa tietoisuuden kokemuksellista ulottuvuutta ja mahdollisuuksia ymmärtää jotakin alati muutoksessa olevasta kehollisesta tajunnasta.

Pohdinta

Kokemukset sukupuolen moninaisuudesta haastavat normatiivisia käsitteitä sukupuolesta, mutta samalla ne avaavat merkittävästi ymmärrystä ihmisen kokemuksen ja tietoisuuden monimutkaisuudesta. Kokemus ei rajoitu omassa kehossa tietoisesti havaittuun. Lisäksi kokemuksesta muokkaa tilanteisuus: kokemukset suhteutuvat verkostomaisessa vuorovaikutuksessa mitä moninaisimpiin, kehon näkyvien rajojen ulkopuolella oleviin symbolisiin, sosiaalisiin ja materiaalsiin elementteihin. Edellä analysoidut tarinat osoittavat, miten voimakas kytkös kehon ja minuuden välillä on. Minuus rakentuu kehon kautta, suhteessa ympäristöön ja ympäröivässä todellisuudessa läsnä oleviin sosiaalisiin ajattelumalleihin ja oletuksiin. Jos tämä kytkös kielletään tai torjutaan tavalla tai toisella, se voi rajoittaa minuuden kehittymistä ja yksilön toiminnan mahdollisuuksia.

Käsittelenäni omaelämäkerralliset tekstit havainnollistavat hyvin sitä, miten sukupuolta ei voi redusoida sosiaalseksi, rakennetuksi identiteetiksi tai kehon morfologian määrittämäksi. Sen sijaan sukupuolella on kyse materiaalisesti, erilaisissa vuorovaikutussuhteissa kehkeytyvästä dynaamisesta suhteesta. Taiteilijoiden tavat kertoa ja etsiä ilmaisuja eletyille kokemuksilleen ovat mukana rakentamassa kehollista tajuntaa. Tekstit kuvaavat myös korostuneen tietoisuuden hetkiä, jotka avaavat uusia tulokulmia omaa minuutta koskevaan muutoksen tarpeeseen. Nämä hetket kommunikoiivat tietoisuuden kokemuksellista ulottuvuutta ja avaavat myös yksilöllisiä tapoja prosessoida ja havainnoida elettyjä kokemuksia ja kehollista toimintaa.

Kokemuksen käsitettä tulisi hyödyntää ja pohtia enemmän trans-tutkimuksen kontekstissa, joka asettaa elettyt kokemukset tutkimuksen kohteeksi. Kehollisen kognition teoria tuo mielestäni uusia näkökulmia aineistojen tarkasteluun, joissa kehon ja elettyjen kokemusten tulkinta ja reflektointi korostuvat ja joissa on kyse pitkästä ja syvästä muutosprosessista. Muutokset ovat monisyisiä ja voivat aiheuttaa kriisejä. Niiden analysoimisessa ei tule pyrkiä yksioikoisiin selitysmalleihin tai tyhjentäviin vastauksiin. Väitän, että jos muutokseen liittyviä kokemuksia ja niiden tulkintoja tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota myös siihen, miten ei-tiedostetut tekijät ja kehollinen tajunta osallistuvat kokemusten muokkaamiseen, on mahdollista avata ymmärrystä kokemuksen kompleksisuudesta ja laajentaa kokemuksen käsitettä vastaamaan paremmin ihmisen olemisen, havainnoimisen ja tietoisuuden tapoja.

Lähteet

- AINSWORTH, C. (2015). Sex redefined. *Nature*, 518(7539), 288–291. Haettu 15.10.2017, saatavilla: <http://www.nature.com/news/sex-redefined-1.16943>
<https://doi.org/10.1038/518288a>
- BEE MYN, G., & RANKIN, S. (2011). *Lives of transgender people*. New York: Columbia University Press.
- BENNET, J. (2015). Systems and things: On vital materialism and object-oriented philosophy. Teoksessa R. Grusin (toim.), *The nonhuman turn* (s. 223–239). Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- BUTLER, J. (2004). *Precarious life: The powers of mourning and violence*. London & New York: Verso.
- CARTER, J., GETSY, D. J., & SALAH, T. (2014). Introduction. *Transgender Studies Quarterly*, 1(4), 469–481. <https://doi.org/10.1215/23289252-2815183>
- DENNY, D., & JAMISON, G. (2014). Introduction to media spotlight series. Teoksessa L. Erickson-Schroth (toim.), *Trans bodies, trans selves: A resource for the transgender community* (s. xix–xx). New York: Oxford University Press.
- ELLIOT, P. (2010). *Debates in transgender, queer and feminist theory: Contested sites*. Farnham: Ashgate. <https://doi.org/10.4324/9781315576008>
- FINE, C. (2010). *Delusions of gender: How our minds, society, and neurosexism create difference*. New York & London: W. W. Norton.
- FINEMAN, M. A. (2008). The vulnerable subject: Anchoring equality in the human condition. *Yale Journal of Law and Feminism*, 20(1), 1–23.
- GARBER, M. (1992). *Vested interests: Cross-dressing & cultural anxiety*. New York: HarperPerennial. <https://doi.org/10.4324/9780203479728>
- HALBERSTAM, J. (1998). *Female masculinity*. Durham & London: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822378112>
- HALBERSTAM, J. (2005). *In a queer time and place: Transgender bodies, subcultural lives*. New York and London: New York University Press.
- HEAVEY, E. (2015). Narrative bodies, embodied narratives. Teoksessa A. de Fina, & A. Georgakopolou (toim.), *The handbook of narrative analysis* (s. 429–446). Chichester: Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118458204.ch22>
- HYVÄRINEN, M. (2014). Muisti, kertomus ja kerronnallisuus. Teoksessa J. Hakkarainen, M. Hartimo, & J. Virta (toim.), *Muisti* (s. 31–41). Acta Philosophica Tampereensis 6. Tampere: Tampere University Press.
- KÄHKÖNEN, L., & WICKMAN, J. (2013). Sukupuolen moninaisuus ja queernäkökulmat. *SQS-lehti*, 7(1–2), I–X. Haettu 15.10.2017, saatavilla: <https://journal.fi/sqs/article/view/50793>
- LADIN, J. (2015). Girl in a bottle: An autobiographical excursion into the poetics of transsexuality. Teoksessa J. Westmoreland Bouchard (toim.), *(In)Scribing gender: International female writers and the creative process* (s. 123–148). Nashville: Diversion Press.
- LEHTONEN, J. (2014). Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa. *Sukupuolentutkimus*, 27(4), 67–71.

- MEYEROWITZ, J. (2002). *How sex changed: A history of transsexuality in the United States*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- NAMASTE, V. K. (2000). *Invisible lives: The erasure of transsexual and transgendered people*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- NOBLE, J. B. (2006). *Sons of the movement: FtMs risking incoherence of the post-queer landscape*. Toronto: Women's Press.
- NORDMARKEN, S. (2014). Becoming ever more monstrous: Feeling transgender in-betweenness. *Qualitative Inquiry*, 20(1), 37–50. <https://doi.org/10.1177/1077800413508531>
- PITTS-TAYLOR, V. (2016). *The brain's body: Neuroscience and corporeal politics*. Durham & London: Duke University Press.
- PROSSER, J. (1998). *Second skins: The body narratives of transsexuality*. New York: Columbia University Press.
- RAUN, T. (2015). Video blogging as a vehicle of transformation: Exploring the intersection between trans identity and information technology. *International Journal of Cultural Studies*, 18(3), 365–378. <https://doi.org/10.1177/1367877913513696>
- ROBBINS, P., & AYDEDE, M. (toim.). (2009). *The Cambridge handbook of situated cognition*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cb09780511816826>
- ROSSKAM, J. (2014). Porous cells. *Transgender Studies Quarterly*, 1(4), 586–589. <https://doi.org/10.1215/23289252-2815264>
- SALAMON, G. (2010). *Assuming a body: Transgender and rhetorics of materiality*. New York: Columbia University Press.
- SCOTT, J. (1992). Experience. Teoksessa J. Butler, & J. Scott (toim.), *Feminists theorize the political* (s. 22–40). New York: Routledge.
- SHAPIRO, E. (2010). *Gender circuits: Bodies and identities in a technological age*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203859360>
- SOLOMON, A. (2016). Selvitys sukupuolen moninaisuudesta työelämässä, WeAll-hankeen sidossryhmäblogi. Haettu 14.12.2017, saatavilla: <http://weallfinland.fi/fi/selvitys-sukupuolen-moninaisuudesta-tyoelamassa-kokemuksiasyrijinnasta-tyottomyydesta-mutta-myos-esimiesten-tuesta>
- SPOON, R., & COYOTE, I. E. (2014). *Gender failure*. Vancouver: Arsenal Pulp Press.
- STEIN, A. (2016). Transitioning out loud and online. *Contexts*, 15(2), 41–45. <https://doi.org/10.1177/1536504216648150>
- STOTZER, R. (2009). Violence against transgender people: A review of United States data. *Aggression and Violent Behavior*, 14(3), 170–179. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.01.006>
- STRYKER, S. (2000). Introduction. Teoksessa C. Jorgensen, *Christine Jorgensen: A personal autobiography* (s. v–xiii). San Francisco: Cleiss Press.
- Translaki 563/2002 (2002). Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Haettu 1.10.2017, saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563>

- VALENTINE, D. (2007). *Imagining transgender: An ethnography of a category*. Durham & London: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822390213-002>
- VARELA, F. J., THOMPSON, E., & ROSCH, E. (1991). *The embodied mind: Cognitive science and human experience*. Cambridge: MIT Press.
- VILAIN, E., & SANCHEZ, F. J. (2012). Reproductive endocrinology: Athlete's bodies, sexed bodies – intersexuality in athletes. *Nature Reviews Endocrinology*, 8(4), 198–199. <https://doi.org/10.1038/nrendo.2011.21>

Toinen persoona musiikillisen kuuntelukokemuksen tutkimisessa

Kai Tuuri ja Henna-Riikka Peltola

TIIVIISTI

Musiikkipsykologisessa tutkimuksessa kokemuksen käsitteeseen suhtaudutaan usein ikään kuin se kuului pelkästään yksilön tajunnallisuuden tai merkityksenmuodostuksen piiriin. Tällöin helposti ohitetaan tajunnallisuuden intersubjektiiivinen ja vuorovaikutuksellinen luonne, jossa *itsen* ja *toiseuden* välinen dynaaminen suhde erottamattomasti kietoutuu kokemiseen, merkitysten rakentumiseen sekä omien kokemusten sanallistamiseen ja jakamiseen. Artikkelimme lähestyy kokemuksen käsitettä niin kutsutun *enaktivistisen* position kautta, jossa kokemusta pidetään luonteeltaan dynaamisena, konstruktiivisena ja ympäristöön toiminnallisesti kytkeytyneenä. Käsittelemme kirjoituksessamme toisen persoonan metodologiaa kokemuksen tutkimisessa. Esimerkkinä metodologian soveltamisesta esittelemme ryhmähaastattelun käyttöä sosiaalisen ulottuvuuden esiintuomiseksi musiikillisissa kokemuksissa. Luomalla katsauksen kahteen ryhmähaastattelututkimukseen tarkastelemme, miten toisen persoonan mukanaolo ensinnäkin auttaa henkilöitä tavoittamaan omaa yksilöllistä kuuntelukokemustaan ja kuvailemaan sitä. Toisaalta ryhmäprosessi muodostaa kokemuksen ilmenemisen ja jakamisen muotoja, jotka liittyvät kokemuksen kuvailun elämyksellisyyteen, sekä affektien, mielikuvien, käsitteiden ja tulkintojen jakamiseen osana konstruktiiivista neuvotteluprosessia. Haluamme korostaa kokemisen väistämätöntä kiinnittymistä ihmisiin, joiden kanssa kokemuksia potentiaalisesti ja aktuaalisesti jaetaan. Sosiaalisen ulottuvuuden huomioiminen musiikkipsykologisissa tutkimusasetelmissä on suositeltavaa tutkimuksen kehittämiseksi, jotta musiikin kokemisen intersubjektiiivista muodostumista ja ryhmäsosiaalisia funktioita voidaan ymmärtää paremmin.

Musiikin kuunteleminen aktiivisena toimintana

Kuunteleminen mielletään hyvin usein vastaanottamisen käsitteen kautta. Voidaan sanoa, että olemme länsimaisessa kulttuurissamme vahvasti omaksuneet ajatusmallin, jossa aistimista käsitteellistetään informaation vastaanoton ja prosessoinnin kanavina (esim. Willis & Coggeshall, 2004; ks. myös Cohen, 2013). Tästä mallista käsin kuunteleminen näyttäytyy helposti passiivisena prosessina, jossa musiikki

käsitetään ulkopuolelta tulevana signaalina, äänellisinä muotoina tai informaatiiovirtana, joka ikään kuin valuu korviimme ja herättää meissä kokemuksia, esimerkiksi emotiivisten vaikutusten, mielikuvien ja tulkintojen muodossa. Artikkelissamme haluamme korostaa toisenlaista näkökulmaa. Siinä musiikin kuunteleminen nähdään aktiivisena inhimillisenä toimintana, jonka kautta rakennamme tietoa ja ymmärrystä sosiaalisessa todellisuudessa. Musiikintutkija Tia DeNora (2000) on osuvasti kuvannut arkielämän musiikinkuuntelua ihmisen ja musiikin välisenä vuorovaikutuksena. Tällaisessa käsitteellisessä kehyksessä musiikki näyttäytyykin signaalin sijasta paikkana tai ympäristönä, johon ihminen intentionaalisesti suuntautuu ja jonka materiaalit yllyttävät kuuntelijaa ”astumaan sisään” ja sovittamaan musiikkiin omaa olemistaan, tekemistään ja identiteettiään.

Kuulijalleen tarjoaman toiminnan ja osallistumisen mahdollisuuksien kautta (ks. *affordanssit*, Clarke, 2005; Gibson, 1977) musiikki voidaan myös hahmottaa eräänlaisena resurssina jokapäiväisten tilanteiden merkityksellistämiseen, oman kokemuksen säätelyyn sekä ontologisen turvallisuuden rakentamiseen (DeNora, 2000). Etenkin musiikin kuunteluun liittyviin huippukokemuksiin liitetään usein erityislaatuisen kontaktin tai samuuden tunne musiikin kanssa (Gabrielsson, 2011). Viimeisen vuosikymmenen aikana kognitiivinen musiikintutkimus on havahtunut tarkastelemaan kuuntelemista myös osallistumisena. Kuulija luo musiikin kautta aisteja yhdistäviä mielikuvallisia, emotionaalisia tai narratiivisia suhteita, jotka viittaavat esimerkiksi kehollisuuteen, fyysiseen toimintaympäristöön tai sosiaaliseen ympäristöön (esim. Clarke, 2005; Gabrielsson, 2011; Huovinen & Kaila, 2015; Krueger, 2011; Tuuri & Eerola, 2012). Musiikintutkimuksen piirissä puhutaan tällöin kuitenkin melko yleisesti *ulkomusiikillisista merkityksistä*. Tällainen kuulijan musiikista sisäistämisen kokemuksen määrittely ulkomusiikilliseksi esittää ontologisesti ongelmallisen peruskysymyksen, voidaanko musiikillinen objekti ja kokeva subjekti erottaa toisistaan (ks. esim. DeNora, 1986). Menemättä sen syvemmälle tämän ongelman käsittelemiseen, toteamme, että artikkelimme näkökulma nostaa etusijalle ihmisten ja musiikin välisen vuorovaikutuksellisen suhteen, eli sen, mitä teemme musiikin kanssa (esim. Krueger, 2011) ja miten tämä vuorovaikutus liittyy kuuntelukokemuksen muodostumiseen.

Esittämämme teoreettiset ja metodologiset ajatukset perustuvat suurimmalta osin *enaktivismiksi* kutsuttuun kognitiotieteiden suuntauk-

seen, joka pyrkii kehollisen vuorovaikutuksen näkökulmasta rakentavasti yhdistämään fenomenologian, kognitiotieteiden ja biologian perinteitä ihmismielen tutkimisessa (Gallagher, 2017; Thompson, 2007). Enaktiivisuuden (tai enaktiivisen kognition) juurien voidaan sanoa löytyvän suuntauksen pioneerien pyrkimyksestä tuoda elävän organismin ja ympäristön välisen sensorimotorisen vuorovaikutuksen sekä elävän ja kokevan *subjektikehon* (ks. Merleay-Ponty, 1962) tarkastelu kognitiotieteiden keskiöön (Varela, Thompson, & Rosch, 1991). Suuntauksen mukaan kognitio ei rajoitu ajatteluun, vaan perustuu olennaisesti kehollisiin toiminnan kokemuksiin ja tiedon toiminnallistumiseen eli enaktoitumiseen suhteessa elinympäristöön. Näin esimerkiksi kuuntelukokemus ei pohjimmiltaan ole jotain mikä tapahtuu meissä ärsykkeen vuoksi, vaan jotain mitä aktiivisesti teemme (Noë, 2004). Kuuntelukokemusta voidaan siis enaktiivisesta näkökulmasta käsittää sen kautta, miten osallistumme kuunteluun sovittamalla toiminnallisia (sensorimotorisia) valmiuksiamme aistittuun ääneen. Myös kuuntelukokemuksen reflektointia tarkastelua voidaan ymmärtää kokemusta muodostavina akteina (tai mentaalisisinä eleinä: Petitmengin, 2007). Akteihin liittyy kokemuksen enaktiivista ”uudelleenherättämistä” ja moniaistista, kehollistuneen mielikuvituksen kanssa ”resonoitumista” (Tuuri & Eerola, 2012).

Ihmisten toimintaa, osallistumista ja vuorovaikutusta korostavasta näkökulmasta katsottuna musiikillinen kokeminen on väistämättä kytköksissä ”minän” ja ”toisen” kysymyksiin. Ne kietoutuvat konstruktiiivisesti sekä kokemuksen prosesseihin että omista kokemuksista kommunikointiin. Musiikkia kuunnellessa on mahdollista esimerkiksi sijoittaa omaa subjektiviteettiaan musiikkiin tai kokea musiikissa erilaisen agenttien olemassaoloa ja toimintaa (esim. Clarke, 2005; DeNora, 2000; Godøy, 2010; Tuuri & Eerola, 2012). Kokemuksen jakaminen, vaikkapa sanallisesti, puolestaan perustuu oletukseen jonkun toisen ihmisen samankaltaisesta kyvystä ymmärtää omaa kokemusta (esim. Varela & Shear, 1999). Kokemuksen tarkastelua ja jakamista onkin kenties syytä tarkastella rakentumisen prosessina. Samalla kun kokemus tulee jollakin tavalla ilmaistuksi, se tulee osalliseksi sosiaalisesti jaettua kokemuksen diskurssia (mm. Berger & Luckmann, 1991; DeNora, 1986), ja tätä kautta osaksi kollektiivista tietämistä ja käsitevarantoa (DeNora, 2011). Lisäksi se uudelleen konstituoitui kokijan itsensä havaintoa kokemuksestaan (esim. Petitmengin, 2007). Kokemuksen konstruoituminen tapahtuu näin ollen samaan aikaan sekä yksilöllisenä että yhteisöllisenä prosessina. Sen sijaan

että kokemuksen tutkijoina metsästäisimme ”autenttisia” kokemuksen hetkiä, käsitys kokemuksen olemuksesta tulisi ulottua koko edellä mainittuun dynaamiseen ja vuorovaikutukselliseen prosessiin.

Muovautuvasta ja rakentuvasta luonteestaan huolimatta kokemuksen tarkastelemisen ja siitä kommunikoimisen prosessia voidaan pitää autenttisenä elettyinä kokemuksena (Depraz, Varela, & Vermersch, 2003). Tällaisessa prosessissa esimerkiksi jokin aiemmin koettu musiikin kuuntelun jakso tulee enaktiivisesti uudelleen eletyksi ja kuvailluksi erilaisista tarkastelupositioista käsin. Vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa, kuten musiikin kuvailu ja näistä mielikuvista keskustelu, on myös kiinteä osa yksilöiden kokemuksen rakentumista. Näkökulmamme perustuu siis ajatukseen tajunnallisuuden enaktiivisesta perusluonteesta, joka on kehollisesti maailmaan sitoutunutta (Varela ym., 1991) ja intersubjektivistista (Thompson, 2001, 2007), eikä siis pelkästään perustu yksilön niin sanotusti pään sisäisiin valmiuksiin. Ihmisiä toisiinsa kytkevä dynaaminen suhde toimii tässä usealla viitekehyksen tasolla; se lähtee jaetusta kehollisuudestamme ja neurobiologisesta kyvystämme viritettyä ”toisen persoonan” olemassaoloon (Gallese, 2009), ja jatkuu jaetun tiedonmuodostukseen tapoihin sosiaalisessa todellisuudessa. Yksilön tajunnallisuus on siis intersubjektivistisesti ja kulttuurisesti kehollistunut (Thompson, 2007).

Haluamme tässä artikkelissa ennen muuta herättää ja edistää keskustelua *toisen persoonan tutkimusnäkökulmasta* (esim. Froese, 2013; Olivares ym., 2015; Thompson, 2001) musiikin kuuntelukokemuksen tutkimuksessa. Näkökulma voi tarkoittaa yhtäältä sen huomioimista, miten toinen persoona ja intersubjektivisuus ilmenevät osana kokemusta, ja toisaalta menetelmällisesti sen huomioimista, miten toinen persoona osallistuu kokemuksen tarkasteluun ja siitä viestimiseen vaikkapa aineiston keräämisessä. Pyrimme esittämään molemmat tekijät merkittävänä osana kuuntelukokemuksen rakentumista. Ensin kuitenkin luomme katsauksen kokemuksen käsitteeseen psykologisesti suuntautuneessa musiikintutkimuksessa, johon työmme on kiinnitettävissä.

Kokemuksen käsitteen käyttö musiikkipsykologisessa tutkimuksessa

Musiikkipsykologinen näkökulma kokemukseen korostaa pääasiassa musiikin kuulijan perspektiiviä. Suurin osa empiirisestä tutkimuksesta keskittyy kuulijaan ja tämän musiikista tekemiin havaintoihin, esimerkiksi musiikillisten rakenteiden hahmottamiseen tai musiikin ilmaise-
miin emotionaalisiin merkityksiin (esim. Eerola, 2010; Juslin & Sloboda, 2010). Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että musiikillista kokemusta on lähestytty perinteisesti havaintoihin perustuvana äänisignaalin vastaanottona, jolloin fokuksessa ovat musiikista kuullut havaintoyksiköt, kuten sävelkorkeus, rytmiset rakenteet ja vaikkapa eri instrumenttien äänenvärit (ks. Tan, Pfordresher, & Harré, 2010). Kuuntelukokemuksen oletetaan syntyvän tulkinnallisesti näistä havaituista elementeistä tunnistettujen musiikillisten merkitysten kautta, jotka taas pohjaavat aiempiin kokemuksiin, muistiin ja oppimiseen. Tämä bottom-up/top-down-malli on ollut musiikillisen kognition tutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä, ja määrittää pitkälti sen, mistä lähtökohdista musiikin kokemista kussakin yksittäisessä tutkimuksessa tarkastellaan. Mallia on myös kritisoitu muun muassa liian suuren painoarvon antamisesta ”alhaalta ylös” tapahtuville informaatioprosesseille, jotka itsessään pohjautuvat oletukselle musiikillisten elementtien ensisijaisesta ja perustavasta olemuksesta (Clarke, 2005; Schiavo, 2014).

Musiikkipsykologisen tutkimuksen metodologisissa valinnoissa on havaittavissa tietty luonnontieteellinen tutkimusorientaatio. Kognitiivisen psykologian näkökulman kehittyttyä musiikkipsykologisen tutkimuksen valtavirraksi (Eerola, 2010) tutkijat ovat tavoitelleet tutkimusperinteen mukaisesti mahdollisimman suurta objektiivisuutta aineistonkeruussa ja analyysissä. Käytännössä se tarkoittaa, että tutkittaviin pidetään etäisyyttä ja heidän kokemuksiaan ja reaktioitaan pyritään havainnoimaan tai mittaamaan (Ockelford, 2016; Thaut, 2008). Tässä näkökulmassa kokemus redusoituu usein tutkittavien itsearvioinniksi tiettyjä vakiintuneita psykologisia mittareita käyttäen (esim. Zentner & Eerola, 2010). Kokemukselliset aspektit voidaan jopa haluta kokonaan sulkea tutkimuksen ulkopuolelle niiden subjektiivisen ja näin ollen luonnontieteellisestä näkökulmasta epäluotettavan luonteensa johdosta (Västfjäll, 2010). Tämä on toki ymmärrettävää siinä mielessä, että yksittäisten kuulijoiden kokemusten sijasta musiikin kognition tutkimus

pyrkii selvittämään yleistettävissä olevia, perustavanlaatuisia musiikin-kuuntelun ”kognitiivisia mekanismeja”, jotka ilmenevät laajoissa populaatioissa (Margulis, 2005). Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta (esim. Gabrielsson, 2011; Herbert, 2011; Schiavio & van der Schyff, 2016) musiikin kuunteluun liittyvät subjektiiviset kokemukset ja niiden sanallistaminen eivät siis juurikaan ole päässeet musiikkipsykologisen tutkimuksen keskiöön. Ilmiötä kuvaa hyvin esimerkiksi Manuel Anglada-Tortin (2017) tekemä käsitekartta, johon hän kokosi musiikkipsykologisen tutkimuksen keskeisissä jouluaaleissa julkaistujen 3000 tutkimusartikkelin yleisimpiä asiasanoja vuosilta 2000–2015; termi ”kokemus” esiintyy kartassa ainoastaan käsiteparissa ”emotionaalinen kokemus”.

Kokemusten intersubjektiivisuus on perinteisesti saanut vieläkin vähemmän tutkimuksellista huomiota. Tämä johtuu kenties siitä, että musiikin kuuntelua pidetään nykyään sangen yksityisenä, jopa intiiminä kokemuksena. Käsitys on epäilemättä osittain länsimaalaisen ”Walkman-kulttuurin” ja nykyisten musiikin suoratoistopalveluiden kehityksen ansiota. Ne ovat mahdollistaneet musiikin kuuntelemisen missä ja milloin vain – ja usein juuri yksin kuulokkeiden välityksellä (Hallam, 2008; Sloboda & O’Neill, 2001). Myös kontrolloidut kuuntelukokeet empiirisessä aineistonhankinnassa tekevät kuuntelusta tutkimuskontekstissa lähtökohtaisesti yksityisen kokemuksen. Musiikkiin liittyvän kehollisen vuorovaikutuksen tutkimus on toki tuonut tiettyjä musiikillisen toiminnan sosiaalisia tekijöitä mukaan uusimpiin tutkimusasetelmiin. Esimerkiksi kokeellisessa tutkimuksessa on hyödynnetty toisen persoonan läsnäoloa asetelmissa, joissa tarkastellaan musiikin tahtiin liikkumista tai muusikoiden välistä synkronisoitumista soittotilanteessa (mm. Leman, Lesaffre, & Maes, 2017). Näissä tutkimuksissa korostuu kuitenkin lähinnä musiikkiin liittyvän toiminnan ja käyttäytymisen tarkastelu subjektiivisen kokemuksen eksplikoimisen sijaan. Myös se, kuinka kokijan oma toiminnallinen ja intentionaalinen suuntautuminen vaikuttaa itse musiikkikokemukseen, on jäänyt vielä hyvin vähälle huomiolle.

Vaikka musiikkipsykologisen tutkimuksen keskiössä pitkään olleet musiikin havaitseminen, musiikillisen kognition toiminta ja musiikin ekspressiiviset ulottuvuudet näkyvät edelleen tämän päivän tutkimusasetelmissa, perinteisiä näkemyksiä on alettu haastaa kognitiotieteissä kehittyneillä niin sanotuilla dynaamisten järjestelmien teorioilla. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna kognitio ei näyttäydä mekaanisena, lineaarisen tiedon käsittelyjärjestelmänä, vaan se käsitetään dynaamisena ja

kehollisena systeeminä, joka on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa (Leman, 2017). Ihmismieli ja tajunta eivät rajoitu vain kallon tai edes kehon sisäisiin toimintoihin, vaan laajenevat materiaaliseen ympäristöönsä interaktiivisten takaisinkytkentöjen kautta (mm. Menary, 2010). Erityisesti alussa mainitsemamme enaktivistinen suuntaus voi kehittyessään johtaa musiikkipsykologisessa suuntauksessa täysin uusiin tapoihin tutkia musiikkia kokemuksellisena, kehollisena, intentionaalisenä ja lähtökohtaisesti intersubjektiivisena ilmiönä (Reybrouck, 2017; Schiavio & De Jaegher, 2017).

Kokemuksen tutkiminen toisessa persoonassa

Kokemuksen tutkimisen lähtökohtana on perusteltua pitää kokemuksen tarkastelua sellaisena kuin se eletyssä tilanteessa henkilölle *ensimmäisessä persoonassa* ilmenee. Näin on esimerkiksi musiikinkuuntelun prosessissa ja prosessin mentaalisisessä reflektoinnissa. Mutta, kuten edellä olemme kuvanneet, musiikkikokemus ei ole yksilöihin rajoittuva ilmiö, ja tutkimuksellisesta näkökulmasta tarve jakaa kokemusta tavalla tai toisella muiden saavutettavaksi on väistämätöntä. Jos kokemuksen olemusta ja kokemuksen kuvailemista hahmotetaan dynaamisesti rakentuvana ja vuorovaikutuksellisena, on kuitenkin metodologisesti osuvaa tutkia sitä juuri ihmisten välisen vuorovaikutuksen kautta ilman oletusta, että yksilön kokemuksesta kerätty tieto välttämättä tässä värityy tai menee pilalle. Toisen persoonan tutkimusmenetelmät viittaavat usein juuri haastatteluteknikoihin (esim. Petitmengin, 2006), joissa tutkija pyrkii toimimaan intensiivisessä vuorovaikutuksessa tutkimuskohteena olevan henkilön kanssa, ikään kuin olemaan ”empaattisena resonaattorina” (Varela & Shear, 1999, s. 10) tutkijalle itselleen tuttujen kokemusten ja informantin kokemusten välillä. Toisin sanoen kysymys on samassa tilanteessa läsnä olevien ihmisten välisestä tiedon vaihdannasta, joka koskee tiettyä ensimmäisessä persoonassa muodostettua kokemusta (Depraz ym., 2003). Tässä vaihdannassa tutkijan rooli on toimia välittäjänä ja auttajana suhteessa toisen kokemukseen. Yleisemmin toisen persoonan menetelmiä voidaan kuitenkin luonnehtia myös sellaisiksi, joissa tutkija jollakin tavalla positioi itsensä *minä-sinä*-suhteessa tutkitavan henkilön 1. persoonan kokemukseen sen sijaan, että etäännyttäisi tutkimuskohteen 3. persoonan *hän*-positioon.

Fransisco Varela ja Jonathan Shear (1999) ovat analysoineet erilaisille ensimmäisen persoonan tutkimusmetodeille yhteiset vaiheet seuraavasti: (1) kokemukseen ja sen prosesseihin suuntautuva asenne, (2) fenomenaalinen täydentäminen, jossa kokemus saa sisällöllisen muotonsa, sekä (3) kokemuksen kommunikoiminen ja intersubjektiiviselle validoinnille altistaminen eksplisiittisesti ilmaisemalla. Metodologisesti toinen persoona liittyy keskeisimmin juuri viimeiseen vaiheeseen, mutta myös kaksi ensimmäistä vaihetta ovat tarkasteltavissa tästä näkökulmasta. Esimerkiksi haastattelija voi auttaa haastateltavaa ”laittamaan sulkeisiin” ennakoasenteensa ja kokemusta koskevat representaationsa, suuntautumaan ja avautumaan jonkin tietyn kokemuksen tarkasteluun, ja tarjota välineitä sen sanallistamiseen (Petitmengin & Bitbol, 2009). Toisessa persoonassa kokemuksen tarkastelua tehdään kirjaimellisesti yhdessä haastattelijan ja haastateltavan kanssa. Haastattelija toimii tässä välittäjänä suhteessa tutkittavan henkilön kokemukseen avoimesti ja rehellisesti ”jaetulla maaperällä” ikään kuin ”valmentajan” tai ”kättilön” roolissa (Varela & Shear, 1999, s. 10). Toisaalta haastattelija samalla pyrkii säilyttämään asemansa tutkijana ja tilanteen ohjaajana ylläpitäen kriittistä etäisyyttä, mutta kuitenkin niin, että tutkija hyväksyy haastateltavan kertoman luotettavaksi lähteeksi (vrt. Dennett, 1991). Tutkijan kriittisyys on tässä nähtävä siinä mielessä, (1) miten keskittynyttä tarkastelu on suhteessa tiettyyn täsmälliseen kokemukseen ja kokemuksen hetkeen, (2) miten lähelle kokemusta ja sen yksityiskohtia on toisena persoonana mahdollista päästä, ja (3) miten tutkija välittää kuvausten värittämisen omilla asenteillaan tai käsityksillään. Erityinen keino varsinkin viimeiseen kohtaan on sisältötyhjien (*content-empty*) kysymysten tekniikka, joka viittaa tutkijan tapaan esittää kysymyksiä kokemuksen täsmällisistä hetkistä ja eri dimensioista ilman, että samalla tarjottaisiin haastateltavalle mahdollista sisältöä (Petitmengin, 2006). Tämä tapahtuu esimerkiksi viittaamalla ilmauksiin, joita haastateltavat ovat jo esittäneet.

Yksi tunnetuimmista toisen persoonan menetelmistä on niin kutsuttu *elisitointihaastattelu* (*elicitation/explicitation interview*) (Petitmengin, 2006). Sen ideana on edellä mainitun mallin mukaisesti ohjata haastateltavaa sekä tekemään havaintoja kokemuksestaan että auttaa kuvailemaan sitä yksityiskohtaisesti ja välittömällä tavalla pidättäytyen muun muassa kokemusten selittämisestä tai tulkitsemisesta. Tutkijan ohjauksessa esimerkiksi musiikillinen kuuntelukokemus palautetaan systemaattisesti yhä uudestaan läsnä olevaksi ja läpieletyksi. Juuri tämä haastattelu-

tilanteessa kokemuksen toistuvaan enakoitumiseen pyrkivä iteratiivinen rakenne mahdollistaa kokemuksen tarkastelun tuoreeltaan, tilanteesta läsnä olevana. Perinteisissä subjektiivisissa kokemuksen raportoinneissa tutkijalle voi jäädä epäselväksi, raportoiko henkilö kokemustaan tuoreiden havaintojen vai ennalta muodostettujen käsitysten tai epämääräisten muistijälkien varassa. Haastattelijan tarjoaman metodisen struktuurin takia kokemuksen prosesseja ja rakenteellisia аспекteja päästään tarkastelemaan yksityiskohtaisesti ilman, että haastateltavalta vaaditaan erityisiä taitoja oman kokemuksen havainnointiin ja tiedostamiseen (esimerkiksi fenomenologinen reduktio: ks. Gallagher & Zahavi, 2012).

Viimeaikaisessa toisen persoonan metodologiaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa korostetaan etenkin menetelmien tarjoamia mahdollisuuksia tutkia kokemuksia systemaattisella tutkimusasetteella, johon usein liittyy sekä sanallisen että ei-sanallisen informaation keräämistä (Olivares ym. 2015; Petitmengin & Lachaux, 2013). Tässä mielessä menetelmät kytkeytyvät myös metodologiseen sillanrakennustyöhön kokemuksen tutkimisen ja luonnontieteisten strategioiden ja menetelmien välillä. Systemaattisella haastattelutekniikalla kerätty fenomenologinen aineisto onkin monilla tavoin vertailukelpoista eri haastateltavien välillä muun muassa silloin, kun se liittyy kokemuksen ajassa tapahtuviin ja muuttuviin rakenteisiin. Huovinen ja Tuuri (tulossa) käyttivät elisitointihaastattelua viidenkymmenen ihmisen mielensisäisen musiikinkuuntelun, eli mielessä kuvitellun musiikin kokemusten tutkimisessa. Vaikka mielessä soitetut kappaleet ja niiden kokemukset luonnollisesti vaihtelivat haastateltavien välillä, tutkimuksessa havaittiin yleisempiä trendejä muun muassa niiden käytänteiden suhteen, joilla ihmiset rakenteellisesti muuntelivat musiikkia. Mielenkiintoisella tavalla nämä käytänteet osoittautuivat suurelta osin samanlaisiksi kuin ne muuntelun keinot, joita Marko Aho (2008) on aiemmin ehdottanut hänen omakohtaisiin musiikin kuvittelun kokemuksiinsa kohdistuneen analyysin perusteella. Elisitointihaastattelun yksi etu vaikuttaakin olevan siinä, miten se tarjoaa järjestelmällisen keinon tuoda esiin kokemuksen prosessien mikrodynaamisia rakenteita ja havaita niissä säännönmukaisuuksia, vaikka kokemuksen sisällöt olisivatkin erilaisia (Petitmengin & Lachaux, 2013).

Toisen persoonan menetelmät eivät rajoitu pelkästään haastattelutekniikoihin, vaan myös kokeellinen tutkimus voi omaksua toisen persoonan metodologiaa piirteitä. Kehollisen musiikkikognition tutkimuksen pioneereihin lukeutuva Marc Leman (2008, s. 82) on ehdottanut tapaa pyrkiä

toisen persoonan kuvauksiin kokemuksesta, jotka eivät ole luonteeltaan tulkinnallisia vaan spontaaneja artikuloiteja yhdeltä subjektilta toiselle (*experience as articulated*). Lemanin ehdotuksessa painoarvoa annetaan erityisesti *kehollisille artikuloinneille* (*corporeal articulations*). Niiden voidaan katsoa toiminnallisesti sitovan itseensä sellaista kehollista tietoa henkilön intentionaalisuudesta ja tajunnallisuudesta, joka on ymmärrettävissä toisen ja kolmannen persoonan viitekehyksissä. Näkökulmaa on sovellettu muun muassa musiikillisten eleiden tutkimisessa (esim. Thompson, 2012) ja vokaalisten eleiden hyödyntämisessä äänisuunnittelussa (Tuuri, 2011). Lopuksi voidaan todeta, että kokeelliseen tutkimukseen kytketyn toisen persoonan metodologian päämäärät ovat jossain määrin yhdenmukaisia Daniel Dennettin (1991) lanseeraaman heterofenomenologisen menetelmän kanssa, jonka tarkoitus on kuvata subjektiivisia kokemuksia luonnontieteellistä asennetta käyttämällä. Ylipäättäinkin heterofenomenologiaa on syytä pitää sellaisena toisen persoonan menetelmänä, jossa ei täysin luovuta kolmannen persoonan tutkijapositiosta, vaan ihmisen käyttäytymistä tarkastellaan mahdollisimman objektiivisesti mutta silti tutkijan tulkitsemana tajunnallisuuden ja eletyn kokemuksen ulkoisena ilmentymänä (Torvinen, 2008; Varela & Shear, 1999). Voitaneen kuitenkin olettaa, että objektiiviseen mittausdataan tukeutuminen tajunnallisuuden tai kokemuksen tutkimisessa kaipaava jossain muodossa rinnalleen tutkittavan ilmiön fenomenologista tarkastelua, esimerkiksi koeasetelman suunnittelussa (ks. Gallagher, 2003).

Kokemusten rakentuminen ryhmäprosesseissa

Luomme lopuksi katsauksen kahteen tutkimukseen (Peltola, 2017; Tuuri & Peltola, 2014), joissa olemme soveltaneet ryhmähaastattelua musiikillisten kuuntelukokemusten tutkimiseen. Tutkimukset erosivat toisistaan tavoitteidensa puolesta, mutta yhteisenä tarkoituksena niissä oli tutkia, miten kokemus tulee esiin, ei pelkästään yksilöllisenä vaan myös yksilöiden välisenä ilmiönä. Ryhmähaastattelu toisen persoonan metodina mahdollistaa sosiaalisen tilanteen luomisen, jossa tutkija ohjaa vuorovaikutusta kerätäkseen tietoa kuuntelukokemuksesta. Ryhmän jäsenet toimivat tällaisessa tilanteessa sekä kokijoina ja kokemuksensa ilmaisijoina (1. persoonassa) että toimivat keskusteluissa myös toinen toisilleen ”vertaiskokijoina” (2. persoonassa). Tutkijan rooli ryhmähaastattelussa

kuitenkin poikkeaa ryhmän jäseniin verrattuina. Haastattelua ohjaava tutkija ei voi toimia samalla tavalla avoimesti omaa henkilökohtaista kuuntelukokemustaan käsittelevänä vertaisena, vaan hänen on keskityttävä olemaan ”resonaattorina” ja systemaattisesti laskostaa auki ryhmävuorovaikutuksen kautta esiintyviä ja tarkentuvia kokemisen muotoja ja sisältöjä syöttämättä niitä itse tutkittaville (Petitmengin, 2006). Tämä menettely oli ryhmähaastatteluissamme perusteltua kahdesta syystä. Ensinnäkin tarkoitus oli keskittyä ryhmän jäsenten kokemuksiin, eikä tutkija voinut ryhmän koollekutsujana ja tilanteen suunnittelijana toimia autenttisesti ryhmän jäsenenä. Toiseksi näin minimoitiin tutkijan oman tiedonintressin ja asennoitumisen vaikutusta tuloksiin.

Tutkimuksissa käytettiin yliopisto-opiskelijoista koottuja pienryhmiä¹, jotka osallistuivat musiikin kuuntelua sisältäneisiin ryhmähaastattelutilanteisiin. Haastatteluissa kuunneltiin valikoituja musiikkinäytteitä kahdesti, ja molempien kuuntelukertojen jälkeen omaa kokemusta pyrittiin enaktoimaan ja jakamaan muiden kanssa. Ensimmäisessä tutkimuksessa näytteet olivat tutkijoiden valitsemia (Tuuri & Peltola, 2014), jälkimmäisessä kukin haastateltava toi mukanaan itselleen merkityksellisen, tiettyä tunnekaraktääriä (suru) ilmaisevan musiikkiesimerkin (Peltola, 2017). Näitä erilaisia ”kuuntelukonditioita” lukuun ottamatta molemmat haastattelututkimukset toteutettiin metodologisesti yhdenmukaisilla strategioilla. Tutkija pysytteli haastattelutilanteessa moderaattorin roolissa antaen haastateltavien keskustella keskenään pääosin itseohjautuvasti. Samalla hän piti huolta, että ryhmävuorovaikutuksen kautta tarkentuneet kokemukset tulivat systemaattisesti ja mahdollisimman yksityiskohtaisesti käsiteltyä. Tutkijan rooli on jossain määrin samanlainen kuin edellä kuvatussa elisitointihaastattelussa sillä erotuksella, että tutkija tarkoituksella luovuttaa haastattelun kontrollia spontaanille ryhmävuorovaikutukselle. Yhträältä ryhmävuorovaikutus osallistuu kokemuksen herättämiseen ja esiintuomiseen (elisitointi) ja toisaalta se tarjoaa mahdollisuuden havainnoida kokemuksen sosiaalista rakentumista.

1. Ensimmäisessä tutkimuksessa (Tuuri & Peltola, 2014) käytettiin kahta 3–4 hengen ryhmää, ja toisessa tutkimuksessa (Peltola, 2017) kolmea 3–5 hengen ryhmää. Kaikki osallistujat olivat ikähaarukassa 22–42 vuotta. Ryhmissä oli sekä miehiä että naisia, lukuun ottamatta jälkimmäisen tutkimuksen yhtä ryhmää, joka koostui pelkästään naisista.

Molemmissa konditioissa ryhmäläisten kokemukset vertautuivat toisiinsa spontaanilla tavalla, joko välittömänä tukena tai erimielisyytenä kokemusta kuvaavalle ilmaisulle, tai pidempinä neuvottelun prosesseina, joissa testattiin samanlaisuutta oman kokemuksen ja toisten esittämien kokemusten kuvailujen välillä. Vaikka haastateltavia oli kehoitettu puhumaan omasta kuuntelukokemuksestaan, ryhmäkeskustelussa ilmeni myös taipumus rakentaa jonkinlaista ”yhteisymmärrystä” tai konsensusta musiikin kokemuksen (esim. mielikuvien, tunteiden ja merkitysten) suhteen. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut yhdenmukaistamista vaan pikemminkin halua vertauttaa ja yhdessä sanallistaa itse kunkin omia kokemuksia. Tätä voisi kutsua myös käsitteiden ja mielikuvapositioiden vaihtamiseksi ryhmän jäsenten välillä, jossa toisten esittämien sanojen ja mielikuvien yhteensopivuutta sovittiin omaan kokemukseen. Toisten tarjoamat sanat ja mielikuvat antoivat mahdollisuuden mentaalisesti enaktoida kuuntelukokemusta uudelleen, ja viittauksia toisten esittämiin kuvauksiin esiintyikin monesti musiikkinäytteen uudelleen kuuntelemisen jälkeen. Joissakin tapauksissa oma aiempi kokemus tuli toisella kuuntelukerralla suorastaan poispyyhkäistyksi, kun vertaiskokeijoiden tarjoamat mielikuvat ohjasivat kokemuksen enaktiivista rakentamista tiettyyn suuntaan. Jos puolestaan toisten tarjoama positio ei sopinut omaan kokemukseen, ristiriita tuotiin keskustelussa esille.

Neuvotteluprosessin kohteena ilmeni näkyvimmin kokemusta kuvaavat sanavalinnat ja käsitteet, mikä jossakin määrin osoitti sitä, että keskustelu irtautui henkilöiden eletystä kokemuksesta abstraktimmalle tasolle – esimerkiksi kokemuksen aiheuttaneiden syiden nimeämiseen. Toisaalta neuvotteluprosessit olivat välillä hyvinkin elämyksellisiä. Kaiken kaikkiaan oli havaittavissa, että ryhmät sanallistivat kokemustaan vaihdellen kokemuksesta etäännyneemmän *arkiasenteen* ja eläytyvän *evokatiivisen asenteen* välillä (Tuuri & Peltola, 2014). Evokatiivisuudeksi voimme kutsua asennetta, jossa henkilö haluaa ylläpitää kontaktia läpieletyn kokemuksen tunnetason ”merkitysmaastoon” samalla kun hän tarkastelee kokemustaan ja kertoo siitä. Käytännössä evokatiiviset kuvaukset kokemuksesta olivat luonteeltaan konkreettisia, usein aisti-piirirajat ylittäviä episodimaisia koetun musiikin rakenteisiin liittyviä mielikuvallisten tapahtumien kuvailuja. Niissä käytettiin usein kinesteetikkaan ja kehollisuuteen viittaavia ilmaisuja:

Siit tuli vähän semmonen niinku putoamisen tunne siinä... et on tavallaan, vähän niinku meni sinne alas [käsillä tehty ele] ja sitten tuntu taas, että nousee [käsillä tehty ele] ja sit, ku se menee taas ylös, sitä ootti, että pääsee taas putoamaan. (Tuuri & Peltola, 2014, s. 5.)

Joissain tapauksissa evokatiivinen kokemuksen samanaikainen käsittely hetkellisesti tuntui yhdistävän ryhmän jäseniä kuin yhteiseen tunnetason merkitysmäästoon. Tällöin neuvottelussa tapahtui henkilöiden välistä kehollista imitointia ja synkronoitumista samanlaisten elämyksellisten laatu- ja kuvailun yhteydessä (Tuuri & Peltola, 2014). Kiinnostavaa kyllä tätä esiintyi lähinnä vain siinä konditiossa ja niissä tapauksissa, joissa kuultu musiikki oli tutkijan valitsemaa. Neuvottelut, jotka koskivat jonkun ryhmäläisen valitsemaa musiikkia, olivat muutenkin merkittävästi vähemmän elämyksellisiä, mikä voidaan tulkita johtuneen yhtäältä sosiaalisen tilanteen dynamiikasta (sen tiedostaminen, että kuultu musiikki oli jollekin ryhmäläiselle henkilökohtaisesti merkityksellistä), mutta toisaalta myös ennalta määritellystä musiikin tunnekaraktääristä (suru). Tämä epäilemättä asetti tiettyjä rajaheitoja kokemuksille ja niistä neuvottelemiselle. Oman kokemuksen sovittaminen surullisen ilmaisun kontekstiin ohjaili vuorovaikutusta ja näytti selvästi vievän kokemuksen sanallistamisen pois kuvailevasta läpielämisestä kohti selittävää, jaettuihin kulttuurisiin merkityksiin painottuvaa diskurssia, jossa surulle ja surullisen musiikin ilmaisutavoille etsittiin yhdessä ymmärrettäviä ilmaisumuotoja.

Itselle merkityksellisen, toisin sanoen itse valitun, musiikin kuuntelussa ilmeni myös tiettyä kokemuksen sementoitumista, jossa tuttuun musiikkiin liittyvästä kokemuksesta haettiin samankaltaisuutta aiempien kuuntelukertojen kanssa. Tällaisia olivat esimerkiksi musiikkiin liittyvät fyysiset tuntemukset, kuten esimerkiksi kylmät väreet tai kyynelleet, affektit tai vakiintuneet visuaaliset mielikuvat, joiden takia musiikkia ylipäänsä kuunneltiin. Näissä tapauksissa henkilön kokemukssuhteesta musiikkikappaleeseen tuntui jo olevan olemassa valmis ”malli”, josta kyseinen henkilö pikemminkin haluaa pitää kiinni kuin vertauttaa sitä muiden kokemuksiin. Joidenkin haastateltavien kohdalla haastattelun tilanne vaikeutti ”kokemukseen pääsemistä”, mutta kaikkia toisen persoonan läsnäolo ei tässä suhteessa haitannut; he selittivät sulkeneensa muut läsnäolijat huomionsa ulkopuolelle ja ”uppoutuneensa omaan tuttuun kokemukseen” (Peltola, 2017). Sosiaalisen kontekstin tarjoamaan mahdollisuuteen tarkastella omaa kokemusta haastattelutilanteessa

uusista positioista käsin ei haluttu tarttua, vaan haastateltavat pitäytyivät miellyttäväksi osoittautuneissa kokemisen tavoissaan. Näissä keskustelussa ilmeni, kuinka musiikillisen kokemuksen merkityksellistäminen voi vakiinnuttaa tapoja rakentaa musiikin avulla itselle mielekkäitä tiloja, joilla voidaan tarvittaessa myös luoda rajoja itsen ja ympäröivän sosiaalisen todellisuuden välille (ks. Krueger, 2016).

Pohdinta

Psykologisesti orientoituneen musiikintutkimuksen kentällä kognition kehollinen, dynaaminen ja vuorovaikutuksellinen luonne on jo varsin laajasti tunnustettu (mm. Leman, 2017). Samaan aikaan vaikuttaa kuitenkin siltä, että näkemystä ei vielä täysin huomioida tutkimuksen tekemisen tavoissa. Enaktivistisen näkökulman mukaisesti peräänkuulutamme sekä kokemuksen käsitteen eksplisiittisempää jalkauttamista musiikillisen kognition tutkimukseen että tulevaisuuden metodologista sillanrakennustyötä kokemuksen tutkimisen ja luonnontieteisten strategioiden ja menetelmien välillä. Kaipaamme lisää työkaluja etenkin musiikin kokemisen prosessien ja musiikin merkitysten ymmärtämiseen – ei pelkästään yksilön tasolla kehollistuneina, vaan lähtökohtaisesti myös ihmisten väliseen olemiseen ja kulttuuriin kytkeytyvinä.

Epistemologisessa mielessä kokemuksen käsitettä olisi jatkossa hyvä edelleen täsmentää. Sen määrittelyä musiikkipsykologisessa tutkimuksessa tulisi näkemyksemme mukaan tehdä etenkin (1) kokemuksen enaktiivisuuden, (2) kokemuksen muuntuvuuden ja konstruktivisen luonteen, sekä (3) kokemuksen evokatiivisuuden näkökulmat huomioiden. Tarkoitamme näistä ensimmäisellä sitä, kuinka kokemus konkretisoi musiikin kuulumista elämäämme ja siihen liittyviin kehollisen ja sosiaalisen maailmassaolon valmiuksiin. Toinen kohta puolestaan korostaa sitä, kuinka kokemus hahmottuu vuorovaikutuksellisesti enaktiivisina, dynaamisina prosesseina – tapahtuipa vuorovaikutus sitten konkreettisesti ihmisten välisessä sosiaalisessa olemisessä tai vain kuulijan ja musiikin välillä (esim. DeNora, 2011). Kolmanneksi, kokemuksesta saatavaa tietoa tulisi arvioida sen perusteella, missä suhteessa se on läpielettyyn kokemukseen. Toisin sanoen tutkimuksissa tulisi selvästi erotella, milloin informantti tarkastelee kokemustaan elämyksellisesti, sen dynaamista läpielävyyttä konkreettisesti kuvailevalla asenteella, ja milloin taas koke-

musta tuodaan esiin etäisemmin, tulkitsevalla ja selittäväällä asenteella (ks. Huovinen & Tuuri, tulossa; Tuuri & Peltola, 2014).

Artikkelissa esittelemämme toisen persoonan menetelmien kehitystyö ei pyri korvaamaan olemassa olevia menetelmiä, vaan pikemminkin tarjoamaan uusia vaihtoehtoja jatkumolle ensimmäisen ja kolmannen persoonan tutkijapositioiden välillä. Keskeisin motivaatio toisen persoonan menetelmien käyttöön liittyy odotuksiin sen tarjoamasta avusta ensimmäisen persoonan kokemuksen tarkasteluun. Toisen persoonan mukaan ottaminen tuottaakin potentiaalisesti kokemuksen tutkimukseen monenlaisia hyötyjä aineiston keräämisessä. Hyödyt liittyvät siihen, miten vuorovaikutus fasiltoi tutkittavan kokemuksen enaktiivisen rakentumisen tarkastelua. Toisen konkreettinen läsnäolo tuo intersubjektiviisen motivaation oman kokemuksen tarkasteluun ja ilmaisemiseen, jolloin kokemus myös tilanteessa kohdistuu sosiaalisesti eri tavalla – esimerkiksi ryhmähaastattelun tarjoama jaettu kuuntelutilanne motivoi keskustelemaan ja vertailemaan kokemuksia. Vuorovaikutus vertaiskokijoiden kanssa ja tästä prosessista saatavat mahdollisuudet voivat toimia konkreettisenä apuna kokemuksen tarkastelussa ja sanallistamisessa. Yhteiseen ymmärrykseen pyrkiminen esimerkiksi erilaisten sanallistamisen mahdollisuuksien testaamisen kautta luo uusia, vaihtoehtoisia kokemuspositioita. Samalla kokemusten kommunikoimisen, vertautumisen sekä jaetun ymmärryksen varmistelun prosessit toimivat kokemuksen intersubjektiviisena validointina. Nämä prosessit itsessään tuovat myös olennaisesti näkyville kokemusten enaktiivista sosiaalista dynamiikkaa ja konstruktivistista luonnetta.

Tutkittaessa musiikkia, tai mitä tahansa inhimillisen toiminnan muotoja, ilmiön intersubjektiviisen luonteen tunnistaminen ja huomioiminen on ensisijaisen tärkeää kokemuksen kokonaisvaltaiseksi ymmärtämiseksi. Dualistinen subjekti-objekti-asetelma kokijan ja kokemuksen tai kokijan ja tämän ympäristön suhteessa rajaa pois kokemuksen kannalta oleellisia aspekteja liittyen esimerkiksi ei-sanallisten, kehollisten ja empaattisten kommunikaation ja ymmärtämisen tapoihin (ks. Fuchs, 2013). Ryhmähaastatteluasetaelma näyttää potentiaalisesti käyttökelpoiselta menetelmältä juuri kuuntelukokemusten intersubjektiviisuuden tutkimiseen. Vaikka systemaattista tutkimusta painottavan psykologisen tradition näkökulmasta tarkasteltuna ryhmän tuottama dynaaminen emergenssi saattaa näyttäytyä kaaoksellisenä elementtinä, joka ”pilaa” kerättävää dataa, voivat ryhmätilanteen näkyväksi tekemät musiikin sosiaalisen

jakamisen tavat toimia pikemminkin datan validoijina. ”Kaaoksellisuus” on kenties juuri sitä, mitä kokemuksen tutkimus tulevaisuudessa tarvitsee. Erityisesti musiikkikokemuksia tarkastellessa on tarpeen muistaa, että musiikki kiinnittyy monenlaisiin toimintoihin ja maailmoissaolon tapoihin (Krueger, 2016), jotka ovat aina jossain suhteessa ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen. Artikulointien tekeminen itsen ja muiden välillä (DeNora, 2003) on olennainen osa musiikkikokemusta.

Toisen persoonan metodologiassa näyttäisi olevan sisäänrakennettuna liittymäpinta tajunnallisuuden yhteisöllisyyteen, joka vuorovaikutuksen kautta tuo esille niin kokemusten minä-sinä-suhteita kuin kokemuksen yhteisöllisesti jaettua rakentumista. Olisikin tärkeää pitää huolta siitä, että tämä liittymäpinta kokemuksen yhteisölliseen ulottuvuuteen tulee hyödynnetyksi menetelmien kehitystyössä ja soveltamisessa. Etenkin ryhmähaastattelu tuntuisi soveltuvan sellaiseksi toisen persoonan menetelmäksi, jonka painopiste on juuri kokemuksen sosiaalisen ulottuvuuden näkyväksi tekemisessä.

Lähteet

- AHO, M. (2008). Mielimusiikin sisäinen kuunteleminen ja fenomenologinen aikatietoisuus. *Musiikki*, 38(1), 119–134.
- ANGLADA-TORT, M. (2017). Visualizing term co-occurrence in 3,000 papers of #musicpsychology, using #vosviewer #musicsscience [Twitter-päivitys]. Haettu 20.9.2017, saatavilla: <https://twitter.com/AngladaTort/status/920608203712466945>.
- BERGER, P. L., & LUCKMANN, T. (1991). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Lontoo: Penguin Books.
- CLARKE, E. (2005). *Ways of listening: An ecological approach to the perception of musical meaning*. New York: Oxford University Press.
- COHEN, A. J. (2013). Congruence-association model of music and multimedia: Origin and evolution. Teoksessa S.-L. Tan, A. J. Cohen, S.D. Lipscomb, & R. A. Kendall (toim.), *The psychology of music in multimedia* (s. 17–47). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199608157.003.0002>
- DENORA, T. (1986). How is extra-musical meaning possible? Music as a place and space for “work”. *Sociological Theory*, 4(1), 84–94. <https://doi.org/10.2307/202107>
- DENORA, T. (2000). *Music in everyday life*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511489433>

- DENORA, T. (2003). Music sociology: Getting the music into the action. *British Journal of Music Education*, 20(2), 165–177. <https://doi.org/10.1017/S0265051703005369>
- DENORA, T. (2011). Practical consciousness and social relation in MusEcological perspective. Teoksessa D. Clarke, & E. Clarke (toim.), *Music and consciousness: Philosophical, psychological, and cultural perspectives* (s. 309–325). Oxford: University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199553792.003.0083>
- DENNETT, D. C. (1991). *Consciousness explained*. Lontoo: The Penguin Press.
- DEPRAZ, N., VARELA, F. J., & VERMERSCH, P. (2003). *On becoming aware: A pragmatics of experiencing* (Vol. 43). Amsterdam: John Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/aicr.43>
- EEROLA, T. (2010). Musiikkipsykologian historia. Teoksessa J. Louhivuori, & S. Saarikallio (toim.), *Musiikkipsykologia* (s. 13–30). Jyväskylä: Atena.
- FROESE, T. (2013). Interactively guided introspection is getting science closer to an effective consciousness meter. *Consciousness and Cognition*, 22(2), 672–676. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2013.04.004>
- FUCHS, T. (2013). The phenomenology and development of social perspectives. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 12(4), 655–638. <https://doi.org/10.1007/s11097-012-9267-x>
- GABRIELSSON, A. (2011). *Strong experiences with music: Music is much more than just music*. (R. Bradbury, käänt.). Oxford: University Press.
- GALLAGHER S. (2003). Phenomenology and experimental design: Toward a phenomenologically enlightened experimental science. *Journal of Consciousness Studies*, 10(9–10), 85–99.
- GALLAGHER, S. (2017). *Enactivist interventions: Rethinking the mind*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198794325.001.0001>
- GALLAGHER, S. & ZAHAVI, D. (2012). *The phenomenological mind* (2. painos). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203126752>
- GALLESE, V. (2009). Mirror neurons, embodied simulation, and the neural basis of social identification. *Psychoanalytic Dialogues*, 19(5), 519–536. <https://doi.org/10.1080/10481880903231910>
- GIBSON, J. J. (1977). The theory of affordances. Teoksessa R. Shaw, & J. Bransford (toim.), *Perceiving, acting, and knowing: Toward an ecological psychology* (s. 67–82). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- GODØY, R. I. (2010). Gestural affordances of musical sound. Teoksessa R. I. Godøy, & M. Leman (toim.), *Musical gestures: Sound, movement, and meaning*. (s. 103–125). New York: Routledge.
- HALLAM, S. (2008). Where now? Teoksessa S. Hallam, I. Cross, & M. Thaut (toim.), *Oxford handbook of music psychology* (1. painos) (s. 561–568). New York: Oxford University Press.
- HERBERT, R. (2011). *Everyday music listening: Absorption, dissociation and transcending*. Aldershot: Ashgate. <https://doi.org/10.4324/9781315581354>
- HUOVINEN, E., & KAILA, A. K. (2015). The semantics of musical topoi. *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*, 33(2), 217–243.

- HUOVINEN, E., & TUURI, K. (tulossa). Pleasant musical imagery: Eliciting cherished music in the second person. *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*.
- JUSLIN, P. N., & SLOBODA, J. A. (2010). Introduction: Aims, organization, and terminology. Teoksessa P. N. Juslin, & J. A. Sloboda (toim.), *Handbook of music and emotion. Theory, research, applications* (s. 3–14). Oxford: University Press.
- KRUEGER, J. W. (2011). Doing things with music. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 10(1), 1–22.
- KRUEGER, J. (2016). Musical worlds and the extended mind. *Proceedings of a body of knowledge – Embodied cognition and the arts conference*. CTSA UCI.
- LEMAN, M. (2008). *Embodied music cognition and mediation technology*. Cambridge, MA: MIT Press.
- LEMAN, M. (2017). The interactive dialectics of musical meaning formation. Teoksessa M. Lesaffre, P.-J. Maes, & M. Leman (toim.). *The Routledge companion to embodied music interaction* (s. 13–21). New York: Routledge.
- LEMAN, M., LESAFFRE, M., & MAES, P.-J. (2017). Introduction: What is embodied music interaction? Teoksessa M. Lesaffre, P.-J. Maes, & M. Leman (toim.), *The Routledge companion to embodied music interaction* (s. 1–10). New York: Routledge.
- MARGULIS, E. (2005). Kirja-arvio teoksesta K. Korsyn, Decentering music. *Psychology of Music*, 33(3), 331–337.
- MENARY, E. (toim.) (2010). *The extended mind*. Cambridge, MA: Bradford Books.
- MERLEAU-PONTY, M. (1962). *The phenomenology of perception*. (C. Smith, käänt.). Lontoo: Routledge.
- OCKELFORD, A. (2016). Beyond music psychology. Teoksessa S. Hallam, I. Cross, & M. Thaut (toim.), *Oxford handbook of music psychology* (2. painos) (s. 877–892). New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199298457.013.0050>
- OLIVARES, F. A., VARGAS, E., FUENTES, C., MARTÍNEZ-PERNÍA, D., & CANALES-JOHNSON, A. (2015). Neurophenomenology revisited: second-person methods for the study of human consciousness. *Frontiers in Psychology*, 6, artikkelinro 673. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00673>
- PELTOLA, H.-R. (2017). Sharing experienced sadness: Negotiating meanings of self-defined sad music within a group interview session. *Psychology of Music*, 45(1), 82–98. <https://doi.org/10.1177/0305735616647789>
- PETITMENGIN, C. (2006). Describing one's subjective experience in the second person: An interview method for the science of consciousness. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 5(3–4), 229–269. <https://doi.org/10.1007/s11097-006-9022-2>
- PETITMENGIN, C. (2007). Towards the source of thoughts: The gestural and transmodal dimension of lived experience. *Journal of Consciousness Studies*, 14(3), 54–82.
- PETITMENGIN, C., & BITBOL, M. (2009). The validity of first-person descriptions as authenticity and coherence. *Journal of Consciousness Studies*, 16(10–12), 252–284.

- PETITMENGIN, C., & LACHAUX, J. P. (2013). Microcognitive science: Bridging experiential and neuronal microdynamics. *Frontiers in human neuroscience*, 7, artikkelinro 617. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00617>
- REYBROUCK, M. (2017). Music knowledge construction: Enactive, ecological, and biosemiotic claims. Teoksessa M. Lesaffre, P.-J. Maes, & M. Leman (toim.), *The Routledge companion to embodied music interaction* (s. 58–66). New York: Routledge.
- SCHIAVIO, A. (2014). *Music in (en)action: Sense-making and neurophenomenology of musical experience* (väitöskirja). Sheffield: University of Sheffield. Haettu 15.8.2018, saatavilla: <http://etheses.whiterose.ac.uk/id/eprint/6313>
- SCHIAVIO, A., & DE JAEGHER, H. (2017). Participatory sense-making in joint musical practice. Teoksessa M. Lesaffre, P.-J. Maes, & M. Leman (toim.), *The Routledge companion to embodied music interaction* (s. 31–39). New York: Routledge.
- SCHIAVIO, A., & VAN DER SCHYFF, D. (2016). Beyond musical qualia: Reflecting on the concept of experience. *Psychomusicology: Music, Mind, and Brain*, 26(4), 366–378. <https://doi.org/10.1037/pmu0000165>
- SLOBODA, J. A., & O'NEILL, S. A. (2001). Emotions in everyday listening to music. Teoksessa P. N. Juslin, & J. A. Sloboda (toim.), *Music and emotion: Theory and research* (s. 415–429). New York: Oxford University Press.
- TAN, S. L., PFORDRESHER, P., & HARRÉ, R. (2010). *Psychology of music: From sound to significance*. New York: Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203855362>
- THAUT, M. (2008). History and research. Teoksessa S. Hallam, I. Cross, & M. Thaut (toim.), *Oxford handbook of music psychology* (1. painos), (s. 552–560). New York: Oxford University Press.
- THOMPSON, E. (toim.) (2001). *Between ourselves: Second-person issues in the study of consciousness*. Thorverton: Imprint Academic.
- THOMPSON, E. (2007). *Mind in life: Biology, phenomenology, and the sciences of mind*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- THOMPSON, M. R. (2012). *The application of motion capture to embodied music cognition research* (väitöskirja). Jyväskylä Studies in Humanities 176. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- TORVINEN, J. (2008). Fenomenologinen musiikintutkimus: lähtökohtia kriittiseen keskusteluun. *Musiikki*, 38(1), 3–17.
- TUURI, K. (2011). *Hearing gestures: Vocalisations as embodied projections of intentionality in designing non-speech sounds for communicative functions* (väitöskirja). Jyväskylä Studies in Humanities 155. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- TUURI, K., & EEROLA, T. (2012). Formulating a revised taxonomy for modes of listening. *Journal of New Music Research* 41(2), 137–152. <https://doi.org/10.1080/09298215.2011.614951>
- TUURI, K., & PELTOLA, H.-R. (2014). Imagining between ourselves: A group interview approach in exploring listening experiences. Teoksessa M. Grimshaw, & M. Walther-Hansen (toim.), *Proceedings of the 9th audio mostly: A conference*

- on interaction with sound* (s. 6:1–6:8). New York: ACM Press. <http://doi.acm.org/10.1145/2636879.2636887>
- VARELA, F., THOMPSON, E., & ROSCH, E. (1991). *The embodied mind: Cognitive science and human experience*. Cambridge, MA: MIT Press.
- VARELA, F., & SHEAR, J. (1999). First-person methodologies: What, why, how? *Journal of Consciousness Studies*, 6(2–3), 1–14.
- VÄSTFJÄLL, D. (2010). Indirect perceptual, cognitive, and behavioural measures. Teoksessa P. N. Juslin, & J. A. Sloboda (toim.), *Handbook of music and emotion. Theory, research, applications* (s. 255–277). Oxford: University Press. DOI:10.1093/acprof:oso/9780199230143.003.0010
- WILLIS, W. D., & COGGESHALL, R. E. (2004). Chapter 12: The sensory channels. Teoksessa, *Sensory mechanisms of the spinal cord* (s. 789–881). Boston, MA: Springer.
- ZENTNER, M., & EEROLA, T. (2010). Self-report measures and models. Teoksessa P. N. Juslin, & J. A. Sloboda (toim.), *Handbook of music and emotion. Theory, research, applications* (s. 187–221). Oxford: Oxford University Press.

Kokemustiedon määrittelykset ja käyttö julkisen terveydenhuollon kontekstissa

Marjaana Jones

TIIVIISTI

Käsittelen artikkelissani omakohtaisiin sairauskokemuksiin pohjaavaa kokemustietoa sekä siihen perustuvaa asiantuntijuutta, joita tarkastelen Suomessa ja maailmalla yleistyvän kokemustoiminnan kautta. Tämä artikkeli sijoittuu terveystieteissä, erityisesti terveys sosiologian kentällä tehtävään maallikkotietoa ja -asiantuntijuutta käsittelevään tutkimukseen, jossa mielenkiinnon kohteina ovat muun muassa potilasroolin muutokset, sairauskokemukset sekä erilaiset tavat tulkita terveyttä ja sairauksia. Terveydenhuollossa sairauskokemuksen omaavia ihmisiä otetaan yhä enemmän mukaan kehittämis- tehtäviin. Vaikka kokemustieto on käsitteenä jo varsin yleisesti käytetty, sen sisällöstä ja käytännön sovelluksesta terveydenhuollossa on hyvin vähän tietoa. Tavoitteenani onkin avata ja laajentaa kokemustiedon käsitettä sekä tutkia sen käyttöä ja suhdetta asiantuntijuuteen. Kuvaan myös, millä tavoin sairauden läpikäyneet ihmiset itse hahmottavat kokemustiedon yhteyden asiantuntijuuteen. Materiaaleina käytän mielenterveyspalveluissa kokemus- asiantuntijoina toimivien henkilöiden haastatteluja, joita analysoin jäsen- kategoria-analyysin keinoin. Artikkelin keskiössä ovat kokemustiedon ja kokemusasiantuntijuuden kategoriat, sekä haastateltavien tavat määrittää niitä. Pyrin osallistumaan keskusteluun siitä, mitä kokemustieto sisältää ja kuinka sitä pyritään hyödyntämään terveyspalveluiden tuotannossa ja kehittämisessä. Artikkelin lopussa pohdin lyhyesti sitä, millä tavoin yksilö- kokemukset ja kokemustieto ovat yhteydessä toisiinsa.

Maallikoiden kokemukset ja asiantuntijuus

Kiinnostus ihmisten terveyteen ja sairastumiseen liittyvien käsitysten tutkimiseen virisi yhteiskunta- ja terveystieteissä jo useita vuosikymmeniä sitten. Käsitteitä muokkaavat ihmisten sosiaalinen ja kulttuuri- nen ympäristö sekä tieto, jota ihmiset hankkivat useiden eri kanavien kautta (Davison, Davey Smith, & Frankel, 1991; Herzlich, 1973). Alun perin maallikkokäsityksiin viitattiin uskomuksina tai näkemyksinä. Tavoitteena oli ymmärtää paremmin ihmisten omia käsityksiä tervey-

destä, sairauksista ja terveyspalveluiden käytöstä sekä tutkia lääkärien ja potilaiden perspektiivien eroavaisuuksia (Williams & Popay, 2006). Maallikkokäsityksiä tarkastelemalla onkin tuotettu tutkimustietoa, jota on voitu hyödyntää muun muassa terveydenedistämistyössä ja sairauksien ennaltaehkäisyssä. Termillä maallikko viitataan näissä tutkimuskonteksteissa useimmiten henkilöön, joilla ei ole terveysalan koulutusta tai ammattipätevyyttä. Tässä artikkelissa käyn lyhyesti läpi erityisesti terveys sosiologian alalla tehtyjä tutkimuksia, joissa on käsitelty maallikoiden kokemuksiin pohjautuvaa tietoa ja sairauskokemuksia omaavien ihmisten tapoja asemoida itseään.

Lääkäri-potilas-suhde sekä tavat, joilla potilas asemoituu suhteessa terveydenhuoltojärjestelmään, ovat viimeisten vuosikymmenten aikana merkittävästi muuttuneet. Terveyspalveluja käyttäviä ihmisiä kuvataan enää harvoin passiivisina potilaina (Armstrong, 2014). Varsinkin terveyspolitiikan tasolla ihmiset nähdään aktiivisina toimijoina, joiden odotetaan osallistuvan päätöksentekoon (Jones & Pietilä, 2017). Tähän kehitykseen on vaikuttanut kuluttajuus-diskurssin vahvistuminen terveydenhuollossa. Toisaalta myös sairautta kokeneet ihmiset ja heidän etujaan ajavat järjestöt ovat useissa maissa pyrkineet vahvistamaan potilaiden oikeuksia ja sanavaltaa (Allsop, Jones, & Baggott, 2004). Voidaankin väittää, että maallikkonäkemyksen painoarvo on ainakin retoriikan tasolla kasvanut terveyteen ja sairauksien hoitoon liittyvissä valinnoissa. Myös tiedonsaantikanavia on enemmän. Tietotekniikan kehittyminen on lisännyt tutkimustiedon saatavuutta, mahdollistanut sairastuneiden verkostoitumisen yhä laajemmassa mittakaavassa sekä helpottanut sairauksiin, hoitoihin että terveyspalveluiden käyttöön liittyvän kokemustiedon jakamista (Foster, 2016; Ziebland & Wyke, 2012). Toisaalta sairastuneet ihmiset ja heidän läheisensä voivat kokea saatavilla olevan suuren tietomäärän haasteellisena, sillä heidän on vaikea löytää oleellista informaatiota sekä arvioida tiedon luotettavuutta.

Tiedonsaannin, tiedon jakamisen ja potilasroolin muutosten myötä tutkimuksissa on siirrytty maallikkonäkemyksen tai -uskomusten sijaan puhumaan maallikkotiedosta ja maallikkoasiantuntijuudesta (Prior, 2003). Tähän kehitykseen liittyy oleellisesti myös perinteisten asiantuntijatahojen haastaminen ja kyseenalaistaminen. Lääkäri tai terveydenhuollon ammattilainen ei enää ole ainoa luotettava tiedonlähde tai auktoriteetti terveyteen tai sairauksien hoitoon liittyvissä asioissa. Esi-merkkinä maallikkoasiantuntijuuden kehittymisestä voidaan käyttää

Steven Epsteinin (1996) tutkimusta, jossa kuvattiin AIDS-aktivistien tapoja asemoida itsensä uskottavaan asiantuntijuusasemaan tutkijoiden ja poliittisten päätöksentekijöiden rinnalle. Maallikkoasiantuntijat onkin joissain tutkimuksissa asetettu yhtäläiseen asemaan tieteellisen koulutuksen saaneiden asiantuntijoiden kanssa (esim. Arksey, 1998; Epstein, 1996). Toisaalta maallikkojen asiantuntijuusasmaa on myös kyseenalaistettu. Esimerkiksi Lindsay Prior (2003) esittää, että vaikka maallikoilla voikin olla laajasti tietoa sairaudestaan, he eivät voi olla asiantuntijoita, sillä heidän ymmärryksensä sairauksista ja niiden synnystä on aina rajallinen. Heidän on kuitenkin esitettävä itsensä asiantuntijoina haastaakseen lääketieteen auktoriteettiaseman.

Maallikoiden kokemuksiin perustuvaa tietoa sairauksista on aiemmissa tutkimuksissa kuvailtu monin eri tavoin. Thomasina Borkman (1976) käytti termiä kokemustieto jo 1970-luvulla ja kuvasi sen henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvana tietona tietystä ilmiöstä, kuten sairaudesta. Kokemustiedolla on pragmaattisia käyttötarkoituksia eli sitä voidaan käyttää löytämään tapoja tulla toimeen sairauden kanssa. Emily Abel ja Carol Browner (1998) puolestaan jakoivat kokemustiedon kahteen osaan – ruumiilliseen (*embodied*) ja empaattiseen (*empathetic*) –, joista ensimmäinen perustuu suoriin sensorisiin kokemuksiin (esimerkiksi raskaana olo) ja toinen ihmisten välisiin tunnepohjaisiin siteisiin (kuten omaishoitajana toimiminen). Caron-Flinterman, Broerse ja Bunders (2005) kuvaavat kokemustiedon karttumista prosessina. Heidän mukaansa omien kokemusten työstäminen voi johtaa oivalluksiin, joiden avulla potilas oppii tulemaan toimeen sairautensa kanssa. Näiden työstettyjen kokemusten pohjalta voidaan jakaa ohjeita ja neuvoja muille sairastuneille (Vennik, Adams, Faber, & Putters, 2014). Kokemustiedon kehittymistä kokemusasiantuntijuudeksi on kuvattu myös kokemustiedon jakamisen ja jalostamisen kautta. Yhdistämällä omia kokemuksia muiden sairastuneiden kokemuksiin, pystytään tuottamaan laajempi tietovaranto, joka ylittää yksilölliset kokemukset ja tuottaa tätä kautta kokemuksiin perustuvaa asiantuntijuutta (Caron-Flinterman ym., 2005).

Kiinnostus maallikkotietoa ja asiantuntijuutta kohtaan ei kuitenkaan rajoitu vain tutkimuksen piiriin. Maallikkotiedon asema ja maallikkoasiantuntijuus ovat nousseet merkittävästi esille sekä terveystieteissä keskustelussa että terveydenhuollon kehittämisessä (Jones & Pietilä, 2017; Martin, 2008). Kuten jo edellä kuvasin, tähän kehitykseen ovat vaikuttaneet useissa maissa toimivat potilasjärjestöt ja liikkeet, jotka ovat

vaatineet enemmän sanavaltaa heitä koskevassa päätöksenteossa. Osallistuminen voidaan tästä näkökulmasta nähdä demokratisoivana voimana, jonka kautta eletyt kokemukset voidaan nostaa esille ja terveyspalveluja kehitetään yhteistyössä niitä käyttävien ihmisten kanssa (Beresford, 2002). Toinen osallistumiseen vaikuttava tekijä on kuluttaja-diskurssin vahvistuminen terveydenhuollossa. Terveyspalveluja tuottavat tahot keräävät palveluja käyttävien ihmisten näkemyksiä, jotta he voisivat parantaa tarjoamansa tuotteen tai palvelun laatua (Beresford, 2002). Toisin sanoen kokemustiedon käyttö terveyspalveluissa voi pohjautua hyvin erilaisiin motiiveihin ja sen avulla voidaan pyrkiä monentyyppiisiin päämääriin.

Kokemustieto ja kokemusasiantuntijuus suomalaisessa terveydenhuollossa

Suomessa potilailla on jo pitkään ollut laissa turvattuja oikeuksia osallistua henkilökohtaisten hoitopäätösten tekoon terveydenhuollossa (Sosiaali- ja terveysministeriö, 1992). Omakohtaiset sairauskokemukset ja niiden kautta kartutettu tieto on kuitenkin huomioitu laajemmin terveyspoliittisella tasolla vasta 2000-luvun aikana. Osallisuuden vahvistaminen sekä kokemustiedon valjastaminen terveyspalvelujen suunnitteluun, arviointiin ja tuotantoon mainitaan useissa terveyspoliittisissa strategioissa ja ohjelmissa (mm. Sosiaali- ja terveysministeriö, 2009, 2014). Edellä mainittu kehitys on ollut huomattavaa varsinkin mielenterveys- ja päihdepalveluissa, mutta viimeisten vuosien aikana osallisuuden sekä kokemusasiantuntijuuden kehittäminen on sisällytetty osaksi hallituksen kärkihankkeita (Valtioneuvosto, 2015). Lisäksi perhe- ja peruspalveluministeri Annika Saarikon mukaan Suomeen kaavailaan lakia, joka velvoittaisi kokemusasiantuntijoiden osallistumista mielenterveys- ja päihdepalveluiden kehittämiseen (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2018). Kokemusasiantuntijoiden osallistumista kuvataan terveyspoliittisissa dokumenteissa muun muassa keinona tuoda esiin potilaan ääntä, kehittää ja tuottaa asiakaskeskeisiä sekä kustannustehokkaita palveluja (Jones & Pietilä, 2017).

Kokemusasiantuntija-termiä on käytetty Suomessa jo 1990-luvulta lähtien, jolloin mielenterveysjärjestöt alkoivat kouluttaa sairauden kokeneita henkilöitä kokemusasiantuntijoiksi. Samaa termiä (*expert by*

experience) on käytetty myös esimerkiksi Britanniassa, jossa se on vakiintunut käyttöön erityisesti mielenterveys- ja päihdepalveluissa. Termillä kokemusasiantuntija viitataan usein henkilöön, jolla on oman tai läheisen sairauskokemuksen kautta kattunutta tietoa. Nykyään kokemusasiantuntijoita kouluttavat useat järjestöt ja sairaanhoitopiirit, ja useat sairausryhmät sekä omaishoitajat ovat ottaneet termin käyttöön. Koulutus voi kestää muutamasta viikosta kuukausiin ja sen aikana osallistujat jakavat omia kokemuksiaan, työstävät niitä yksin ja muiden kanssa sekä harjaannuttavat esiintymistaitojaan. Järjestäjätahosta riippuen koulutus voi myös sisältää esimerkiksi mediataitoja ja lisätietoa sairauksista sekä niiden hoitomuodoista. Kokemustoimijoilla on monia mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi terveydenhuollon johtoryhmissä, osallistua terveydenhuollon ammattilaisten kouluttamiseen sekä työskennellä osana tiimiä avopalveluissa. Tällä hetkellä Suomessa on kuitenkin vain muutamia kokemusasiantuntijoita, jotka työskentelevät kokoaikaisesti tai osa-aikaisesti palkattuina.

Aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa on nostettu esille, että vaikka kokemusasiantuntijat pääsevätkin osaksi terveyspalvelujen toimintaa, ei heidän kokemuksiin perustuvaa tietoaan arvoteta samalla tavoin kuin tieteellistä tutkimustietoa (Springett, Owen, & Callaghan, 2007). Terveydenhuollon ammattilaisten tietopohja kuvataan objektiivisempänä ja tarkempänä kuin potilaiden sairauskokemuksista kerätty tieto (Nordin, 2000). Greenhalg, Ryan, Rees ja Salisbury (2015) ovat esittäneet syitä sille, miksi kokemustiedon on hankala saavuttaa merkittävää roolia terveyspalveluissa. Hoitokäytännöt perustuvat pääasiallisesti tutkimusnäyttöön, mutta potilaat pääsevät harvoin osaksi tutkimusten tekoa, eikä kokemuksia arvoteta tiedon lähteenä. Terveydenhuollon ammattilaiset saattavat aliarvioida terveydenhuollon ulkopuolisten verkostojen merkityksen potilaan arkielämässä, eivätkä tunnusta valtasuhteiden merkitystä hoitosuhteissa. Edellä mainitut syyt osittain selittävät, miksi potilaiden tai maallikkojen on täytynyt omaksua asiantuntija-termi. Sen avulla voidaan pyrkiä tasapainottamaan valtasuhteita toimijaryhmien kesken ja tuottaa legitimeettiä kokemustiedolle osana terveydenhuoltojärjestelmää.

Vaikka potilaan roolin muutokset, maallikkotieto ja sairauskokemukset ovat olleet keskeisiä tutkimusteemoja ja kokemukseen perustuva asiantuntijuus on noussut merkittävämmäksi terveyspalveluissa, on kokemustietoon käsitteenä keskitytty varsin vähän. Samalla kokemustiedolle asetetaan korkeita odotuksia, sillä sen sisällyttämisen palvelujen

kehittämiseen odotetaan muokkaavan palveluista potilaslähtöisempiä. Käytännössä on kuitenkin varsin epäselvää, mihin eri toimijat viittaavat puhuessaan kokemustiedosta. Meillä on myös rajallisesti tietoa siitä, millä tavoin tätä sairauskokemuksiin pohjautuvaa tietoa käytetään erilaisissa toimintaympäristöissä (Mazanderani, Lockock, & Powell, 2012). Tässä artikkelissa pureudun erityisesti näihin kysymyksiin tarkastelemalla kokemustiedon määritelmiä ja tiedon käyttöä mielenterveyspalveluiden kontekstissa.

Tutkimuksen tavoitteet ja metodologia

Artikkelin tutkimuskohteina ovat kokemustieto ja sen käyttö terveydenhuollossa, sekä kokemustiedon ja kokemusasiatuntijuuden suhde. Tarkastelen kohteita kokemusasiatuntijoina mielenterveyspalveluissa toimivien henkilöiden näkökulmasta ja heidän tuottamiensa määritelmien kautta. Kysyn: (1) Mistä kokemustieto rakentuu haastateltavien puheessa? (2) Kuinka kokemusasiatuntijat käyttävät kokemustietoa erilaisissa terveydenhuollon toimintaympäristöissä? (3) Mitä yhtäläisyyksiä ja eriäväisyyksiä on kokemustiedolla ja kokemusasiatuntijuudella?

Tutkimusaineisto koostuu kymmenen tällä hetkellä kokemusasiatuntijana aktiivisesti toimivan henkilön yksilöhaastattelusta. Toteutin haastattelut kevään 2017 aikana ja ne olivat kestoltaan 30–60 minuutin mittaisia. Haastattelussa keskustelimme muun muassa siitä, kuinka haastateltavat olivat päätyneet työskentelemään kokemusasiatuntijoina sekä millaisia kokemuksia heillä oli erilaisista työtehtävistä ja työskentely-ympäristöistä. Käytin haastattelurunkoa kuitenkin joustavasti, jotta osallistujilla oli mahdollisuus tuoda esille asioita, joita he itse pitivät merkittävänä. Kokemusasiatuntijoita rekrytoitiin järjestöjen kautta ja kaikki osallistujat toimivat ensisijaisesti mielenterveyspalveluissa. Haastatteluun osallistuneet olivat iältään 23–61-vuotiaita ja heillä oli laajasti kokemusta erilaisista työtehtävistä, mikä osaltaan mahdollisti monipuolisen keskustelun siitä, millä tavoin kokemustietoa voidaan käyttää ja soveltaa erilaisissa ympäristöissä. Pyrin analyysillä kartoittamaan erityisesti sitä, minkä kokemusasiatuntijat itse mieltävät kokemustiedoksi ja kuinka kokemustiedon mahdollisuuksia ja rajoja määritellään. Lisäksi kohteena ovat tavat, joilla haastateltavat kuvaavat kokemustiedon ja kokemusasiatuntijuuden suhdetta.

Lähestyin litteroitua aineistoa jäsenkategoria-analyysin keinoin. Keskeistä lähestymistavassa on tutkia kuvauksia ja kategorisointeja, jotka ovat osa ihmisten keskinäistä toimintaa ja toiminnan funktioita sellaisina, kuin ne näyttäytyvät toimijoille itselleen (Silverman, 2007). Käsittelen kokemustietoa ja kokemusasiantuntijuutta kategorioina, joihin haastateltavat liittävät tiettyjä määreitä, mahdollisuuksia ja velvollisuuksia. Kategorioita käyttämällä on mahdollista sekä ylläpitää että kyseenalaistaa kulttuurista ja moraalista järjestystä, sillä liitämme kulttuurillisesti tietynlaisia toimintoja tiettyihin kategorioihin (Jayyusi, 1991; Sacks, 1972). Liittämällä omaan toimintaansa sanat *tieto* ja *asiantuntija* haastateltavat pyrkivät vahvistamaan sairauskokemusten arvoa sekä omaa asemaansa legitimeinä toimijoina terveydenhuollossa. Näiden kategorioiden aktiivinen käyttö ja määrittely kokemustoimijoiden taholta on merkityksellistä myös siksi, että instituutiot kuten mielenterveyspalvelut käyttävät kategorioita määrittämään ryhmiä, joiden kanssa ne toimivat.

Olin jo haastatteluista tehdessäni ja litterointeihin tutustuessani tietoinen siitä, että osallistujat viittaavat useita kertoja kokemustietoon ja kokemusasiantuntijuuteen puhuessaan itsestään ja työstään. Analyysissä keskityinkin erityisesti näihin kohtiin ja tutkin, millä tavoin haastateltavat kuvasivat kyseisiä kategorioita. Toisin sanoen millaisia odotuksia, toimintoja ja vastuita niihin liitettiin; mitä näiden kategorioiden kautta oli mahdollista tehdä ja millaisia rajoja niille puheessa luotiin. Tulosesiöön valituissa haastatteluotteissa käytän lyhenteitä KA (=kokemusasiantuntija) ja H (=haastattelija). Otteet ovat suoria aineistolainauksia, mutta niistä on poistettu puhekielille ominaista toistoa.

Olen jakanut tulokset neljään osaan, joista kolmessa ensimmäisessä keskityn kokemustiedon määritelmiin ja käyttöön. Aloitan kokemustiedon syntymisestä ja sen suhteesta omakohtaisiin kokemuksiin, jonka jälkeen käsittelen niitä vaatimuksia, joita kokemustiedolle asetetaan, kun sitä hyödynnetään terveydenhuollon kehittämisessä. Käsiteltyäni kokemustietoa siirryn neljännessä osassa puhumaan haastateltavien tavoista kuvata kokemustiedon ja kokemusasiantuntijuuden suhdetta.

Tulokset

Yksilön kokemuksista kokemustietoon

Kuvaan ensin sitä, kuinka haastateltavat sanoittivat kokemustiedon syntymistä ja sen suhdetta yksilöllisiin sairauskokemuksiin. Tökkäri (tämä teos) havainnollistaa kokemuksen käsitettä jakamalla sen kahteen, elävään ja kuvattuun, kokemukseen. Samantyyppinen jako nousi esille myös haastateltavien puhuessa kokemuksista ja kokemustiedosta. Kokemuksissa yhdistyivät sairastamisen fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Sairastaminen sekä siihen liittyvät hoidot tuottivat fyysisiä tai kehollisia tuntemuksia sekä emootioita ja ajatuksia, kuten riittämättömyyttä, häpeää, syyllisyyttä ja yksinäisyyttä. Sairaudella oli myös vaikutuksia sosiaaliseen kanssakäymiseen, ja psyykkisiin sairauksiin liitettävät ennakkoluulot mainittiin useaan otteeseen. Nämä eletyt tuntemukset ja olotilat toimivat pohjana sanoin kuvatuille kokemuksille, joita voitiin käsitellä ja jakaa muiden kanssa. Haastateltavat kuvasivat kokemusten avointa jakamista muiden sairastuneiden kanssa ensimmäiseksi askeleeksi prosessissa, jonka kautta yksilöllisistä kokemuksista alettiin tuottaa kokemustietoa. Sanallistamalla kokemuksia haastateltavat loivat erontekoja elettyjen kokemusten ja kokemustiedon välille. Elettyjä kehollisia kokemuksia ei ollut pakko sanoittaa, jakaa ja käsitellä. Kokemustiedon osaksi liitettyjä kokemuksia puolestaan täytyi pystyä kuvaamaan, jotta niitä saattoi käsitellä henkilökohtaisesti sekä käyttäen hyödyksi terveydenhuollon kehittämistehtävissä.

Kokemustiedon uskottiin hyödyttävän niin muita sairastuneita ihmisiä, heidän läheisiään kuin terveydenhuoltojärjestelmää laajemmin. Haastateltavat pyrkivät antamaan sairastuneille ja läheisille toivoa sekä käytännön neuvoja ja ilmaisivat uskovansa, että kokemukselliset näkökulmat voisivat parantaa hoitokäytäntöjä ja hoitopolkuja. Hyväksi koettuja käytäntöjä pyrittiin tuomaan esille ja vahvistamaan. Kokemustiedon kuvauksissa yhdistyivät tunteet, arkielämän kokemukset ja erilaiset tavat tulla toimeen psyykkisen sairauden kanssa. Sairauteen liittyvät kokemukset koitettiin pukea sanoiksi ja erityisesti keholliset tuntemukset nostettiin keskeiseen rooliin. Lainauksessa haastateltava kertoo, kuinka hän pyrkii viestimään fyysisestä ja psyykkisestä kokemuksestaan yleisölle, joka koostuu terveydenhuollon ammattilaisista.

KA2: *No kun sä tiedät vaikka siitä masennuksesta, kun se menee ihan sinne pohjalle, niin mun kokemus oli se, että mulla oli tässä rintarangan ympärillä koko vatsan alueella sellanen metallinen panssari, joka ei hiukkaakaan antanu myöten vaan päinvastoin, kun sä hengitit niin se meni tiukemmalle, ihan kun korsetti jota vedetään. [...] Ja mä oon aika monessa luennossa pyytänny jonkun kättä ja sit mä oon painanu niin paljon kun mä vaan kädestä lähtee. Ja sit mä sanon, että ajattele tää kipu 24/7, että jak-satko ajatella mitään muuta kuin tätä kipua. Et tämmösiä ihan konkreettisia juttuja, joita sit lääkäreillä ei oo, tai niillä jotka ei oo kokenu. Et ne esimerkitkin voi olla ihan yksinkertasia, mut et sä saat sen viestin perille.*

Kokemustietoa pyrittiin aktiivisesti jakamaan luennoimalla ja opettamalla ammattilaisia. Osa oppilaitoksista, joissa terveydenhuollon henkilökuntaa koulutetaan, kutsuikin kokemusasiantuntijoita esiintymään. Näissä vuorovaikutustilanteissa kokemusasiantuntija pystyi kuvaamaan sairastamisen fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia. Haastateltavien näkökulmasta koulutustilanteet avasivat ammattilaisille uudenlaisen tilan kysyä suoraan heitä askarruttavia kysymyksiä. Kokemustiedon jakamisen kautta ammattilaisille haluttiin luoda selkeämpi käsitys siitä, millaista sairastamisen arki on, millaisia vastoinkäymisiä ja haasteita sairastuneet kohtaavat ja kuinka heitä voisi tukea. Omat kokemukset kuitenkin loivat rajoja sille, mistä aiheista oltiin valmiita puhumaan. Kukaan haastateltavista ei halunnut ottaa kantaa asioihin, jotka olivat täysin oman kokemuspiirin ulottumattomissa.

KA11: *[...] en mä lähe peliriippuvaisen kanssa tarjoomaan hänelle vertaistukee, kun ei mulla oo mitään havaintoo peliriippuvaisen päänsisäisestä maailmasta. Tai kun mulla ei oo ollu ikinä syömis-häiriö, niin en mä voi rupee puhumaan siitä. Et työtekijät tietää, mitkä ne mun elämän kokemukset on, että missä mua voi hyödyntää.*

Toinen syy miksi kokemusten jakamista voitiin ajoittain rajoittaa, oli oman työssäjaksamisen tukeminen sekä yksityisyyden suojaaminen. Haastateltavat halusivat itse päättää, mihin he vetivät rajan henkilökohtaisen tiedon ja muiden kanssa vapaasti jaettavan tiedon välillä.

Kokemustiedon vahvuutena nähtiin kuitenkin sen läheisyys sairastamisen arkikokemuksiin. Kokemustieto syntyi, kun fyysisiä ja psyykkisiä tunteuksia sekä sosiaalisia kokemuksia opittiin pukemaan sanoiksi ja jakamaan muiden kanssa. Sanallistaminen ja rajoitettu kokemuksista puhuminen kuitenkin erottivat yksilökokemukset kokemustiedosta. Kokemustieto perustui yksilön kokemuksille, mutta se oli koherentimpaa ja sanallisessa muodossa olevaa tietoa sairauden kanssa elämisestä. Kokemustiedossa voitiin yhdistää yksilön kokemuksia muiden sairastuneiden kokemuksiin ja kokemustietoa jakaessaan haastateltavat pystyivät tekemään aktiivisempia valintoja siitä, mitä he olivat valmiita kertomaan.

Kokemustieto vastapainona opitulle tiedolle

Aiemmassa osassa keskityin kuvaamaan sitä, kuinka kokemustieto syntyy ja millä tavoin se suhteutuu yksilöllisiin sairauskokemuksiin. Jatkan tätä pohdintaa nyt keskustelemalla kokemustiedosta terveydenhuollon kontekstissa. Terveydenhuollon toimintaympäristöissä haastatelijat vertasivat kokemustietoa ammattilaisten omaamaan ja koulutuksen kautta saatavaan ”kirjatietoon”. Haastateltavat luottivat ammattilaisten tietoon sairauksista, hoidoista ja niiden sivuvaikutuksista. Opittua tietoa kuitenkin kuvattiin kliiniseksi ja etäiseksi. Kokemustietoa jakamalla haluttiin luoda tasapainoisempi kuva sairauden kanssa elämisestä ja luoda eräänlaista vastapainoa opitulle tiedolle.

KAI: Kirjajutut tulee mielestä ja taskusta, mutta kokemusasiantuntijan viisaus tulee sydäimestä. Siinä on kaksi eri näkökulmaa. Ja se sydäimestä tuleva, koettu, tunnettu ja vielä oivallettu niin se on sitä kaikkein parasta.

Terveydenhuollon ammattilaisilla voi toki myös olla omakohtaisia sairauskokemuksia, mutta ammatillisen toimenkuvansa takia näitä kokemuksia ei välttämättä kerrota avoimesti tai jaeta potilastyössä. Kokemusasiantuntijoina toimivilla taas on huomattavasti vapaammat kädet keskustella henkilökohtaisista asioista potilaiden kanssa. Haastateltavien mukaan kokemustieto tuo hoitoon käytännönläheisemmän ulottuvuuden, sillä potilaiden kanssa työskentelevät kokemusasiantuntijat voivat jakaa esimerkiksi vinkejä ja neuvoja siitä, kuinka he itse olivat toimineet

vaikeassa tilanteessa, mistä hakea sosiaalitukia tai mikä voisi olla paras aika ottaa tietyt lääkkeet. Puhuessaan suhteestaan potilaisiin, haastateltavat kuvasivat itseään usein vertaisiksi ja korostivat kokemuksia yhdistävinä tekijöinä. Potilaiden uskottiin arvostavan kokemuspohjaisia neuvoja mahdollisesti jopa enemmän kuin ”kirjatietoon” pohjautuvia neuvoja.

KA5: [...] siitä on tehty tutkimuksiakin, että ei jotain neuvoja välttämättä oteta vastaanakaan lääkäriltä ylhäältä päin annettuina ollenkaan. Mut sit jos sen asian kertoo joku, joka on käynyt sen asian jo läpi ja pystyy näyttämään sen selviytymismallin, miten tää on tapahtunu, niin se voi olla monelle ihmiselle monella tavoin motivoivampaa ja helpompaa tehdä elämäntapamuutoksia.

Haastateltavat kuvasivat kokemustietoa merkittävänä lisänä terveydenhuollossa, mutta kuten yllä olevasta otteesta käy ilmi, he eivät kuitenkaan nähneet muita tiedon tuottamisen muotoja epätarkoituksenmukaisina. Otteessa haastateltava viittaa tutkimustuloksiin perustellessaan kokemustiedon merkitystä. Haastateltavat puhuivatkin halustaan laajentaa terveydenhuollon toimijoiden tietopohjaa, ei syrjäyttää muita tapoja tuottaa sairauksiin ja hoitoon liittyvää tietoa. Kokemustiedon korostaminen voidaan kuitenkin tulkita tietynlaisena kritiikkinä erityisesti (bio)lääketiedettä kohtaan; haastateltavat ilmaisivat turhautuneisuutta siihen, ettei ihmistä nähty kokonaisuutena vaan ammattilaiset keskittyivät ainoastaan sen hetkiseen kliiniseen ongelmaan. Kokemustietoa jakamalla haluttiin nostaa vahvemmin esiin sairastamisen vaikutuksia elämän eri osa-alueisiin. Kokemusten jakamisen kautta pyrittiin myös haastamaan psyykkisiin sairauksiin liitettyjä ennakkoluuloja. Sanallistetut keholliset ja emotionaaliset kokemukset tekivät kokemustiedosta erityistä. Siinä yhdistyivät sairausarjen syvälinen ymmärtäminen sekä sairauskokemusten monimuotoisuus. Vaikka juuri näiden henkilökohtaisten kokemusten sanoittaminen oli kokemustiedon keskiössä, ei omakohtaisten kokemusten kautta opitut käytännön neuvot näyttäneet kuitenkaan yksin riittävinä. Kokemusasiantuntijoina haastateltavat olivat asettuneet osaksi palvelujärjestelmää, mikä asetti uudenlaisia vaatimuksia heidän osaamiselleen, tiedoilleen ja taidoilleen. Vaikka kokemusten jakaminen olikin keskeistä haastateltavien työssä, he asettivat myös muunlaisia kriteereitä ja vaatimuksia kokemustiedolle.

Kokemustieto jalostettuna työkaluna

Työskennellessään erilaisissa koulutus- ja kehittämistehtävissä, haastattelutavat alkoivat asettaa kokemustiedolle tiettyjä kriteereitä. Kokemuksia oli pystyttävä hyödyntämään vaihtelevissa tilanteissa ja ympäristöissä. Seuraavassa otteessa haastateltava korostaakin sitä, että kokemuksista muotoutuu käyttökelpoisia työvälineitä vasta kun niitä on reflektoitu ja työstetty pidemmälle.

KAI: Se [koulutus] on tärkeä. Koska muuten mä sanoisin, että mä tulín pitämään luentoja. Ja sitten mä lähtisin pitämään luentoja psykoosista, niin se tulis sellasena valtavana puurona ja valtavana sellasena sekamelskana. Eihän se sais siitä paljon mitään irti. Mutta että se jäsennetään sulle siellä ja sä pidät harjotusluentoja ja työstetään sitä siellä ja sä saat eri näkökulmia.

Ennen yllä kuvattua prosessia kokemukset eivät välttämättä olleet sellaisessa muodossa, jonka muut voisivat selkeästi ymmärtää tai jota voitaisiin hyödyntää palvelujen kehittämisessä. Tämä liittyy aiemmin mainittuun sanallistamisen prosessiin. Haastateltavien puheessa nousi kuitenkin esille myös se, etteivät omakohtaiset kokemukset aina olleet riittäviä. Toimiakseen kouluttajina tai palvelujen kehittäjinä heidän oli jopa tarpeellista yhdistää omakohtaiseen kokemukseen ”faktatietoa”.

KAI2: [...] mä halusin aina olla sekä että. Et myöskin sitä kliinistä puolta, että minkälaisesta sairaudesta on kysymys. Että mä en koskaan osannu tehdä vaan sitä omaa kokemusta. Mä halusin aina vetää sen faktan siihen mukaan, että mihin se perustuu.

Kokemustieto oli siis osittain henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvaa, ja tarvittaessa siihen lisättiin ajantasaista opittua tietoa, jota kerättiin tieteellisistä julkaisuista, opittiin osana kehittämistyötä tai kuultiin muilta vertaisilta. Terveystieteiden tutkimuksessa työkenteleville kokemusasiiantuntijoille ei tällä hetkellä ole laajasti käytössä olevia osaamiskriteerejä. Niiden puuttuminen ei kuitenkaan estänyt haastateltavia luomasta omia kriteerejä. Voidakseen aktiivisesti toimia kokemusasiiantuntijoina, haastateltavien tuli pysyä ajan tasalla ja opiskella uutta. Heidän tuli tuntea ainakin omaan sairauteensa liittyvä hoitopolku, osattava navigoida terveydenhuoltojärjestelmässä ja tuntea sosiaaliturvajärjestelmää käytännön tasolla.

Haastatteluihin osallistuneet kokemusasiantuntijat näkivät sairau- den fyysiset kokemukset pitkäaikaisina, koko elämän läpikulkevinä muistoina. Monet kuitenkin totesivat, että järjestelmän tuntemukseen liittyvät kokemukset voivat muuttua ja vanhentua. Mielenterveyspalvelut sekä sosiaalityöjärjestelmä käyvät toisinaan läpi suuriakin muutoksia, jolloin vuosien tai jopa vuosikymmenten takaiset henkilökohtaiset kokemukset saattavat tuntua vierailta henkilölle, joka on juuri sairas- tunut. Työskenneläkseen terveydenhuollossa pitkällä aikavälillä hen- kilökohtaiseen kokemukseen oli myös tarve liittää ajantasaista tietoa. Terveydenhuollossa toimiessaan haastateltavat loivat myös rajoja sille, mitä kaikkea kokemustiedon pohjalta voi kommentoida. Nämä eivät välttämättä olleet ääneen sanottuja tai yhdessä sovittuja rajoja, vaan pikemminkin aihepiirejä, jotka haastateltavat mielsivät vahvasti ammat- tilaisten osaamiseen kuuluviksi. Kliiniseen hoitoon liittyvät käytännöt jätettiin usein oman työnkuvan ulkopuolelle ja haastateltavat korostivat, etteivät halunneet ottaa kantaa asioihin, joiden nähtiin kuuluvan oleel- lisesti lääkäreiden tai hoitajien toimenkuvaan. Toisaalta vaikkapa lääke- hoidon sivuvaikutusten kanssa eläminen voitiin nähdä kokemustietoon kuuluvaksi osa-alueeksi.

KA8: Mähän en ota kantaa mihinkään lääkkeisiin tai muihinkaan hoitomuotoihin. Että siinä on neutraalina, mut jos on jotain mitä pohditaan, niin sitä voi sitten pohtia yhdessä.

H: Kuuluuko se, vaikka ei hoitoon sinänsä oteta kantaa, mutta kuuluuko tietää vähän syvemmin esimerkiksi lääkkeistä taikka hoidoista?

KA8: Joo, kyllä mun mielestä ja se on olennainen osa. Et ei lähde kyseenalaistamaan ja no, mä oon ajatellu ainakin itse, että en ota noihin lääkinällisiin asioihin kantaa, vaikka itsellenikin on par- haimmillaan ollu 12 eri lääkettä. Ja mullahan on niistäkin hyvin pitkä ja syvä kokemus kuten sähköhoidostakin. Mutta se on niin yksilöllistä, miten se vaikuttaa, et sitä ei voi yleistää.

Haastateltavat pyrkivät laajentamaan ja syventämään osaamistaan monilla osa-alueilla, ja tätä kautta osa heistä kertoi löytäneensä uusia lähestymis- kulmia ja teemoja, kuten vanhemmuus tai naisten voimaantuminen. Uudet näkökulmat avasivat myös ovia sille, että kokemustietoa alettiin käyttää yhä laajemmin erilaisissa ympäristössä. Haastateltavien kokemus-

tiedolle luomat kriteerit myös loivat eron henkilökohtaisen kokemuksen ja kokemustiedon välille. Kokemustietoa käyttäessään haastateltavat pystyivät tekemään aktiivisia valintoja siitä, mitä he halusivat jakaa.

Kokemustiedon ja kokemusasiantuntijuuden suhde

Kokemustieto ja kokemusasiantuntijuus ovat väistämättä läheisessä suhteessa toisiinsa. Kokemusasiantuntijoiden asema rakentuu osittain sen varaan, että heillä on kokemusperäistä tietoa, jota ammattilaisilta puuttuu. Aiemmissa kappaleissa olen käsitellyt omakohtaisten kokemusten ja kokemustiedon välistä suhdetta ja niiden eroja. Haastattelupuheessa myös kokemusasiantuntijoiden ja muiden sairauden läpikäyneiden välille tehtiin selvää erontekoa. Erottaviksi tekijöiksi nousivat erityisesti koulutus ja aiemmin mainittu kokemuksen työstäminen.

KAI1: Vertaisenahan sä voit olla ihmiselle ilman mitään koulutusta. Mut sit kun mä oon kokemusasiantuntija, niin silloin mä tuon siihen sen lisäarvon, et mä oon käyny sen koulutuksen ja mä oon käyny siinä koulutuksessa tietyn määrän esiintymistaitoja. Ja mä oon käyny siinä sen oman tarinan ja sen elämänhistorian rakentanu. Mä oon oppinu siellä, kun käydään läpi ne, missä voi toimia kokemusasiantuntijana, missä foorumeilla. Niitä koulutuksia ja lisäkoulutuksia. Et se tarkoittaa mulle se kokemusasiantuntijuus, et sit mulla on siihen koulutus. Pätevyys.

Haastateltavat loivat selkeää eroa kokemusasiantuntijoiden ja muiden sairauden läpikäyneiden ihmisten välille. Tässä eronteossa koulutuksella oli erittäin vahva rooli. Koulutukseen osallistuvilla oli aikaa reflektoida henkilökohtaista kokemusta, kuulla muiden osallistujien tarinoita ja peilata omaa kokemustaan niihin. Haastateltavista tämä prosessi oli erittäin merkittävä, sillä jakaminen ja palaute autoivat sanoittamaan kokemusta ja nostivat esille uusia näkökulmia. Kyky ottaa etäisyyttä ja käsitellä kokemuksia kuvattiin tärkeänä askeleena kokemusasiantuntijaksi kasvamisessa. Kokemusasiantuntijan tuli pystyä viestimään omasta kokemuksestaan uskottavalla ja asiantuntevalla tavalla. Haastateltavat puhuivatkin kokemusasiantuntijuudesta usein samalla tavoin kuin ammattipätevytydestä. Se toi käytännön taitojen lisäksi varmuutta ja uskottavuutta terveydenhuollossa toimimiseen. Haastatelussa nousi myös esille tasapainottelu etäisyyden ja autenttisuuden tai uskottavuuden

den välillä. Kokemusasiantuntijalta vaadittiin tietty määrä etäisyyttä henkilökohtaiseen sairauskokemukseen, jotta he voisivat asiantuntijoina osallistua monimutkaisiin suunnitteluprosesseihin. Samalla heidän kuitenkin voitiin odottaa olevan tarpeeksi uskottavia mielenterveyskuntoutujia ammattilaisten ja muiden sairastuneiden silmissä. Yksi haastateltavista kuvasi tilannetta, jossa hänen nähtiin kuntoutuneen niin pitkälle, että muut eivät enää uskoneet hänen olleen sairas.

KA5: Yhteen ryhmään mua ei otettu, kun ajateltiin, että mä oon kuntoutunu jotenkin niin pitkälle, että potilaat ei voi uskoa, että mä oon itse ollu siinä tilanteessa. Et näinkin voi käydä. Ja ihan ymmärrettävää. Se ei varmaan ois toiminu, jos hoitohenkilökunta on tätä mieltä, niin sit siihen ei varmaan edes kannata lähtee. Mut mä löysin siihen sitten tosi hyvän tyypin tekemään sen jutun. Mutta että siinäkin voi olla hoitohenkilökunnan omista ennakkoluuloistakin kiinni, et ei aina potilaista.

Keskeisintä kokemusasiantuntijuudessa oli kuitenkin kokemustiedon omaaminen. Tätä tietoa oli jäsennelty ja vahvistettu useista tietolähteistä kerätyllä lisätiedolla. Kokemusasiantuntijat oppivat työnsä kautta jatkuvasti lisää, mikä laajensi heidän ymmärrystään esimerkiksi palvelujärjestelmästä. Asiantuntija-kategorian merkitys korostui erityisesti silloin, kun haastateltavat puhuvat suhteestaan palvelujärjestelmään.

KA4: Musta se on se jako, että vertaiset tekee kentällä vertaisten kanssa ja sitten organisaatioon päin ja yhteistyökumppaneihin päin ollaan kokemusasiantuntija tai kokemustoimija.

Vaikka kaikkien sairautta kokeneiden ei nähty olevan kokemusasiantuntijoita, ei omaa asiantuntijuutta myöskään haluttu aktiivisesti korostaa työssä, jota tehtiin muiden sairastuneiden kanssa. Vertainen ei kuitenkaan terminä sopinut kuvaamaan suhdetta, joka haasteltavilla oli ammattilaisiin. Myöskään psyykkisesti sairaan tai mielenterveyskuntoutujan kategoriat eivät luultavasti mahdollista samanlaista asemaa. Terveyspalveluja koskevissa kysymyksissä asiantuntijan mielipide on yleensä painavampi kuin kuntoutujan. Kaikilla terveydenhuollon ammattiryhmillä oli koulutus- ja pätevyysvaatimukset, ja kokemusasiantuntijoihin verrattuna ammattilaisten asema terveydenhuollossa

oli huomattavasti selkeämpi. Työskennellessään sairaaloissa ja terveyskeskuksissa kokemusasiantuntijoiden täytyy neuvotella oma asemansa osana suurempaa instituutiota. Onkin siis odotettavissa, että kokemustoimijoiden ryhmä luo tai heille luodaan oma kategoriansa. On myös tärkeää mainita, että kokemusasiantuntijoiden toiminnan kautta sairauskokemuksista tulee yhteiskunnallisen vaikuttamisen välineitä, sillä kokemusasiantuntijat pyrkivät vaikuttamaan terveyspalveluihin laajemmalla tasolla. Muutama haastateltavista käytti itsestään termiä aktiivisti, joten kokemusasiantuntijatoiminta voidaan osittain nähdä myös poliittisena toimintana. Omia ja muiden sairastuneiden kokemuksia siis hyödynnetään muutosten aikaansaamisessa. Terveyspalvelujen kehittäminen on kuitenkin toimintaa, jota haastateltavat halusivat tehdä yhteistyössä ammattilaisten ja päätöksentekijöiden kanssa.

Pohdinta

Olen tässä artikkelissa keskittynyt pinnalla olevien käsitteiden, kokemustiedon ja kokemusasiantuntijuuden määritelmiin. Kumpikin käsitteistä pohjautuu vahvasti elettyihin kokemuksiin ja tässä kontekstissa omakohtaisiin kokemuksiin sairaudesta sekä palvelujärjestelmästä. Toimijat määrittelivät kokemuksia psyko-fyysisten tuntemuksien sekä vuorovaikutustilanteiden yhdistelminä. Miltä heistä oli tuntunut tietyllä hetkellä, kuinka heidät oli kohdattu potilaana ja millä tavoin he olivat tulkinneet ja toimineet näissä tilanteissa. Samalla omakohtaiset kokemukset olivat myös aikaan, paikkaan ja kulttuuriin sidottuja. Elettyjen kokemusten ei itsessään tarvinnut aina olla sanallistetussa muodossa, mutta jos niitä haluttiin käyttää pohjana kokemustiedolle, oli toimijoiden kyettävä pukemaan ne sanoiksi ja työstettävä niitä yhdessä muiden kanssa. Toimijoiden kuvauksissa nousikin vahvasti esille se, että heidän omaamansa kokemustieto pohjautui niille kokemuksille, joita he pystyivät ja olivat halukkaita kuvaamaan sekä aktiivisesti käyttämään osana omaa työtään kokemusasiantuntijoina.

Borkman (1976) kuvasi kokemustietoa holistiseksi ja sellaisena se näyttäytyy myös tässä artikkelissa. Haastatteluihin osallistuneet toimijat tuottivat määritelmiä, jotka vahvistivat osittain aiempien tutkimusten tuloksia. Kokemustieto pohjautuu vahvasti omakohtaisiin elettyihin sairauskokemuksiin, mutta vuorovaikutus muiden kanssa

mahdollistaa uusien näkökulmien ja omien kokemusten yhdistämisen (Caron-Flinterman ym., 2005; Mazanderani ym., 2012). Henkilökohtaisten ja muilta kuultujen kokemusten pohjalta kasvatetaan laajempaa kollektiivista kokemustietopohjaa ja kerrytetään niin sanottua taktista tietoa esimerkiksi siitä, kuinka terveyspalvelujärjestelmässä navigoidaan tai käytännön vinkeistä, kuinka tulla toimeen äänten kuulemisen kanssa. Tätä tietoa voidaan jakaa muille sairastuneille erilaisten neuvojen ja ohjeiden muodossa (Vennik ym., 2014). Kokemustiedossa yhdistyvät yllä mainittujen elementtien lisäksi myös koulutuksen ja työn kautta opittu asiapohjainen ja taktinen tieto.

Sairauskokemukset eivät siis automaattisesti merkitse kokemustiedon omaamista tai kykyä toimia terveydenhuollossa kokemusasiantuntijatehtävissä. Sanoittamattomia ja työstämättömiä kokemuksia oli lähes mahdoton käyttää palveluiden kehittämisessä. Ilman reflektio- ja jalostusprosessia kokemuksia on myös hankala hyödyntää työtehtävissä. Vaikka kokemustieto näyttäytyikin yksilökokemusta laajempana kategoriana, luovat henkilökohtaiset kokemukset kuitenkin tietynlaiset raamit tai rajat toiminnalle. Kokemusasiantuntijat eivät esimerkiksi halunneet ottaa kantaa kliinisiin hoitopäätöksiin tai lääkitykseen liittyviin kysymyksiin, sillä ne liitettiin vahvasti terveydenhuollon ammattilaisten osaamiseen ja toimenkuvaan. Kokemusasiantuntijat kuitenkin halusivat mahdollistaa sen, että sairastuneet saavat riittävästi tietoa, tukea ja halutessaan voivat ottaa aktiivisemmin osaa oman hoitonsa suunnitteluun.

Palvelujen kehittämistoiminnassa korostettiin sitä, että vain palveluja käyttänyt voi tietää, kuinka selkeästi erilaiset prosessit ja hoitopolut toimivat käytännössä ja kuinka hoitoon liittyvistä asioista voisi viestiä tehokkaammin. Terveydenhuollon ammattilaisten opittu tieto kuvattiin usein kliinisenä ja etäisenä. Kokemustiedon taas nähtiin kumpuavan ihmisten arjesta ja syvästi henkilökohtaisesta. Terveydenhuollon kontekstissa kokemuksiin perustuva tietovaranto voi kuitenkin olla avoin kritiikille ja vähättelylle. Aiemmissä tutkimuksissa (esim. Martin, 2008) kokemustietoa on terveydenhuollon ammattilaisten taholta arvosteltu juuri sen subjektiivisuuden vuoksi. Vaikka kokemusasiantuntijat pyrkivätkin vahvistamaan kokemustiedon asemaa, sitä ei haluttu käyttää lääketieteellisen tai muun ammatillisen tiedon väheksymiseen. Kokemustieto kuvattiin merkittävänä lisänä ja uutena näkökulmana, jota pyrittiin integroimaan osaksi terveydenhuoltoa. Toimijat kuitenkin kritisoiivat terveydenhuollon kyvyttömyyttä kohdata sairastunut ihmi-

nen laajempaan kokonaisuuteen ja terveydenhuollon ammattilaisia kriteeritettiin liian keskittymisestä yksittäisiin ongelmiin.

Haastattelupuheessa kokemusasiantuntija-kategoria näyttäytyi nimikkeinä, joka otettiin käyttöön erityisesti silloin, kun kokemuksen omaava henkilö oli tekemisissä terveystalvvelujärjestelmän tai muun instituution kanssa. Åsa Mäkitalo ja Roger Säljö (2002) ovat todenneet instituutioiden ajattelevan ja toimivan kategorioiden pohjalta. Instituutioiden on kategorisoitava, kenen kanssa asioidaan, millaisia asioita tai ongelmia käsitellään ja mitkä ovat ylipäänsä kyseisen instituution tehtävät (Jokinen, 2012). Kategorioihin liitetään tiettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia ja ne ovat siten tärkeitä sosiaalisen järjestyksen tuottajia (Mäkitalo, 2002). Kategorisoimalla itsensä kokemusasiantuntijoiksi, toimijat pyrkivät vahvistamaan asemaansa ympäristössä, jossa kokemuseräisen tiedon arvostus ei perinteisesti ole ollut kovin korkea. Kutsumalla itseään asiantuntijoiksi he kyseenalaistavat terveydenhuollon ammattiryhmien asemaa ainoana asiantuntijatiedon lähteenä.

Mielenterveysongelmiin liittyvät mielikuvat näyttäytyvät edelleen ongelmina ja monet kokemusasiantuntijoista puhuivat tarpeesta vähentää stigmaa. Kenties tässä kontekstissa on erityisen tarpeellista löytää kategorioita, joiden kautta toimijoiden kyvykkyys ja tietämys korostuvat. Kategorioiden käyttöön liittyy kiinteästi myös seuraamuksellisuus eli se, miten kategorisoimme asioita tuottaa erilaisia tapoja niiden kohtaamiseen (Jokinen, 2012). Toisin kuin potilaille tai mielenterveyskuntoutujille, kokemusasiantuntijoille tarjoutuu enemmän mahdollisuuksia osallistua suunnittelutyöhön, arviointiin ja muuhun järjestelmätason päätöksentekoon. Käsitteen käyttö näyttäytyy taktisesti hyödyllisenä, sillä sen avulla voidaan rakentaa uudenlaista identiteettiä, joka mahdollistaa myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen. Toisaalta asiantuntijuusasemaan liitetään aivan toisenlaisia vaatimuksia ja vastuita kuin potilaana olemiseen. Kokemusasiantuntijana toimiminen voi vahvistaa voimaantumisen tunnetta. Kokemustiedolle ja kokemusasiantuntijana toimimiselle asetetut kriteerit voivat kuitenkin myös rajoittaa joidenkin kokemusten esille nostamista. Stuart Blume (2017) on esittänyt tähän aihepiiriin liittyviä kriittisiä kysymyksiä: millaisen prosessin kautta osa sairauskokemuksista saavuttaa aseman kokemustietona? Kenen kokemuksia ne ovat ja toisaalta kenen kokemukset jäävät kuulematta?

Kokemusasiantuntijoilta odotetaan vuorovaikutus- ja mediataitoja sekä kykyä asettaa rajoja henkilökohtaisen ja julkisen välille. Heidän

oletetaan myös tekevän jonkinasteisen irtautumisen henkilökohtaisesta kokemuksesta. Tämä etäisyys ei kuitenkaan voi olla liian suuri, sillä terveydenhuollon ammattilaiset odottavat kokemusasiantuntijalta tietynlaista uskottavuutta tai autenttisuutta. Kokemustoimijat myös ammentavat työssään sekä ammatillisesta tietopohjasta, tutkimustiedosta että sanallistetuista kokemuksistaan. Monet kokemusasiantuntijat osallistuvat vaativiin terveydenhuollon suunnitteluprosesseihin, joiden kautta heille kertyy tietoa palvelujärjestelmistä sekä laajoja yhteistyöverkostoja, joita luultavasti hyvin harvalla maallikolla on. Suurin osa tähän tutkimukseen osallistuneista toivoi kokemusasiantuntijuudesta muodostuvan jopa uudenlainen ammattinimike, johon vaadittaisiin standardoitu koulutus ja josta maksettaisiin palkkaa. Tällä tavoin he loivat erontekoa kokemusasiantuntijoiden sekä muiden sairastuneiden välille. Artikkelin johdannossa esittelin aihepiiriä tutkimusten kautta, joissa maallikotietoa ja kokemustietoa käytetään usein synonyymeinä. On kuitenkin kyseenalaista, voidaanko koulutetut, asioihin perehtyneet ja palveluissa työskentelevät kokemusasiantuntijat nähdä enää maallikoina. Tutkimushavaintojeni perusteella voidaan kysyä, tulisiko kokemustieto (*experiential knowledge*) ja maallikotieto (*lay knowledge*) nähdä erillisinä konsepteina?

Kokemusasiantuntijoiksi eivät enää identifioitu vain omakohtaisen sairauden kokeneet. Useiden omaisjärjestöjen sivuilta voimme huomata, että myös perheenjäsenet ja muut läheiset ovat omaksuneet kyseisen termin. Olen tässä artikkelissa tarkastellut kokemusasiantuntijuutta mielenterveyspalveluissa toimivien henkilöiden näkökulmasta, joilla on omakohtaisia kokemuksia. On mielenkiintoista seurata, millaisia muotoja kokemusasiantuntijatoiminta ja kokemustieto saavat tulevaisuuden terveyspalveluissa, millä tavoin ja minkälaiset uudet kokemusasiantuntijaryhmät pääsevät osallisiksi järjestelmätasolla. Slomic, Christiansen, Soberg ja Sveen (2016) esittävät, että kokemustiedosta on ainakin joillain terveydenhuollon alueilla tullut jo oleellinen osa ammattilaisten tietopohjaa. Suomessa kokemustiedon asemaa terveydenhuollossa on kuitenkin tutkittu vasta rajallisesti. Samaan aikaan kokemusasiantuntijoita koulutetaan lisää ja heidän odotetaan löytävän paikkansa niin mielenterveys- kuin monissa muissakin terveydenhuollon palveluissa. Tämän kehityksen myötä olisikin sekä tarpeellista että ajankohtaista keskittyä lähemmin tarkastelemaan kokemustoimijoiden roolia terveydenhuollossa sekä kokemusten asemaa sairauksien hoidossa nostamalla esiin mahdollisia hyötyjä sekä kriittisiä näkökulmia.

Lähteet

- ABEL, E., & BROWNER, C. (1998). Selective compliance with biomedical authority and the uses of experiential knowledge. Teoksessa M. Lock, & P. Kaufert (toim.), *Pragmatic women and body politics* (s. 310–326). Cambridge: Cambridge University Press.
- ALLSOP, J., JONES, K., & BAGGOTT, R. (2004). Health consumer groups in the UK: A new social movement? *Sociology of Health and Illness*, 26(6), 737–756. <https://doi.org/10.1111/j.0141-9889.2004.00416.x>
- ARKSEY, H. (1998). *RSI and the experts*. London: UCL Press.
- ARMSTRONG, D. (2014). Actors, patients and agency: A recent history. *Sociology of Health and Illness*, 36(2), 163–174. <https://doi.org/10.1002/9781118898345.ch2>
- BERESFORD, P. (2002). User involvement in research and evaluation: Liberation or regulation? *Social Policy & Society*, 1(2), 95–105. <https://doi.org/10.1017/S1474746402000222>
- BLUME, S. (2017). In search of experiential knowledge. *Innovation: the European Journal of Social Science Research*, 30(1), 91–103. <https://doi.org/10.1080/13511610.2016.1210505>
- BORKMAN, T. (1976). Experiential knowledge: A new concept for the analysis of self-help groups. *The Social Service Review*, 50(3), 445–456.
- CARON-FLINTERMAN, J. F., BROERSE, J. W. E., & BUNDERS, J. F. G. (2005). The experiential knowledge of patients: A new resource for biomedical research? *Social Science & Medicine*, 60(11), 2575–2584. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.11.023>
- DAVISON, C., DAVEY SMITH, G., & FRANKEL, S. (1991). Lay epidemiology and the prevention paradox: The implications of coronary candidacy for health promotion. *Sociology of Health and Illness*, 13(1), 1–19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.1991.tb00085.x>
- EPSTEIN, S. (1996). *Impure science: AIDS, activism and the politics of knowledge*. Berkeley, CA: University of California Press.
- FOSTER, D. (2016). “Keep complaining til someone listens”: Exchanges of tactic healthcare knowledge in online illness communities. *Social Science & Medicine*, 166, 25–32. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2016.08.007>
- HERZLICH, C. (1973). *Health and illness: A socio-psychological approach*. London: Academic Press.
- JAYYUSI, L. (1991). Values and moral judgement: Communicative praxis as moral order. Teoksessa G. Button (toim.), *Ethnomethodology and the human sciences* (s. 227–251). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511611827.011>
- JOKINEN, A. (2012). Kategoriat, instituutit ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen (toim.), *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit* (s. 227–264). Tampere: Vastapaino.
- JONES, M. & PIETILÄ, I. (2017). “The citizen is stepping into a new role”: Policy interpretations of patient and public involvement in Finland. *Health and Social Care in the Community*, 26(2), e304–e311. <https://doi.org/10.1111/hsc.12520>

- MARTIN, G. (2008). "Ordinary people only": Knowledge, representativeness and the publics of public participation in healthcare. *Sociology of Health and Illness*, 30(1), 35–54. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2007.01027.x>
- MAZANDERANI, F., LOCKOCK, L., & POWELL, J. (2012). Being differently the same: The mediation of identity tensions in the sharing of illness experiences. *Social Science & Medicine*, 74(4), 546–553. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.10.036>
- MÄKITALO, Å. (2002). *Categorizing Work: Knowing, arguing, and social dilemmas in vocational guidance*. Göteborg Studies in Educational Sciences 177. Gothenburg: University of Gothenburg.
- MÄKITALO, Å., & SÄLJÖ, R. (2002). Talk in institutional context in talk: Categories as situated practices. *TEXT*, 22(1), 57–82. <https://doi.org/10.1515/text.2002.005>
- NORDIN, I. (2000). Expert and non-expert knowledge in medical practice. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 3(3), 297–304.
- PRIOR, L. (2003). Belief, knowledge and expertise: The emergence of the lay expert in medical sociology. *Sociology of Health and Illness*, 25(3), 41–57. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.00339>
- SACKS, H. (1972). On the analysability of stories by children. Teoksessa J. Coulter (toim.), *Ethnomethodological Sociology* (s. 254–270). Aldershot: Edward Elgar Publishing Company.
- SILVERMAN, D. (2007). *A very short, fairly interesting and reasonably cheap book about qualitative research*. London: SAGE.
- SLOMIC, M., CHRISTIANSEN, B., SOBERG, H. L., & SVEEN, U. (2016). User involvement and experiential knowledge in interprofessional rehabilitation: A grounded theory study. *BMC Health Services Research*, 16(1), artikkelinro 547. <https://doi.org/10.1186/s12913-016-1808-5>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (1992). *Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 1992/785*. Haettu 20.9.2017, saatavilla: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1992/19920785.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2009). *Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma. Mieli 2009 -työryhmän ehdotukset mielenterveys- ja päihdetyön kehittämiseksi vuoteen 2015*. Haettu 19.4.2018, saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2768-1>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2014). *Hyvinvointi on toimintakykyä ja osallisuutta. Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskatso 2014*. Helsinki: STM.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2018). *Mielenterveys- ja päihdepalveluita uudistetaan kokemusasiantuntijoiden avulla*. Haettu 19.4.2018, saatavilla: http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/mielenterveys-ja-paihdepalveluita-uidistetaan-kokemusasantuntijoiden-avulla.
- SPRINGETT, J., OWEN, C., & CALLAGHAN, J. (2007). The challenge of combining 'lay' knowledge with 'evidence-based' practice in health promotion: FaGEnds smoking cessation service. *Critical Public Health*, 17(3), 229–42. <https://doi.org/10.1080/09581590701225854>
- TÖKKÄRI, V. (tämä teos). Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Toikkanen, &

- I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 64–84). Rovaniemi: Lapland University Press.
- Valtioneuvosto (2015). *Hallitusohjelman toteutus: hyvinvointi ja terveys*. Haettu 13.8.2017, saatavilla: <https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelman-toteutus/hyvinvointi>
- VENNIK, F. M., ADAMS, S. A., FABER, M. J., & PUTTERS, K. (2014). Expert and experiential knowledge in the same place: Patients' experiences with online communities connecting patients and health professionals. *Patient Education and Counseling*, 95(2), 265–270. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2014.02.003>
- WILLIAMS, G., & POPAY, J. (2006). Lay knowledge and the privilege of experience. Teoksessa D. Kelleher, J. Gabe, & G. Williams (toim.), *Challenging medicine* (2. painos) (s. 122–145). Abingdon: Routledge.
- ZIEBLAND, S. U. E., & WYKE, S. (2012). Health and illness in a connected world: How might sharing experiences on the internet affect people's health? *Milbank Quarterly*, 90(2), 219–249. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2012.00662.x>

Kehollisesta kokemisesta kohti sanallistettuja kokemuksia: hevoset reflektoinnin mahdollistajina

Paula Rossi ja Päivi Lundvall

TIIVIISTI

Artikkelissamme korostamme holistista kokemuksen tutkimuksen tärkeyttä työelämän kontekstissa. Tavoitteenamme on lisätä ymmärrystä ihmisistä työelämässä paitsi rationaalisesti ajattelevina, myös kehollisesti kokevina, tuntevina ja suhteissa toimivina subjekteina. Konkretisoimme tätä pyrkimystä laajentamalla työelämässä koettujen kokemusten tarkastelua sanallisesti viestittävästä, kuvatussa kokemuksesta kehollisesti koettujen ja ilmaistujen kokemusten merkitysten pohdintaan. Apuna pohdinnassa toimii lajien välinen hevonen–ihminen-vuorovaikutus hevosavusteisessa esihenkilövalmennuksessa. Käytämme artikkelissa esimerkkitutkimusta, jossa esihenkilöt tarkastelivat hevosen ja ihmisen välisessä vuorovaikutuksessa kokemiaan merkittäviä kehollisia kokemuksia ja löysivät näiden yhteyden työelämänsä vuorovaikutus-kokemuksiin. Hevosen ja ihmisen välisessä sanattomassa vuorovaikutuksessa hevonen ja kehollinen kokemus näyttävät pysäyttävän kokijan pohtimaan ja refleктоimaan omia kokemuksia ja toimintaa sekä muiden yhteisön jäsenten toimintaa tietoisien ajattelun prosessissa. Työelämään keskittyvän otteen lisäksi artikkeli tarjoaa näin myös mahdollisuuden tarkastella yleisesti hevosavusteisen toiminnan vaikuttavuuden syitä, eli sitä, miksi vuorovaikutus hevosen kanssa ja hevosten keskinäisen vuorovaikutuksen sekä toiminnan tarkkailu voi vaikuttaa ihmisten kokemuksiin, toimintaan ja hyvinvointiin myönteisesti. Käsitteellis-teoreettisesti lähestymistapamme nojaa johtamisen psykologian tieteenalan ja kompleksisten responsiivisten prosessien teorian tarjoamiin lähtökohtiin. Kokemuksen tutkimuksen alalla artikkelimme kiinnittyy eksistentiaalis-fenomenologiseen psykologiaan, ja fenomenologian avulla kokemusten kehollisuuteen ja vuorovaikutteisuuteen. Syvennymme kokemuksiin ihmisen kehollisen olemuspuolen kautta ja välittämänä. Pohdimme erityisesti sitä, miten kehollisten kokemusten muuttuminen itselle tiedostettuun ja muille viestittävään muotoon voi tapahtua ihmisen tajunnallisen olemuspuolen avulla, kun hevonen pysäyttää ihmisen havainnoimaan ja refleктоimaan lajien välisen vuorovaikutuksen herättämiä tunteita ja kokemuksia.

Johtamisen psykologia ja kokemuksen tutkimus

Kokemuksen käsitteellis-teoreettiselle lähestymistavalleemme aineksia tarjoavat erityisesti johtamisen psykologian tieteenala, kompleksisten

responsiivisten prosessien teoria, eksistentiaalis-fenomenologinen psykologia sekä fenomenologia. Ensinnäkin johtamisen psykologia tieteenalana (Joensuu & Pietiläinen, 2015; Perttula, 2006; Perttula & Syväjärvi, 2012) tarjoaa yleisen viitekehyksen työelämän vuorovaikutuksen ja kokemusten tarkastelun merkitsevyyden hahmottamiseen. Toiseksi erityisesti sosiaalipsykologiasta ja kompleksisuustieteistä ammentava kompleksisten responsiivisten prosessien teoria (Mowles, 2011; Stacey, 2005, 2011; Stacey & Griffin, 2005; Stacey, Griffin, & Shaw, 2000) korostaa vuorovaikutuksen merkitystä työelämän kontekstissa. Kolmanneksi, eksistentiaalis-fenomenologinen psykologia ja erityisesti Lauri Rauhalan (2009) holistinen ihmiskäsitys mahdollistaa ihmisen kehollisen olemuspuolen merkityksen pohtimisen osana ihmisenä olemisen kokonaisuutta. Neljäntenä ja viimeisenä teoreettisena ”aineksena” husserlilainen fenomenologinen lähestymistapa tarjoaa mahdollisuuksia kehollisuuden tarkasteluun ”kokemuksen tärkeänä reunaehtona” (Kukkola, tämä teos, s. 49).

Tutkimuksemme keskeisenä käsitteenä *kokemus* on sekä sanallisesti että kehollisesti ilmaistavaa, merkityksellistä suhdetta johonkin. Ymmärrämme siis kokemuksen lähtökohtaisesti johtamisen psykologian tieteenalan pioneerin, Juha Perttulan (2009) tapaan merkityssuhteeksi. Merkityssuhde muodostuu tajunnallisen ihmisen suunnatessa toimintaansa johonkin kohteeseen, joka ilmenee ihmiselle jollain tapaa, eli toisin sanoen alkaa merkitä jotain. Tarkastelumme kohteena on erityisesti arjen työelämässä tärkeä, mutta organisaatio- ja johtajuustutkimuksessa vähäisemmälle huomiolle jäänyt kehollisuuden olemuspuolen suhde kokemuksiin. Kuten Virpi Tökkäri (tämä teos) toteaa, kokemuksen tutkimuksessa ovat usein painottuneet kokemuksille annetut sanalliset merkitykset. Kehollisuus siis avaa uusia mahdollisia tutkimussuuntia. Silti tässäkin artikkelissa kehollinen, nonverbaalinen kokemus ei itsessään ole analyysimme kohteena. Sen sijaan olemme kiinnostuneita kehollisuuden merkityksestä ihmisen toiminnan ja työyhteisöjen vuorovaikutusdynamikan ymmärtämisessä.

Kehollisten kokemusten sanoittaminen itselle ymmärrettävään ja muille viestittävään muotoon sekä kokemusten kautta tapahtuva toiminnan refleктоiminen voi käytännössä olla haasteellista. Vastataksemme tähän haasteeseen ajatellamme lajien välisen kehollisten kokemusten ja vuorovaikutuksen antavan mahdollisuuksia toimia työyhteisöön sijoittuvien kokemusten reflektionin ja sanoittamisen apuna. Ajatuksemme tueksi esitämme tutkijan reflektointeja esimerkkitutkimuksesta, jossa kuvataan toimivaa hevosavusteisesta esihenkilövalmennusta

(Lundvall, 2013). Näillä reflektoinneilla pyrimme havainnollistamaan kehollisten kokemusten sanallistumista suhteessa työelämän vuorovaikutustilanteisiin.

Kyseinen esimerkkitutkimus toteutettiin maaliskuussa 2013 Taigatallilla Rovaniemen Marraskoskella. Kaksi päivää kestäneeseen hevosavusteiseen esihenkilövalmennukseen osallistui kuusi keskiportaan esihenkilöä ja avustajina käytettiin ratsuiksi koulutettuja suomenhevosia. Valmennusviikonloppuna esihenkilöt tekivät maasta käsin hevosten kanssa erilaisia harjoituksia, joissa keskityttiin keholliseen kokemukseen, havainnoitiin hevosten käyttäytymistä ja käytiin alku- ja loppukeskustelut. Esimerkkitutkimuksen aineisto koostui näistä loppukeskusteluista sekä valmennukseen osallistuneiden esihenkilöiden haastatteluista. (Lundvall, 2013.)

Alla on ote tutkijan reflektoinnista. Esittelemiemme otteiden tarkoitus on osoittaa, kuinka hevosten kanssa valmennustilanteessa koettu voi auttaa ymmärtämään, mitä työyhteisöissä koetaan. Lisäksi aineisto-esimerkit havainnollistavat, miten sekä omaa että muiden toimintaa vuorovaikutuksessa hahmotetaan ja miten tämä ymmärrys voi auttaa toiminnan kehittämisessä.

Eräässä valmennustilanteessa ryhmäläisiä pyydettiin juoksemaan ryhmänä ratsastuskentän poikki aina valmentajan antaessa käskyn ja hevosen seuratessa kentällä tilannetta. Epäsäännöllisesti ja spontaanisti annetut juoksukehotukset saivat ryhmäläiset nauraa ja iloisesti puhellen juoksemaan ryhmänä sinne tänne. Kauaa ei mennyt, kun hevonen liittyi oma-aloitteisesti ryhmän mukaan juoksemaan ja tämä tietenkin teki tilanteesta entistä hauskemman.

Harjoituksen jälkeen valmennukseen osallistuneiden kesken käytiin pitkä keskustelu työnilosta ja sen syntyisestä työyhteisössä. Kokemus säilyi osallistujien mielessä pitkään ja siihen palattiin myöhemmissä keskusteluissa. Tapautuma konkretisoi, miten innostuneessa ja iloisessa tiimissä on mukava tehdä töitä. Innostuneet ihmiset vetävät joukkoonsa muita. Eräs osallistujista totesikin, että nähdessään ryhmän ihmisiä, joilla vaikuttaa olevan yhdessä mukavaa töitä tehtäessä, hän haluaisi itsekin kuulua kyseiseen porukkaan. (hevosavusteinen esihenkilövalmennus, tutkijan reflektio)

Hevosavusteisen toiminnan ja hevonen–ihminen-vuorovaikutuksen on jo pitkään tiedetty vaikuttavan ihmisten hyvinvointia lisäävästi (Martin-

Päivä, 2014). Siksi esimerkiksi ratsastusterapiaa (KELA-korvattavana terapiamuotona) ja sosiaalipedagogista hevostointia on hyödynnetty, vaikuttavuuden mekanismeja koskevan tutkimuksen puutteesta huolimatta, sosiaali- ja terveystalveluissa ihmisten fyysisessä ja psyykkisessä kuntoutuksessa sekä terapiassa. Näissä konteksteissa hevosen arvo ja merkitys kuntouttavassa ja ennaltaehkäisevässä hoivatyössä on tunnustettu. (Martin-Päivä, 2014.). Tästä huolimatta työelämän kehittämisessä ja esihenkilövalmennuksessa hevonen–ihminen-vuorovaikutukseen perustuva toiminta on Suomessa vasta käynnistymässä.

Vuorovaikutus ja kokemukset työelämän tutkimuksen keskiöön

Koska tarkastelumme sijoittuu työelämän kontekstiin, artikkelissa korostuu erityisesti johtamisen psykologian tieteenalan näkemys ihmisistä ja organisaatioista. Johtamisen psykologian kokemuksellisuutta korostavalle monitieteelliselle tieteenalalle keskeistä on ymmärtää ihmisiä työelämässä ja -yhteisöissään kokevina, suhteissa toimivina subjekteina. Yhteisöjen jäsenten erilaiset elämäntilanteet ja sosiaaliset suhteet luovat väistämättä työyhteisöihin sekä hyvää että huonoa vuorovaikutusdynamikkaa. Ihmisten erilaisten kokemushistorioiden yhteensovittaminen vuorovaikutuksessa tekee vuorovaikutuksesta ja työelämän tapahtumien ennustamisesta haastavampaa ja kompleksisempaa. Tämän vuoksi se, mitä ihmiset työelämässä kokevat ja miten he toimintaansa hahmottavat, on ihmisten johtamisen ja johtamisen psykologian keskiössä. (Joensuu & Pietiläinen, 2015; Perttula, 2006; Perttula & Syväjärvi, 2012.)

Kun ihmiset ymmärretään suhteissa toimivina subjekteina, sillä on vaikutuksensa myös siihen, mitä organisaatioiden ajatellaan olevan. Nojaamme tässä erityisesti sosiaalipsykologian, sosiologian ja kompleksisuustieteiden lähtökohtia hyödyntävään kompleksisten responsiivisten prosessien teoriaan (Mowles, 2011; Stacey 2005, 2011; Stacey & Griffin, 2005; Stacey ym., 2000). Kompleksisten responsiivisten prosessien teoriassa korostetaan organisaatioiden muodostuvan jatkuvasti muutoksessa olevissa, hetkellisissä ja paikallisissa, ihmisten välisissä *vuorovaikutusprosesseissa*. Teorian mukaisesti valmiita ohjeita siitä, miten hyvä vuorovaikutus rakentuu, ei voida antaa, sillä vuorovaikutus saa muotonsa aina kussakin hetkessä, paikassa ja vuorovaikutuksessa mukana olevien osa-

puolten yksilöllisen elämäntilanteen ja kokemushistorian mukaisena. Samasta syystä vuorovaikutukseen perustuvaa johtamista ei voi käsikirjoittaa, vaan tapahtumat ovat aina enemmän tai vähemmän spontaaneja ja tuntemattomaan tulokseen johtavia. Organisaatio siis muodostuu kokemuksellisuudesta ja ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta (Stacey, 2011; Tökkäri, 2012).

Joukko valmennuksessa olevia henkilöitä katsoo muutaman kymmenen hevosen vapaana laiduntavaa laumaa hiljaa. Hevoset ruokailevat siellä täällä rauhallisesti rouskutellen. Yllättävä ääni saa lauman valppaaksi, yksi hevosista säikähtää ja rynnistää kauemaksi äänen lähteestä muutaman muun seurattessa. Ääntä lähellä oleva katselee lähdetä hetken ja jatkaa syömistään, ja muut tekevät samoin. Hetken kuluttua muutkin hevoset palaavat laumaan.

Kysyttäessä mitä tulee mieleen, joku valmennettavista kertoo tilanteen muistuttavan täysin työyhteisöä, johon on tulossa muutos. Osa työntekijöistä säikähtää ja tartuttaa pelkonsa osaan yhteisöä. Usein löytyy kuitenkin rauhallinen, kenties kokenut työntekijä, joka ymmärtää, ettei ole kysymys vaarallisesta asiasta. Rauhallisen yksilön asenne ja varmuus voittavat vähitellen työyhteisön tuen. (hevosavusteinen esihenkilövalmennus, tutkijan reflektio)

Kursivoitu esimerkki osoittaa, ettei yksilöiden välinen vuorovaikutus ole aina sanallista, vaan myös käyttäytymisen ja kehollisuuden kautta ilmevä. Vuorovaikutuksen tarkastelun tärkeys korostuu, kun tavoitteena on käyttäytymisen ymmärtäminen ja kehittäminen. Kompleksisten responsiivisten prosessien teorian mukaisesti vuorovaikutuksen osapuolet – yllä olevassa esimerkissä hevoslauman välisenä tai työyhteisön jäsenien muutostilanteessa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa – vastaavat responsiivisesti ja ennakoimattomalla tavalla toisten osapuolten ilmeisiin, eleisiin ja sanoihin, jotka puolestaan synnyttävät uusia, ennakoimattomia reaktioita (Laitinen & Stenvall, 2012).

Hevosiin tottumaton ihminen usein arastelee eläintä suuren koon ja ihmisen mielestä ennakoimattoman käyttäytymisen vuoksi. Tarkkailemalla tilanteita, joissa kokematonta ihmistä pyydetään taluttamaan hevosta, huomataan epävarmuuden helposti johtavan siihen, ettei hevonenkaan luota ihmiseen.

Eräässä tapauksessa henkilöä pyydettiin viemään hevonen kentän poikki taluttaen. Ensin hevonen kieltäytyi liikkumasta ja taluttaja kääntyi toivottomana hevosen puoleen nykien riimusta ja huudellen apua ohjaajalta. Ohjaaja neuvoi häntä rauhallisesti ottamaan kontaktin eläimeen ja lähtevän sen jälkeen rennosti edellä kävelemään sekä luottamaan siihen, että hevonen seuraa. Luottaminen sai hevosen seuraamaan.

Myöhemmin henkilö kertoi ymmärtäneensä, että hänen on huomattavasti helpompaa työyhteisössä, jos hän luottaa työntekijöihin. Silloin hän kannustaa myös työntekijöitä luottamaan häneen esihenkilönä. Asiansa osaavia työntekijöitä ei tarvitse vaatia tekemään töitä, vaan esihenkilön tehtävänä on näyttää suunta ja antaa toiminnalle ohjaavat puitteet. Hän kuvasi, että johtamista ei tarvitse tehdä ikään kuin väkisin, vaan yhdessä menemällä, osoittaen tietä määrätietoisesti ja löytämällä motivaatio ja perusteet siihen, miksi me yhdessä nyt lähdetään tännepäin. (hevosavusteinen esihenkilövalmennus, tutkijan reflektio)

Koska responsiivista ja kompleksista vuorovaikutusta ei voida suunnitella tai yksipuolisesti hallita, Ralph Stacey (2005, 2011) korostaa luottamukseen ja vastavuoroisuuteen perustuvaa vuorovaikutusta. Kuitenkin, huolimatta käsikirjoittamisen mahdollisuudesta, on vuorovaikutuksen tarkastelu tärkeää: juuri jokapäiväisissä, tavallisissa vuorovaikutustilanteissa ja toiminnan reflektoinnissa tulevat näkyviksi erilaiset tavat osallistua vuorovaikutukseen. Kiinnittämällä huomioita kokemuksiin ”yhdessä työskentelystä ja rituaalinomaisiin tapoihin, joihin annamme panoksemme osallistuessamme vuorovaikutukseen” (*habitual patterning that we contribute to in our dealings with others*) (Mowles, 2011, s. 69), mahdollistuu vuorovaikutuksen ja työyhteisön toiminnan potentiaalinen muutos.

Kokemukset ja kehollisuuden merkitys

Kun tutkimuksen keskiössä on ihminen kokijana työelämässä ja -yhteisöissään, on organisaatioiden ymmärtämisen lisäksi tarpeen tarkastella myös sitä, mitä ihminen on ja miten kokemukset rakentuvat. Rauhalan (2009) mukaan ihmistä tulee tarkastella ja ymmärtää holistisesti. Tällä hän tarkoittaa sitä, että ihminen on syytä nähdä eri olemuspuoliensa

– situationaalisuuden, kehollisuuden ja tajunnallisuuden – suhteissa olevana, toisiaan edellyttävänä dynaamisena kokonaisuutena. Ihminen toisin sanoen ”todellistuu maailmassa monitasoisena kokonaisuutena” (Klemola 1998, s. 41). Olemme ihmisinä holistisia kokonaisuuksia, jotka tajunnalla ja keholla ovat merkityksellisissä suhteissa yksilölliseen situaatioon kuuluviin tekijöihin.

Kun ihminen kokee, hän ymmärtää tajunnallaan sekä sanoittamattomia että sanallistettuja, suhteissa muodostuneita kokemuksia. Rauhalan (2009) kuvaamista ihmisen olemuspuolista tajunnallisuus jakautuu henkiseen ja psyykkiseen. Henkinen ja psyykinen voidaan kuvata tajunnallisuuden tapoina ymmärtää yksilöllistä elämäntilannetta eli situationaalisuutta. Yksinkertaistetusti kuvattuna tajunnallisuuden toimintatavoista psyykinen antaa asioille merkityksiä ilman sanallistamista ja sosiaalisesti jaettuja merkityksiä ja myös ilman, että ihminen tiedostaisi itseään. Henkisen toimintatason avulla ihminen sen sijaan pystyy asettamaan ymmärryksensä tarkastelun kohteeksi ja sanallistamaan sekä viestimään muille kokemuksiaan. (Perttula, 2009.) Virpi Tökkäri (tämä teos) jakaa Perttulan (2006) ajatteluun nojaten kokemuksen elävään ja kuvattuun kokemukseen. Elävä kokemus on ”elämäntilanteeseen kiinnittyvä, tajunnallinen ja kehollinen, usein sanoittamaton elämys, tunne tai olotila”, kuvatulla kokemuksella puolestaan tarkoitetaan itselle ymmärrettävää ja toisille jaettavissa olevaa kokemusta (s. 67). Nämä jaot, tajunnan jako henkiseen ja psyykkiseen, sekä kokemuksen jako elävään ja kuvattuun, ovat pohdinnassamme tärkeitä. Tarkastelemme niiden kautta kehollisen kokemuksen alkuperäistä ”sijaintia” tajunnallisuuden psyykkisellä, tiedostamattomalla toiminnan tasolla ja kokemuksen ”siirtymistä” tiedostetulle, henkiselle tasolle kuvattavaan muotoon.

Kehollisuudellaan ihminen tuottaa tajunnallisuudelle kokemussisältöjä ymmärrettäväksi ja sanallistettavaksi. Ihmisen kehollisuus ja tajunnallisuus ovat suhteessa toisiinsa myös muuten kuin yksilöllisen elämäntilanteen kautta. Rauhala (2009) puhuu muun muassa aivokemian kokemuslaatuja myötäilevästä luonteesta. Tällä hän tarkoittaa, että kehollisuus tarjoaa sisältöä tajunnallisuudelle: kehon huonovointisuus vastaanotetaan esimerkiksi kokemuksena alavireisyydestä tai pelkona. Tajunnallisuuden kautta nämä keholliset tuntemukset voidaan vielä muuttaa ajateltavissa olevien ja muille viestittävien merkitysten muotoon. Käänteisesti puolestaan tajunnallisuus voi välittää merkityksiä keholliselle tasolle etenkin, kun kyseessä ovat omaa persoonaa koskevat, tiedostetut kokemukset.

Samalla aktivoituvat keholliset tuntemukset. (Rauhala, 2009.) Esimerkkinä tajunnallisuuden keholle merkityksiä välittävästä toiminnasta toimii vaikkapa omasta toiminnasta seurannut häpeän tunne, joka tuntuu fyysisesti kehossa ”humahduksena” tai punastumisen tunteena kasvoilla.

Ihmisen tajunnallisuuden ja tilanteen olemuspuolet ovat kokemuksen muodostumisessa ja ymmärtämisessä tärkeitä, sekä osittain myös korostuneita kokemuksen ilmaisun yhteydessä Rauhalan (2009) fenomenologisessa ajattelussa. Kuitenkin mielestämme holistisen ihmiskäsityksen mukaisesti voidaan ajatella, että ihmisenä olemisen dynaamisessa kokonaisuudessa kehollisuuden olemuspuoli on yhtä olennainen. Työelämässä, kun arjen käytännöt mukailevat perinteisten organisaatio-teorioiden ja johtajuusoppien tapaa korostaa rationaalista ajattelua, tämä kehollisen kokemisen ja ilmaisun merkitys tahtoo usein jäädä taka-alalle. Sen vuoksi esitämme, että on perusteltua ja erityisen tarpeen huomioida kehollisuus osana ihmisen tapaa kokea ja ilmaista itseään.

Kokemus kehollisena ilmiönä

Ihmisen olemuksen tutkimuksessa fenomenologia tarjoaa työkaluja kehollisuuden ja kehollisten kokemusten merkityksen tarkemmalle tarkastelulle ja tärkeyden korostamiselle. Esimerkiksi liikunnan filosofista analyysia väitöskirjassaan rakentanut Timo Klemola (1998, s. 41) toteaa kehollisuuden olevan ihmisen todellistumisen muodoista keskeisin: liikkujan taito on ”ensisijassa hänen kehonsa taitoa ja vasta toissijaisesti hänen älyllis-henkistä kyvykkyyttään”. Kehollisuuden eli keholla maailmassa olemisen kautta tullut tieto saattaa kuitenkin jäädä huomaamatta työelämässä, jossa vallalla olevat käsitykset organisaatioista ja ihmisistä organisaatio toimijoina korostavat rationaalista toimintaa ja ajattelua.

Kokemusten kehollisuuden tärkeyttä korostaa ja sen tarkastelua jatkaa Satu Liimakka (2012) *Kokemuksen tutkimus III* -kirjan artikkelissaan ”Kokemus, kieli ja kokemuksen mieli – metodologisia pohdintoja”. Hän selvittää kokemuksen ”kieltä” eli kokemuksen viestittymistä kokijalle itselleen ja kuvaa sen olevan esimerkiksi sanallinen, kuvallinen, aistimuksellinen tai kehollinen. Liimakka esittää ranskalaisen filosofin Maurice Merleau-Pontyn (1908–1961) tavoin, että koska koemme maailmaa ja itseämme maailmassa kehollisina subjekteina, ovat kokemuksemekin pääosin kehollisia.

Kehon ilmaisu tuntemuksineen, eleineen, asentoineen, ilmeineen ja tilankäyttöineen on erilaista kuin perinteisesti kokemuksen tutkimuksessa, kuten esimerkiksi haastatteluaineistoissa sanallisesti ilmaistut ja kerrotut kokemukset. Liimakka päätyykin esittämään kokemuksellisuuden kokonaisvaltaisempaa lähestymistapaa: kokemusten tarkastelussa ja tutkimuksessa tulisi ottaa kielellisen ilmiön lisäksi huomioon myös kokemukset kehollisena, aistimuksellisena ja emotionaalisenä ilmiönä. (Liimakka, 2012.)

Tunteet ja kehojen resonointi

Kehollisen olemuspuolen kautta auttaminen tai vaikuttaminen sekä kehollisen ilmaisun ja kokemuksen keskiöön nostaminen, ovat esimerkiksi tanssi- ja liiketerapeutin ja myös hevosavusteiseen toimintaan liittyvän ajattelutavan taustalla. Kehon liikkeet heijastavat tunnetiloja ja toisaalta tunnetilat heijastuvat keholliseen ilmaisuun (Damasio, 2000). Kehoon olemuspuolen kautta vaikuttamaan pyrkivien valmennus- ja terapiamuotojen yhteydessä voitaneen puhua myös havainnoivan ja kokevan minän käsittein, joilla terapiassa tarkoitetaan sitä, että erilaisia kehollisia itsehavainnointimenetelmiä käyttämällä pyritään kehittämään havainnoivan, tietoisemmin ajattelevan, kokevan, tunteisiin ja tuntemuksiin keskittyvän minän välistä suhdetta (esim. Jääskeläinen, 2017).

Useilla valmennukseen osallistuneista ei ollut aiempaan kokemusta hevosta. Esimerkiksi eräs henkilö koki valmennuksen antaneen selkeän vertailukohdan työhönsä, missä hän joutuu kohtaamaan tuntemattomia ja uhkaavia tilanteita. Valmennustilanteessa hän pelkäsi kovasti, jopa niin paljon, että se tuntui fyysisesti. Pelkoa aiheuttivat epä tietoisuus ja tilanteen tuntemattomuus.

Hän uskalsi kuitenkin luottaa ohjaajaan, vaikka oli fyysisesti niin jännittynyt, että reagoi kaikkeen. Toisten ihmisten läsnäolo, keskittyminen ja syvä hengitys auttoivat häntä löytämään oman varmuuden ja rauhoittamaan levottomuutensa. Pelosta huolimatta hän toimi ryhmän mukana ja uskaltautui jopa lopulta taluttamaan hevosta.

Valmennuskokemus oli tälle osallistujalle erittäin voimakas saaden aikaan fyysisen väsymyksen. Myöhemmin henkilö kertoi pelois-

taan asiakkaiden suhteen työpaikalla, jotka olivat saaneet hänet jopa harkitsemaan ammatinvaihtoa. Hevosten kanssa saatu kokemus oli kuitenkin rohkaissut häntä paljastamalla, että usein pelko on turhaa. Hän koki saaneensa hyvän muistutuksen siitä, miten tuntemattomassa tilanteessa on vain kohdattava tilanne ja toimittava. (hevosavusteinen esihenkilövalmennus, tutkijan reflektio)

Esimerkissä näkyy hyvin, kuinka pelko tunnetilana on heijastunut valmennettavan keholliseen ilmaisuun. Pelon tunne ja kokemus on ensin sijainnut kehossa ja vasta kehollisten kokemusten tarkastelun kautta se on siirtynyt ajatusten tasolle. Tämä tarkastelu oli myös auttanut valmennettavaa löytämään yhtymäkohtia työyhteisössä koettuihin tilanteisiin ja tarjonnut työkaluja pelkojen voittamiselle myös työelämässä.

Tunteiden kehollisen kokemuksen ja ilmaisun vaikutusta vuorovaikutukseen voidaan tarkastella esimerkiksi tunteiden ”tarttumisen” kautta. Damasio (2000) esittää, että kun yksilöt ovat tekemisissä keskenään, heidän kehonsa resonoivat, jonka perusteella saatamme tuntea esimerkiksi empatiaa, luottamusta tai jopa pelkoa toista kohtaan. Ihminen saattaa vastatakin vuorovaikutukseen kehollisesti ilman, että tiedostaa kommunikoivansa (Stacey, 2005). Näin käy etenkin, jos samalla hetkellä tekee jotain muuta, joka käyttää tietoisien ajattelun resursseja, kuten työelämässä on usein totuttu tai vaaditaan tekemään (Kahneman, 2011).

Esihenkilö kertoi, miten vaikea hänen on keskittyä työssään mihinkään, kun työntekijät omine asioineen ja kysymyksineen usein keskeyttävät työnteon. Jatkuvat keskeytykset lisäävät kiireen ja levottomuuden tunnetta. Valmennuksessa hän huomasi, miten hevonen oivaltaa, ettei hän ole kokonaisvaltaisesti läsnä. Hevonen osoittaa kiinnostuksen puutteen ja lähtee pois, jos hän ei keskity vuorovaikutukseen. Hän ymmärsi, miten keskittyminen kommunikaatioon lisää läsnäolon tunnetta häivyttäen myös kiireen ja levottomuuden. Jos hän haluaa olla vuorovaikutuksessa toisen kanssa, hänen on oltava myös läsnä. (hevosavusteinen esihenkilövalmennus, tutkijan reflektio).

Myöskin Leena Rouhiainen (2015) nostaa esiin ajatuksen motorisesta resonanssista, jonka mukaan toisten ihmisten aikomukset, tunteet ja mielentilat ilmenevät heidän kehollisessa käyttäytymisessään. Olemme

myös taitavia hahmottamaan sekä reagoimaan, usein tiedostamattomasti, ilman sanoja tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Mielentilat, aiheet ja tunteet eivät siis sijaitse pelkästään tajunnan henkisessä toiminnan tasossa, sanoin kommunikoitavassa muodossa (Rauhala, 2009; Rouhiainen, 2015). Keho on aikomusten, tunteiden ja mielentilojen ilmaisun koti.

Tiedostamaton vuorovaikutus, sanoittamaton kokemus

Ilman sanoja tapahtuvaa vuorovaikutusta voidaan pitää kehollisuudesta kumpuavana toimintana. Jos organisaatiot ymmärretään ihmisten välisinä vuorovaikutteina prosesseina, havaitsemme, miten niissä tapahtuu jatkuvasti kognitiivisten ajatteluprosessien lisäksi myös tiedostamattomasti kumpuavaa toimintaa. Tämän toiminnan voidaan ajatella perustuvan aistien ja aistimusten kautta saatavilla olevaan keholliseen, tiedostamatta jäävään kokemukseen.

Valmennukseen osallistuvat katselivat kahta hevosta, joiden selkää ohjaaja siveli rapisevilla muovinauhoilla. Vanhempi hevosista ei vaikuttanut välittävän tästä mitään, mutta nuorempi reagoi sivelyyn liikehtimällä levottomasti, nostelemalla jalkojaan ja väristelemällä nahkaansa, sekä pyrkien pois tilanteesta. Eräs valmennettavista kommentoi, että nuoren hevosen selkeästi tilanteessa kokema epämielisyys tarttui häneen. Valmennettava kuvasi tunteita, että aivan kuin hänen selkäänsä lisättäisiin näkymätöntä painolastia, jatkaen spontaanisti todeten, että töissäkin työmäärä vain lisääntyy ja koskaan ei tiedä, mitä seuraavaksi tulee. (hevosavusteinen esihenkilövalmennus, tutkijan reflektio)

Erityisesti Merleau-Ponty (1962) on kirjoittanut kokemisesta kosketuksen ja kehollisen kokemisen kautta. Tiedostamatonta vuorovaikutusta on filosofisesti tarkasteltu jo 1960-luvulla, mutta sittemmin se on saanut tukea muun muassa neuropsykologiasta. Tutkijat ovat havainneet, että aivot rekisteröivät jatkuvasti toisen yksilön kehon rytmejä, kuten esimerkiksi sykettä ja hengitystä, sekä mielen tilaa (Damasio, 2000). Toisten ihmisten ja eläintenkin toiminnan ja tunnetilojen havainnointi paitsi rekisteröityy aivoihin, herättää myös tarkkailijassa tunteen siitä, että hän olisi suorittamassa samaa toimintaa tai tuntemassa samaa (Gal-

lese, 2010). Tämän kaltaista tilannetta valmennettava kuvaa yllä olevassa esimerkissä epämurkavuuden tunteen heräämisellä, kun hän seuraa nuoremman hevosen reagoimista sille epämiellyttävään toimintaan.

Tiedostetun kokemuksen ja tiedostamattoman kokemuksen suhdetta voidaan pohtia myös ajattelun prosesseja tarkastelemalla. Kahneman (2011) on teoretisoinut ihmisten päätöksentekoprosesseja jakamalla metaforisesti ajattelun hitaaseen ja nopeaan systeemiin. Kahnemanin tutkimusten mukaan ihminen on taipuvainen toiminnassaan luottamaan, sekä responsiivisesti ja tiedostamatta reagoimaan nopeasti saatavilla olevaan ja intuitiiviseen tietoon (ajattelusysteemi 1). Rationaalinen ajattelu (ajattelusysteemi 2) on puolestaan hitaampaa, työläämpää ja vaatii siten eri tavalla aikaa, energiaa ja keskittymistä. Kahneman (2011) nostaa mielestämme erinomaisen kuvaavalla tavalla esiin johtajuus- ja organisaatiotutkimuksessa näkyvillä olevan pyrkimyksen rationaalisen, objektiivisen ajattelun suosimiseen ja sen, kuinka nopean, intuitiivisen ajattelusysteemin merkityksen aliarvioiminen voi johtaa puutteelliseen ymmärrykseen ihmisten käyttäytymisestä. Vaikka kuinka haluaisimmekin ajatella rationaalisen ajattelun ohjaavan toimintaamme, pohjautuu se pääosin nopeaan, intuitiiviseen ja usein tiedostamattomaan ajatteluun. Kahneman (2011, s. 140) siteeraakin Jonathan Haidia todetessaan, että lopultakin ”emotionaalinen häntä heiluttaa rationaalista koiraa” (*emotional tail wags the rational dog*).

Mikä merkitys emotionaalisen hännän rationaalisella tiedostamisella sitten on? Ymmärryksen ja kehittymisen mahdollistamiseksi tiedostamattomasta ajattelua ja kokemusta voidaan pysähtyä tietoisesti reflektoidaan hitaan ajattelun prosessissa. Esimerkkitutkimuksessa hevonen usein avustaa valmennukseen osallistuneita pysähtymisessä. Reflektoinnin tärkeyteen viitataan myös, kun tarkastellaan johtajuutta ja organisaatioelämää vuorovaikutuksena kompleksisuustieteellisestä näkökulmasta. Jotta organisaatioissa tapahtuisi kehittymistä vuorovaikutuksessa ihmisten toiminnan muutoksen myötä, tulee ensisijaisesti pysähtyä ajattelemaan sitä, mitä ollaan tekemässä ja kokemassa (Mowles, 2011). Tämä vaatii huomion kääntämistä kokemuksiin jokapäiväisessä työelämässä ja -yhteisössä, ja sanoittamattomien ja tiedostamattomien kokemusten saattamista tietoiseen ajatteluun. Rauhalan (2009) käsitteillä kuvattuna kokemus nousee silloin tajunnan psyykkisestä, tiedostamattomasta toimintatavasta henkiseen ja tiedostettuun toimintatapaan.

Kokeminen eläytymisenä keholliseen tilanteeseen

Esimerkkitutkimuksesta esiin nostamissamme tutkijan reflektoinneissa vuorovaikutusta tarkastellaan ensisijaisesti hevonen–ihminen-vuorovaikutussuhteessa. Se osoittaa, että ihmisten kehollisia kokemuksia koskevan ymmärryksen lisääntyminen edellyttää myös vuorovaikutustarkastelun laajentamista. Siinä missä ihmisten välistä vuorovaikutusta usein tarkastellaan ja tutkitaan sanallistettuina merkityssuhteina puhutun ja kirjoitetun kokemuksen kautta, oletamme lajien välisen vuorovaikutuksen olevan ensisijaisesti kehollisuuden olemuspuolesta kumpuavaa elävää kokemusta. Vasta toissijaisesti se on merkityssuhteita ja ymmärrystä luova, viestittävään muotoon muutettava, kuvattava kokemus.

Vuorovaikutustarkastelun painotuserossa on kyse pitkälti ihmisten ja eläinten erilaisista olemuksista, mutta silti pohjimmiltaan samanlaisista tavoista kokea. Kyse on myös näiden kokemisen tapojen vaikutuksista kokemuslaatuihin sekä kokemuksen kommunikoinnin mahdollisuuksiin. Samankaltaisiin kokemustapoihin liittyen esimerkiksi Kahneman (2011) toteaa nopean ajattelun systeemin ominaisuuksien osittain olevan biologisesti ja sisäsyntyisesti jaettuja muiden eläinten kanssa. Rauhala (2009) puolestaan on pohtinut samaa jaettua kokemuksellisuuden tapaa tajunnallisuuden psyykkisen puolen osalta.

Merleau-Ponty (1962) tarkasteli laajasti ihmisen ja eläimen olemusta, tietoisuutta ja suhdetta toisiinsa. Hän toi esiin arkisen, mutta silti usein unohtuvan seikan kullekin lajille ominaisesta tavasta kokea muu maailma, toinen laji tai toinen yksilö. Hän päätyi esittämään, että ihmisen suhde eläimeen ei ole hierarkkinen, vaan jopa myyttinen toveruus (*strange kinship*), joka mahdollistaa sen, että ymmärrämme eläimellä olevan meistä poikkeava tapa havainnoida, ja samalla tunnistamme yhteiset piirteemme (Toadvine, 2007).

Lajien välisessä vuorovaikutuksessa kokeminen on ensisijaisesti eläytymistä vuorovaikutuksen toisen osapuolen keholliseen tilanteeseen. Esimerkiksi Ruonakoski (2011) on tutkinut ihmisen empaattista suhtautumista eläimiin. Hänen näkemyksensä mukaan suhteemme vieraslajiin eläimiin on perustaltaan yhtä välitön kuin suhteemme toisiin ihmisiin. Hän käyttää ruumiinfenomenologiaa metodina vieraslajisia eläimiä koskevan havaintokokemuksen filosofiselle jäsentämiselle. Ruonakosken mukaan emme lähtökohtaisesti tunnista eläinten käyttäytymisen merkitystä tekemällä vertailuja omaan toimintaamme vaan eläy-

tymällä eläinten keholliseen tilanteeseen. Toista, eli eläintä, ei tunnista subjektiksi ihmisen päättävä ja abstraktisti ajatteleva minä vaan keho, joka kokee toisen liikkeen itsessään. Hevonen–ihminen-vuorovaikutusta ei siis ohjaa hitaan, tiedostetun ajattelun prosessi, vaan nopea, intuitiivinen, tiedostamaton ajattelu ja kehollinen, elävä kokemus.

Stressaantunut valmennuksessa ollut esihenkilö kertoi, miten hevosten lähellä oleminen ja niiden kanssa toimiminen sai jännityksen ja stressin laukeamaan. Hän kertoi nauttineensa tuulesta, lämmöstä, hevosen hengittämisestä ja maan tuntemisesta jalkojensa alla. Hän kertoi vaikuttuneena huomanneensa, miten suorituskeskeinen toiminta hevosen kanssa ei onnistunut ohjaajaltakaan. Vasta, kun ohjaaja tiedosti yrittäneensä suorittaa ilman läsnäoloa ja kertoi sen, onnistui hevosen kanssa yhdessä toimiminen. Havainto sai valmennettavan miettimään omaa suorituskeskeistä toimintatapaansa, joka kasvattaa stressiä ja pohtimaan tapoja pyrkiä suorituskeskeisyyden sijaan aitoon läsnäoloon ja yhdessä tekemiseen työntekijöiden kanssa. (hevosavusteinen esihenkilövalmennus, tutkijan reflektio)

Hevonen–ihminen-vuorovaikutuksessa hevosen kehollinen viestiminen vaatii ihmiseltä keskittymistä, läsnäoloa ja tarvetta laajentaa aiempaa ajattelutapaa. Samalla se tarjoaa mahdollisuuden omien kokemusten tarkasteluun uudesta näkökulmasta. Pohdinnat voivat auttaa työstämään työyhteisön vuorovaikutuksen haasteita ja ongelmia, sekä vahvistamaan tapoja mahdollistaa toimivaa vuorovaikutusta.

Pohdinta

Tarkastelumme taustalla on johtamisen psykologian tieteenalan ydinajatus siitä, mitä ja miten organisaatioita tutkitaan. Johtamisen psykologiassa yhdistetään hallintotieteelliseen perustaan psykologian käsitteitä ja lähestymistapoja, ja ymmärretään organisaatioiden ja johtamisen rakentuvan aina ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (Mowles, 2011; Perttula & Syväjärvi, 2012; Stacey, 2011). Korostamme artikkelissamme myös reflektoinnin tärkeyttä: jotta kehittymistä tapahtuisi työelämässä ja sen kompleksisissa vuorovaikutussuhteissa, tulee toimijoiden pysähtyä

ajattelemaan sitä, mitä ollaan tekemässä (Mowles, 2011) ja kokemassa työyhteisöjen kompleksisissa vuorovaikutussuhteissa.

Erityisesti tarkasteltaessa ihmisiä työyhteisöissään kokevina, suhteissa toimivina subjekteina (Joensuu & Pietiläinen, 2015; Perttula, 2006; Perttula & Syväjärvi, 2012), kehollinen kokemus muodostaa oleellisen osan merkityksen rakentumisesta. Niin ihmiset kuin eläimetkin ovat älykkäitä olentoja sekä toimivia kehoja, jotka ilmaisevat itseään hyvin monipuolisesti. Näin ollen myös sanattomasti ja kehollisesti ilmennetyt ja koetut viestit ovat oleellisen merkittäviä vuorovaikutuksessa. Jaamme Liimakan (2012) ja myös Tökkärin (tämä teos) esittämät näkemykset siitä, että kokemuksen tutkimuksen laajentamiselle on tarvetta; kun tutkitaan kokemuksia, niitä tarkastellaan kielellisen ilmiön lisäksi myös kehollisina, aistimuksellisina ja emotionaalisina ilmiöinä.

Esimerkkitutkimuksen hevosavusteisessa toiminnassa osallistujat saataan läsnäoloa vaativaan, keholliseen vuorovaikutukseen eläinten kanssa. Voidaan ajatella, että hevonen–ihminen-vuorovaikutus ja kehollinen kokeminen tapahtuvat erityisen intuitiivisesti ja tiedostamatta nopean ajattelun systeemissä, tajunnan psyykkisen toiminnan tasolla. Hevonen, ilman sanoja ilmaisevana oliona, on todennäköisesti ihmistä parempi tuomaan esiin kehollisia, eläviä kokemuksia ja auttamaan ihmistä kuvaamaan kokemuksiaan ja sitä kautta ymmärtämään omaa käyttäytymistään. Hevosavusteiseen esihenkilövalmennukseen osallistuneet myös spontaanisti hakivat analogiaa aiempiin työelämänsä kokemuksiin. Voitaneen siis ajatella, että nopeasti saatavilla oleva tieto, kuten eläimen kehollinen vuorovaikutus, voi johtaa oivalluksiin koskien työyhteisöjen vuorovaikutusdynamikkaa, mikä auttaa hahmottamaan omaa ja muiden toimintaa.

Erityisen kiinnostavaa on, että esimerkkitutkimuksen oivallukset kertovat hyvin yksinkertaisista työyhteisön toiminnallisuuteen ja vuorovaikutusdynamikkaan liittyvistä asioista ja niiden henkilökohtaisesta ymmärtämisestä. Silti kokemusten kuvaamisen mahdollisti esimerkkitutkimuksessa vasta hevoson kanssa koettu kokemus ja sen välittyminen tajunnalliselle tasolle. Huomattava on myös, että hevonen–ihminen-vuorovaikutuksessa ei pyritty tässä esimerkkitutkimuksessa sanoittamaan lajien välistä vuorovaikutusta. Sen sijaan kehollisen kokemuksen avulla ja siitä myöhemmin keskustelemalla on mahdollista tunnistaa kokemuksia työyhteisön vuorovaikutusdynamikasta sekä omasta toiminnasta.

Hevoson käyttäminen esihenkilövalmennuksen apuna ja terapiassa tuo ihmisen kehollisuuden ja tajunnallisuuden välisen yhteyden tar-

kasteluun ja tutkimukseen selkeästi uuden ulottuvuuden. Hevonen-ihminen-vuorovaikutuksessa ihminen ei ole tunteidensa kanssa yksin, vaan reflektiivisessä vuorovaikutuksessa toisen tuntevan olion kanssa. Vuorovaikutustilanteissa hevosien kanssa, kun sanat puuttuvat, ihminen joutuu miettimään, miten hän kehollaan osallistuu vuorovaikutukseen, mitä tunteita hänellä herää ja miten, sekä minkä ohjaamana hän kulloissakin vuorovaikutustilanteissa käyttäytyy. Hevonen voi tällöin toimia ikään kuin pysäyttäjänä ja tiedostamattoman kokemuksen välittäjänä, jonka ansiosta ihmisen kokemukset saavat mahdollisuuden muuntua reflektoitavaan, sanallistettuun, itselle ymmärrettävissä olevaan ja muille viestittävään muotoon.

Esitämme, että organisaatioiden ja johtajuuden tutkimuksessa tulee huomioida vuorovaikutteisuus ja kokemusten tärkeys johtamisen psykologian tieteenalan esittämällä tavalla. Kehotamme myös laajentamaan kokemusten tutkimusta ja tarkastelua myös kehollisiin kokemuksiin. Rationaalisuutta ja ajattelua korostavassa työelämässä kokemusten ja vuorovaikutuksen kehollisen puolen tavoittaminen ja kohtaaminen voi olla vaikeaa. Kenties saattamalla ihminen tietoiseksi kehollisesta olemuspuolestaan lajien välisessä vuorovaikutuksessa, jossa kielellisen ilmaisun mahdollisuus poistuu, vahvistuu kehollisuuden, kehollisten kokemusten ja kehollisen ilmaisun ymmärtäminen myös ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tämä puolestaan lisää ymmärrystä ja auttaa hahmottamaan omaa ja muiden toimintaa, tarjoten kehollisten kokemusten reflektoinnin ja viestimisen kautta mahdollisuuden myös toiminnan muutokseen.

Päätämme pohdintamme Klemolan (1998, s. 52–53) tekstinkohtaan, jossa hän siteeraa Merleau-Pontya: ”meidän on herättävä uudelleen kokemuksemme maailmasta niin kuin se ilmenee meille siinä, että olemme maailmassa kehona ja havaitsemme maailman kehollamme”. Klemola myös toteaa, että (liikkeen) kehollinen kokemus on alkuperäinen tapa ymmärtää maailmaa, eikä tarvitse tuekseen kielellistä ilmaisua. Hän jatkaa: ”kehollisessa kokemuksessa [...] olemme suoraan avoimia kohti maailmaa, tavoitamme sen esiobjektiivisen kokemuksen, joka perustalta vasta kaikki kielellinenkin voi syntyä.” Lajien välisen kehollisen vuorovaikutuksen arvo ja merkitys ovat juuri tässä avoimuuden lisääntymisessä ja sitä kautta tapahtuvassa kokemuksen tavoittamisessa – kun ihminen tuo itsensä vuorovaikutukseen, jossa sanoilla ei ole sijaa, työelämän kokemusten tavoittaminen ja ymmärtäminen tulee mahdolliseksi.

Lähteet

- DAMASIO, A. R. (2000). *The feeling of what happens: Body and emotion in the making of consciousness*. New York: Harcourt Brace & Company.
- GALLESE, V. (2010). Embodied simulation and its role in intersubjectivity. Teoksessa T. Fuchs, H. C. Sattel, & P. Henningsen (toim.), *The embodied self: Dimensions, coherence and disorders* (s. 78–92). Stuttgart: Schattauer.
- JOENSUU, K., & PIETILÄINEN, V. (2015). Johtamisen psykologian tausta-oletuksia ja filosofisia kysymyksiä. Pääkirjoitus lehdessä *AGON*, 3(47) (julkaistu 18.8.2015). Haettu 26.4.2018, saatavilla: <http://agon.fi/article/johtamisen-psykologian-taustaoletuksia-ja-filosofisia-kysymyksiä/>.
- JÄÄSKELÄINEN, P. (2017). *Työhyvinvointia tanssi-liiketerapeuttisin menetelmin* (pro gradu). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- KAHNEMAN, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- KLEMOLA, T. (1998). *Ruumis liikkuu - liikkuuko henki? Fenomenologinen tutkimus liikunnan projekteista* (väitöskirja). Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistolta Vol 66. Tampere: Tampereen yliopisto.
- KUKKOLA, J. (tämä teos). Kokemuksen tutkimuksen metatiede: kokemuksen käsitteen käytön ja kokemuksen ehtojen tutkimus. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 41–63). Rovaniemi: Lapland University Press.
- LAITINEN, I., & STENVALL, J. (2012). Ihminen ja vuorovaikutus muutoksessa – kompleksisuus ja muutosten hallinta. Teoksessa J. Perttula, & A. Syväjärvi (toim.), *Johtamisen psykologia: Ihmisten johtaminen muuttuvassa työelämässä* (s. 91–123). Jyväskylä: PS-kustannus.
- LIIMAKKA, S. (2012). Kokemus, kieli ja kokemuksen mieli – metodologisia pohdintoja. Teoksessa L. Kiviniemi, K. Koivisto, T. Latomaa, M. Merilehto, P. Sandelin, & T. Suorsa (toim.), *Kokemuksen tutkimus III: teoria, käytäntö, tutki- ja* (s. 101–114). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- LUNDEVALL, P. (2013). *Responsiivisen ja positiivisen vuorovaikutuksen merkityksen konkretisoituminen hevosavusteisessa johtamisvalmennuksessa* (pro gradu). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- MARTIN-PÄIVÄ, M. (2014). Hevoset sosiaali- ja terveystaloudissa. Teoksessa A. Laitinen, & S. Mäki-Tuuri (toim.), *Hevoset ja kunta – rajapintoja*. (s. 88–99). Ypjä: Hippolis – hevosalan osaamiskeskus ry: Hevoset ja yhteiskunta-hanke.
- MERLEAU-PONTY, M. (1962). *Phenomenology of perception*. London: Routledge & Kegan Paul.
- MOWLES, C. (2011). *Rethinking management: Radical insights from the complexity sciences*. Farnham: Gower.
- PERTTULA, J. (2006). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tietenteoria. Teoksessa J. Perttula, & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus: merkitys – tulkinta – ymmärtäminen* (2. painos) (s. 115–162). Helsinki: Dialogia.

- PERTTULA, J., & SYVÄJÄRVI, A. (2012). *Johtamisen psykologia: Ihmisten johtamisen muuttuvassa työelämässä*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- RAUHALA, L. (2009). *Henkinen ihminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- ROUHIAINEN, L. (2015). Resonoivan kehon matkassa: tanssiminen, kokemus ja tutkimus. Teoksessa V. Tökkäri (toim.), *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta* (s. 103–122). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- RUONAKOSKI, E. (2011). *Eläimen tuttuus ja vieraus: fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslajisia eläimiä koskevaan kokemukseen* (väitöskirja). Helsinki: Tutkijaliitto.
- STACEY, R. D. (2005). Affects and cognition in a social theory of unconscious processes. *Group Analysis*, 38(1), 159–176. <https://doi.org/10.1177/0533316405050000>
- STACEY, R. D. (2011). *Strategic management and organisational dynamics: The challenge of complexity to ways of thinking about organisations* (6. painos). Harlow: Financial Times & Prentice Hall.
- STACEY, R. D., & GRIFFIN, D. (2005). *A complexity perspective on researching organizations: Taking experience seriously*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203696941>
- STACEY, R. D., GRIFFIN, D., & SHAW, P. (2000). *Complexity and management: Fad or radical challenge to systems thinking*. London: Routledge.
- TOADVINE, T. (2007). Strange kinship: Merleau-Ponty on the human-animal relation. *Analecta Husserliana*, 93, 17–32. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5192-0_2
- TÖKKÄRI, V. (2012). *Käsittämätöntä! Mielekkyyden luomisen keinot ja funktiot työyhteisön kertomuksissa* (väitöskirja). Acta Universitatis Lapponiensis 95. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- TÖKKÄRI, V. (tämä teos). Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Toikkanen, & I. A. Virtanen (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 64–84). Rovaniemi: Lapland University Press.

Kuvallinen fenomenologia viitekehyksenä ja menetelmänä kompleksisen asiantuntijatyön tutkimiselle

Johanna Nevala ja Ville Pietiläinen

TIIVIISTI

Artikkelissa tarkastelemme kuvallisen fenomenologian merkitystä asiantuntijatyön tutkimisen viitekehyksenä ja työn kehittämisen menetelmänä. Ratkaisukeskeiset, lineaarisiin oletuksiin perustuvat työn kehittämisen mallit ovat osoittautuneet riittämättömiksi 2010-luvun organisaatioiden moniulotteisiin haasteisiin. Työelämän kysymykset näyttäytyvät yhä useammin ”ilkeinä ongelmina”, jotka ovat luonteeltaan avoimia, yllättäviä ja sisältävät keskenään ristiriitaisia alaongelmia. Vaikka työn kompleksinen luonne on kyetty tunnistamaan tutkimuskirjallisuudessa, ilkeät ongelmat huomioonottavia työn kehittämisen muotoja on pystytty tuottamaan niukasti. Kuvallinen fenomenologia tarjoaa vastauksen kompleksisina näyttäytyviin ongelmiin lähestymällä työn olemusta luonnosmaisina mielikuvina, jotka eivät tuota yksiselitteisiä kuvauksia työstä vaan antavat mahdollisuuden erilaisten, keskenään ristiriitaistenkin työtä koskevien tilojen tarkasteluun. Kuvallinen fenomenologia hyödyntää Gaston Bachelardin tieteenfilosofiaa, jota hän nimittää poeettiseksi fenomenologiaksi tai naiiviuden filosofiaksi. Kokemuksen tutkimuksen kentällä kuvallinen näkökulma sijoittuu fenomenologisen tieteenfilosofian marginaaliin ja mielettämme monilta osin hyödyntämättömään potentiaaliin. Tutkimusaineistossa sovellamme kuvallista fenomenologiaa neljään yksilötyönohjaustapaukseen. Ohjattavat edustavat asiantuntijatyön eri aloja. Tutkimustuloksena esitämme analyysikehyksen asiantuntijatyön tilojen tunnistamiseksi ja tutkimiseksi. Muodostettua mallinnusta voidaan käyttää sekä asiantuntijatyön tutkimuksen viitekehyksenä että asiantuntijatyön kehittämisen ja ohjauksen välineenä.

Kuvallisen fenomenologian merkitys kokemuksen tutkimukselle ja asiantuntijatyön kehittämiselle

Ranskalaisen filosofin, Gaston Bachelardin (1884–1962), tutkimustyö on vaikuttanut tieteenfilosofian lisäksi luonnontieteisiin, psykologiaan, runouteen ja arkkitehtuuriin (*Biographical dictionary of twentieth-century philosophers*, 1996). Tässä artikkelissa keskitymme hänen

ajattelunsa merkitykseen kuvallisen fenomenologian periaatteiden muodostumisen kannalta. Kuvallinen näkökulma sijoittuu kokemuksen tutkimuksen kentällä fenomenologian marginaaliin, osaksi länsimaisen tieteen kulttuurihistoriallista tarkastelua ja kritiikkiä. Bachelard mainitsee fenomenologian ensimmäistä kertaa teoksessaan *The New Scientific Spirit* (1934), jossa hän aloittaa husserlilaisesta perinteestä. Husserlin tavoin Bachelard ei nähnyt tarvetta subjektiivisen ja objektiivisen maailman erottamiselle, sillä hänen mielestään ne edustavat samaa, jatkuvasti uusia merkityksiä avaavaa tilaa. Näin Bachelard irtautuu kantilaisesta ”objektien” fenomenologiasta, jossa kokemuspäiirin ulkopuolinen *noumena* voi mahdollisesti olla olemassa, mutta se on ihmiselle saavuttamattomissa. (Chimisso, 2008.) Bachelardille mielikuvat tarjoavat portin ilmiöille, jotka ovat välittömien aistihavaintojen tavoittamattomissa. Mielikuvien avulla saavutetut kokemukset voivat olla ihmiselle yhtä tosia ja merkityksellisiä kuin aistihavainnoin saavutetut kokemukset (Vydra, 2014).

Todellisuuden dynaamisen luonteen vuoksi Bachelard ei halunnut lukita kokemusta koskevia määrityksiä, vaan hän näki kokemuksen syntymisen luonnosmaisena, häivähdyksenomaisena hetkenä (Vydra, 2014). Samalla Bachelard kuitenkin korostaa tavoitteellisuutta. Kokemukset eivät ole automaattisia toimintoja vaan vaativat ponnistelua ja harjaannusta. Näin kokemuksen tuottamiseksi voidaan rakentaa menetelmiä. Bachelardin ajattelussa kokemuksen kannalta olennaiset käsitteet ovat *kuva*, *tila* (Bachelard, 1958) ja *olemuksellinen uneksinta* (*rêverie*) (Bachelard, 1960). Tila ilmentää ihmiselle tietoista ja merkityksellistä kokemusta. Olemuksellinen uneksinta puolestaan menettelytapaa, jonka avulla tällainen kokemus voidaan saavuttaa. Bachelardille (1958) kuva on olemuksellisen uneksinnan lähtökohta. Kokemukset eivät bachelardilaisessa ajattelussa ole ihmisen mielessä jäsentyneet ensisijaisesti loogis-rationaalisesti, vaan ne ilmenevät erilaisiin aikoihin ja paikkoihin kiinnittyneinä tarinoina. Tarinat puolestaan kiteytyvät mielessä kuvallisesti edustaen ihmisen kokemuksia puhtaimmillaan. Bachelardin mukaan käsitteisiin pohjaavan kielen tehtävänä on niputtaa ja luokitella tosiasioita, toimia rationaalille ajattelulle tyypillisellä tavalla. Kuvittelun kielessä keskeistä taas on kuvallisuus ja uneksinta. Kuvaa ei voida rationaalisesti analysoida, vaan tutkijan on heittäydyttävä kuvan maailmaan. Tällainen tutkija-asenne johtaa Bachelardin mukaan *kajaheluun*, jossa kuva etsii sitä vastaavia kokemuksia ihmisen mielessä. Kun kokemus tunnistetaan, kuva on saanut *vastakaikua*.

Bachelard oli kiinnostunut psykoanalyysistä (mielen) kuvien tutkimusmenetelmänä, mutta kritisoi psykoanalyysin tapaa asettaa kuville valmiita tulkintakehyksiä (Bachelard, 1938). Psykoanalyysin lisäksi Bachelard hylkäsi myös esittävän kuvan kokemuksen tutkimuksen lähtökohtana, sillä tällaisissa kuvissa tulkinnat ovat valmiiksi annettuja. Bachelard päätyi korostamaan kuvien tarkastelua ilman ennako-oletuksia ja diagnooseja. Samalla hän kuitenkin irtautuu fenomenologisen *epochén* (reduktio) vaatimuksesta (Husserl, 1913), jonka mukaan tutkijan tulisi ennen tutkimusta pyrkiä systemaattisesti tiedostamaan tarkastelemaansa ilmiöön liittyviä uskomuksiaan ja käsityksiään. Fenomenologisessa perinteessä *epoché* ei siten ole vain jotakin, jota tutkijan tulisi pohtia, vaan se on keskeinen osa tutkimusmetodia.

Sen sijaan Bachelardin (1958) ajattelussa ihmisen ei tarvitse sulkeistaa tai edes tulla tietoiseksi kuvia koskevista ennako-oletuksistaan kuvien radikaalin luonteen vuoksi. Bachelardin mukaan ”kuva on jo koskettanut syvyyksiä ennen kuin se liikuttaa pintaa” (s. 43). Kuvan synnyttämä kokemus tapahtuu sekunnin murto-osissa. Tietoisuus omista ennako-oletuksista ja kuvan kriittinen tarkastelu on puolestaan mahdollista vasta kokemuksen muodostumisen jälkeen.

Kuvan mahdollisuuksien avautuminen toteutuu Bachelardin mukaan olemuksellisessa uneksinnassa (*rêverie*). Olemuksellinen uneksinta poikkeaa yöllisestä uneksinnasta (*rêve*) ja uneliaasta haaveilusta (*rêvasserie*). Olemuksellinen uneksinta on alusta loppuun saakka jäsentynyt tila, jossa tutkija – Bachelardin ajattelussa olemme kaikki tutkijoita – on samanaikaisesti vastaanottavainen uudelle ja äärimmäisen valpas. (Bachelard, 1960.) Kuvaa on lähestyttävä kuin taideteosta, ihaillen ja kuvitellen.

Kuvallisen fenomenologian periaatteille voidaan nähdä tilaus asiantuntijayhteisöjen tutkimuksessa ja kehittämisessä. Asiantuntijatyötä koskevat haasteet näyttäytyvät 2010-luvun organisaatioissa yhä kompleksisempina. Asiantuntijatyön eri ulottuvuudet ovat usein luonteeltaan moniulotteisia ja pirstaleisia, jolloin niiden ratkaisemisessa lineaariset ja valmiit viitekehykset ovat osoittautuneet tehottomiksi (Pietiläinen, 2010). Jatkuvasti muuttavana, epämääräisenä ja yllättävänä ilmenevä asiantuntijatyön todellisuutta on tutkimuskirjallisuudessa tarkasteltu yhä enemmän wicked-problematiikkana, ilkeinä tai ”pirullisina” ongelmina (ks. esim. Vartiainen, Raisio, & Lundström, 2016).

Tässä tutkimuksessa oletamme, että kuvallisen fenomenologian menetelmä mahdollistaa asiantuntijatyön kompleksisuuden huomioon ottami-

sen. Kuvallisen fenomenologian menetelmällä voidaan ottaa tutkittavaksi mitä vain, mitä työntekijä tai työyhteisö pystyy työstään tunnistamaan ilman, että tutkijan tai ohjaajan valmis viitekehys on rajaamassa työn todellisuutta. Artikkelin tutkimusaineistolta kysymme, *mitä kuvallinen fenomenologia tarkoittaa kompleksisen asiantuntijatyön keskeisten ilmiöiden tunnistamiselle?* Tarkoituksenamme on muodostaa kuvallisen fenomenologian mukainen analyysikehys asiantuntijatyön kompleksisten ilmiöiden tunnistamiseksi. Tutkimustavoitteen mukaisesti oletamme, että tutkimuksen arvo on ensisijaisesti metodologinen. Toissijaisesti tutkimus tuottaa myös ymmärrystä asiantuntijatyön luonteesta. Oletuksemme on, että tutkimustuloksista on hyötyä sekä työelämän ja kokemuksen tutkijoille että ohjaustyötä tekeville käytännön asiantuntijoille.

Bachelardin mukaisesti emme artikkelissa lukitse kokemusta koskevaa käsitteellistä määrittystä. Kokeneen työnohjaajan ja työnohjaajakouluttajan Harri Hyypän sanoin oletamme, että kokemus on ”vikkela piiloutuja”. Mitä tarkemmin sitä pyrkii määrittämään, sitä helpommin se piiloutuu. (Hyypä, 2017.) Yleispätevän määrittelyn sijasta oletamme, että kokemus on jotain, jota voidaan tunnistaa kontekstuaalisesti erilaisissa työelämätilanteissa ja että kuvallinen fenomenologia tarjoaa sekä viitekehysten että menetelmän olennaisten kokemusten tunnistamiseen näissä tilanteissa.

Tutkimuksen toteutus

Aineisto

Tutkimusaineistona on neljä eri alan asiantuntijan omakohtaista kertomusta siitä, *minkälaista työ on*. Asiantuntijoita kutsutaan jatkossa kertojiksi. Tutkimuksessa ei tavoitella kokonais kattavuutta erilaisista asiantuntija-aloista, vaan riittävää aineistoa kuvallisen fenomenologian periaatteiden empiiriselle testaamiselle. Kertomukset on tuotettu vuosina 2016–2017 järjestetyissä yksilötyönohjaustapaamisissa. Kertojien lisäksi tapaamisiin on osallistunut toinen tämän artikkelin kirjoittajista, joka on toiminut työnohjaajan roolissa.

Kuvallisen fenomenologian periaatteiden mukaisesti kysymyksen esittäminen kuvana rajaa ja luokittelee kokemusta vähemmän kuin sanallinen (käsitteellinen) haastattelurunko. Kuva ehdottaa jotain nähtäväksi, vaikka työnohjaaja ei tiedäkään, mitä kertoja voisi kuvasta nähdä. Kuva

esittää kutsun tai antaa vihjeen tilasta, jossa katsoja voisi elää ja josta käsin hän voisi aloittaa kertomisen. Kertoja elää kuvaa aina omalla tavallaan, omasta kokemuksestaan käsin. Hän valitsee sellaiset kuvat, jotka alkavat kajahtella hänessä elettyä elämää.

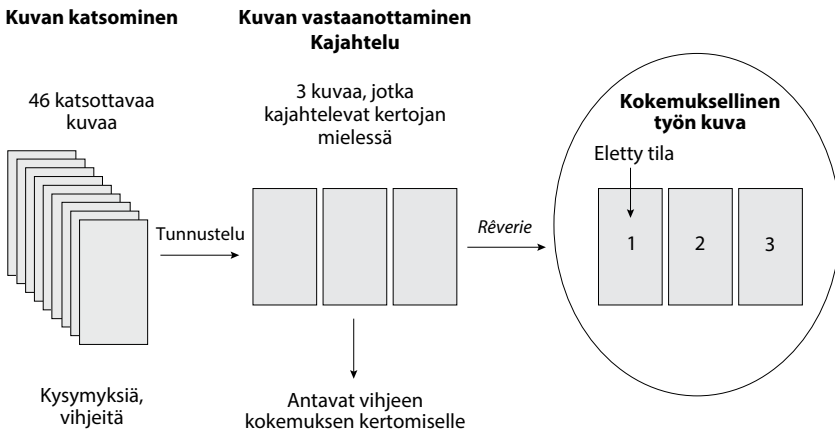
Aineiston keruussa kertomuksiin on pyritty vaikuttamaan mahdollisimman vähän. Alkukysymyksen ”millaista työ on, mitä arjen työssä tulee vastaan” jälkeen kertojille on annettu 46 erilaista kuvaa katsotaviksi. Heitä on pyydetty valitsemaan kuvista sellaisia, joita he ovat työssään kokeneet eläneensä – kuvia, jotka kuvaavat sitä, mitä heidän työssään tulee vastaan. Työnohjaaja on osallistunut kertomuksiin kuuntelijana. Kertomuksille ei ole asetettu selkeyden vaatimuksia. Tätä korostaakseen työnohjaaja on pyytänyt aluksi, että kertoja puhuu kuvista mahdollisimman intuitiivisesti. Lisäksi työnohjaaja on täsmentänyt, että kertojaa ei jälkeempään pyydetä selittämään tai puolustelemaan kertomustaan. Lauseet ovat saaneet jäädä myös kesken, kertojan ei ole tarvinnut osata kertoa kokemuksestaan loppuun saakka.

Työohjaustapaamisissa kertojia on pyydetty valitsemaan kolme kuvaa, joista he ovat aloittaneet kertomisen. Kuvista kertomista kutsutaan tässä Bachelardia mukaillen olemukselliseksi kuvitteluksi. Oletuksenamme on, että kertoessaan kuvasta kertoja samalla elää kokemuksestaan ja pukee sitä sanoiksi. Hän ei siis vain *kuvaile* kokemuksestaan, vaan myös *elää* kokemuksestaan uudelleen ja elää sitä mahdollisesti myös uudella tavalla (Bachelard, 1960). Kuvien kautta kajahtelevat kokemukset muuttuvat kuvallisiksi kertomuksiksi.

Kertojien tuottama aineisto tallennettiin digitaaliseksi äänitiedostoksi ja purettiin tekstiksi. Kolme kertojaa valitsi ohjeistuksen mukaisesti kolme kuvaa. Yhden kertojan sallittiin poiketa ohjeistuksesta sen verran, että hän valitsi kolmen kuvan lisäksi kaksi kuvaa. Valittuja kuvia oli näin yhteensä neljätoista (14). Aineistoa kertyi keskimäärin yhden kolmasosan verran A4-liuskaa jokaista kuvaa kohden. Kertomukset olivat lyhyitä, sillä ne toteutuivat yksin puhumisena, olemuksellisena kuvitteluna (*réverie*). Työnohjausta jatkettiin tämän jälkeen kertomuksia syventävällä reflektiolla ja muilla ohjauksellisilla lähestymistavoilla. Tässä aineistossa työnohjauksen myöhemmät vaiheet on jätetty tarkastelusta pois, sillä ne eivät perustu kokemuksellisuuteen asiantuntijatyön kompleksisuuden tunnistamisessa ja tarkastelussa. Palaamme kuitenkin työnohjauksen etenemiseen pohdintaluvun jatkotutkimuskysymysten esittämisen yhteydessä.

Analyysiasetelma ja analyysi

Kertomukset rakentuvat tässä tutkimuksessa kolmen vaiheen kautta (kuvio 1). (1) Kertoja katsoo kuvia (46 kpl), jotka toimivat vihjeinä kertomiselle. (2) Kertoja valitsee kuvista ne, jotka kajahtelevat kertojan elettyä elämää. (3) Kertoja aloittaa kertomisen, jota kutsutaan tässä olemukselliseksi kuvitteluksi (*rêverie*). Olemuksellinen kuvittelu toteutuu ääneen puhumisena eli kertomuksena siitä, minkälaisiin tiloihin kuva kertojan vie hänen työssään. Työnohjaaja ei keskeytä kertomusta lisäkysymyksillä. Tuloksena on kertojan kokemuksellinen työnkuva, joka muodostuu tässä tutkimuksessa kolmella kertojalla kolmesta ja yhdellä kertojalla viidestä kuvan avulla eletystä tilasta.

Kuvio 1. Analyysiasetelma.

Alla on esimerkki (kuvio 2) yhdestä kertojan valitsemasta kuvasta ja kuvan kautta tuotetusta olemuksellisesta kuvittelusta:

Kuvio 2. Valittu kuva ja olemuksellisen kuvittelun tuottama teksti (kuva: Johanna Nevala).

Sitten on tämä tällainen kettu. Kettu ja henkilö. Ajattelin tässä ikään kun itseni, vaikka on tässä kaksi. Ajattelen näitä oman itseni puoliksi, ne ovat minussa. Tämä on ehkä sellainen keskustelu että, jos tuo kettu on minun salattu puoli, semmoinen, mitä minä en oikein tunne. Niin minä koen, että minä tällä hetkellä keskustelen itseni kanssa työstä sillä tavalla, että onko tuo tie minne tuo käsi osoittaa se, minne minä oikeasti haluan mennä ja myös se kettu minussa haluaa mennä. Eli vähän sellainen piste, että haluanko jatkaa, ja jos, niin millä tavalla.

Haluanko itse jatkaa omassa työssäni? Ja jos, niin millä tavalla. Haluaako kummatkin puolet minussa jatkaa? Vai kasvaako kettu? Ja jos kettu kasvaa, niin minne sitä menee... Ne vähän niin kuin katsoa tillittää toisiaan, mutta ei niillä ole selkeästi mitään konsensusta vielä tästä asiasta. Ne ovat keskusteluyhteydessä, mutta eivät vielä tiedä mihinkä suuntaan menevät.

Olemuksellisen kuvittelun kautta rakentuvat kertomukset ovat yksilöllisiä, eikä niitä pidä yleistää (Bachelard, 1958). Olemuksellisessa kuvittelussa tärkeää on kertojan vapaus käyttää niitä käsitteitä, joita hän tarkasteltavasta ilmiöstä omasta kokemuksestaan käsin tunnistaa. Tut-

kimuksen lähtökohtana on ajatus, että kerrottu kokemus liittyy aina johonkin tilaan, jossa kertoja elää. Kertomus ei välttämättä kuvaa koko tilaa eikä osallistuja kerro kaikista työnsä tiloista, ainakaan aluksi. Kertomukset ovat kuitenkin vihjeitä työssä eletyistä tiloista ja vieläpä merkittävistä tiloista – sellaisista, joissa kertojalla on jotakin ymmärrettävää.

Vaikka olemuksellisen kuvittelun kautta kerrotut tilat ovat yksilöllisiä eikä tiloja pyritä yleistämään tai niputtamaan, analyysissä olemme etsineet sellaisia kysymyksiä, joihin kaikki kerrotut tilat näyttäisivät antavan vastauksen. Tämän perusteella olemme muodostaneet analyysikehikon sille, minkälaisia asioita kertojat eletyissä tiloissa korostavat. Sen lisäksi, että kertojat nimeävät tilan (”Sitten on tämä tällainen kettu”), tila määrittäytyy kaikissa tutkimusaineiston kertomuksissa seuraavien analyysikysymysten kautta:

- Kuka tai mitä tilassa on? Kuka tai ketkä ovat päähenkilöt?
- Missä tila sijaitsee? Aineistossa sijainti ilmaistaan joko kuvallisesti (sillalla) tai suoraan työelämää koskevilla ilmaisuilla (minun ja läheisen ihmisen välissä) tai molemmilla edellä mainituilla tavoilla.
- Minkälainen asetelma tilassa vallitsee? Miten henkilöt tai ilmiöt ovat sijoittuneet toisiinsa nähden?
- Minkälainen luontumus tai tunnelma tilassa on?
- Minkälaista aikaa tilassa eletään?
- Mikä on tilan teema (idea tai ydin)?
- Mikä on tilan ydinkysymys, johon kertoja pyrkii löytämään ymmärrystä?
- Mikä on kertojan ydinteema?

Aineistossa jokaisella kertojalla näyttäisi olevan oma teema, sisäinen näkökyky, johon hän pyrkii kaikissa valitsemisissaan kuvissa tarkentamaan katsettaan. Tällainen ydinteema ei välttämättä määritä tiloja, mutta ilmentää jotain kertojalle tärkeätä kysymystä, johon hän haluaa ymmärrystä. Tutkimusaineistossa yksittäisen kertojan ydinteema pysyy jokaisessa hänen valitsemassaan kuvassa samana, mutta kertojilla on keskenään erilaiset ydinteemat. Ydinteemat ovat luonteeltaan abstrakteja ja siten osittain tulkinnanvaraisia.

Aineiston perusteella muodostettavia analyysikehysten kysymyksiä määrittäessämme tunnistimme niiden yhteyden elokuvakäsikirjoittamisen

teoriaan. Analyysikysymykset ovat sisällöltään hyvin samankaltaisia kuin mitä elokuvakäsikirjoittajat kysyvät elokuvan tiloilta niitä rakentaessaan (ks. Nikkinen, 2007; Nikkinen & Rosenvall, 2007). Olemuksellisen kuvittelun tilassa kuvat ovat saaneet elokuvalle tyypilliset ulottuvuudet, tilan ja ajan. Liikkumaton kuva on muuttunut liikkuvaksi kuvaksi. Tähän elokuvallisen muodon merkitykseen palaamme artikkelin lopun pohdinnassa.

Aineiston perusteella muodostetut analyysikysymykset ovat olennaisia, koska ne ilmentävät kuvalliselle fenomenologialle ominaista tilan käsitettä. Lisäksi vastaukset esitettiin analyttisiin kysymyksiin voidaan tunnistaa kaikista kertomuksista. Kysymykset muodostavat empiirisen kehyksen ja kriteerit kuvalliseen fenomenologiaan perustuvalla aineiston tulkinnalle. Tämä on merkittävää, sillä Bachelardin ajattelun lähtökohtia ei ole aiemmin vastaavalla tavalla sovellettu empiirisesti asiantuntijatyön tutkimuksessa. Tässä artikkelissa esitämme tutkimustuloksena analyysikehyksen mukaisen tulkinnan siitä, minkälaisia tiloja kertojat työssään tunnistavat.

Tulokset

Olemuksellisen kuvittelun kautta eletyt tilat ovat lista niiden tilojen kokonaisuudesta, joissa kertojat (jatkossa κ_1 – κ_4) työssään liikkuvat. κ_1 :n valaisemat tilat ovat *silta* (1/1), joka sijaitsee hänen ja läheisen työntekijän välissä, *kettu* (1/2), joka sijaitsee kertojan sisällä, hänen kahden eri puolensa välissä sekä *sumu* (1/3), joka sijaitsee työn ja työn merkityksen välissä. Näistä kolmesta tilasta muodostuu κ_1 :n *kokemuksellinen työkuva*. κ_2 puolestaan liikkuu (2/1) ensin tilassa *muuttolintu*, josta käsin hän lintuna ja lintuperspektiivistä tarkastelee koko työelämää erilaisina paikkoina, siirtyy sitten (2/2) itsensä sisäiseen tilaan *verkko* ja lopulta tulee (2/3) tilaan *opetuslapsi*, jossa hän on ihmisten kanssa saman pöydän ääressä. κ_3 on ensin (3/1) *verkostojen* tilassa, siirtyy sitten (3/2) tilaan, joka sijaitsee *hänen ja muiden välissä* ja lopuksi (3/3) tilaan, jossa yritetään saada itseään *ratsun selkään*. κ_4 on ensin (4/1) tilassa, joka sijaitsee *hänen ja ryhmän välissä*, siirtyy (4/2) *verkostotilan* kautta (4/3) tilaan, joka on *hänen ja työn merkityksen välissä*, sieltä (4/4) *asiakasprosessin* tilaan ja lopuksi (4/5) tilaan, joka sijaitsee *ajan etenemisessä*. Kertomukset on esitetty yksityiskohtaisemmin suhteessa analyysikehikon mukaisiin kysymyksiin taulukossa 1.

Taulukko 1. Olemuksellisen kuvittelun kautta tunnistetut tilat.

NIMI (kertojan nro/ kuvan nro) Päähenkilö(t)	Missä tila sijaitsee elämässä (kuvallisesti)	Kuvatun tilan asetelma	Tilan luontumus/ milaista aikaa eletään	Kuvan teema	Ydin kysymys, mihin tila viittaa työelämässä?	Kertojan teema/ jotain mitä haluaa kuvista ymmärtää
SILTA (1/1) Minä ja läheinen työntekijä	Minun ja läheisen työntekijän välillä (sillalla).	Kaksi ihmistä on selin toisiinsa sillalla, toinen kääntää selän ja irtaantuu.	Haikeus, irtaantumisen aika.	Irtaantuminen ihmisistä.	Voinko kiintyä ihmisiin työelämässä?	Irtaantuminen ihmisistä.
KETTU (1/2) Kettu ja henkilö (minun kaksi puolta)	Minun sisällä (pisteessä, missä halu valitsee suuntaa).	Henkilö ja kettu katsomassa toisiaan. Heillä on keskusteluyhteys mutta ei konsensusta. Henkilön käsi osoittaa suuntaa.	Tiukka keskustelu. Eletään valinnan aikaa.	Sisäisen halun mahdollisuus irtaantua minusta johtamaan toimintaa.	Miten minulle käy, jos annan sisäiselle halulleni vallan johtaa minua työssä?	Irtaantuminen itsestä.
SUMU (1/3) Minä	Minun ja työn välissä (autossa, sumussa).	Minä ajan autoa yksin sumussa.	Sumuisuus, sanoittamattomuus, yksinäisyys. Epämääräisyyden aikaa.	Yksin epä-määräisyydessä.	Miten koen epämääräisyyden työssä?	Irtaantuminen yhteisestä ymmärryksestä.
MUUTTO-LINTU (2/1) Minä	Työelämässä (ekosysteemissä).	Minä pyrin ottamaan muuttolinnun muodon.	Oman paikan etsimisen aikaa.	Vapautuminen omalle paikalle.	Mikä on sellainen fyysinen ja psyykkisen tila, missä voin toimia itselleni luontaisella tavalla?	Oman strategian etsiminen Missä minun pitäisi olla?
VERKKO (2/2) Minä	Minun sisällä (rannalla).	Tilassa kaksi henkilöä, joista toinen pitelee verkkoa ja toinen selvittää alapaulaa.	Selvittely. Strategian luomisen aikaa.	Valintojen tekeminen.	Minkälaisia valintoja teen, jotta voin tavoittaa saaliin?	Oman strategian etsiminen. Mitä minun pitäisi tehdä?

OPETUS- LAPSI (2/3) Minä	Minun ja muiden välissä, tässä tilassa (eri puolilla pöytää).	Kokeneempi opettaa kuulijoita (Jeesus ja opetuslapset), kokeneemman ilme on lempeä kuulijoita kohtaan.	Luottaminen ja pelko toisen vahingoittamisesta. Viisauden jakamisen ja vastaanottamisen aikaa.	Hyvä ja paha auktoriteetti.	Voinko luottaa siihen, että saan apua muilta?	Oman strategian etsiminen. Ketä minun pitäisi kuunnella?
KATKO- VIIVA (3/1) Keskellä oleva ihminen (minä tai muu)	Työn verkostoissa.	Katkoviivoilla olevia ihmisiä, joista yksi on selkeämmin piirrettyä keskellä.	Hämäryys ja pyrkimys nähdä, joka toistuu kaikkien ihmisten verkostoissa. Eletään aikaa, jossa on vaikeaa nähdä.	Näkeminen.	Näemmekö me, mitä on ympärillä?	Näkeminen.
MARKKI- NA-ARVO (3/2) Keskellä oleva ihminen (minä tai muu)	Minun sisällä. Minun ja muiden välissä.	Minä perustelen muille työni arvoa/hyötyä (sama toistuu muilla ihmisillä).	Perusteellinen, todistaminen, mittaaminen. Raskaus ja tärkeys. Mittaamisen aikaa.	Työn hyöty ja mittaaminen.	Onko työllä arvoa, onko olemassa oikeanlaisia mittareita kuvaamaan oikeita asioita?	Näkeminen.
RATSU (3/3) Minä	Asemassa, jossa uskalltaa ratsastaa (ratsun selässä).	Minä ratsastamassa, pieni tyttö, koira ja paljon muuta katsomassa.	Voima, eteneminen. Voimakkaan etenemisen aika.	Uskallus liikkua.	Voinko koskaan olla niin varma siitä, että olen nähnyt kokonaisuuden, että uskallan edetä voimakkaasti?	Näkeminen.
JAUHE- LIHA (4/1) Minä	Minun ja ryhmän välillä.	Minä rakentamassa raameja, hankekehittäjät vaatimassa tai rikkomassa niitä.	Ryhmän olemus, lapsellisuus luo tilaa. Pystyssä pitäminen. Raamien rakentamisen aikaa.	Hankekehittäjien olemuksen (erilaisuuden) huomioon ottaminen.	Erilaisuuden huomioon ottaminen.	Arvo tai eriarvo.

PÖYDÄT (4/2) Minä	Verkostoissa.	Minä olen yksinäisessä tilassa. Alueella on pöytiä, joihin ei kutsuta.	Yksinäisyys, eriarvoisuus. Yksinäisyyden aika.	Yksinäisyys, eriarvoisuus.	Saanko yhteyden muihin vai jäänkö yksin?	Arvo tai eriarvo.
MERKITYS (4/3) Minä, hanke-kehittäjät	Työn ja sen merkityksen välissä.	Hanke-kehittäjät kokemassa jotain hyvää.	Kauneus, kokemus, hyöty. Merkityksen luomisen aikaa.	Elämälle hyödyllisyys, työn arvo.	Miten määritellään ja mitataan työn ydin-kysymystä?	Arvo tai eriarvo.
HEDELMÄT (4/4)	Asiakkaan prosessissa.	Minä työskentelemässä heille hyvää. He työskentelevät itselleen hyvää.	Prosessi, tavoitteellisuus. Työn tekemisen aika.	Työn tekeminen.	Mikä on hyvä prosessi?	Arvo tai eriarvo.
PALMIKKO (4/5) Minä	Ajan etenemisessä.	Hanke kulke- massa kohti päätapistet- tään.	Paniikin (mitattavan ajan) aikaa.	Ajan vaikutus minun.	Miten minä suhtaudun etenevään aikaan?	Arvo tai eriarvo.

Kertojien tiloissa vallitsevat asetelmat, teemat ja ydinkysymykset ovat yksilöllisiä. Yhteistä kertojien tiloille näyttäisi kuitenkin olevan se, että ne sijoittuvat usein asioiden väliin; Minun ja minun, minun ja läheisten ihmisten, minun ja ryhmän, minun ja verkoston, minun ja työn merkityksen väliin. Suhde on tilaa rakentava elementti.

Toiseksi kertomukset ovat liikkuvia, kertojat kulkevat tilasta toiseen. Tilojen väleihin jää tyhjää tilaa. Kertojat ikään kuin keräilevät kokemuksia eri tiloista, ovat näin oman kokemuksellisen työnkuvansa keräilijöitä. Tämä käy tutkimusaineistossamme ilmi esimerkiksi K1:n (ks. taulukko 1) kohdalla siten, että hän poimii eron kokemuksen tilasta, jossa hän on toisen ihmisen kanssa vastakkain, halun kokemuksen tilasta, jossa kaksi puolta keskustelee hänen sisällään ja epämääräisyyden kokemuksen tilasta, jossa hän on vastakkain oman työnsä kanssa. Liikkumisen tapa on flaneeraavaa (*flânerie*), tarkkaavaista maleskelua. Tämä Baudelairin kehittämä ilmaisu on tutkimusaineistoon nähden osuva, sillä se on tunnistettavissa kaikkien kertojien kohdalla. Flanööreiden edessä avautuva maailma on visuaalinen ja liikkuva, mutta samalla hauras ja katoavainen. (Ks. von Bagh, 2002.)

Näennäinen huolettomuus johtunee kuvallisen fenomenologian naiivudesta (kuvasta lähtökohtana) ja siitä, että kertojat kulkevat yksityi-

syyden alueella, kokemuksellisessa maailmassa. Tällaisessa maailmassa on niin paljon aineksia, että se muuttuu työn tavoitteiden ja arvioinnin kannalta tarkasteltuna epäolennaiseksi. Työn arvioinnin kannalta ne ilmiöt, joita on mahdotonta dokumentoida, ovat vähemmän tärkeitä. Arvioinnin tuolla puolen olevassa kuvallisessa maailmassa on huolettomuus liikkua omalla tavallaan ja vapaus valita, missä liikkuu ja miten valitsee kokemukselleen sopivia sanoja ja sävyjä. Huolettomuus on kuitenkin näennäistä. Kertoja tulee kuin huomaamatta valaisseeksi tiloja itselleen hyvin merkityksellisellä tavalla.

Subjektiiivisuudestaan huolimatta tilat ilmentävät ajankuvan mukaista asiantuntijatyön kompleksista todellisuutta. Kertomusten aikaa luonnehditaan tutkimusaineistossa irtaantumisen, epämääräisyyden ja etsimisen ajaksi. Ajaksi, jossa vastaanottaminen, näkeminen, valitseminen, mittaaminen, eteneminen ja ajan ymmärtäminen muuttuvat vaikeiksi. Eletään aikaa, jolloin ei voida yksiselitteisesti sanoa, millä tavalla asioiden pitäisi olla.

Toisaalta kokemusten keräily näyttäisi itsessään yhdistävän toisistaan etäälläkin olevia tiloja. Kertojat vaikuttavat puuhailevan kaikissa tiloissa omien ydinteemojensa ympärillä. He valjastavat tilat tavalla tai toisella tämän ydinteemansa tutkimiseen. Esimerkiksi K1:n ydinteemana on irtaantuminen, johon hän viittaa kaikissa valaisemissaan tiloissa: irtaantuminen läheisistä työntekijöistä, irtaantuminen itsestään ja irtaantumisen työn merkityksestä sen epämääräisyyden takia. Muiden kertojien ydinteemat ovat: oman elämän strategian etsiminen, näkeminen, arvo ja eriarvoisuus. Kompleksista maailmankuvaa näyttää aineistossa kokoavan ja yhdistelevän etsivä sielu.

Tulosten tulkinta

Kuvallisen fenomenologian viitekehyksessä tutkimus aloitetaan sieltä, missä kertoja on. Kertoja paljastaa olemuksellisen kuvittelun kautta työ-elämänsä todellisuutta, elettyjä tiloja, tai ainakin antaa vihjeen niiden olemassaolosta. Kun tutkijalla ei ole haastattelurunkoa, eikä käsitteellisiä kysymyksiä, hän ei aseta kehystä toisen ihmisen kokemuksen päälle, vaan tutkijasta tulee kertomuksen katsoja. Hän todistaa kertomuksen kautta avautuvien tilojen olemassaoloa.

Olemuksellisen kuvittelun menetelmässä työskentely aloitetaan liikkumattomien, kaksiulotteisten kuvien katsomisella. Kun kertoja tunnistaa

kuvasta jotain kokemaansa, herättää se liikkeen kohti toista kuvaa. Kuva muuttuu liikkuvaksi kuvaksi, ohjattava katsojasta kertojaksi. Samalla katsomisen tila vaihtuu kertomukselliseksi tilaksi. Toimintamekanismi muistuttaa elokuvalla tyypillistä kuvan ja vastakuvan rakennetta (esim. Helén, 1990). Elokuvasa katsoja kohtaa ensimmäisen kuvan imaginaarisena paljoutena, lukuisina mahdollisuuksina kuvitella kuvasta mitä vain. Toinen ilmaisu, vastakuva, antaa materiaalille suunnan. Elokuvan vasta-ilmaisu voi olla toinen kuva, puhetta, musiikkia tai liikettä. Olemuksellisen kuvittelun menetelmässä vastailmaisu on ohjattavan kertomus kuvasta. Kertomus sitoo materiaalia kertojan näkökulmaan ja erottaa kertojan kokemusta muista mahdollisista kokemuksen tavoista.

Kuvallinen fenomenologia siirtää tarkasteltavan ilmiön määrittämisvastuun ohjaajalta ohjattavalle, tutkijalta tutkittavalle. Kertoja määrittää alun, eli mistä puhutaan ja mitä sanoja käytetään. Vaikka itse kokemus jää tässä artikkelissa määrittelemättä, voidaan tutkimusanalyysin perusteella sanoa, että vastatessaan sanattomiin kysymyksiin kokemuksesta, kertojat vastaavat siihen, minkälaisissa tiloissa he kokevat työssään elävänsä, minkälaiset asetelmat näissä tiloissa vallitsevat, minkälaista aikaa eletään ja mikä tässä ajassa on keskeistä. Näiden kysymysten voidaan ajatella olevan ainakin yksi mahdollisuus kokemuksen kuvaamiseen. Elokuvan keskeiset ominaisuudet, tila, aika ja liike, nousevat tällöin keskeisiksi kokemusta kuvaaviksi tekijöiksi.

Tila ja sen muutos näyttäisivät olevan myös tärkeitä työnohjaustilaa määrittäviä tekijöitä. Olemuksellisen kuvittelun menetelmässä työnohjaustila on alkuvaiheessa katsomisen tila, jossa sekä työnohjaaja että ohjattava ovat katsojina. Kun kuvat herättävät kajahtelua ja vastailmaisuuden tarpeen, työnohjaustila muuttuu kertomisen tilaksi ja lopulta kertomukselliseksi tilaksi, tekstiksi. Kertomuksellinen tila on sanoitettu tila, työnohjauksen alku, joka määrittää työnohjausta sen loppuun saakka. Hyyppän (2017) sanoin tila muuttaa kaikkia sen osapuolia. Siksi tila on tärkeä. Oletuksena on, että ohjattavan omapohjainen sanoittaminen johdattaa tärkeiden asioiden jäljille, työlle oleellisten tutkimuskysymysten paljastumiseen ja lopulta vahvaan toimijuuteen kompleksisessa työelämässä.

Pohdinta

Toteuttamassamme työnohjauksen kokonaisuudessa ohjaus alkaa tässä artikkelissa kuvatulla olemuksellisen kuvittelun menetelmällä, joka luo perustan ohjaustyön jatkolle. Olemuksellisen kuvittelun menetelmässä syntynyt kertomus tallennetaan tekstiksi, joka toimii lähtökohtana seuraaville ohjauksen alustoille. Olemuksellisen kuvittelun menetelmällä kirjoitettu teksti on vielä hauras ja katkonainen. Se paljastaa vasta jotain siitä alueesta, missä kertoja työelämässään liikkuu. Paljastunut alue, kokemuksellinen työnkuva, on kokoelma erilaisia otoksia, toisistaan etäällä tai lähellä olevien valaistujen tilojen hahmotelmia.

Työnohjauuskäytännöissä olemmekin jatkaneet kuvallisen fenomenologian jälkeen työskentelyä tarkastelemalla tarkemmin, mistä erilaisista fragmenteista kokemuksellinen työnkuva koostuu. Siinä missä kuvallisen fenomenologian avulla voidaan tunnistaa luonnosmaisesti työntekijöiden elettyä kompleksista todellisuutta, fragmenttien analyysi paljastaa tähän todellisuuteen liittyvät oleelliset ja yksityiskohtaiset tutkimuskysymykset. Sekä kuvallisen fenomenologian että fragmenttien analyysin vahvuus on oleellisen tunnistamisessa. Olemuksellinen kuvittelu ja fragmenttien analyysi muodostavat soveltamamme työnohjauuskäytännön ensimmäisen alustan. Vasta oleellisen tunnistamisen jälkeen on työnohjaustyössä siirrytty analyttisempaan ohjausotteeseen.

Toteuttamamme työnohjauksen toisella alustalla siirrytään kokemuksellisesta kerronnasta kompleksisen työn tutkimiseen. Kun ensimmäisellä alustalla kysytään, mitä työssä koetaan ja mikä on tässä hetkessä oleellista, toisella alustalla tutkitaan, mitä ensimmäisellä alustalla paljastuneet tutkimuskysymykset pitävät sisällään. Lisäksi määritetään, millä tavalla tutkimuskysymyksiä lähestytään ja miten erilaisia tutkimustuloksia voidaan katsoa kootusti samassa kuvassa. Sekä ohjaaja että ohjattava ovat toisella alustalla tutkijoita. Tutkimisella tarkoitetaan työnohjaustyössä mitä tahansa tutkimuksellista työtä. Käytännössä erilaisia tutkimusotteita ovat olleet työtä koskevan laadullisen ja määrällisen aineiston analyttinen tutkiminen, taiteen menetelmät, keskustelut, reflektiot sekä kokeilut ja performanssit. Toisen alustan haasteena on kokemuksen kautta muodostuneiden kysymysten moninaisuus. Kysymykset voivat olla mitä vain, mikä ohjattavien työssä on heille tärkeää.

Kun ohjaustyö aloitetaan ohjattavien omakohtaisella työn sanoittamisella, ei ohjaaja voi määrittää tutkittavien kysymysten laatua tai viite-

kehystä. Ohjaajan on suostuttava kohtaamaan kompleksinen maailma myös tutkijana. Työnohjauksen toisen alustan lopuksi katsotaan, mitä tutkimustuloksille tapahtuu, kun ne leikkaavat toisensa tässä hetkessä. Tämä leikkauskohta tiivistetään lauselmaksi, joka aloittaa työnohjauksen kolmannen alustan.

Työnohjauksen kolmannella alustalla toteutetaan esitys. Esitys toteutetaan ensisijaisesti itselle, mutta yleensä myös uuden ymmärryksen kannalta oleelliselle yleisölle, kuten asiakkaille, työyhteisölle, ammattikunnille tai laajemmalle yhteiskunnalliselle kohderyhmälle. Näin kuvallisesta fenomenologiasta alkanut omapohjainen työn sanoittaminen johtaa monimenetelmäiseen ilmiöiden tutkimiseen ja vaihtoehtoihin esittämisen tapoihin. Olemme nimittäneet kolmiportaista työnohjauksen kokonaisuutta montaasiksi. Elokuvatерminologiassa montaasi tarkoittaa sarjaa otoksia, jotka muodostavat yhtenäisen tapahtumaketjun. Työnohjauksessa kompleksisen työtodellisuuden limittäisten, erilaisten ja ristiriitaisenkin fragmenttien (kokemusten sirpaleet) leikkaus on mielestämme ohjaustyön ydin, joka voi johtaa olennaisten ilmiöiden uudenaiseen määrittelyyn.

Kolmeen alustaan perustuvan montaasiohjauksen keskeinen tehtävä on ihmisen pitkäjänteisen ja vastuullisen toiminnan vahvistuminen työssä. Oletuksena on, että omapohjaisuus, oman kokemuksen kautta rakennettu tutkimisen ja kehittämisen jänne vahvistaa toimijuutta työssä ja auttaa kestäämään kompleksisen maailman monimuotoisuutta. Kuvallista fenomenologiaa lukuun ottamatta olemme todenneet montaasiohjauksen merkityksen tähän saakka ainoastaan työnohjauksen käytännöissä. Tulemme jatkamaan fragmenttien analyysin sekä montaasiohjauksen toisen ja kolmannen alustan menetelmien tieteellistä tutkimista tulevissa julkaisuissamme.

Tämän artikkelin aineistoon perustuen toteamme yhteenvetona kuvallisen fenomenologian viitekehyksen hyödyllisyyden sekä tutkijoille että työelämän kehittäjille. Artikkelin osoittaa, että kuvallinen fenomenologia ei ole vain tieteenfilosofia, vaan sen periaatteita voidaan käyttää empiirisesti tunnistamaan kompleksisena ilmenevän asiantuntijatyön eri ulottuvuuksia. Menetelmä kurkottaa sanallisen (käsitteellisen) todellisuuden taakse liikkuen näin kokemuksen alkulähteillä. Kuvallisen fenomenologian menetelmää voidaan siten pitää hyödyllisenä erityisesti silloin, kun ohjaustyön tai tutkimuksen aineistonkeruu vaikuttaa koskettavan vain ilmiöiden pintaa, ei ydintä. Toisaalta kuvallisen fenome-

nologian arvo rajoittuu ilmiöiden tunnistamiseen. Se ei vielä vastaa siihen, millaisia yksityiskohtaisempia kysymyksiä ilmiöihin liittyy ja millä tavalla näihin kysymyksiin tulisi vastata. Nämä kysymykset tarvitsevat tuekseen muita ohjauksen alustoja.

Lähteet

- BACHELARD, G. (1964 [1938]). *The psychoanalysis of fire* [*La psychanalyse du feu*]. Käänt. Alan C. M. Ross. Routledge & Paul Kegan: London.
- BACHELARD, G. (1969 [1960]). *The poetics of reverie* [*La poétique de la reverie*]. Käänt. Daniel Russell. New York: Orion Press.
- BACHELARD, G. (1984 [1934]). *The new scientific spirit* [*Le nouvel esprit scientifique*]. Käänt. Arthur Goldhammer. Boston: Beacon Press.
- BACHELARD, G. (2003 [1958]). *Tilan poetiikka* (*La poétique de l'espace*). Suom. Tarja Roinila. Helsinki: Nemo.
- Biographical Dictionary of Twentieth-Century Philosophers* (1996). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203014479>
- CHIMISSO, C. (2008). From phenomenology to phenomenotechnique: The role of early twentieth-century physics in Gaston Bachelard's philosophy. *Studies in History and Philosophy of Science*, 39(3), 384–392. <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2008.06.010>
- HELÉN, I. (1990). *Peilivirta: Elokuvan poliittinen tiedostamaton*. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- HUSSERL, E. (2017 [1913]). *Ideoita puhtaasta fenomenologiasta ja fenomenologisesta filosofiaasta – Ensimmäinen kirja: Yleinen johdatus puhtaaseen fenomenologiaan* [*Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy – First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology*]. Suom. Markku Lehtinen. Jyväskylä: Gaudeamus.
- HYYPPÄ, H. (2017). *Kolme kirjoitusta kokemuksesta*. Oulu: Organisaatiodynamiikan instituutti ODI.
- NIKKINEN, A. (2007). Juoni ja rakenne. Teoksessa A. Vacklin, J. Rosenvall, & A. Nikkinen (toim.), *Elokuvan runousoppia: käsikirjoittamisen syventävät tiedot* (s. 70–101). Helsinki: Otava.
- NIKKINEN, A., & ROSENVALL, J. (2007). Aihe ja teema. Teoksessa A. Vacklin, J. Rosenvall, & A. Nikkinen (toim.), *Elokuvan runousoppia: Käsikirjoittamisen syventävät tiedot* (s. 165–188). Helsinki: Otava.
- PIETILÄINEN, V. (2010). *Johtajan ammatillisten kompetenssien profiloituminen kompleksisessa toimintaympäristössä: tapausesimerkkinä opetustoimen alaiset oppilaitosorganisaatiot* (väitöskirja). Acta Universitatis Lapponiensis 177. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- VARTIAINEN, P., RAISIO, H., & LUNDSTRÖM, N. (2016). Kompleksisuuden johtaminen – kohti uutta ymmärrystä. Teoksessa A. Syväjärvi, & V. Pietiläinen

- (toim.), *Inhimillinen ja tehokas sosiaali- ja terveysjohtaminen*, (227–268). Tampere: Tampere University Press.
- VON BAGH, P. (2002). *Peili, jolla on muisti: elokuvallinen kollaasi kadonneen ajan merkityksien habmottajana (1895–1970)* (väitöskirja). Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 891. Helsinki: SKS.
- VYDRA, A. (2014). Gaston Bachelard and his reactions to phenomenology. *Continental Philosophy Review*, 47(1), 45–58. <https://doi.org/10.1007/s11007-014-9284-2>

Taiteellinen toiminta kokemuksen koettelun paikkana

Taneli Tuovinen ja Riikka Mäkikokkola

TIIVIISTI

Tässä artikkelissa tarkastelemme taiteellista toimintaa kokemuksen tutkimisen paikkana taiteellisen tutkimuksen kontekstissa. Tavoitteenamme on esitellä taiteellista tutkimusta omaleimaisena lähestymistapana kokemuksen monialaisessa tutkimuksessa: taiteellisessa tutkimisessa on otettu kriittisyyden ja intersubjektiiivisuuden lähteeksi ihmisen aistisuus, kehollisuus ja kokemuksellisuus. Aluksi esittelemme taiteellisen tutkimuksen kehitystä viimeisen 15–20 vuoden aikana, jolloin alasta on tullut akateemisesti perusteltu ja institutionaalisesti tuettu tutkimustraditio. Tämän jälkeen paikannamme itsemme ja aineistomme tässä traditiossa. Pääaineistona käytämme kokemuksellisuuden näkökulmasta tehtyä ja eri taiteenalojen taiteellista tutkimusta sekä näitä kokoavaa teoriaa. Teemoitamme aineistomme taiteelliselle toiminnalle ja tutkimiselle yhteisiä piirteitä, joita kutsumme *kokemukselliseksi demokratiaksi*, *aistiseksi kehollisuudeksi* sekä *vastukseksi*. Teemoittelun tarkoituksena on koota keskustelua siitä, kuinka taiteellisessa tutkimuksessa tutkija ottaa oman toimintansa tutkimusmenetelmäksi ja -paikaksi ja yhtä aikaa pyrkii säilyttämään kokemuksellisuuden osana tutkimisen menetelmällistä ohjausta ja sisältöä. Artikkelissa tarkasteltavat taiteilijan toimintatavat, kuten kuvan tekeminen, tanssiminen, soittaminen, esittäminen ja kirjoittaminen, ovat ensisijaisesti ammattitaitoista kehollista suhdetta maailmaan, jossa keho on tekijälle itselleen paikka taidon ja tiedon tunnistamiselle. Keskustelussa taiteellisesta tutkimisesta on alusta alkaen korostettu, että taiteellinen tutkiminen ei ole vaihtoehtoinen tapa tehdä taidetta, vaan vaatimuksena on tutkia maailmaa ja kehittää osuvia menetelmiä siinä missä muutkin tutkimusperinteet. Kokemuksellisuuden pääasiallinen merkitys taiteellisessa tutkimisessä ei ole siinä, mitä se tuottaa, vaan sen alueen osoittamisessa, josta taide ja ymmärtäminen voivat olla.

Taiteellisen toiminnan kokemus tutkivana asenteena

Nykytaiteen toimintatapojen yhteydessä ei enää juurikaan ajatella, että olisi hyvää tai huonoa aistimista tai kokemista. Pikemminkin ollaan kiinnostuneita kaikista koettavista piirteistä, joita taideteko tai -teos

tekijässään ja kokijassaan herättää. Kysymys on koettavien ilmiöiden esiin saattamisesta ja tätä työtä ohjaavien normien ja tottumusten tunnistamisesta ja haastamisesta (Muukka-Marjovuori ym., 2015). Tällaiset taiteellisesta toiminnasta tutut asenteet voidaan nähdä syynä myös taiteelliselle tutkimiselle (Kirkkopelto, 2007; Slager, 2012). Taiteellisen toiminnan ja tutkimisen yhteydessä kokemuksen käsite voidaankin määrittellä laajasti esimerkiksi kokemuksesta ja taiteellisesta tutkimuksesta paljon kirjoittaneen filosofi Tere Vadénin (2001, s. 96) sanoin: ”kokemus on minkä tahansa asian mitä tahansa tunnetuksi tulemistä”. Tässä artikkelissa kuitenkin painotamme, että taiteellisen ammattitaidon ja tutkimisen yhteydessä kokemus kuvaa käytännön, tekijyyden ja ajattelamisen yhteistä situationaalista horisonttia (ks. myös Rauhala, 1995; Rouhiainen, 2015). Ammattitaitoisessa toiminnassa tämä horisontti ei ole täysin sattumanvarainen vaan seuraa taiteen ja tutkimuksen tekijän kehollista taitoa. Tämän todistaa esimerkiksi se, että onnistuessaan taiteellisen toiminnan ja ajattelun tavoitteet löytävät konkreettiset, aistiset, havaittavat tulokset. Usein taiteellisen toiminnan lopputuloksena syntyy kuva, laulu, esitys, runo, teksti, design, teko tai tapahtuma. Tähän tarvittavaa taiteellista etenemistä ja asennetta on mahdollista käyttää myös tutkivana asenteena, jolloin kokemuksen pääasiallinen merkitys ei ole siinä, mitä se tuottaa, vaan sen alueen osoittamisessa, josta taide ja ymmärtäminen voivat olla. Esimerkiksi ympäristötaiteilija Leena Valkeapää (2011, s. 94) kirjoittaa: ”[...] käytän taiteen tekemisen kokemusta tutkimuksen tekemiseen”.

Artikkelimme tarkoituksena ei ole kokemuksen eikä taiteellisen tutkimuksen yleinen määrittäminen. Tämän sijaan tavoitteenamme on esitellä sellaista taiteellista tutkimista, jossa kokemusta käytetään taiteellisessa toiminnassa tutkimuksellisenä asenteena. Olemme valinneet esimerkkiaineistomme tästä näkökulmasta. Tällaisia ovat tutkimusasetelmat, jossa esimerkiksi tanssija tutkii kehollista liikettä kirjoittamisen lähteenä (Heimonen, 2009), muusikko tutkii osallisuuttaan länsimaisessa musiikkikulttuurissa soittamisen kehollisuudessa (Arho, 2003) tai ympäristötaiteilija tutkii luontosuhdetta elämänpiirissään ja elintavassaan (Valkeapää, 2011). Esimerkkien myötä havainnollistamme, että taiteellisen tutkimisen välineet ja tavoitteet voivat olla osin samoja kuin taiteellisessa toiminnassa, mutta tutkimuksena nämä voidaan esittää uudessa merkitysyhteydessä. Merkitysyhteyden muuttaminen osoittaa, ettei taiteellista tutkimista tehdä vain oman kokemuksen ja

taiteellisen toiminnan piirissä. Tutkiminen on aktiivista haastamista, muuttamista, uudessa valossa esittämistä, pyrkimystä käsitteelliseen ja ilmiölliseen selkeyteen, uuden lukutavan ja kielen esiin saattamista. Tästä syystä painotamme, että oman taiteen alan ammattilaisuus on vaatimus taiteelliselle tutkimiselle (ks. myös Varto, 2017). Ammattitaidon harjoittaminen ei tapahdu tyhjiössä vaan keskustellen suhteessa yhteisöllisiin kouluttautumisen ja arvioimisen perinteisiin.

Taiteellisen ja tutkivan toiminnan yhteydessä kokemuksen merkitys ei ole olla valmis tai dokumentin kaltainen informaatiolähde jotakin muuta toimintaa varten. Taiteellisessa toiminnassa kokemus on jatkuvassa muutoksessa, sillä sitä ei määritä ainoastaan se, mitä ollaan koettu (nähty, kuultu, tunnettu), vaan myös se, mitä voidaan kokea. Taiteellisesta toiminnasta tutut välineet ja tavoitteet voidaan ottaa käyttöön sellaisen tutkimiseksi, jossa kokemukset ovat mahdollisia, mutta jota ei vielä ole esitetty aistittavassa muodossaan. Taiteilija Jaana Erkkilä (2012, s. 162) toteaaakin toiminnastaan: ”[k]ysymys on halusta etsiä sellaista, josta ei vielä tiedä mitään”. Moneen taiteen lajiin kuuluvat esitysten, näyttelyiden ja muiden produktioiden valmistamisen käytännöt etenevät usein vasta valmistumassa olevalla maaperällä, jossa pitkään on epävarmaa, saavatko tavoitteet koettavat muotonsa lopullisessa teos- tai esitysmuodossa. Useat taiteilijat ovat kuitenkin kuvanneet, kuinka juuri tämä tietämättömyys ja mahdollisuus siihen, että työ ei onnistu, tekevät taiteellisesta työstä mielekäästä, harjoittamisen ja tutkimisen arvoista (Mäkikoskela, 2015; Tuovinen, 2017; Weintraub, 2003a, 2003b). Tällaista kontekstia luonnehdimme seuraavaksi situationaalisuuden käsitteen kautta.

Taiteellisen toiminnan situationaalisuus

Taiteellisen toiminnan kuvaukset tutkijan paikkana toistuvat taiteellisen tutkimuksen kuvauksissa. Esimerkiksi tanssija Isto Turpeinen (2012, s. 261) kirjoittaa: ”taiteelliset ja käytännölliset osiot toimivat tutkimuksessani kohtaamisen paikkoina, joissa [...] neuvoteltiin toiminnan kautta esiin nousevista kokemuksista ja merkityksistä”. Taiteellisen toiminnan tarkastelumme kokemuksen tutkimisen *paikkana* viittaa henkilöhistoriallisia merkityksiä laajempaan merkitysyhteyteen, ihmisen situationaalisuuteen. Psykologi Lauri Rauhala (1989, 2005) on avannut situationaalisuutta kokemuksen tutkimuksessa. Rauhala painottaa käsit-

teellä ihmisen tajunnallisuuden historiallista rakennetta, jota määrittää kehon ja siihen perustuvan toiminnan kuuluminen tosiasiallisuuteen, siihen annettuun yhteyteen ja niihin annettuihin rakennetekijöihin, joissa ihmisen maailma toteutuu. Tosiasiallisuus on kaikkien niiden elämäntilanteiden kokonaisuus, joissa yksi ihminen asettuu suhteeseen toisen kanssa elämänsä aikana. Situationaalisuus muodostuu sekä konkreettisista yhteyksistä, esimerkiksi luonnon, esineiden ja ihmisten kanssa, että suhteista ei-aineellisiin asioihin kuten arvoihin, normeihin, kulttuuriin järjestelmiin ja instituutioihin. Ainoastaan situaatiossaan ihminen on suhteessa elämäntilanteeseensa, joka vaikuttaa ihmisen kehollisessa ja tajunnallisessa toiminnassa riippumatta siitä, miten toimija on sen omassa kulttuurisessa viitekehityksessään käsittänyt.

Situationaalisuus ei Rauhalalla viittaa kokijastaan riippumattomaan abstraktiin tilaan, vaan situationaalisuus kuvaa kokemuksen suhteita, joissa omakohtainen läsnäolo kokonaisuuden osana avaa elämäntilanteelle koettavat ja ymmärrettävät mittasuhteet. Myös Vadén (2000, 2004) on kehittänyt tällaista lähtökohtaa määritelläkseen tarkemmin käytäntöjen ja taitojen merkitystä tietyn toimintakulttuurin kannalta. Vadén viittaa paikallisen ajattelun käsitteellään subjektin ylittävään taitamiseen ja tietämiseen, asubjektiiivisuuteen, johon tiettyssä ympäristössä mahdollinen toiminta voi perustua. Taitojen rakennetekijät eivät ole ainoastaan ihmisessä vaan tiettyä kulttuuri- ja henkilöhistoriallista kontekstia laajemmassa situationaalisuudessa. Näin ollen paikallisuuden määrittämistä ehdoista syntyvä taitaminen liittyy olennaisesti kulttuurin syntyyn, sen elinkelpoisuuteen ja sen tietoiseen muuttamiseen.

Nykykeskustelussa myös kokemuksen enaktivistinen teoria on korostanut kehollisen toiminnan ja taitojen henkilöhistoriallisten merkitysten ylittävää luonnetta. Enaktivistista teoriaa taiteen kontekstissa pohtinut filosofi Alva Noë (2009, 2012, 2015) on kiinnostunut erityisesti taitojen ja kokemussisältöjen toisiaan tutkivasta luonteesta. Hänen mukaansa tietty taitaminen paljastaa harjoittajalleen juuri tähän taitamisen situationaalisuuteen kuuluvien ihmiselle merkityksellisten asioiden näkyvän, kuultavan, kosketettavan, haistettavan ja maistettavan puolen. Taidot, tekniikat ja taiteet toimivat kehollisesti kohdattujen merkitysten esityksinä ja havainnollistajina.

Edellä esitetyillä keskusteluilla situationaalisuudesta ja asubjektiiivisuudesta tähdennämme taitamisen ja taidon merkitystä taiteellisen toiminnassa ja tutkimisessa. Taitamisesta ja taidoista syntyvä taiteellinen

toiminta ja ammattitaito eivät siis artikkelissamme tarkoita henkilökohtaista lahjakkuutta, kyvykkyyttä tai meriittiä. Taiteessa tarvittava taito ei synny tyhjästä tai yksin. Tanssija Leena Rouhaisen (2016, s. 111) sanoin: ”[...] taiteen tekemisessä kasvetaan kulttuuriseen ja sosiaalisesti jaettuun perinteeseen [...] Näin on tanssijankin kohdalla. Hän luotaa ja kehittää omaa tanssimisen tapansa suhteuttamalla omaa kokemustaan ja kehollista toimintaansa ympäröivään todellisuuteen”. Ammattitaidon harjoittaminen viittaa taitojen avaamaan tutkivaan todellisuussuhteeseen, joka ylittää kontekstilla ja historialla selittämisen päämäärät (subjektin), mutta ei kuitenkaan missään vaiheessa ylitä sitä kontekstia tai historiaa, jossa kokemuksia on mahdollista saada. Taitojen harjoittaminen tuo esiin kokemusta, jonka piirissä situationaalisuus saa merkitysyhteytensä ja voi siten tulla tarkastelun kohteeksi. Taiteellisen tutkijan tutkimuskohteena kokemus ei siis ole henkilökohtainen piirre, tulkinta tai yleispätevä abstraktio vaan kuvaus tavasta, jolla yksittäinen taiteellinen toimija on ehdollistettu monisyntyisen kulttuurisen ja yhteisöllisen rakenteensa mukaan.

Taiteellisen tutkimisen taustaa

Taiteellisen tutkimuksen metodologiaa on kehitelty viimeisten 15–20 vuoden aikana. Tutkimusalasta on tullut akateeminen ja institutionaalinen, ja se on ilmaantunut tohtorikoulutusohjelmiin ympäri maailman hyvin erilaisin painotuksin. Mahdollisuus tehdä taiteellista tutkimusta on jo näin lyhyessä ajassa saanut aikaan useita suuntia ja koulukuntia (Elkins, 2013). Selkeän paradigman sijaan täsmällisempää on pikemminkin puhua uudesta maaperästä, jonka kartoittaminen on vielä kesken. Kokoavana kysymyksenä näyttää kuitenkin säilyneen: missä määrin taiteellinen toiminta, teko tai teos voi olla tutkimusta? Tämä kysymyksen äärellä alan tutkijat ovat kiihkeästi jotain mieltä, mutta tämä tietenkin kuuluu olennaisesti kehittyvään tutkimukseen. On selvää, että selkeämpi tie taiteellisessa tutkimisessa ja sen perusteluissa edellyttää hyvinkin erilaisten lähestymistapojen läpikäymistä ja kehittämistä.

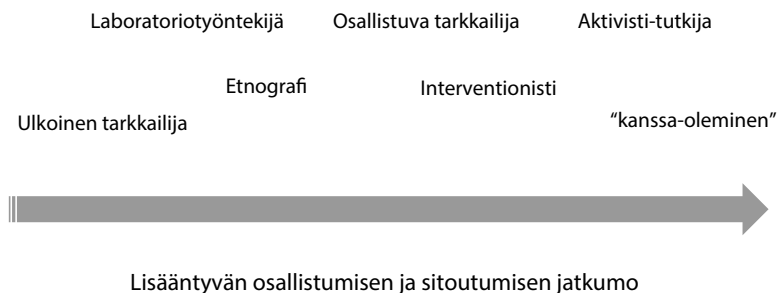
Seuraavaksi esittelemme tutkimusaloja ja -menetelmiä, joiden kanssa taiteellinen tutkimus käy vuoropuhelua mutta jotka eroavat päämääriltään. Esimerkiksi taidehistorian ja estetiikan aloilla taiteilijoita ja heidän teoksiaan on tutkittu runsaasti. Tätä perinnettä kutsutaan tai-

teen tutkimukseksi. Taiteellisessa tutkimisessa on samoja piirteitä kuin muissa käytäntöön perustuvissa (*practice-based*) ja käytännön ohjaamissa (*practice-led*) tutkimusmenetelmissä (Barrett & Bolt, 2007; Candy, 2006; Mäkelä & O’Riley, 2012). Myös taideperustaiseksi (*art/arts-based*) luonnehditussa tutkimussuuntauksessa ollaan kiinnostuneita määrittämään tutkimustoimintaa suhteessa taiteelliseen toimintaan (Leavy, 2009, 2017). Taideperustaisessa tutkimuksessa omaleimaista on, että tutkimusta ei tee välttämättä taiteilija vaan toisen alan toimija, joka toki tuntee taiteen käytäntöjä mutta on kiinnostunut soveltamaan niitä muussa toiminnassa, kuten esimerkiksi kasvatuksessa, hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisuuden lisäämisessä tai sosiologisessa tutkimuksessa. Taideperustaisessa tutkimuksessa taiteen merkitys on siis useimmiten välineellinen (Kallio, 2008). Taide ja tutkimus käyvät hedelmällistä vuoropuhelua myös esimerkiksi muotoilussa, mediatutkimuksessa ja art & science -kentällä. Näillä aloilla käytäntöjen tekniset innovaatiot kulkevat rinnan taiteellisten tavoitteiden kanssa ja usein niihin sitoutuneena. Taiteellinen tutkiminen on kuitenkin edellä mainittujen erilaisiin tarpeisiin tehtyjen sovellustenkin keskellä säilyttänyt selkeän identiteettinsä, joka nousee jo artikkelin alussa mainituista nykyaiteelle ominaisista toimintatavoista ja asenteista.

Kuvattessamme tässä artikkelissa taiteellisen tutkimisen tiettyjä ominaispiirteitä tarkoituksenamme ei ole suinkaan osoittaa, kuinka erilaista tai parempaa tutkimista taiteilija tekee suhteessa johonkin muuhun tutkimusperinteeseen, vaikka usein taiteellisen tutkimuksen mahdollisuutta on haluttu tarkastella haastajana. Tämän sijaan päämääränämme on osoittaa, että taiteellinen tutkiminen perustuu kulttuurisesti vakiintuneeseen toimintaan, jolla on tunnistettava identiteettinsä. Taiteellinen toiminta perustuu historiallisesti muodostuneeseen ja ammatinharjoittamisen myötä syntyneeseen yhteiseen näkemykseen siitä, että perinne erottuu kulttuurisesti, hallinnollisesti ja taloudellisesti muista toimintakulttuureista (Carroll, 1988; Kirkkopelto, 2007; Varto, 2017; Weintraub, 2003a, 2003b). Tämä ei tarkoita tietenkään, että kaikki taiteen tekijät olisivat ”samalla asialla” tai seuraisivat jotakin yhdenmukaista periaatetta. Taiteellisesta toiminnasta tekee pikemminkin tunnistettavaa ennaltamääräämättömyys ja tasalaadun puute, kuten Turpeinen (2012, s. 281) painottaa: ”Toimintakeskeinen prosessi ei lukiudu etukäteen lopputulemaan, tulokseen.” Tämä piirre liittyy olennaisesti ammattitaitoon, sillä yksittäisen taiteilijan ammattitaitokaan

ei ole ennalta arvattava. Siihen kuuluu olennaisesti autonomisuus, josta käsin taiteilija ja tutkija voi haastaa oman alansa käytäntöjä ja käsityksiä (Kirkkopelto, 2007). Taiteellisessa toiminnassa, kuten kuvan tekemisessä, tanssissa, musiikissa ja esittämisessä, ammattitaito tähtää aistisen vastaanoton haastamiseen, rajattujen alueiden koetteluun, uusien yhteyksien ja näköalojen osoittamiseen sekä uudenlaisen puhumisen käyttämiseen. Vaikka kaikki eivät toimikaan korostetusti näillä tavoilla taiteellisessa toiminnassaan, itse toiminta saa voimansa ja tunnistettavuutensa tällaisesta asenteesta ja mahdollisuudesta (Varto, 2017).

Taiteellisen ammattitaidon keskeiseksi nostaminen tutkimuksessa ei niinkään liity yritykseen tehdä tutkimisesta taiteellisempaa tai luovempaa, eikä se myöskään liity pyrkimykseen tehdä taiteesta parempaa. Kysymys on pikemminkin tarpeesta saavuttaa kriittisempi suhde ehtoihin, jotka käytäntöihin, taitoihin ja kokemukseen perustuvassa tutkimustoiminnassa jo määrittelevät kaikkea muuta. Esimerkiksi Mäkikoskela (2015) kirjoittaa, että pelkkä taiteellinen työskentely ei ole yrityksistä huolimatta vastannut hänen tutkimuskysymyksiinsä. Tutkimusprosessin muodolliset määritelmät ja esittämisen tavat ovat usein vain pieni osa tutkimista, lähinnä sen kuvaamiseen ja arvioimiseen liittyviä tapoja (Varto, 2017). Tällä hetkellä uusien kysymysten ratkaiseminen kaikenlaisessa tutkimisessa näyttää edellyttävän herkkää yhteistyötä uskalluksen ja ammattitaidon välillä. Yhteistyö usein ilmenee kysymällä uudelleen tutkijan ja tutkimuskohteen asettamisen perustoja. Tällaista kehitystä Hannula, Suoranta ja Vadén (2014, s. 62) osuvasti havainnollistavat kuvatessaan muutosta tutkijanpaikassa. Tulkitsemme heidän ajatustaan seuraavalla kaaviolla:

Lisääntyvän osallistumisen ja sitoutumisen jatkumo

Kuva 1. Muutosjatkumo tutkimusasenteessa ja tutkijanpaikassa.

Yllä kuvattu jatkumo kuvaa isoa viime vuosisadalla tapahtunutta muutosta tutkimusilmastossa, johon taiteellisen tutkimuksen mahdollisuus myös liittyy; käsitys tietämisestä ja suvaitsevaisuus uudenlaisia tiedonmuodostuksen tapoja kohtaan on avartunut. Käsitys tiedon muodostuksen luonteesta on suhteellistunut, ja samalla on tullut yhä selvemmäksi, kuinka tietäminen, taitaminen ja niiden tarkastelu ovat riippuvaisia ajasta ja tekijästä. On myös huomattu, kuinka muutkin ihmisen toimet kuin akateeminen tutkimus tuottavat merkityksellistä tietämistä, joka aiemmin kuitenkin rajattiin tiedon ulkopuolelle. Syy tähän on usein ollut, että muunlainen merkityksellinen tietäminen on tapahtunut tavoilla, joille ei olla osattu asettaa varmoja ja luotettavia kriteereitä. Tästä esimerkkinä ovat laadullisten ja practice-based-metodologioiden syntyminen (Anttila, 2006).

Uusien merkityksellisten tietämisen tapojen tuominen osaksi tutkimuskäytäntöjä ei tietenkään ole ristiriidassa sen kanssa, että tutkiminen edellyttää peruspiirteitä, joita ei voida sivuuttaa, vaikka tyylit muuttuvat tai niitä tulee lisää. Filosofi Juha Varton (2017) mukaan tutkimisen tavoitteena on edelleen ihmisen olemassa olon ehtoja koskevan tietämisen ja ymmärtämisen lisääminen, jolloin on tärkeää kysyä tätä osuvasti ja kaikilla tarpeellisilla tavoilla. Tärkeää on myös vastata siten, että muut ymmärtävät, kuinka kussakin tutkimuksessa aikaan saatuun ymmärtämiseen on päädytty. Tutkimuksessa ilmitulleiden asioiden jakaminen esimerkiksi liittämällä niitä eri aloilla käytävään keskusteluun sekä läpinäkyvien menetelmien käyttäminen ovat kriteereitä saavutetun ymmärryksen jakamiselle tutkimustuloksina.

Nykyään saatetaan erilaisten ihmisten, eri perinteissä elävien ja vähemmistöjen erityiset tietämisen kiinnostukset ja tavat yleiseen tietoon. Ei ole enää mahdollista kuvitella, että tieto ja vakuuttavuus olisi kaikille sama tai että tutkittava todellisuus olisi periaatteessa valmis ja jonka selvittäminen on vain ajan kysymys (Vadén, 2017). Tiedon demokratisointi ei voi enää tarkoittaa yhden systeemin luomista, jolle erilaiset tietämisen tavat olisivat alisteisia. On tarkoituksenmukaista hyväksyä, että ne ovat ainoastaan erilaisia ja tutkimuksen ja tapauskohtaisesti kehitettyjen lähestymistapojen kautta aina uudelleen valotettavissa. Tarvitaan kaikki mahdolliset tavat kysyä, vastata ja jakaa, ja jokaiselle näistä voi löytyä paikkansa nykytilanteessa.

Aistisuus, kehollisuus ja kokemuksellisuus nousevat edellä luonnehditussa tutkimuspoliittisessa tilanteessa hyvin keskeiseksi intersubjek-

tiivisen yhteyden osoittajaksi, jotka osuvasti ehdollistettuina tekevät mahdolliseksi ymmärtää tutkijan kysymyksen, lähestymistavat ja ratkaisut. Tämä ei isossa mittakaavassa ole uusi asia, sillä suurimman osan historiaansa ihmiset ovat esittäneet ajattelunsa lopputulokset taidoilla ja toiminnalla sekä näissä välittyvien kokemusten kautta.

Aineiston esittely ja teemoittelu

Aineistonamme on seuraavat väitös- ja taiteellisen tutkimuksen metodologiaa tarkastelevat tutkimukset: Arho, 2003; Erkkilä, 2012; Hannula, Suoranta, & Vadén, 2003, 2014; Heimonen, 2009; Houessou, 2010; Mäki-koskela, 2015; Pitkänen-Walter, 2006; Rouhiainen, 2003; Tuovinen, 2016; Turpeinen, 2015; Valkeapää, 2011; Varto, 2009, 2017. Olemme keränneet aineistomme Aalto-yliopistossa sekä Taideyliopistossa viimeisen 15 vuoden aikana tehdystä taiteellisen tutkimuksen perinteestä, jossa kokemuksen tutkimiselle annetaan keskeinen merkitys. Monet edellä mainituista tutkimuksista ovat syntyneet fenomenologi Varton työn vaikutuspiirissä. Varto on osallistunut laaja-alaisesti keskusteluun taiteellisesta tutkimisesta julkaisuillaan sekä opetus- ja ohjaustyöllään, erityisesti kokemuksellisuuden näkökulmasta. Hänen ajattelunsa aiheesta on poikkeuksellista siinä mielessä, että se on puhuttanut taiteellisten tutkijoiden käytäntöjä kuvataiteesta musiikkiin, teatteriin, tanssiin, kirjoittamiseen ja autoetnografiaan siinä missä monien muiden aiheesta kirjoittaneiden avaukset ovat jääneet enemmän tai vähemmän alakohtaisiksi luonnehdinnoiksi.

Kokemuksen tutkimuksen kirjasarjassa ovat taiteesta ja taiteellisesta tutkimuksesta aiemmin kirjoittaneet tanssijat Turpeinen (2012) ja Rouhiainen (2016), ja osallistumme artikkelillamme heidän aloittamaansa keskusteluun. Turpeisen ja Rouhiaisen tutkimuksissa on tavoiteltu taiteellisen toiminnan kokemuksen pohdinnoilla ymmärrystä taiteellisesta toiminnasta. Esimerkiksi Turpeinen (2012) avaa tanssimalla väyliä tutkia yksittäisiä kokemuksia, niiden jakamista ja näin mahdollistuvia pedagogisia suhteita. Rouhiainen (2016) puolestaan kehittää eteenpäin kokemuksen tutkimuksen perinteen käsitystä kehollisuudesta, jotta hän voisi hahmottaa tanssimiseen liittyviä kehollisia ilmiöitä, esimerkiksi kehollista oppimista, kehon taitoja ja tanssijan välittämää sanatonta merkityksellisyyttä. Niin Rouhiainen kuin Turpeinenkin näkevät kehollisuudessa, erityisesti sen liikkeessä ja aistisuudessa, perustan ihmisten

väliselle toiminnalle ja tutkimiselle. Laajennamme tässä artikkelissa heidän avaamaansa keskustelua tanssin näkökulmasta nyt eri taiteenlajeille yhteiseen suuntaan.

Esittelemme seuraavassa aineistolähtöisesti teemoja, joita erityisesti kokemuksellisuuteen nojaava taiteellinen tutkiminen näyttää painottavan. Teemoittelun tarkoituksena on jäsentää kuvauksia siitä, kuinka taiteellinen tutkija ottaessaan oman toimintansa tutkimisen menetelmäksi ja paikaksi yhtä aikaa pyrkii säilyttämään ja toisaalta tuomaan kokemuksellisuuden osaksi tutkimisen menetelmällistä ohjausta ja sisältöä. Tavoitteenamme ei kuitenkaan ole luoda yleispätevää yksinkertaistusta vaan osoittaa, että kehollisen ja aistisen kuvaamiseen ja pohtimiseen tarvittavat käsitteet ovat myös kokemuksellisen avaamista ja kuvaamista yksittäisessä tilanteessa.

Kokemuksellinen demokratia

Taiteellisessa toiminnassa, myös silloin kun se on tutkimusta, on läsnä monenlaista koettavaa – asioita rationaalisesta harkinnasta, satunnaisiin tunteisiin ja vaikeammin nimettäviin välähtymiin. Ihmisten kokemista täyttävät jossain määrin samat asiat, mutta jokaisen kohdalla ne asemoituvat eri tavoin riippuen piirteistä, joita esimerkiksi kulttuurinen ja etninen tausta, perhe, elintavat, tulotaso, poliittinen aktiivisuus, sivistys tai koulutus siihen tuovat, ja toisaalta kuinka päivittäin uusiutuva halu syödä, juoda, naida, liikkua, ulostaa, kirjoittaa, maalata ja tanssia, näitä säätelee (Varto, 2017; ks. myös Weintraub, 2003a, 2003b; Tuovinen, 2016). Niin taiteellisen työn kuin tutkimuksenkin onnistuminen on pitkälti sen tietämistä, mikä toiminnassa otetaan mukaan ja mikä ei, mikä on olennaista, mikä tarpeellista ja mikä taas ei. Mäkikoskela (2015, s. 165) havainnollistaa tutkimuksessaan, miten hänen ammatillinen suuntautumisensa kietoo yhteen eri elämäntilanteiden kokemuksia:

Jatkan käsieni piirtämistä ja siinä sivussa karkkinauhoilla leikkimistä. Palatakseni takaisin lapsuuteeni tarvitsen makeisnauhojen työstämistä. Teen niillä aivan samoja juttuja kuin isosiskoni kanssa auton takapenkillä, mutta kokeilen myös uusia asioita. Kuvanveistäjänä haluan tehdä nauhoista muotoja; nyt yhteen kieputetut tai punotut makeisnauhat, jotka silloin ennen auttoivat meitä saamaan enemmän nauhoja suuhun yhdellä kerralla, eivät enää riitä.

Kuva 2. Työskentelyä mansikankakuisten makeisnauhojen kanssa. Valokuva: Riikka Mäkiköskela.

Vadén (2000, 2001, 2004, 2017) painottaa, että puhdasta, sekoittamattomaa tai aitoa peruskokemusta ei voida eristää missään vaiheessa. Kokeminen ja taiteellinen toiminta muistuttavat toisiaan: ne eivät koskaan ala tyhjästä vaan ovat aina jo yksilöllisesti, sosiaalisesti, historiallisesti ja kulttuurisesti motivoituneita (Bishop, 2005; Carroll, 1988). Vadénin (2004) mukaan juuri tämä epäpuhtaus viittaa kokemuksen ainutlaatuisuuteen, joka ei ole yleistä tai ikuista vaan ainutkertaista. Kokemusten yksittäinen luonne on osoitusta kokemusten demokratiasta, joka tarkoittaa sitä, että kaikenlaiset kokemukset muokkaavat toinen toisiaan – mikään kokemus tai kokemuksellinen alue ei ole parempi tai tärkeämpi kuin toinen. Kokemuksellinen demokratia merkitsee myös kokemusten osallistumista toistensa muokkaamiseen siten, että mikään kokemuksellinen alue ei ole etukäteen sulkeistettu muiden tavoittamattomiin.

Edellä mainitut kaikkeen tutkimukseen kuuluvat piirteet ja pohdinat kuvaavat kokemuksellista demokratiaa siinä mielessä, että esimerkiksi uskonnollinen kokemus voi haastaa tieteellistä kokemusta, tieteellinen kokemus taiteellista ja taiteellinen uskonnollista. Tämän vahvistaa esimerkiksi se, että muuten ei olisi mahdollista tehdä virheitä loogisessa päättelyssä. Tavoitteellisessa toiminnassa tulee toisinaan väliin jotakin niin, että valittu johdonmukaisuuden malli ei toimikaan loppuun asti. (Vadén, 2017.) Käytännöstä nousee esiin kysymyksiä, joita se ei itse pysty

selittämään, kuten kysymyksiä arvosta, tavoitteista ja oikeasta toimintatavasta (Varto, 2010). Kokemisen eri alueet siis vaikuttavat toisiinsa ennakoimattomalla tavalla.

Aineistossamme kokemuksellinen demokratia ja kokemusten toisiinsa vaikuttaminen on nostettu lähtökohdan tai jopa tavoitteen tasolle. Vadén (2017) ehdottaa, että jos kokemuksellinen demokratia tunnustetaan, voidaan se myös ottaa lähtökohdaksi, kun kokemusta reflektoidaan ja tehdään siihen nojaavaa tutkimusta. Hän silti painottaa, että kokemuksellisesta demokratiasta ei kuitenkaan seuraa, että mikään ei ole mitään. Kuten jokainen tietää omasta kokemuksestaan, kokemusten alueiden mahdollisuus haastaa toinen toisiaan ei tarkoita, että niiden laadut ja erot häviäisivät ja kaikki kokemuksen sisällä olisi tasapäästä. Kokemuksen demokratiassa ei käy näin, koska on olemassa kokemusta paikantavat ensisijaisuudet, jotka palauttavat kokemuksen tekijän kehoon. Esimerkiksi muusikko Anneli Arho (2003, s. 163) pohtii, että lähestyäksemme musiikin arvoitusta, meidän ei pitäisi tutkia kuuntelemista kuin lukemista tai katsomista, vaan pikemminkin tanssina, joka sijoittaa musiikin keskelle kehollista elämää: ”kehollinen kokemus musiikista on eletyn, liikkuvan kehon.” Taidemaalari Jaana Houessou (2010, s. 169) kirjoittaa, että ”maalatessani tunnen lihani painon [...] maalatessani lihani resonoi elämismaailmani lihassa”. Tanssija Kirsi Heimosen (2009, s. 264) kuvaus kokemuksestaan tanssityöpajan ohjaajana vahvistaa edellisiä:

Tanssimisessa jokin tulee koetuksi lihassa, aistisuuden hyöky valtaa liikkujan [...] Työpajassa lihallistuminen vie kohti itseä ja pois sellaisesta itsestä, johon opiskelijat ovat tottuneet. Liikkeen muodostuessa, tanssin tapahtuessa jokin sellainen lihallistuu, jota opiskelijat eivät ole aiemmin havainneet, ymmärtäneet. [...] Se ei jää sanaksi, se eletään lihassa, se on.

Aineistomme taiteelliset tutkijat arvottavat kehollisuuden ja lihallisuuden voimakkaimmiksi kokemuksen piirteiksi kuin kehottomuuden ja lihattomuuden. Varto (esim. 2010) on usein todennut, että voimme abstrahoida ainoastaan sellaista, mikä on meille kehollisesti tapahtunut. Kuvitelmissä ei voi syntyä lihallisuutta. Vadén (2017) käsitteellistää ajatuksen siten, että asubjektiivisuudesta voi syntyä subjektiivisuutta mutta ei toisinpäin. Heimonen (2009, s. 22) kirjoittaa, että ”liha antaa tutkijalle tarkastelukulman, jossa kirjoitus ei ole vain minusta, vaikka se tapahtuu

väylänä minussa [...] Yhteys maailmaan ja toisiin toteutuu konkreettisesti lihassa”. Tämä ilmiö antaa taiteelliselle toimijalle selkeät ensisijaisuudet ja ehdot, jotka voi tulkita yhtä hyvin niin fenomenologisesti kuin naturalistisesti. Kokemusta painottavassa taiteellisessa tutkimuksessa lihallinen on ensisijaista verrattuna abstraktiin ja järkeilyyn.

Aistinen kehollisuus

Taiteellisessa toiminnassa tutkittava avautuu tutkijalle pääasiassa kehon keinoin. Esimerkiksi materiaa, liikettä tai ääntä työstäessään taiteilijan suhde toimintaan on ensisijaisesti kokemuksellinen, aistinen ja kehollinen. Tässä situaatiossa on läsnä yhteinen jaettu maailma, joka on laaja, kokonaisuutena tarkentumaton. Aistit kokoavat kuitenkin myös ymmärrystä kokemuksen rajallisuudesta, siis ymmärrystä omasta toiminnasta kokonaisuudessa, jonka osana elän ja liikun (Rouhiainen, 2016). A subjektiivisuus edellyttää omakohtaisen läsnäolon kokonaisuuden osana, se avaa koettavat ja ymmärrettävät mittasuhteet. Esimerkiksi Valkeapää (2011, s. 95–96) kuvaa tätä tutkimusasetelmaa seuraavasti:

Taiteellisessa tutkimuksessani tarkastelen tapahtumia oman läsnäolon kautta, kokemuksessa pysyen. Tarkastelen teemojani käsin-kosteteltavassa suhteessa niihin, kuten ne minulle ilmenevät. Tarkastelemani teemat eivät rajaudu tutkimuksen kohteeksi, vaan ne ilmenevät minulle arjessani. Tutkimuksessani huomio ei kiinnity objektiin vaan kokemukseen maailmasta.

Aistisuudesta ja kehollisuudesta on olemassa paljon teoreettisia malleja ja selityksiä, esimerkiksi psykologiassa, filosofiassa ja poliittisissa tieteissä. Nämä teoriat eivät kuitenkaan synnytä aistisia ja kehollisia kokemuksia eivätkä nämä toisaalta vähennä niiden välittömyyttä omalta kohdalta. Keholliseen taitoon sisältyy kyky seurata aistisesti määräytynyttä toimintaa, sen päämääriä, ehdotuksia ja avauksia. Tarvittaessa siinä voidaan omin käsin ja liikkein koetella asioita. (Varto, 2017.) Tällöin myös tutkimisen keinot ja tulokset ovat aistisia. Ne vakuuttavat kokijansa toisin kuin abstrahoidun tiedonmuodostuksen perinteeseen kuuluvat käsitteet ja argumentoinnit – aistisina. Aistisen kehollisen toimintapiiriä voi tiedonintressikohtaisesti artikuloida esimerkiksi tans-

sin kokemisena kenttänä (Heimonen, 2009) tai luonnon kokemisena horisonttina (Valkeapää, 2011) sekä ammattitaidon mukaan esimerkiksi musiikin maailmana (Arho, 2003) tai tietoteoreettisesti taiteellisenä epistemenä (Tuovinen, 2016).

Aistien aktivoiminen eri tavoilla, eri aikoina ja eri kulttuureissa on vakiintunut moninaisiksi kulttuurisiksi käytännöiksi. Kehollisella toiminnalla voidaan voimistaa, korostaa ja poimia kokemuksesta tiettyjä piirteitä, esimerkiksi kuvataiteena, musiikkina, teatterina, tanssina ja niin edelleen. Aistisina nämä tavat avaavat maailmaa eri tavalla kuin abstraktiot antamalla toiminnalle konkreettisen vastuksen toimijan ulkopuolelta, hänen ympäristöstään. Tällä tavoin kokemukselle syntyy merkityksiä, joiden perusta on aistisessa koettelemisessa. Merkitykset voivat irrota kokemuksista käsitteellisiksi, joskus jopa arvoiksi, tavoitteiksi tai tiedoksi. (Mäkikoskela, 2009, 2015, 2016; Tuovinen, 2014.) Taiteellisessa toiminnassa kehollinen ja aistinen ovat kuitenkin keskeistä, eikä toimintaa voi siirtää pelkästään pään sisään, sillä taito on aina tekemisissä ympäristön ilmiöiden kanssa, kun nämä ovat materiaalisia, muuttuvia, panevat vastaan ja osoittavat, kuinka voi toimia ja kuinka ei (Varto, 2017).

Vastus

Monet aineistomme taiteellisen tutkimisen kuvaukset todistavat vastuksen kokemisen merkityksestä taiteellisessa toiminnassa. Vastus saa aikaan, että monen taiteellisen tutkijan lähtökohta on materiaaleissa, äänissä, väreissä, liikkeessä ja muissa vastaavissa piirteissä. Myös ammattitaito on vastuksen väline, sillä ainoastaan vastuksia vasten taito voi kehittyä (Tuovinen, 2016). Vastus innoittaa kokeilemaan ja yrittämään kehollisesti uskottavia ratkaisuja, ja se osoittaa suuntia, jotka eivät ehkä muuten olisi tulleet edes esille. Vastuksen kokemus muuttaa toimintaa, koska se konkreettisesti estää kulkemasta vain kuviteltuun suuntaan. Vastus on kokijalleen selkeä osoitus toiminnasta yhteisessä maailmassa: jokin on todellista eikä kuviteltua, kun se panee vastaan, siitä on vastusta.

Muusikko esimerkiksi tietää, että jokaisen soittimen soittaminen on kokemisen tapana erilainen ja tämä johtuu siitä, että suhde kuhunkin ainutlaatuiseseen soittimeen on kehollinen (Arho, 2003). Tanssija kirjoittaa, kuinka siedettävissä määrin oleva kipu liikkeessä terävöittää aistit, jolloin esimerkiksi kosketus lattiaan tarkentuu (Heimonen, 2009).

Kuva 3. Yksittäinen maalaus tanssia kuvaavasta sarjasta. Maalaus ja valokuva: Taneli Tuovinen.

Kuvanveistäjä kuvaa, kuinka laadukas muovailusavi houkuttelee työstämään ajatuksia materiaalisesti ja tilallisesti (Mäkikoskela, 2015).

Aineistomme taiteilijat kuvaavat kukin eri tavoin, että vastukseen on tärkeää nojata myös silloin, kun tutkija pyrkii erottamaan itsensä käytännöstään. Kriittinen etäisyys toimintaan syntyy myös suhteessa siihen, mihin vastus taiteellisessa toiminnassa valmistaa – avoimuuteen jollekin uudelle. Vastus antaa mahdollisuuden koetella käytäntöjä ja itseä lopettamatta toimintaa tai astumatta sen ulkopuolelle. Taidemaalari Tarja Pitkänen-Walter (2006, s. 21) kirjoittaa: ”[a]sioiden suhteet, erot ja merkitykset syntyvät maalauksen tapahtumassa. Ne eivät ole ennalta määriteltäviä, valmista esittämisen kieltä.” Valkeapää (2011, s. 26) sanoo, että kriittinen etäisyys omaan toimintaan syntyy sen jatkuvasta myöntämisestä, ”että olen osa kokonaisuutta”. Mäkikoskela (2015) pohtii, että taiteilijalla voi olla lukuisia hyviä ideoita, mutta vain suhteessa vastusten kautta koeteltuun todellisuuteen niillä on arvo, jolla on merkitystä muillekin.

Taiteellisessa tutkimisessa tiedettävät ovat aineellisia, koettavia, eivät välttämättä ollenkaan diskursiivisia. Koska ne ovat koettavia, ne ovat

toisia ja niistä on tutkijalle vastusta (Varto, 2017). Taiteellisessa tutkimisessa vastuksen on oltava selvästi näkyvillä, artikuloituna, todellisen kriteerinä, jolloin esimerkiksi lopputulosten esittelyssä voidaan selvästi erottaa, milloin taiteilija ja tutkija puhuvat itsestään ja milloin jaetusta maailmasta ja kyseessä olevasta toimintatodellisuudesta. Maailmasta puhuminen on aina vastuksen varassa, puhe riippuu kiinni jossakin, joka ei anna periksi ja joka vaatii aina uusia tapoja puhua ja toimia.

Taiteellisen tutkimuksen uskottavuuden kannalta on tutkimustyö kuvattava siten, että se ei toteudu ainoastaan taiteellista tutkimusta tekevän tutkijan luomassa todellisuudessa. Taiteellinen toiminta ja tutkiminen tapahtuu jaetussa maailmassa. Tällöin mukana on myös materiaalisuutta ja olioita, joilla on vaikutusta tutkittaviin asioihin. Tämä tulee esille materiaalisissa, menetelmissä ja toimintaympäristössä mutta myös käsitteissä, sanoissa ja teorioissa, jotka eivät ole mitä tutkijaa huvittaa vaan jotain itsessään pysyvämpää ja päättäväisempää. Esimerkiksi Mäkikoskela (2015) kuvaa, kuinka vastuksesta riippuvaiset toiminnan piirteet johtavat häntä työvaiheesta seuraavaan ja kokoavat muuten jäsentymätöntä ajattelua.

Se mikä taiteellisessa toiminnassa tulee koetuksi, ei tyhjene fiktion ja realismin dynamiikaksi, vaikka konkreettisia ja fiktiivisiä piirteitä todellisuuden kanssa on mahdoton lopullisesti erottaa toisistaan. Taiteellisessa tutkimuksessa on aina läsnä selkeästi myös vastuksen taso, joka osoittaa hyvin välittömällä tavalla, *kuinka* tutkijan valitsemat toimintatavat, sanat tai käsitteet asemoituvat todellisuudessa. Myös jokapäiväinen arkemme on tässä merkityksessä ylittämätön ja siksi taiteellisten toimijoiden loputon materiaalien ja ideoiden lähde. (De Certeau, 2013; Houessou, 2010; Mäkikoskela, 2015; Tuovinen, 2016; Valkeapää, 2011.) Näyttää siltä, että vastuksen kokeminen on taiteen ammattilaisille tuttu keino tunnistaa taitonsa rajat ja toisaalta menetelmä venyttää rajoja edelleen. Taiteellisen tutkimisen kontekstissa vastuksen monet ilmenemistavat voidaankin ymmärtää tapana kysyä ja perustella tutkivan toiminnan tarkoitusta ja johdonmukaisuutta.

Pohdinta

Olemme esitelleet lyhyesti taiteellisen tutkimuksen alati kehkeytyvää mutta jo tunnistettavaa perinnettä. Olemme tarkastelleet erityisesti taiteellista tutkimusta, jossa taiteellisen toiminnan kokemusta käytetään

utkimuksellisenä asenteena. Taiteilija voi suhtautua ammattitaitoiseen toimintaansa kokemuksen koettelon paikkana, ja tällä viittaamme taiteellisen tutkimuksen henkilöhistoriallista laajempaan merkitysyhteyteen, ihmisen situationaalisuuteen. Painottamalla taiteellisen toiminnan situationaalisuutta otamme siis tarkastelumme kohteeksi, kuinka taiteellisessa tutkimisessa on otettu kriittisyyden ja intersubjektivisuuden lähteeksi aistisuus, kehollisuus ja kokemuksellisuus.

Tuomme esiin aineistostamme, kuinka ammattitaitoinen kehollinen suhde maailmaan, kuten kuvan tekeminen, tanssiminen, soittaminen, esittäminen ja kirjoittaminen, ovat tekijälle itselleen paikka taidon ja tiedon tunnistamiselle. Tämän pohjalta olemme teemoitelleet taiteelliselle toiminnalle ja tutkimiselle yhteisiä piirteitä, joita kutsumme kokemukselliseksi demokratiaksi, aistiseksi kehollisuudeksi sekä vastukseksi. Teemoittelun tarkoituksena on koota keskustelua siitä, kuinka taiteellisessa tutkimuksessa tutkija ottaa oman toimintansa tutkimusmenetelmäksi ja -paikaksi, ja yhtä aikaa pyrkii säilyttämään kokemuksellisuuden osana tutkimisen menetelmällistä ohjausta ja sisältöä. Tämä on kokemukseen nojaava taiteellinen käytäntö, jota ei niinkään valita vaan opitaan taidossa harjoittamalla ja jonka voi ottaa käyttöön myös tutkimuksessa.

Kokemuksellisen demokratian, aistisen kehollisuuden ja vastuksen teemat olemme jäsentäneet teoreettisen keskustelun tarpeisiin, mutta taiteellisessa käytännössä nämä teemat ja niiden avulla kuvatut piirteet kietoutuvat jatkuvasti toisiinsa. Esimerkiksi nykytaiteen käytännöt paljastavat jatkuvasti, että mikään kokemuksen alue ei ole sulkeistettu toiseen nähden vaan kaikki kokemukset osallistuvat toistensa muokkaamiseen. Ehdotamme, että kokemuksellinen demokratia voidaan taiteellisen ammattitaidon ja tutkimisen yhteydessä ymmärtää käytännön, tekijyyden ja ajattelemisen yhteisenä horisonttina, joka seuraa taiteen ja tutkimuksen tekijän kehollista taitoa erilaisissa toiminnoissa – materiaaleissa, tekniikoissa, esittämisen tavoissa, keskusteluissa tai dialogissa vastaanottajien kanssa.

Kehollinen taito edellyttää kykyä seurata toiminnan aistisuutta. Aistiseen kehollisuuteen ja kokemukseen pohjautuva kriittisyys ja intersubjektivisuus tarkoittaa taiteellisen työskentelyn ja tutkimuksen tilanteita, joissa koettavat, kokeiltavat ja tehtävät ilmiöt kuvataan, kontekstualisoidaan ja analysoidaan johdonmukaisella tavalla. Usein taiteellisen toiminnan johdonmukaisuus koostuu ilmiön koettelusta vastusta vasten. Kokemus, havainto ja puhe tuodaan kiinni vastukseen, ja se nostaa esiin

menetelmällisen etenemisen tavan niin fyysisesti kuin sosiaalisestikin. Vastus haastaa ja näyttää tekijälle, kuinka osuvasti valitut materiaalit, toimintatavat ja käsitteet asemoituvat jaetussa todellisuudessa. Esimerkiksi tanssijan tieto tiivistyy usein kosketuskohdissa: ”tanssijan fyysinen kontakti, toisen painon ja kosketuksen leviäminen omaan lihaan upottaa toisenlaiseen olemiseen, aistimaan hengityksen kulun läpi lihan kosketuskohdassa” (Heimonen, 2007, s. 196).

Tavoitteenamme on ollut osoittaa, että kehollisen ja aistisen kuvaamiseen ja pohtimiseen tarvittavat käsitteet ovat myös kokemuksellisen avaamista yksittäisessä tilanteessa. Tästä näkökulmasta olemme tarkastelleet, kuinka taiteellisen toiminnan kokemusta on otettu käyttöön tutkimuksellisenä asenteena, jota Arho (2003, s. 17) kuvaa seuraavasti: ”kuinka hyvin tunnistaa ja paljastaa itsessään se asenne, jonka valossa ilmiöt ovat olemassa ja rakentuvat merkityssuhteisiin.” Tämä voidaan ymmärtää myös kysymyksenä tutkijan vastuusta. Kyse on ammattitaitoon pohjautuvasta tutkimuksellisesta alueesta, mutta lähtökohtana on sama koettu merkitys, jonka jokainen voi tunnistaa omasta arjestaan. Yksittäisen toimijan kannalta jokin koettava piirre saattaa tehdä yksittäisiä toiminnan kohtia niin kiinnostavaksi, että hän suhtautuu niihin tutkimisen arvoisina. Arkisen ja tutkimuksellisen kokemuksen kiinnostuksen erona voidaan nähdä se, että tutkimuksessa kokemuksen pääasiallinen merkitys ei ole siinä, mitä se tuottaa, vaan sen alueen osoittamisessa, josta taide ja ymmärtäminen voivat olla. Tästä syystä useat nykytaiteilijat ja taiteelliset tutkijat pyrkivät pitämään koettavan alueen tarkoituksellisesti mahdollisimman pitkään kompleksisena ja epävalmiina. Taiteellisen työskentelyn ja tutkimuksen onnistumisen edellytyksenä on, että kokemuksessa myös se, mikä ei ole vielä koettu, saa merkitysyhteytensä.

Keskustelussa taiteellisesta tutkimisesta on alusta alkaen korostettu taiteen menetelmien käyttämistä jonkin muun kuin oman taiteellisen toiminnan lopputulosten tutkimisessa. Kokemuksen koetelemisellä taiteellisen toiminnan yhteydessä tarkoitamme toimintaa, jota määrittää myös se, *mitä voidaan kokea*. Tämä on ratkaisevalla tavalla eri asia kuin jo koettu, kokemuksen pelkistäminen dokumentin kaltaiseksi tai välineeksi jollekin muulle. Taiteellisen tutkimisen yhteydessä kokemus ei siis ole henkilökohtainen havainto, satunnainen tulkinta tietystä tilanteesta tai yleispätevä abstraktio. Tämän sijaan kokemus on kokijan itsensä vakuuttava ilmaus tavasta, jolla yksittäinen taiteilija ja tutkija on osa maailmaa monisyntyisen kulttuurisen ja yhteisöllisen rakenteen

mukaan. Tällaisen merkitysyhteyden kokeminen on tutkimisen kannalta merkittävä, koska ammattitaitonsa piirissä tekijä voi nähdä toimintansa osoittamassa samanaikaisesti sekä käytäntöön (miten) että tietämiseen (miksi), ja siten tunnistaa taiteellisessa toiminnassa menetelmiä, joita on mahdollista soveltaa muissakin tutkimuskäytännöissä ja -aloilla.

Lähteet

- ANTTILA, P. (2006). *Tutkiva toiminta ja ilmaisu, teos, tekeminen*. Hamina: Akatiimi.
- ARHO, A. (2003). *Tiellä teokseen: fenomenologinen tutkimus muusikon ja musiikin subteesta länsimaisessa taidemusiikkikulttuurissa* (väitöskirja). Studia Musica 21. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- BARRETT, E., & BOLT, B. (toim.). (2007). *Practice as research: Approaches to creative arts enquiry*. Lontoo: I. B. Tauris.
- BISHOP, C. (2005). *Installation art: A critical history*. Lontoo: Tate Publishing.
- CANDY, L. (2006). *Practice based research: A guide*. Sydney: University of Technology. Haettu 15.5.2017, saatavilla: <https://www.creativityandcognition.com/resources/PBR%20Guide-1.1-2006.pdf>
- CARROLL, N. (1988). Art, practice, and narrative. *The Monist*, 71, April 2/1988, 140–156.
- DE CERTEAU, M. (2013). *Arkipäivän kekseliäisyys*. [L'invention de quotidiens 1990]. Suom. Tapio Kilpeläinen. Tampere: niin & näin.
- ELKINS, J. (2013). Six cultures of PhD. Teoksessa M. Wilson, & S. van Ruiten (toim.), *SHARE – Handbook for artistic research education* (s. 10–15). Göteborg: ELIA.
- ERKKILÄ, J. (2012). *Tekijä on toinen: kuinka kuvallinen dialogi syntyy* (väitöskirja). Aalto-yliopiston julkaisusarja 10/2012. Helsinki: Aalto yliopisto.
- HANNULA, M., SUORANTA, J., & VADÉN, T. (2003). *Otsikko uusiksi: taiteellisen tutkimuksen suuntaviivat*. Tampere: niin & näin.
- HANNULA, M., SUORANTA, J., & VADÉN, T. (2014). *Artistic research methodology: Narrative, power and the public*. New York: Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/978-1-4539-1308-6>
- HEIMONEN, K. (2009). *Sukellus liikkeeseen – liikeimprovisaatio tanssimisen ja kirjoittamisen lähteenä* (väitöskirja). Acta Scenica 24. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.
- HOUESSOU, J. (2010). *Teoksen synty – kuvataiteellista prosessia sanallistamassa* (väitöskirja). Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 108. Helsinki: Taide-teollinen korkeakoulu.
- KALLIO, M. (2008). Taideperustaisen tutkimusparadigman muodostuminen. *Synnyt – Taiteen tiedonala*, 2/2008, 106–115. Haettu 18.5.2018, saatavilla <https://wiki.aalto.fi/display/Synnyt/2-2008?preview=/70792374/71010550/kallio.pdf>
- KIRKKOPELTO, E. (2007). Virkaansastujaisluento. *Teatterilehti*, 2/2007, 20–29.

- LEAVY, P. (toim.). (2017). *Handbook of arts-based research*. New York: The Guilford Press.
- LEAVY, P. (2009). *Method meets art: Arts-based research practice*. New York: The Guilford Press.
- MUUKKA-MARJOVUO, A., VON BRANDENBURG, C., HEIKKILÄ, E., SNELLMAN, M., MÄKIKOSKELA, R., & TUOVINEN, T. (2015). Experience first! Teoksessa A. Göthlund, H. Illeris, K. W. Thrane, G. U. Jónsdóttir, & T. Tuovinen (toim.), *EDGE: 20 Essays on contemporary art education* (s. 55–76). Kööpenhamina: Multivers Academic.
- MÄKELÄ, M., & O'RILEY, T. (2012). Serendipity and intentionality: An introduction to the art of research II. Teoksessa M. Mäkelä, & T. O'Riley (toim.), *The art of research II: Process, results and contribution* (s. 7–30). Helsinki: Aalto ARTS Books.
- MÄKIKOSKELA, R. (2009). Kohtaamassa yhteistä maailmaa kolmiulotteisesti. *Aikuiskasvatus*, 2(29), 132–141.
- MÄKIKOSKELA, R. (2015). *Ympäri, sisällä: kolmiulotteinen työskenteleminen kuvataiteessa* (väitöskirja). Aalto-yliopiston julkaisusarja 143/2015. Helsinki: Aalto ARTS Books.
- MÄKIKOSKELA, R. (2016). Taiteellisen ajattelemisen vallattomuus: materiaallinen vastus vastavuoroisessa toiminnassa. Teoksessa J. Erkkilä, M. Haveri, E. Heikkilä, & P. Seddiki (toim.), *Taiteen vallassa – puheenvuoro kuvataiteen mahdollisuuksista yhteiskunnassa* (s. 45–59). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- NOË, A. (2009). *Out of our heads*. New York: Hill and Wang.
- NOË, A. (2012). *Varieties of presence*. Lontoo: Harvard University Press.
- NOË, A. (2015). *Strange tools – Art and human nature*. New York: Hill and Wang.
- PITKÄNEN-WALTER, T. (2006). *Liian haurasta kuvaksi: maalauksen aistisuudesta* (väitöskirja). Helsinki: Kuvataideakatemia ja Like Kustannus.
- RAUHALA, L. (1989). *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*. Helsinki: Sairaanhoidtajien koulutussäätiö.
- RAUHALA, L. (1995). *Tajunnan itsepuolustus*. Helsinki: Yliopistopaino.
- RAUHALA, L. (2005). *Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- ROUHIAINEN, L. (2003). *Living transformative lives: Finnish freelance dance artists in dialogue with Merleau-Ponty's phenomenology* (väitöskirja). Acta Scenica 13. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.
- ROUHIAINEN, L. (2015). Resonoivan kehon matkassa: tanssiminen, kokemus ja tutkimus. Teoksessa V. Tökkäri (toim.), *Kokemuksen tutkimus V: Lauri Rauhala 100 vuotta* (s. 103–122). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- SLAGER, H. (2012). *The pleasure of research*. Helsinki: Kuvataideakatemia.
- TUOVINEN, T. (2014). Taide ennen taidetta sellaisena kuin sen tunnemme – Yrjö Hirnin matkassa taiteen alkulähteille. Teoksessa E. Heikkilä, & T. Tuovinen (toim.), *Uusi taidekasvatustilanne* (s. 45–64). Helsinki: Aalto ARTS Books.
- TUOVINEN, T. (2016). *Taiteellinen työ ja visuaalinen ajattelu – eräs havainnon tutkimushistoria* (väitöskirja). Aalto-yliopiston julkaisusarja 220/2016. Helsinki: Aalto ARTS Books.

- TUOVINEN, T. (2017). Tuntuma ja harjaantumisen halu tutkimusasetelman muodostumisessa. *RUUKKU Taiteellisen tutkimuksen kausijulkaisu* 7. Haettu 4.12.2017, saatavilla: <http://ruukku-journal.fi/viewpoints/-/blogs/tuntuma-ja-harjaantumisen-halu-tutkimusasetelman-muodostumisessa>
- TURPEINEN, I. (2015). *Raakalautaa ja rakkautta: kolme sommitelmaa oman elämän tanssista* (väitöskirja). Acta Scenica 41. Helsinki: Taideyliopisto, Teatterikorkeakoulu.
- TURPEINEN, I. (2012). Ohimeneviin hetkiin kurkottaminen – mahdollisuuksien horisontit tanssivien poikien ja miesten kokemuksessa. Teoksessa L. Kiviniemi, K. Koivisto, T. Latomaa, M. Merilehto, P. Sandelin, & T. Suorsa (toim.), *Kokemuksen tutkimus III: teoria, käytäntö, tutkija* (s. 259–285). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- VADÉN, T. (2000). *Ajo ja jälki: filosofisia esseitä kielestä ja ajattelusta*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- VADÉN, T. (2001). Väännetäänkö rautalangasta? Huomioita kokemukselliseen käytäntöön perustuvan tutkimuksen metodologiasta. Teoksessa S. Kiljunen, & M. Hannula (toim.), *Taiteellinen tutkimus* (s. 91–112). Helsinki: Kuvataideakatemia.
- VADÉN, T. (2004). Mitä on paikallinen ajattelu? *niin & näin*, 11(1), 49–55.
- VADÉN, T. (2017). *Kokemusten demokratia ja taiteellinen tutkimus*. Esitelmä 31.5. Tutkimuksia taiteessa -seminaarissa. Helsinki: Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu ja Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.
- VALKEAPÄÄ, L. (2011). *Luonnossa: vuoropuhelua Nils-Aslak Valkeapään tuotannon kanssa* (väitöskirja). Aalto-yliopiston julkaisusarja 3/2011. Helsinki: Maahenki ja Aalto-yliopisto.
- VARTO, J. (2009). *Basics of artistic research: Ontological, epistemological and historical justifications*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- VARTO, J. (2010). Taidepedagogiikan käytäntö, tiedonala ja tieteenala: lyhyt katsaus lyhyen historian juoneen. Teoksessa E. Anttila (toim.), *Taiteen jälki: Taidepedagogiikan polkuja ja risteyksiä* (s. 17–34). Helsinki: Teatterikorkeakoulu.
- VARTO, J. (2017). *Taiteellinen tutkimus. Mitä se on? Kuka sitä tekee? Miksi?* Helsinki: Aalto ARTS Books.
- WEINTRAUB, L. (2003a). *In the making: Creative options for contemporary art*. New York: D.A.P.
- WEINTRAUB, L. (2003b). *Making contemporary art: How today's artists think and work*. Lontoo: Thames & Hudson.

Kirjoittajaesittelyt lukujärjestyksessä

Jarkko Toikkanen (FT, dos.) toimii yliopistotutkijana Tampereen yliopistossa, jossa hän on työskennellyt Suomen Akatemian konsortiohankkeessa *The Literary in Life: Exploring the Boundaries between Literature and the Everyday*. Toikkasen tutkimuksen keskiössä on pitkään ollut *intermediaalisen kokemuksen* käsite – miten kirjalliset tekstit koetaan ja mitä kirjallisuuden lukeminen saa lukijansa näkemään, kuulemaan ja tuntemaan? Toikkasen tavoitteena on kehittää hänen käyttämäänsä retorista menetelmää myös toisenlaisten media-aineistojen kuten tosi-tv:n, sosiaalisen median ja virtuaalitodellisuuden sovellusten tutkimiseen. Hän on artikkeleissaan analysoinut Edgar Allan Poen tarinoita, julkaissut monografian *The Intermedial Experience of Horror: Suspended Failures* (Palgrave Macmillan, 2013) ja toimittanut artikkelikokoelman *The Grotesque and the Unnatural* (Cambria Press, 2011) yhdessä Markku Salmelan kanssa.

Ira A. Virtanen (FT) on työskennellyt puheviestinnän yliopistonlehtorina Helsingin ja Tampereen yliopistoissa ja väitellyt suomalaisten miesten ystävyysuhteissa viestitystä sosiaalisesta tuesta (Tampereen yliopisto, 2015). Tutkijatohtorina hänen erityisalaansa on vuorovaikutussuhteiden hyvinvointipotentiaali ja sen vahvistaminen supporttiivisilla keskusteluilla. Virtasen tutkimuksissa huumorille ja haavoittuvaisuudelle annetut merkitykset alleviivaavat hänen käyttämänsä *kokemuskeskeisen tuen* hyödyllisyyttä ihmissuhteissa. Hän on muun muassa osoittanut kokemuksen merkityksellisyyden niin dementikon ja läheisten välisissä vuorovaikutussuhteissa kuin lausujan esiintymistehtävissäkin. Suomen Kulttuurirahaston tukemassa kolmivuotisessa tutkimusprojektissaan (2016–2019) Virtanen on selvittänyt poikien ja nuorten miesten tuen tarvetta auttavan puhelimen aineistolla (Väestöliiton vieraileva tutkija 2018–2019). Tulosten pohjalta hän on luonut nuorille vuorovaikutusosaamisen kehittämiseen keskittyvän ryhmäprosessin.

Jussi Backman (FT, dos.) toimii akatemiaturkijana Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimuksensa ovat käsitelleet muun muassa mannermaisia

luentoja antiikin filosofiasta, metafysiikan lopun teemaa nykyfilosofiassa ja sen suhdetta metafysiikan alkuun antiikissa, mannermaista poliittista teoriaa ja uskonnonfilosofiaa, filosofista hermeneutiikkaa sekä käsitehistoriaa. Syksyllä 2018 hän aloitti Suomen Akatemian rahoittaman viisivuotisen tutkimushankkeen *Luominen, nerous, innovointi: kohti länsimaisen luovuuden käsitteellistä genealogiaa*. Lukuisten artikkeleiden lisäksi hän on julkaissut monografiat *Complicated Presence: Heidegger and the Postmetaphysical Unity of Being* (State University of New York Press, 2015) ja *Omaisuus ja elämä: Heidegger ja Aristoteles kreikkalaisen ontologian rajalla* (Eurooppalaisen filosofian seura, 2005) ja toimittanut *Journal of Aesthetics and Phenomenology* -lehden erikoisnumeron (yhdessä Harri Mäcklinin ja Raine Vasquezin kanssa, 2017) sekä artikkelikokoelman *Heidegger – ajattelun aiheita* (yhdessä Miika Luodon kanssa, Eurooppalaisen filosofian seura, 2006).

Jani Kukkola (КТ, FM) toimii teoreettisen filosofian tutkijana Helsingin yliopiston ERC -tutkimushankkeessa *Rationality in Perception: Transformations of Mind and Cognition 1250–1550* ja yliopistonopettajana Jyväskylän yliopistossa. Kukkola on toiminut aikaisemmin yliopistonlehtorina Oulun yliopistossa ja työskennellyt tutkijatohtorina Suomen Akatemian tutkimushankkeessa *Educational Theory and Traditions – Integration of Educational Theories on 'Bildung' and Growth*. Kukkola on ollut perustamassa Kokemuksen Tutkimuksen Instituuttia ja toiminut sen hallituksessa. Kukkola on tarkastellut julkaisuissaan kokemuksen ja mielen filosofiaa, kokemuksen tutkimuksen filosofisia perusteita, fenomenologiaa ja hermeneutiikkaa, sekä subjekti- ja kasvatustutkimusta. Kukkola oli mukana toimittamassa *Kokemuksen tutkimus* -kirjasarjan neljättä osaa.

Virpi Tökkäri (HTT) työskentelee soveltavan psykologian yliopistonlehtorina Lapin yliopistossa. Hän väitteli vuonna 2012 työyhteisön jäsenten käsittämättömyyden kokemuksista sekä käsittämättömästä kertomisen funktioista narratiivisen tutkimuksen keinoin. Tutkimuksissaan Tökkäri on keskittynyt työorganisaatioihin ja ihmisten johtamiseen liittyviin kokemuksiin, erityisesti työn ja muun elämän rajoihin, kuten työn ja leikin suhteeseen, vapauden ja pakon ristiriitaan sekä yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden yhteensovittamiseen. Hän tutkii Koneen säätien tukevana työtä koskevien unien merkityksiä yksilöille ja organisaatioille.

Tökkärin kokoavana tavoitteena on lisätä ymmärrystä työstä elämänaluena, joka ei ole vain työtehtävien suorittamista vaan kokemuksellisesti rikas, ihmisyyttä rakentava ulottuvuus. Ymmärtämällä tätä ulottuvuutta monipuolisesti on mahdollista kehittää työyhteisöjä entistä toimivammilla tavoilla.

Teemu Suorsa (KT, psykoterapeutti) työskentelee kasvatuspsykologian tutkijatohtorina Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa toimivassa MYY-tutkimusryhmässä, jossa tutkitaan monialaista yhteistyötä yksilöiden ja yhteisöjen tukena osallisuuden, hyvinvoinnin ja tuloksellisuuden näkökulmasta (ks. www oulu.fi/psykologia). Suorsan julkaisut ovat käsitelleet muun muassa kokemuksen yksilöllisen, yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen luonteen huomioimista kasvatuspsykologisessa tutkimuksessa sekä ohjauksessa ja psykoterapiassa (ks. <https:// oulu.academia.edu/TeemuSuorsa>).

Hanna Rautajoki (YTT) työskentelee tutkijana ja opettajana Tampereen yliopistossa yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa. Rautajoki on valmistunut maisteriksi sosiaalipsykologiasta ja väitellyt sosiologiasta (Tampereen yliopisto 2014) tarkastellen osallistujaidentiteettien muotoutumista yhteiskunnallis-poliittisissa TV-keskusteluissa. Rautajoen erityisalaa ovat etnometodologinen sosiaalisen toiminnan tutkimus ja erilaiset vuorovaikutustutkimuksen menetelmät. Hänen viimeisimpiä kiinnostuksen kohteitaan ovat olleet julkisen tilan käytänteet, poliittinen retoriikka ja keskustelullisten kokemukset organisoituminen. Rautajoki on uransa aikana työskennellyt useissa monitieteisissä projekteissa, mediakulttuurisista teemoista terveystieteellisiin ja kirjallisuustieteellisiin kysymyksiin ja poliittiseen viestintään.

Lotta Kähkönen (FT) työskentelee erikoistutkijana Turun yliopiston Pohjois-Amerikan tutkimuksen John Morton -keskuksessa. Kirjan julkaisun aikaan hän on mukana Suomen Akatemian projektissa, jossa tutkitaan käsi-aselain vaikutuksia sukupuolen ja tilan suhteisiin yliopistokampuksilla Texasissa. Kähkösen monitieteinen tutkimus on keskittynyt viime vuosina sukupuolen kokemukseen, ymmärrykseen ja kertomisessa tapahtuviin murroksiin. Tutkimuksen tavoitteena on avata, miten erilaiset kertomukset ovat ohjanneet sukupuolen kokemusta kahden viime vuosisadan aikana, ja toisaalta, miten muuttuvaa kokemusta

erityisesti sukupuolen moninaisuuteen liittyen ilmaistaan ja reflektoidaan nykykontekstissa.

Kai Tuuri (FT) toimii yliopistotutkijana Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella Jyväskylän yliopistossa. Hän teki väitöskirjansa (2011) käyttöliittymien äänisuunnittelun kehollisista perusteista, jonka jälkeen hän on jatkanut työskentelyään sekä musiikin kuuntelukokemuksen tutkimisen että ihminen–teknologia-vuorovaikutussuhteen tutkimuksen parissa. Hänen musiikkiin ja teknologiaan liittyviä tutkimussuuntiaan yhdistää pyrkimys ymmärtää elävää ja ympäristönsä kanssa vuorovaikuttavaa ihmiskehoa tutkimuksen lähtökohtana. Tuuri on toiminut kirjoittajana yli 20 vertaisarvioidussa tieteellisessä artikkelissa, jotka käsittelevät muun muassa kuuntelun moodeja, äänen intersubjektivisuutta ja vuorovaikutukseen sidottuja merkityksiä. Hän oli mukana Tekesin rahoittamassa poikkitieteellisessä *Käyttöliittymien koreografiat* -tutkimushankkeessa (2012–2014), jossa tarkasteltiin ihmisten ja teknologian välistä suhdetta liikkuvan kehon näkökulmasta.

Henna-Riikka Peltola (FT) on muusikko ja tutkija. Hän työskentelee yliopistonopettajana Jyväskylän yliopiston Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella. Hänen musiikkitieteen väitöskirjansa käsittelee musiikkiin liittyviä emootioita ja erityisesti surullisena pidettyyn musiikkiin liittyviä tunnekokemuksia. Peltola oli mukana Suomen Akatemian rahoittamassa *Surun suloisuus* -hankkeessa (2013–2017), jossa tarkasteltiin surullisen musiikin kuuntelun tuottamaa mielihyvää. Väitöksensä jälkeen Peltola on jatkanut musiikin emootiotutkimuksen parissa, ja tutkinut esimerkiksi musiikin käyttöä suremisessa sekä ihmisten arkipäivän musiikinkuuntelua. Hän on kirjoittanut myös musiikkikokemuksen intersubjektivisuudesta ja musiikista kulttuurisena toimintana.

Marjaana Jones (TtM) toimii väitöskirjatutkijana Tampereen yliopistossa. Jones tarkastelee väitöskirjatutkimuksessaan kansalaisten ja potilaiden osallisuutta terveyspalveluissa terveyspolitiikan, järjestöjen sekä sairauskokemuksen omaavien ihmisten näkökulmista. Hänen tutkimusintresseihinsä lukeutuvat vertaistukitoiminta, eletyt sairauskokemukset, kokemusperäinen tieto ja asiantuntijuus sekä niihin liittyvät jännitteet. Jones on myös osana Tampereen yliopistossa toimivaa Monitieteisen psykososiaalisen syöpätutkimuksen (MOPSY) ryhmää. Hän toimii tut-

kijana ja koordinaattorina projekteissa, jotka keskittyvät potilaiden osallisuuteen sekä kolmannen sektorin ja julkisten terveyspalveluiden vastuunjakoihin, yhteistyöhön ja valmiuksiin vastata potilaiden psykososiaalisiin tukitarpeisiin.

Paula Rossi (HM, erityisesti johtamisen psykologia) työskentelee Tampereen yliopiston Johtamiskorkeakoulussa väitöskirjatutkijana ja hallintotieteen yliopisto-opettajana. Hänen artikkelimuotoisen väitöskirjatutkimuksensa keskiössä on työelämässä ilmenevien konfliktien rooli julkisten organisaatioiden ja palveluiden kehittämisessä. Rossin väitöskirjan osatutkimuksissa tarkastellaan konfliktikokemuksista kerrotujen tarinoiden kautta organisaatioiden vuorovaikutusdynamiikkaa, sekä kehittymisen mahdollisuuksia ja esteitä muun muassa sosiaali- ja terveyspalveluiden sekä valtion aluehallinnon kompleksisissa konteksteissa ja uudistamispyrkimyksissä. Erityisen kiinnostavia ajattelun ankkuroijia Rossille ovat muun muassa johtaminen ja johtajuus kompleksisuustieteiden sekä psykologisten näkökulmien avulla tarkasteltuna, kehollisuus ja vuorovaikutus organisaatioissa, organisaatiotarinkanerronta, sekä kokemuksen tutkimus.

Päivi Lundvall (FT, dos., HM) on käyttäytymisekologiasta väitellyt filosofian tohtori ja ekologisten vuorovaikutussuhteiden dosentti Oulun yliopistossa. Hän on tehnyt pitkän uran valtion ympäristöhallinnossa ja toimii tällä hetkellä Suomen luonnonsuojeluliiton toiminnanjohtajana. Eläinten käyttäytymisen merkittävyyden tarkastelu yksilön menestyksen kannalta on johtanut hänet ajan myötä pohtimaan myös ihmisen organisaatiokäyttäytymisen merkitystä. Hevosharrastus johti osaltaan havaintoihin hevosen ja ihmisen sekä ihmisen käyttäytymisen analogioista ja metaforista. Johtamisen psykologian alan gradunsa Lundvall on tehnyt vuorovaikutuksen merkityksen konkretisoitumisesta hevosavusteisessa johtamisvalmennuksessa.

Johanna Nevala (YTM) toimii vapaana tutkijana ja työnohjaajana. Yhdessä Lapin yliopiston ja Työsuojelurahaston kanssa hän on tutkinut ja kehittänyt fenomenologiaan ja kompleksisuusteorioihin pohjaavaa työnohjauksen Montaasiohjaus-mallia. Nevalan tutkimusorientaationa on sekä tieteellinen että taiteellinen tutkimus. Ihmisen kokemukseen ja kompleksiseen maailmaan syventyminen on tiivistänyt Nevalan tutki-

musintressin *tilan* ja *omapohjaisuuden* kysymyksiin, joita hän työstää kirjan julkaisun aikaan sosiaalityön alaan liittyvässä tutkimushankkeessa.

Ville Pietiläinen (HTT, dos.) työskentelee Lapin yliopistossa johtamisen psykologian yliopistonlehtorina. Pietiläisen ammatillinen tausta painottuu yhtäältä henkilöstöjohtamisen (HRM, HRD) tehtäviin julkisissa ja yksityisissä organisaatioissa, ja toisaalta työnohjaustoimintaan ja työnohjaajien kouluttamiseen. Tutkimuksessaan Pietiläinen lähestyy asian- tuntijaorganisaatioita dynaamisina ja kompleksisina systeeminä. Tästä näkökulmasta työyhteisöjen kannalta olennaiset kysymykset eivät ole suoraan ja lineaarisesti ratkaistavissa, vaan ilmiöt tulevat kerroksittain näkyviksi. Olennaisena voidaan tällöin pitää eri osapuolten kokemusten leikkauskohdan tunnistamista, sisällön rikastamista ja toimijuuden vahvistamista. Hänen tutkimustyössään keskeiset käsitteelliset ulottuvuudet ovat kompleksisuus, diskursiivinen johtajuus ja ohjauksen teorialat. Metodisesti Pietiläinen lähestyy tutkimuskysymyksiä ensisijaisesti diskursiivisen psykologian näkökulmasta, joka tarjoaa monipuolisia työkaluja työyhteisöjen prosessien näkyväksi tekemiseen ja ymmärtämiseen.

Taneli Tuovinen (TaT) on tehnyt väitöstyönsä taiteellisesta työstä ja visuaalisesta ajattelusta (Aalto-yliopisto, 2016). Tutkimuksessaan hän pohtii yhdessä taiteilijoiden ja kasvatustajattelijoiden kanssa visuaalista ajattelua kaikkia taidemuotoja koskevana toiminnallisena, historiallisena ja lihallisena kokonaisuutena, jossa ei ole eroa oikean ja väärän aistimisen välillä. Näin ollen monet pedagogiset kysymykset havainnosta, sosiaalisuudesta ja poliittisuudesta voidaan asemoida uudelleen. Tuovinen on tarkastellut artikkeleissaan kysymystä, kuinka kehollista taitoa ja taiteellista tutkimista ohjataan ja tehdään näkyväksi. Hän on ollut toimittamassa kirjoja *EDGE – 20 Essays on Contemporary Art-Education* (Multivers, 2015) sekä *Uusi taidekasvatuliike* (Aalto ARTS Books, 2014). Tuovinen työskentelee Aalto-yliopistossa taiteidenvälisen pedagogiikan yliopistonlehtorina kuvataidekasvatuksen koulutusohjelmassa.

Riikka Mäkikoskela (TaT) on kuvanveistäjä, kuvataiteen opettaja ja tutkija. Hänen veistoksiaan ja installaatioitaan on esitetty useissa tapahtumissa, gallerioissa ja museoissa sekä koti- että ulkomailla. Hän tekee käytännön ohjaamaa taiteellista tutkimusta, jossa korostuu materiaalisuus, käsintekeminen ja liike. Taidetta tekemällä hän tutkii kokemuk-

sellisia tapahtumia, joissa kuvanveistäjän materiaallinen keho asettuu vastakkain aktiivisen materiaalin kanssa. Mäkikoskelan tavoitteena on selvittää, kuinka ilmiöitä tunnistetaan aistisissa kokemuksissa ja kuinka ajatteleva kietoutuu yhteen toiminnan kanssa. Näin hän kehittää taiteellista ajattelevaa. Tällä hetkellä Mäkikoskela toimii Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liiton toiminnanjohtajana.